HET MUSEUM BOIJMANS TE ROTTERDAM

DOOR

P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK
OUD-DIRECTEUR VAN HET MUSEUM

KUNSTHANDEL C. M. VAN GOGH
DEN HAAG — AMSTERDAM

HET MUSEUM-BOIJMANS

HET MUSEUM-BOIJMANS

TE

ROTTERDAM

DOOR

P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK
Oud-Directeur van het Museum

KUNSTHANDEL C. M. VAN GOGH
DEN HAAG — AMSTERDAM

Bij het hachelijk ondernemen om de geschiedenis van dit Museum te schrijven, was het hoogst aangenaam de meest welwillende medewerking te erlangen van de heeren F. Schmidt—Degener, Directeur van het Museum-Boijmans; Mr. A. H. J. Heijnsius, Secretaris van de Gemeente Rotterdam; Dr. E. Wiersum en Mr. S. Muller Fz., Archivarissen van Rotterdam en Utrecht; Mr. S. van Gijn te Dordrecht en J. van Stolk Az. te Rotterdam. Voor hunne welwillendheid betuigt de schrijver zijn oprechten dank.

December 1909.

INHOUD.

ILLUSTRATIES.

HET GEBOUW.

VERBRANDE EN VERLOREN SCHILDERIJEN.

PORTRETTEN.

INLEIDING.

Eene openbare verzameling van kunst wordt thans hoogelijk gewaardeerd als middel tot volksopvoeding. Door anderen is het eer, door niemand wellicht bondiger gezegd dan door J. Ruskin in *A joy for ever*. Kunstaanschouwen vormt smaak: „True taste, or the in-„stantaneous preference of the noble thing to the ignoble." Het edele verkiezen boven het onedele bij alles in het leven, niet alleen op kunstgebied: dàt leert de kunst; daarvan is een Museum de school.

Dwaas zou dit geklonken hebben in 't begin der negentiende eeuw. Toen was kunst weelde, het aanschouwen van kunst genot van rijken. De eer een *Nationaal Museum* te willen stichten behoort dan ook aan eene exceptioneele periode in onze geschiedenis, toen vele nieuwe gedachten, dikwerf onrijp en uit den vreemde ingevoerd, de bestuurders van onzen Staat vervulden. Het was de Regeering der Bataafsche Republiek, die in 1798 dergelijk Museum oprichtte, en het verdween met haar. Koning Lodewijk Napoleon

decreteerde op 21 April 1808 de oprichting van een *Koninklijk Museum*. Hij gebruikte hiervoor wat er in het Nationaal Museum was en besteedde hieraan groote sommen. Maar hij herbergde het in 't koninklijk paleis te Amsterdam, waar het slechts driemaal in de week kon bezichtigd worden. Na de aanvaarding der kroon door koning Willem I werd het weldra overgebracht naar de Trippenhuizen, en sedert 1815 kon het daar bezichtigd worden ook slechts op drie dagen in de week, op Dinsdag, Donderdag en Zaterdag, van 10 tot 2 uur, wanneer de overgroote meerderheid der ingezetenen niet komen kon. Dàt was het begin van het *Rijksmuseum*, en hoe lang duurde het eer dit een volksmuseum werd!

In 1821 werd de verzameling schilderijen van het Koninklijk Huis met de verzameling zeldzaamheden overgebracht naar het Prins-Mauritshuis te 's-Gravenhage. Zij kwamen weldra aan den Staat, doch bleven den naam voeren van *Koninklijk Kabinet*. Op 3 Januari 1822 werd dit ter bezichtiging gesteld op de volgende wijze: slechts tweemaal in de week, Woensdag en Zaterdag, op de voor 't overgroote aantal ingezetenen onbruikbare uren „van tien tot één", en dan nog wel slechts voor wie „wel gekleed (was) en geen kinderen „bij zich" (had). Op de overige werkdagen werden buitenlanders toegelaten „op vertoon hunner pas- „poorten" en „inlanders, die voorzien (waren) van „toegangsbiljetten", welke te verkrijgen waren aan de

woning van den onderdirecteur, die ze zeker niet gaf, zonder de aanvragers goed te hebben bekeken! Dàt was het begin van het Museum in de Hofstad, en hoe lang duurde het nog eer dit voor ieder elken dag open kwam!

Rotterdam was de derde stad van het land. Van 1832 af bloeide zij. Dank het op Java ingevoerde Cultuurstelsel en het hiermee, gepaard gaande Consignatiestelsel; dank ook den steeds toenemenden transitohandel, werd er veel geld verdiend, en sloten de Gemeenterekeningen ongeveer 24 jaren lang met aanzienlijke batige saldo's. Voor deze kocht de stad landerijen, inschrijvingen op het Grootboek, en onder andere op 7 December 1841 het Gemeenelandshuis van Schieland voor *f* 50.000. In dien aartsvaderlijken tijd, toen de bij de Restauratie gerestaureerde Regentenstand deed wat hij wilde, werd niet gezegd waarom dat gebouw werd gekocht. Weldra liep echter het gerucht, dat men voornemens was het te gebruiken voor een Museum van kunst.

Bezat Rotterdam dan in Stadsgebouwen, Doeles, Gasthuizen, enz., waaruit Amsterdam, Haarlem, Leiden, Utrecht kunstwerken van allereerste qualiteit en groote vermaardheid samenbrachten, dergelijke werken? Helaas, niet meer.

In het Raadhuis hing één schilderij: een portret van Erasmus, dat aan Dürer werd toegeschreven, maar een copie naar Holbein was, in 1654 bijgeschilderd

door H. M. Sorgh. De St. Jorisdoele bezat in 1682 zeventien schilderstukken, zooals blijkt uit een post op de Stadsrekening van dat jaar, waarbij den schilder Gerrit de Gruyter 25 gld. 10 st. werd betaald voor het schoonmaken en uithalen. Er had dus waarschijnlijk heel wat goeds uit dezen Doele kunnen komen, indien de stadsregeering daarvoor behoorlijk zorg had gedragen. Zij deed dit echter niet, en toen zij in 1805 het Teekengenootschap *Hierdoor tot Hooger* toestond met die Doelestukken zijn vergaderzaal te sieren, waren er maar vier of vijf over, meest in zoo'n ontredderden toestand, dat slechts één schilderij, van Ludolf de Jongh, werd geplaatst.

Het rijke Wijnkoopersgild bezat negen schilderijen. Blijkens de rekeningen van het Gild, waren zij van 1718 tot 1793, uit den tijd toen er wel schilders waren, maar geen kunstenaars. In 1828 werd het Gildehuis op de Punt verbouwd tot pakhuis en de schilderijen overgebracht naar het stadstimmerhuis, van waar zij in 1836 verhuisden naar een zolder van het Tribunaal. Een ingezetene ging daar eens kijken omdat een lid van zijn familie op een der stukken was afgebeeld, en beschreef in de Courant den treurigen toestand, waarin alle verkeerden. Voor een Museum konden in aanmerking komen twee portretten, door Guillaume Verelst in 1729 geschilderd, een regentenstuk en een in 1757 door J. Stolker gemaakte copie naar een portret van den in 1750 overleden superintendent W. Schepers.

Een regentenstuk, van 1653, bezat het Heilige-Geest- of Oude-Mannenhuis, dat later bleek te zijn een schilderwerk van den middelmatigen Jan Daemen Cool.

Met het Gemeenelandshuis kreeg het stadsbestuur eenige groote schilderijen. De schoorsteen der eerste kamer, rechts van het voorportaal op de benedenverdieping, prijkte met een levensgroot ruiterportret van Prins Willem III, die er gekroond werd door twee zwevende engelen; een voorstelling, door zekeren Theodoor van de Wuier geschilderd in 1783. In de eetzaal hing voor den schoorsteen een landschap met jagers, door de Heemraden gekocht op 22 Januari 1669, en door hen genoemd een werk van Joris van der Hagen en Ludolf de Jongh, maar later toegekend aan den eerste alleen. Volgens de rekeningen van Schieland werd in 1679 nog een schoorsteenstuk gekocht; misschien het „beeld van den Vrede, omgeven „van geniën en zinnebeelden des overvloeds, terwijl ver„brijzeld wapentuig verstrooid ligt", door G. van Reijn vermeld in zijne *Geschiedkundige Beschrijving van Rotterdam*, 1840, maar dit was, naar 't schijnt, niet meer in het gebouw toen het aan de Gemeente kwam.

In de stad zelf waren dus weinig bouwstoffen voor een Museum van Beeldende kunst, toen het stadsbestuur het Gemeenelandshuis van Schieland kocht. Wellicht rekende het op geschenken, en dacht het, wegens de batige saldo's der stadsrekeningen: wat wij niet hebben, dat kunnen wij koopen.

Gouverneurs-Generaal. Zeven waren van weinig beduidende schilders der achttiende eeuw; de overige, zegge 27, waren van Pieter van der Werff, en 23 hiervan waren copieën. Gelukkig, alle verhuisden naar het Rijksmuseum, en het Museum te Rotterdam bleef voor deze dingen bewaard.

Elf schilderijen waren ter beschikking van het stadsbestuur, toen dit besloot een Museum te stichten. Slechts elf! en van welke qualiteit! Wij weten hoe het geschapen stond met de bevoegdheid van het stadsbestuur tot oordeelen over kunst en met zijn inzicht in hetgeen een Museum moet zijn. 't Was daarmee treurig gesteld. Beide konden echter beteren door het Museum zelf.

In elk geval was 't een kloek besluit — èn het geluk dient de stoutmoedigen. Dat zou ook hier spoedig blijken!

HET LEGAAT VAN J. G. BARON VERSTOLK VAN SOELEN.

Het geluk dient de stoutmoedigen. Dat werd gezegd van Rotterdam's Bestuur, toen het besloot te stichten een Museum van Beeldende kunst, zonder kunstwerken te bezitten, in aantal en hoedanigheid noemenswaard.

Op 5 December 1845 schreef een notaris uit Den Haag aan B. en W., namens de executeurs der nalatenschap van Jan Gijsbert Baron Verstolk van Soelen, dat deze in zijn testament had bepaald dat zijne kunstverzamelingen zouden worden aangeboden aan de stad Rotterdam. Tevens werd gevraagd of B. en W. genegen waren de drie, of één of twee verzamelingen te koopen, in welk geval „men nader „met UEd. zou moeten overeenkomen de wijze waarop „die aankoop zou moeten geschieden."

De heer Verstolk van Soelen was een geboren Rotterdammer. Jaren lang was hij Gezant te St. Petersburg, en tot 1841 Minister van Buitenlandsche zaken. Daarna

leefde hij op zijn Heerlijkheid Soelen bij Tiel, waar hij den 3den November 1845 overleed. Zijn kunstverzamelingen waren beroemd, zoowel de teekeningen- en prenten- als de schilderijenverzameling. Zij golden voor de beste van ons land.

Men begrijpt hoe verheugd B. en W. waren over dit bericht. Hoe deftig ook, zij moeten van hun zetel opgesprongen zijn van vreugd! Waarschijnlijk om tijd te winnen ter overweging hoe hierin best te handelen, antwoordden zij op 10 December, dat zij „omtrent het „gedane voorstel geen beslissing (mochten) nemen, „daar zulks, behoudens de goedkeuring der hoogere „autoriteit, staat ter beoordeeling van den stedelijken „Raad, aan welken wij dan ook mededeeling van „UEd. schrijven zullen doen en hiervoor aanvragen „een extract uit het Testament." Dat extract werd ontvangen op 12 December, en daaruit bleek, dat Verstolk van Soelen op 5 Juni 1844 had bepaald dat zijne verzamelingen, uitgezonderd zijne boek-plaatwerken, „op „taxatie of op zoodanigen voet als zal worden overeen- „gekomen, zullen worden aangeboden aan de stad „Rotterdam, bij welke ik van ter zijde heb meenen te „bespeuren, dat het oogmerk zoude bestaan om mijne „schilderijen eenmaal aan te koopen, en in het zoo- „genaamde Gemeenelandshuis te plaatsen. Deze be- „schikking is mede toepasselijk op de verzameling „schilderijen, teekeningen en prenten ieder afzonderlijk, „indien de stad Rotterdam mogt verkiezen niet de

„drie deelen der verzameling, maar slechts een of twee „der zelve over te nemen.”

Dit is alles: zelfs geen voorwaarde, dat zijn verzamelingen bijeengehouden moesten worden in afzonderlijke zalen van het Museum, of dergelijke kleinzielige ijdelheden, somtijds verbonden aan legaten, ten koste der goede inrichting van een Museum.

De schilderijenverzameling bestond uit honderd stukken, waarvan slechts vier van schilders uit de eerste helft der negentiende eeuw, de overige uitgelezen werken van kunstenaars der zeventiende eeuw, de grootsten inbegrepen. De verzameling teekeningen was misschien nog belangrijker dan die der schilderijen. Zij bevatte prachtstukken van bijna alle Hollandsche en Vlaamsche meesters der zeventiende eeuw, b. v. 25 van Rembrandt, en van de grootste Italiaansche, Fransche, Oud-Nederlandsche en Duitsche kunstenaars der 15de en 16de eeuw. De prentenverzameling was 3861 nommers groot; de belangrijkste prenten waren er in verschillende staten. De verzameling etsen van Rembrandt telde 815 stuks: de beste en volledigste door een particulier bijeengebracht.

Het was om te watertanden! De *Kunstspiegel* vertelde, dat Rotterdam de schilderijen „volgens testamentair „aanbod van den overledene voor slechts honderdduizend „gulden” kon krijgen. Wij hebben gezien, dat geen som werd genoemd en aan Rotterdam het bieden was gelaten. Burgemeester en Wethouders zullen zich ge-

haast hebben om de verzamelingen te laten onderzoeken, en een voorstel te doen aan den Gemeenteraad.

Niets daarvan; aan taxeeren door een deskundige werd niet gedacht, zelfs niet aan onderhandelen met de executeurs. Zes dagen na ontvangst van het testament, op 18 December 1845, vergaderde de Gemeenteraad. Burgemeester Mr. M. C. Bichon van IJsselmonde deelde de aanbieding van Verstolk van Soelen mede en liet volgen:

„dat hoe vereerend de testamentaire beschikking voor zijn geboortestad „wezen moge en hoezeer hij zich ook durft voorstellen, dat het bezit „van zulk een belangrijke en door deskundigen hooggeroemde ver- „zameling aan deze stad meerdere luister en ook welligt meerderen „bloei zou kunnen geven, hij echter, in aanmerking nemende den tegen- „woordigen finantieelen toestand der stad, door het niet aanwezig zijn „van batige sloten en het gemis van uitzicht daarop, vermeent omtrent „deze zaak geen bepaald voorstel te moeten doen, maar dezelve eerst „aan de overwegingen van den Raad te moeten onderwerpen.

„Na het wisselen van vele Consideratiën, brengt de Voorzitter in „omvraag: of de zaak vatbaar is voor eenige nadere onderhandeling, in „welk geval hij zou voorstellen eene Commissie te benoemen, ten einde „met B. en W. de zaak in bepaalde overweging te nemen en aan den „Raad een prae-advies in te leveren, òf dat de Raad oordeelt er geen „termen bestaan om het gedaan aanbod in aanmerking te nemen.

„Blijkt bij de hoofdelijke stemming, dat de vergadering van gevoelen „is, dat er *geen* termen bestaan, om het aanbod in aanmerking te nemen."

Men kan zijn oogen niet gelooven, als men dit leest! „Niet aanwezig zijn van batige sloten" — en de stadsrekening van 1844 had een batig slot van *f* 253.009! „Gemis van uitzicht" op batige sloten — en de stads-

rekening van het jaar, waarin dit op 18 December gezegd werd, had een batig slot van ƒ334.968; de stadsrekening van 1846 een van ƒ323.637! Geen Raadslid logenstrafte de mededeeling van den Burgemeester, die kennelijk den financieelen toestand der Stad zóó donker voorstelde, opdat de Raad het aanbod van Verstolk van Soelen zou weigeren. Hij sprak van „een verzameling", misschien doelend op de schilderijen, het saldo van 1845 alleen zou vermoedelijk voldoende zijn geweest om de drie verzamelingen te koopen, en wat een Museum zou Rotterdam dan gekregen hebben!

De schilderijenverzameling ging niet alleen voor Rotterdam, ook voor het vaderland verloren. Zij werd gekocht door drie Engelsche kunstvrienden voor ƒ314.772. Wil men de stukken zien dan moet men nu gaan naar den Earl of Northbrook, eigenaar o. a. van drie werken van Ferd. Bol, waaronder een portret van De Ruijter; een riviergezicht van A. Cuyp; twee kerken van Em. De Witte; een groot landschap van Ph. Koninck; een der beste schilderijen van Metsu en diens zelfportret; een mansportret, door Rembrandt geschilderd in 1667; drie stukken van Jan Steen, waaronder zijn prachtige slapende schoolmeester, van 1672; twee fijne Ter Borch's; een stadsgezicht van Van der Heyde; een Avond en een Morgen, van A. van der Neer; een paardenmarkt van Phil. Wouwerman. Verder vindt men in de ver-

zameling van Lord Wantage o. a. een fraaie Hobbema; het portret van een oude dame, door Rembrandt geschilderd in 1661, dat op de Rembrandt-tentoonstelling te Amsterdam prijkte; een landschap met waterval, van J. van Ruisdael; een heerlijke „Soo de ouden songen, soo pijpen de jongen", met 16 figuren, van Jan Steen; twee landschappen van A. van der Neer. Humphrey Bingham Mildmay was de derde kooper. Zijn verzameling werd op den 24sten Juni 1893 verkocht. Een goede P. de Hoogh, een vrouw, die voor een armen jongen een boterham snijdt, werd toen voor *f* 32.812 verkregen voor de collectie Drummond te Montreal; een strand te Scheveningen, van Jac. Ruisdael, kreeg de National Gallerij te Londen voor *f* 36.540; het Museum te Antwerpen een zee van den zeldzamen meester J. van de Capelle, voor *f* 11.964, en de Doedelzakspeler, van Adr. van de Velde, voor *f* 6.300. De vermaarde Dorpsbruiloft van J. Steen werd het eigendom van Baron Alphonse de Rothschild, die ook eene jacht van A. van de Velde en de Paarden bij 't wed van Phil. Wouwerman verwierf.

De verzameling Teekeningen werd te Amsterdam verkocht in 1847 op 22 Maart en volgende dagen. Volgens Kramm [1]) werden „die alle met ongehoorde „prijzen betaald." Zij brachten dan ook ongeveer *f* 80.000

---

[1]) C. Kramm. De levens en werken der Holl. en Vlaamsche kunstschilders, enz. D. VI, 1863, bl. 1739.

op. Het eerste en grootste gedeelte der Prenten werd verkocht op 28 Juni 1847. Kramm zegt, dat daarom „insgelijks met grof geld gewedijverd is.” De opbrengst was ƒ48.815. Het tweede gedeelte, bestaande uit de etsen van Rembrandt en de kunstenaars uit zijn school, F. Bol, J. Lievens, J. G. van Vliet, enz., werd verkocht op 26 October 1847. De geldmarkt was toen gedrukt door den hachelijken toestand in Frankrijk. Dientengevolge bracht deze veiling slechts ƒ50.814 op.

De verzamelingen van Baron Verstolk van Soelen werden in 1847 ruim vijf ton waard geacht; nu zou ’t minstens vijf millioen zijn. En Rotterdam’s bestuur vond geen termen om ’t testamentair aanbod „in aanmerking te nemen”! De Burgemeester schreef den heer Völckers, neef van Verstolk van Soelen, o. a. „dat „onder de tegenwoordige omstandigheden de stedelijke „Raad geen vrijheid meent te hebben om tot aanzien- „lijke buitengewone uitgaven, *welke alleen tot genoegen „strekken*, over te gaan.”

De door ons gecursiveerde woorden toonen hoe weinig begrip de Stedelijke Raad toen had van het wezen en de roeping der kunst!

HET LEGAAT VAN MR. F. J. O. BOIJMANS.

De heer Boijmans en zijne verzamelingen.

De houding van den Burgemeester en het besluit van den Gemeenteraad, ten aanzien van het legaat van Baron Verstolk van Soelen, worden zoo niet vergeeflijk, dan toch begrijpelijk, als men verneemt wat voorgevallen was in een gesloten vergadering van den Raad op 9 April 1842 en niet opgenomen werd in de notulen der zittingen van den Raad. Burgemeester Mr. M. C. Bichon van IJsselmonde deelde een voorstel van den heer Boijmans [1]) mede om de stad erfgenaam te maken van zijne kunstverzamelingen, en zeide dat hierom was gekocht het Gemeenelandshuis van Schieland. De mededeelng geschiedde onder verzoek van stipte geheimhouding.

Goedkeuring werd aan de leden van den Gemeente-

---

[1]) Boijmans werd geruimen tijd genoemd Boymans, ook in het Museumgebouw. Een in Februari 1900 ingesteld onderzoek leerde, dat de eerste spelling juist is.

raad niet gevraagd, Zij werden gerekend die te hebben verleend. Wat de Heeren wijzen, moest de burger prijzen. Allen hielden dus hun mond bij de behandeling van het legaat van Baron Verstolk van Soelen, en de Burgemeester moest goedschiks kwaadschiks zich zien te redden uit den moeilijken toestand, waarin dat legaat hem bracht.

Mr. C. M. Bichon van IJsselmonde had te Utrecht gestudeerd [1]), was daar in 1806 getrouwd, en bleef er nog ettelijke jaren wonen. Hoewel vrij wat jonger dan de heer Boijmans, was hij met dezen zeer bevriend, zoodat de heer A. J. Lamme [2]) hem een bloedverwant, en C. Kramm [3]) hem een neef van den heer Boijmans noemde. Die vriendschap had tengevolge, dat de heer Bichon van IJsselmonde, toen hij Burgemeester van Rotterdam was, zijn vriend „bracht op het denk„beeld, om zijn kunstverzamelingen niet aan Utrecht „te schenken, maar zich nu tot Rotterdam te wenden." [3])

De heer Boijmans verdient wel een korte levensschets. Hij was te Maastricht geboren en werd daar op 1 November 1767 gedoopt in de Nederlandsch

---

[1]) Hij werd ingeschreven als student 16 Mei 1799. (Album Studiosorum Acad. Rheno-Trajectinae 1866).

[2]) A. J. Lamme. Rotterdam, Geschetst in zijne voornaamste gebouwen, enz. 1867.

[3]) Handschrift van C. Kramm over het Museum-Boijmans. (Archief te Utrecht).

Hervormde Kerk [1]). Joannes Andreas Boijmans, die in 1758 student in de Medicijnen werd aan de Hoogeschool te Leiden [2]) en als arts te Maastricht zich gevestigd had, was zijn vader; Theodora Barbara Berg zijn moeder. Hij werd genoemd Frans Jacob Otto, naar zijn oom van moeders zijde, die getuige was bij den doop. In 1786 werd hij ingeschreven als student aan de Hoogeschool te Utrecht [3]), en promoveerde in de rechten; zijn promotie wordt echter niet vermeld in het Promotieboek te Utrecht [4]). Nauwelijks een jaar na zijn inschrijving als student, op 2 December 1787, trouwde hij in de St. Janskerk Jonkvrouw Arnoudina Elisabeth van Westreenen. Volgens de *Stichtsche Almanak* woonde het jeugdig paar in 1788 in de Heerestraat. Spoedig verhuisde het naar het tweede huis in de Boothstraat, rechts van de Voorstraat, dat nog op het balkon het wapen der familie van Westreenen draagt. Gelijk alles bij Boijmans met bekwamen spoed geschiedde, mocht hij op 21 September 1788 zich verheugen in de geboorte van een zoon, die Jan André werd genoemd, naar zijn vader of naar Jan André van Westreenen (1712—1790), Schepen van Utrecht. Een

---

[1]) Publications de la Société d'Archéologie, dans le Duché de Limbourg. D. II (1865) bl. 267.

[2]) Album studiosorum Academiae Lugduno-Batavae, 1875.

[3]) Album studiosorum Acad. Rheno-Trajectinae, 1886.

[4]) Mededeeling van Professor Dr. H. Zwaardemaker Cz.

jaar later stierf zijn vrouw; zij werd begraven 4 October 1789. Op den 20sten September 1806 werd zijn zoon student [1]), en den 7den October 1810 promoveerde die in de Rechten [2]). In 1811 zou Jan André meerderjarig worden en moest Boijmans hem uitkeeren 't erfdeel van zijn moeder. Boijmans was hiertoe niet in staat, zonder zijn verzameling schilderijen te verkoopen. In het begin van November 1809 [3]) had de heer Corn. Apostool, die in 1808 door koning Lodewijk Napoleon was benoemd tot Directeur van het Koninklijk Museum en rondreisde om schilderijen voor dat Museum te koopen, Boijmans' verzameling bezichtigd, en gaf daarvan verslag aan Mr. J. Meerman, Heer van Vuren en Dalem, die in October 1807 was aangesteld tot Directeur-Generaal van Wetenschappen en Kunsten. Op dit verslag komen wij later terug; hier zij slechts medegedeeld, dat Boijmans zijn verzameling niet anders dan in haar geheel verkoopen wilde, en de heer Apostool dit geenszins dienstig achtte voor het Koninklijk Museum. De heer Meerman berichtte dat den heer Boijmans bij schrijven van 30 Juni 1810 [4]).

---

[1]) Album studiosorum Acad. Rheno-Trajectinae, 1886.

[2]) Promotieboek der Hoogeschool te Utrecht. Mededeeling van Prof. Dr. H. Zwaardemaker Cz.

[3]) E. W. Moes en Ed. van Biema, De Nationale konst-gallerij, enz. 1909, bl. 143.

[4]) Van dezen brief kennen wij slechts de vertaling in 't Fransch, door den heer Boijmans gedrukt in de voorrede van den Veilings-Catalogus.

Hij schreef, dat de Koning rapporten had ontvangen

„rendant une justice parfaite à la quantité de pièces magnifiques, qui „se trouvent dans votre collection nombreuse. Cependant les circonstances „ne sont guerres favorables à l'achat d'un objet d'une telle étendue „et d'un tel intéret; si un jour elles s'améliorassent, il serait satisfaisant „à Sa Majesté, de voir ce Cabinet exister dans ce Pays, et en mains „de quelqu'un qui fut disposé en tous Tems de le céder à justes con„ditions au Musée Royal."

Toen Boijmans deze beleefde weigering ontvangen had, besloot hij zich te wenden tot den Koning zelf. Op den 2den Juli 1810 schreef hij [1]):

„Informé par une lettre du Directeur-General des arts des circonstances „peu favorables à l'acquisition de ma collection de tableaux, je prie V. M. „de permettre que je lui exprime mon regret sur ce que cette collection, „composée avec tant de soins, ne fasse un jour partie de la propriété „particulière de V. M. Le motif de mes voeux est que V. M. trouvera „par tout et en tout tems d'autres objets; mais rarement de belles „collections choisies à acheter surtout pour un prix extrêmement modique; „en attendant animé par un vrai sentiment d'attachement à sa personne „Auguste, je me déciderais d'attendre et de refuser les négociations avec

---

Daar is de brief gedagteekend: La Haije le 30 Juin 1811, wat een drukfout is. De bij den brief gevoegde verklaring van den Notaris J. H. van Grootveld, dat de vertaling het schrijven van den heer Meerman getrouw weergeeft, draagt den datum 24 Mei 1811. Boijmans verontschuldigt deze fout in een brief aan Meerman, dd. 13 Juli 1811. (Mus. Meermanno-Westhrenianum).

[1]) E. W. Moes en Ed. van Biema, De Nationale konst-gallerij enz. bl. 144.

„les commissionaires de quelques nouveaux riches étrangers; mais il me „faut obvier à mes circonstances domestiques, surtout comme mon fils „n'a pour la plupart que des effets sur ce pays et qu'il va toucher à „sa majorité.

„J'ai maintefois pu être emploié, mais ce n'est que depuis peu de tems „que je l'ai demandé à V. M.

„La place de premier Sécretaire du Tribunal de Justice de cette ville „vaque depuis quelque tems par la mort de Mr. Duker; oserais-je „solliciter V. M. de la conférer à moi, afin que je puisse obvier à „mon état domestique, et m'initier dans la marche des affaires vers l'or„ganisation générale, ce qui ne manquerait pas d'être avantageux au „Tribunal même, en cas qu'il serait sujet à d'autres formes, et que le „second secrétaire Mr. Hinlopen serait un jour employé ailleurs."

Men ziet: de heer Boijmans had geen geringen dunk van zich zelf, niet alleen als kunstverzamelaar, ook als rechtsgeleerde. Ofschoon hij nooit gepractiseerd had, achtte hij zich bekwaam om Rechter te worden, en meende zelfs dat zijn benoeming voordeelig zou zijn voor de Rechtbank, zooals die moest zijn naar het op 1 Mei 1809 ingevoerde Code Napoléon. Hinderlijk klinkt ook wat hij schrijft over zijn huiselijke omstandigheden. Het was waar: de interest der Staatsschuldbrieven was in 1808 en 1809 niet betaald; de koers was erg achteruitgegaan, maar zijn zoon moest daarin berusten, — en wie hangt dergelijke familiezaken aan de klok? Nog hinderlijker wellicht die bluf over zijn onderhandelen met zaakgelastigden van rijke vreemdelingen, — waarvan zóó als blijken zal, geen woord waar was.

Jammer voor den man: zijn brief kwam te laat. Den dag, vóór hij schreef, had Lodewijk Napoleon afstand gedaan van den troon. Nu besloot Boijmans zijne verzamelingen in het openbaar te verkoopen. In *de Haarlemsche Courant* van 23 Juli en 17 Augustus en in de *Amsterdamsche* en de *Utrechtsche Courant* van 30 Juli 1811 verscheen de volgende advertentie:

„De Notarissen H. van Ommeren en J. H. Grootveld zullen den „31sten Augustus 1811, ten huize van G. Klanck, in het *Keizerlijk* „*Wapen*, achter den Dom, te Utrecht, des namiddags ten 4 uren, publiek „verkoopen: N.B. *Alle Perceelen in massa en bij den afslag*. I. Een „uitmuntende en zeer kostbare verzameling van 430 stuks schilderyen „der beroemdste Meesters der drie Scholen; zijnde deze gansche Ver- „zameling verdeeld in vier afdeelingen, volgens Catalogus gemerkt „A. B. C. D. Ieder afdeeling zal, ingevolge opgave bij de Catalogus eerst „afzonderlijk in massa en bij den afslag verkocht worden, met een „Premie van *f* 30.—; waarna het gansche kabinet van 430 stuks opnieuw „in massa en bij den afslag zal worden geveild, en in geval van hooger „myning, geheel en al aan den laatsten koper toegewezen worden; alles „ingevolge koopconditiën, zoowel bij de Catalogus als afzonderlijk gemeld. „II. Een zeer fraaie en exquise Verzameling van moderne Schilderijen, „zoo wel van buitenlandsche als inlandsche meesters, groot 58 stuks. „III. Een zeer kostbare en uitmuntende Verzameling van 4000 stuks „Teekeningen, zoowel van oude als levende Meesters. IV. Een „aantal zeer fraaije Prenten. — Alle kunststukken zullen, gedurende „de gansche maand Augustus eerstkomende te zien zijn in de Groote „Doelen, op de Garnalenmarkt, te Amsterdam; alwaar de Entrée-Biljetten „en verdere informatiën zullen te bekomen zijn."

In de *Haarlemsche Courant* van 27 Juli, 3 en 10 Augustus, en in de *Amsterdamsche Courant* van 1 en

van 22 Augustus verscheen een kleiner advertentie, herinnerend dat deze „uitmuntende Verzamelingen" te zien waren; en de *Courier van Amsterdam* van 22 Augustus gaf de volgende reclame:

„Het kostbaar kabinet schilderijen van den heer Boymans, thans, in „den Groote-Doelen, voor het publiek ten toon gesteld, trekt onop- „houdelijk de menigte kenners en nieuwsgierigen tot zich; men had „gevreesd dat deze ten-toon-stelling den 20sten dezer maand zou zijn „gesloten geworden; doch, ten algemeenen genoegen, bekomt men de „verzekering, dat dezelve gedurende de geheele maand Augustus zal „plaats hebben. Deze uitmuntende verzameling, zoo in de keuze als in „het getal der stukken, die dezelve bevat, zou elk Museum eer aan doen, „en het is niet dan met leedwezen, dat men zulk een kostbaar geheel „in verschillende handen zou zien overgaan."

Uit deze reclame blijkt, dat het de verzamelingen van den heer Boijmans waren. Hij zegt dit trouwens zelf in den uitvoerigen, in het Fransch gestelden, Catalogus der Schilderijen, dien hij had laten drukken. Hier worden geen 430, maar 429 stukken oude kunst beschreven. De inleiding behelst weder dezelfde verhalen over de zorg en moeite, die hij had besteed aan zijn verzameling; over de geldelijke verliezen, door zijn zoon en hem geleden, en ten slotte het verrassend bericht, dat de schilderijen per stuk zouden verkocht worden ongeveer 23 September, indien den 31sten Augustus geen behoorlijk bod werd gedaan. Deze aankondiging zal hem zwaar zijn gevallen, want uit alles blijkt, dat hij, ook nu, zijn Verzameling liefst in

haar geheel wilde verkoopen, want dan zou het de Verzameling-Boijmans blijven.

Moeite en kosten werden, zooals men ziet, niet gespaard om den verkoop te doen gelukken: een maand huur van een lokaal in den Grooten Doelen, transport naar en van Amsterdam, advertenties, schrijven en uitgeven van een Catalogus. In zijn brief van 13 Juli vroeg hij den heer Meerman, een gunstig rapport over zijn verzameling te zenden aan de Keizerlijke Regeering, daar er, naar zijn meening, uitzicht was, dat zij door deze zou gekocht worden. Begrijpende, „dat de betaaling één der Hoofdbezwaaren zijn zou", gaf hij in overweging deze te doen geschieden door „capitulaire goederen in het Stigt van Utrecht, „thans als Domeinen aangemerkt." Alles was echter vergeefs. Geen liefhebber deed een behoorlijk bod; de heer Boijmans behield zijn verzamelingen.

Op 21 September 1811 werd zijn zoon meerderjarig. Kon hij, nu de verkooping was mislukt, dezen geven wat hem toekwam? Wij weten 't niet, maar moeten het gelooven naar hetgeen die zoon mededeelt in het boekje *Le Garde d'Honneur*, dat hij in 1822 te Brussel liet drukken. Den 5^{den} April 1813 decreteerde Keizer Napoleon de oprichting van die zoogenaamde eerewacht, waartoe hij opriep de zoons van de aanzienlijkste en meest vermogende families, ook den eenigen zoon van den heer Boijmans. Ondanks 't verzet van Jan André, waarbij hij zich beriep op de geldelijke

verliezen, die hij had geleden, en op zijn advocaatsbetrekking; ondanks het pleidooi voor zijn vrijstelling door zijn vader gehouden in 't Hoofdkwartier van het Fransche leger, te Dresden, moest hij opkomen, de voorgeschreven som van fr. 1500 storten, paard en uniform koopen. Hoe 't hem gelukte in Metz te ontvluchten en over Zwitserland en Duitschland terug te komen, wij laten 't rusten als voor ons zonder belang. Maar niet onopgemerkt laten wij dat hij een ruime kas had, zoodat hij te Metz buiten de kazerne kon wonen, een bediende kon houden, herhaaldelijk rijpaarden kon koopen, twee gouden horloges en een zilveren servies bezat, een kredietbrief voor een Bank te Vienne, enz.

Arm was de heer Boijmans niet, en hij leefde zuinig. Na het overlijden van zijn vrouw hield hij eerst slechts éene dienstbode, Cornelia Elling. Nog geen halve eeuw geleden, vertelde men te Utrecht allerlei staaltjes van zijn zuinigheid. Zelfs bij felle kou wilde hij geen kachel branden, maar dat kan ook geweest zijn uit vrees voor zijn kunstschatten. Steeds kocht hij nog schilderijen, enz. Het duurde ettelijke jaren voor zijn wensch om in een rechterlijke betrekking, ook wegens zijn geldelijke zorgen, benoemd te worden, den 2den Juli 1810 aan koning Lodewijk Napoleon geuit, zou worden vervuld. Bij koninklijk besluit van 14 Februari 1818 werd hij benoemd tot „regter-suppleant in de regtbank van eerste aanleg, te Utrecht,"

en bij besluit van 15 Januari 1821 tot rechter in die rechtbank. Hij behield dit ambt tot de invoering van de tegenwoordige rechtspraak in 1839. Toen werd hij eervol ontslagen. Hij was trouwens 71 jaar oud en tot troost kan hem gediend hebben zijne benoeming tot ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, bij besluit van 16 September 1838. Blijkbaar was hij een geacht man. Was hij ook een kunstkenner?

Dat zouden wij niet toestemmen, als wij zien het hier gereproduceerd portret, dat hij in 1788 liet maken door eenen H. A. Bauer, als pendant van het portret, dat zijn vrouw vier jaren te voren door denzelfden man had doen vervaardigen. Het zijn pastels, ver van mooi, en het getuigt voor hem, dat hij beide, blijkens den giftbrief, op den 5den Mei 1843 schonk aan zijn dienstbode Cornelia Elling, die 27 September 1887 stierf en ze naliet aan haar stiefdochter, bij wie ze onlangs ontdekt werden. Dit portret is 't eenige dat van hem bestaat sedert het conterfeitsel, dat behoorde bij zijn schilderijenverzameling, in 1864 verbrandde.

Nog minder zouden wij hem een kunstkenner durven noemen, als wij gelooven moesten wat de Brusselsche bloemschilder en restaurateur Pieter Joseph Thijs van hem verhaalt [1]). Deze man was de rechterhand van den heer Gerrit van der Pot, heer van Groeneveld,

---

[1]) E. W. Moes en Eduard van Biema, De Nationale konst-gallerij, enz. 1909, bl. 185.

Mr. F. J. O. Boijmans, 1788, door H. A. Baur.

te Rotterdam, wiens schilderijenkabinet, na zijn dood, in 1808 werd verkocht. Thijs verdoekte schilderijen, maakte er schoon, deed er de barsten uit, doopte er, en was niet bang voor wat bijschilderen en namen „beter opstellen". Hij schreef den heer van der Pot op 21 October 1798:

„Boijermans van Utrecht is hier, heb hem eenige teekeningen met „een klijn lantschapje van Wijnants verkogt; hij vertrekt naer Parijs, „maer alsoo syn pasport niet geviseert is geweest in den Haag, is hij „hier opgehouden." Den 6den Januari 1799 schreef hij: „Boeijermans „van Utreght heeft hier menigte nesten gekogt, ik meijnde die man „beter kender was; hij heeft alle lorremans afgeloopen, gekogt, in „meijning daer bedekte en onbekende schatten te vinden, ik heb hem „geweygert die saeken in staet te stellen, want daer van geen eer te „haelen was, hij is met alle dit vertrocken naer Parijs," en 9 Mei 1802: „Boymans van Utreght is hier op de verkoping" (der collectie van graaf Cuypers van Reymenam) „geweest, heeft besteed aan lorren *f* 25 à *f* 30 „en is daer mede vertrocken, heb voor hem in staat gebraght een klijne „Hobbema [1]); hij wilde met gewelt my mede hebben om zijn collectie „in order te brengen, maer daertoe konde ik my niet resolveren, dien „man raisonneerd en decideerd van alle groote meesters en zien hem „noyt anders koopen als objecten die niemant wilt."

Wij zullen ons niet ophouden met een onderzoek waarom Thijs zóó schreef, nu wij weinig jaren later een billijker oordeel vernemen in den reeds vermelden brief van den heer C. Apostool aan den heer J. Meerman. In November 1809 bezocht de heer Apostool

---

[1]) Dit is het „Brabantsch Landschap", No. 124 van den Catalogus van het Museum-Boijmans, 1907.

Boijmans' verzameling — wat Thijs niet deed — en schreef toen:

„De heer Boymans heeft gedurende zijn reizen bizondere gelegenheden „gehad, en door zijn kunstkennis alle gelegenheden waargenomen, met „oogmerk om zijne collectie te doen bestaan, niet alleen uit schilderijen „van de raarste en kostbaarste soort der eerste meesters, maar ook om „van die meesters, welke van de tweede klasse genoemd worden, het „beste te hebben en aldus eene volledige verzameling van de Hollandsche „school te vergaren, waardoor dezelve dan ook zeer talrijk is geworden.

„Onder de schilderijen van de eerste klasse bevinden zich zeer fraaie „van Ruisdael, Hobbema, Both, A. van der Velde, du Jardin, Wouwerman, „Potter, van der Helst, Jan Steen, e. a.

„Onder die van de tweede klasse zijn zeer uitmuntende en sommige „zeer weinig voorkomende schilderijen zooals van de Vries, Dekker, „van Goyen, Griffier, Moucheron, de Koning, Kamphuizen, van der Neer, „e. a. Wat de beoordeeling van het geheel betreft en de vraag of deze „geheele verzameling zou kunnen dienen tot aankoop voor het (Koninklijk) „Museum, hierop moet ik zeggen, dat deze collectie zeer interessant is „voor de volledigheid van de Hollandsche school, dat ofschoon men in „een menigte schilderijen, de aanleg der collectie ontwaard, wanneer de „verzamelaar minder kunde en kieschheid bezat, als de ondervinding hem „naderhand gegeven heeft, er echter in de meeste schilderijen zelfs die „van de middelmatigste soort, altoos iets gevonden wordt, dat ze eenigs- „zins belangrijk voor een kenner maakt, terwijl er onder de schilderijen „van de eerste klasse zeer fraaie en zeldzaam voorkomende stukken „gevonden worden, waarom het ook jammer zijn zou dat deze verzameling „gebroken of uit zijn geheel gebracht werd."

Aankoop van de geheele verzameling voor het Koninklijk Museum achtte de heer Apostool echter niet wenschelijk „alhoewel er sommige schilderijen der

„eerste klasse zijn, welke uiterst belangrijk voor het „Museum zouden zijn" en „onder die van de tweede „klasse stukken, die, wanneer ze afzonderlijk te koop „waren, zeker behoorden aangekocht te worden."

Boijmans bezat toen de Rembrandt gedoopte Fabritius en Frans Hals' portretje van Bor waarschijnlijk nog niet, anders zou de heer Apostool die wel genoemd hebben. Hij had alleen zijn verzameling Oude Kunst laten zien, en is de heer Apostool te zachtmoedig in zijn oordeel over Boijmans' „kunde en kieschheid", door ondervinding gaandeweg verkregen, en in zijn oordeel over de schilderijen „zelfs van de middelmatigste soort", zijn conclusie is, dat de Verzameling niet dienstig was voor het Koninklijk Museum.

Er was te veel kaf onder het koren. Boijmans kocht dikwerf onbeduidende of beschadigde schilderijen, alle met lof vermeld in zijn veilingscatalogus van 1811. Ook na die veiling bleef hij koopen. Verscheidene der later gekochte stukken worden vermeld in een met papier doorschoten exemplaar van den Catalogus der Veiling, door den heer Mr. M. Bichon van IJsselmonde geschonken aan het Museum. Behalve de niets dan bewondering ademende aanteekeningen bij vele schilderijen, in den Catalogus beschreven, worden er ook vermeld een groot aantal der later gekochte stukken, meest van Boijmans' tijdgenooten, en dat zijn bijna niets dan prullen.

J. Immerzeel noemt Boijmans in het eerste, in 1842

verschenen deel van *De Levens en Werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders*, enz. „een „kundig liefhebber, die eene uitgebreide kunstverza- „meling bezit, bestaande uit schilderijen door Italiaan- „sche, Nederlandsche en Fransche meesters, zoo oude „als latere, mitsgaders uit verscheiden kunstboeken met „teekeningen en prenten.” C. Kramm laat zich in het eerste, in 1857 verschenen, deel van zijn *Levens en Werken* nog voorzichtiger uit over „dezen Utrechtschen „Kunstliefhebber”; zwijgt over zijn kunde; noemt zijn verzameling „schoon”, en zegt dat Utrecht haar „reeds „bij 's mans leven, had kunnen bekomen, doch de „regeering en Boijmans konden het destijds niet eens „worden: persoonlijke disharmonie was daarvan de „hoofdreden, welke ik elders, wèl uiteengezet, zal „toelichten.” Die toelichting is nooit gedrukt, maar wordt — zoo als reeds gemeld is — bewaard in het Archief te Utrecht.

Kramm vertelt in dit stuk, waarschijnlijk geschreven na 1864, toen zijn hoofdwerk voltooid was, dat de heer Boijmans „voet had bij de eersten der stad, vooral als „de dames de Kunst beoefenden, die hij steeds van „goede modellen (voorzag) en met raad, enz. bij stond; „dat hij, met mooi praten, hoogst fatsoenlijk gedrag „en vooral door hof maken aan de dames, veel ver- „kregen heeft” . . . „een bijzonder karakter (had), en eerzuchtig” was. Verder vertelt hij, dat hij Boijmans „menigmaal in (zijn huis) dat pakhuis van Kunst

„bezocht" had; dat niemand iets van Boijmans' schilderijenverzameling had te zien gekregen dan wat er hing in een paar kamers aan de straat, dat slechts middelmatig goed was en daarom dacht men dat hetgeen boven in de kamers gepakt stond, nog van minder allooi zou zijn. Maar Boijmans had reden om vele schilderijen aan het oog te onttrekken: „redenen bij velen bekend". Het was een groote massa, die hij (Kramm) in vroeger jaren nu en dan ter loops gezien had, „wel te verstaan: in rijen voor „elkander geborgen". Er waren echter veel fraaie stukken bij. Jaren lang had Boijmans „kunstenaars bij „zich aan huis, onder zijn oog, schilderijen laten behan- „delen en herstellen, om voor twijfelaars daaraan het „noodige waas van echtheid te geven, en ruilde dan „deze voor andere goede kunst bij minder deskundigen." Hij vond het een kostbare verzameling, die voor Utrecht verloren ging, omdat Burgemeester Van Asch van Wijck [1]) een personeele veete tegen Boijmans had.

Wat Kramm vertelt van het herstellen van schilderijen, het geldt, helaas, ook voor schilderijen, die Boijmans behield. Wij hoorden reeds, hoe Thijs in 1802 de kleine Hobbema voor hem „in staat" bracht, en een veertig jaar geleden wisten goed ingelichte

[1]) Mr. H. M. A. J. van Asch van Wijck was Burgemeester van Utrecht, van 1827 tot 1839. Een zeer bekwaam man, doch geen minnaar van Beeldende kunst.

personen te Utrecht nog, hoe er aan Boijmans' schilderijen geknoeid werd. Trouwens eenige uit den brand geredde stukken zijn daarvan onwederlegbare bewijzen. Boijmans kende Carel Fabritius niet. Fluks werd diens handteekening overschilderd, en de heerlijke manskop uitgegeven voor een werk van Rembrandt. Gerrit van Bronchorst was hem onbekend of te min, diens handteekening werd overschilderd en 't Italiaansche landschap toegeschreven aan den meer bekenden Poelenburg. Hetzelfde lot weervoer een vruchtenstuk van J. P. Gillemans, diens naam verdween, en 't schilderij heette nu te zijn van C. de Heem. Zelfs stukken, die in den Catalogus der veiling van 1811 op den naam van den schilder stonden, die ze gemaakt had, werden verdoopt. De handteekening van B. van der Helst verdween op twee portretten, die nu werden gesteld op den naam van Govert Flinck. Is 't wonder, dat Boijmans' kabinet te Utrecht, waar dit alles bekend was, een slechten naam had, en dat Burgemeester Van Asch van Wijk het hield „voor een prullenboel", zooals Kramm schrijft. Boijmans wilde zijn verzamelingen schenken aan Utrecht, op voorwaarde, dat „zij „zouden geplaatst worden in een afzonderlijk gebouw, „dat zijn (niet-adelijk) wapen zou dragen, en waarvan „hij Directeur zou zijn." Hij meende, dat zijn wensch vervuld zou worden, toen het oude gasthuis Leeuwenborch, dat als kazerne dienst deed, ontruimd werd en de soldaten de in 1829 gebouwde Willemskazerne

betrokken. Maar het gebeurde niet en Boijmans was woedend over de teleurstelling. Volgens Kramm, kwam Burgemeester M. C. Bichon van IJsselmonde bij Boijmans denzelfden dag, waarop dit gebeurde, en hun gesprek had — gelijk reeds gezegd is — tengevolge, dat Boijmans besloot „zijn plan voor Utrecht te laten „varen, en zich nu tot Rotterdam te wenden."

Onderhandelingen van den Burgemeester van Rotterdam met den heer Boijmans.

Het Gemeentebestuur van Rotterdam had geen gebouw tot zijn beschikking, waarin de kunstverzamelingen konden gebracht worden. Op het bericht dat het Gemeenelandshuis van Schieland te koop was, schreef Boijmans op 21 Maart 1841 aan Burgemeester Bichon, „dat nu een bij uitstek bekwame gelegenheid „zal worden aangeboden, om onder medeweten en „hooge Protectie van Z. M. den Koning, de zaak wegens „het van stadswege aankoopen van zoodanig gebouw „als tot *bewust* einde noodzakelijk is, finaal te regelen, „want, hoezeer ik ook van harte geneigd blijve om „in mijn voornemen ten gunste van de tweede stad „in rang van ons Vaderland te blijven volharden, zoo „is echter deze mijne wensch sedert een zóó geruimen „tijd zonder het minste gevolg gebleven, dat ik ein-

„delijk een vaste termijn heb moeten bepalen met „den heer Rose." (Rotterdam's Gemeente-architect W. N. Rose, die, kort voor 't schrijven van dezen brief, namens Burgemeester Bichon bij Boijmans was geweest) „na verloop waarvan ik bepaald ben om mijn „uiterste wil te veranderen ten behoeve eener andere „Gemeente."

„UEdA. kan zich zeer gerustelijk ampel en breed „over de bewuste acquisitie en over mijn persoon „met den Koning inlaaten, zijnde aan Z. M. niet „onbekend." [1])

Waarom Boijmans den Koning hier bij sleept, is moeilijk te begrijpen tenzij hij er mee bluffen wilde, dat zijn verzamelingen aan Z. M. niet onbekend waren. Zonderlingen indruk maakt de geheimzinnigheid, waarmeê „de zaak" behandeld wordt. Zeer duidelijk echter is het dreigement, dat hij zijn testament zal veranderen, en zijne verzamelingen aan een andere Gemeente legateeren, indien Rotterdam het Gemeenelandshuis niet koopt voor zijn verzamelingen.

Dit dreigement maakte indruk. Op 7 December 1841 werd het Gemeenelandshuis van Schieland (huis, koepel, tuin, erf) gekocht voor *f* 50.000.

Boijmans wilde nu weten of het Gemeenelandshuis geschikt zou zijn voor een Museum. De Gemeente-architect Rose was bij hem geweest, en Boijmans

---

[1]) Rotterdam's Archief.

schreef den 5den April 1842 aan Rose, dat hij, volgens de afspraak, om eenige groote schilderijen over te zenden „ter meeting en passing wegens het in te vallen „licht," verzond: „1⁰. een schilderij van Gaspard „de Craijer [1]), dat gevoeglijk verdoekt, in alle geval „met beleid moest schoongemaakt en belijst worden; „2⁰. een capitaal stuk van H. Goltzius [2]), hetwelk „indertijd wat scherp schoongemaakt is en behoeft een „kleine, luchtige glasure en een lijst; 3⁰. twee por- „tretten, mans- en vrouwafbeeldsels van Van der „Helst [3]), die moesten slechts een weinig in de lucht „staan, met voorziening van een klein scheurtje, en „dan gevernist, desnoods belijst worden; 4⁰. een vrouwe- „portret, hetwelk behoorde tot de elders geborgen „schilderijen, — dit stuk heeft geleden en ben er niet „genoeg mede bekend om er over te kunnen oordeelen „(hebbende hetzelve elders tot bewaring gegeven); „hier dient het om de belichting te beproeven, en zoo „het voor verdoeking vatbaar is, kan het van veel „effect zijn."

Men kan Boijmans geen onvoorzichtigheid verwijten. Wat hij zond, verkeerde in geen besten staat. Voor-

---

[1]) De „Afneming van het kruis", in 1864 verbrand.

[2]) De Mythologische Voorstelling, twee meter breed, in 1864 verbrand.

[3]) De portretten van 1646, die nog in 't Museum zijn, en eenigen tijd Govert Flinck werden gedoopt. Het „scheurtje" is nog te vinden in het mansportret.

zichtig was hij ook ten aanzien der te maken kosten, die moest Rotterdam betalen; de Burgemeester moest hem een bewijs van ontvangst zenden, waarbij erkend werd, dat die stukken Boijmans' eigendom waren, en beloofd werd ze hem terug te zenden, wanneer hij dat verlangde en „in cas van restitutie der gemaakte „kosten." Vermoedend dat men de lijsten te Rotterdam zou laten maken, deelde hij meê, dat hij die maken liet te Brussel, waar hij niet meer betaalde dan „één „gulden de voet, maar het goud is min of meer ge„kunsteld," en hij verzocht dat „een en ander nopens „zoodanige bestelling niet verder wereldkundig worde." Bij gelegenheid zal hij eenige monsters van lijsten sturen, omdat „ten aanzien van grote schilderijen de „duurte in Holland verschrikkelijk" is. In een postscriptum vraagt hij: „Hoe groot is nu het capitaal, „hetwelk van stadswege tot aankoop van moderne „schilderijen disponibel is gesteld? Wanneer men louter „passief is, zal men achter het net visschen! men ziet „dat ik vooruit wil, maar ik verzoek daadzaken, geen „beloften."

Het onderschrift van dezen brief, „in haast ge„schreven, daar de schipper dadelijk vertrekt," wordt opgehelderd door een brief van den Architect Rose. Bij zijn gesprek met Boijmans had deze gezegd, dat hij zijn verzameling Oude Kunst, die *f* 30.000 waard was, wilde schenken, als de stad *f* 25 à *f* 30.000 disponibel stelde tot aankoop van moderne meesters.

Nu komen wij aan de geheime zitting van Rotterdam's Gemeenteraad op Zaterdag 9 April 1842, waarin Boijmans' voorstellen werden behandeld. Op voorstel van Burgemeester en Wethouders werd besloten, den Burgemeester te verzoeken:

„1°. den heer Boymans officieel, namens den Raad, te bedanken „voor zijne toezeggingen, waarin de Regeering deser Stad heeft ingestemd, „en daartoe het gebouw heeft gekocht.

„2°. Den heer Boymans te verzoeken, eenige schilderijen ter proef te „zenden, ter beoordeeling of in het gebouw genoegzaam en geschikt „licht voorhanden is, dan of en welke veranderingen daartoe behooren „gemaakt te worden.

„Ingeval de proef gelukt, den heer Boymans te verzoeken om zijne „verzameling schilderijen en teekeningen over te zenden, om *dadelijk*, „nog in dit jaar, alhier onder de benaming van *Museum Boymannianum* „te worden ingerigt.

„Dat andere groote werken, als het nieuwe Gasthuis, Armhuis, enz. „op dezen oogenblik niet toelaten een uitgaaf van *f* 25.000 beschikbaar „te stellen, maar de Raad zich genegen verklaart om, te beginnen met „het jaar 1843 een som van *f* 10.000 op de begrooting te plaatsen, en „daarmede voort te gaan in 1844 en 1845, en die som te besteden tot „aankoop van schilderstukken van moderne meesters, onder directie van „een Commissie uit den Raad, geassisteerd door bevoegde kunstkenners, „vermeenende de Raad, dat op deze wijze de verzameling van des „heeren Boymans schilderijen, aangevuld door goede moderne stukken, „in roem verhoogd en in luister vermeerderd zal worden en een belangrijk „geheel kunnen vormen."

Slechts ééne kantteekening bij deze resolutie: Op den 9den April besluit de Raad den heer Boijmans te verzoeken wat deze den 5den April reeds had gedaan!

Burgemeester Bichon wilde, blijkens een briefje van den heer Rose dd. 11 April, zelf aan Boijmans brengen het bewijs van ontvangst der schilderijen, en waarschijnlijk tegelijk met hem praten over de besluiten van den Raad, maar hij kreeg denzelfden dag een briefje van den Wethouder P. H. Tromp, waarin deze hem te spreken vraagt „des avonds of den volgenden „morgen vroeg, omdat hij een zeer belangrijke zaak „omtrent het Kabinet Boijmans vernomen heeft, en „het een volstrekt vereischte acht, dat dit (den Bur„gemeester) bekend is voor hij na Utrecht vertrekt, „ja wellicht de oorzaak zou kunnen zijn er niet heen „te gaan.” Wij vermoeden, dat hier zich iets doet hooren, door Kramm nader vermeld. Volgens dezen, zat de Raad „als verplet met het aanbod” van Boijmans, „die voor hen een vreemdeling was, begreep „de Raad niets van de ware bedoelingen, en nog „minder wat die kunst wel zou zijn, zoodat hij besloot „Boijmans te antwoorden, dat hij eene Commissie van „deskundigen zou zenden, om de kunstvoorwerpen te „bezigtigen. Dat was (voor Boijmans) gekwetste maje„steit, achterdocht, dat hij, die de eerste kunstkenner „in ons land en ook daarbuiten was, als 't ware gecon„troleerd moest worden! Zoodat zij daarop geen mals „antwoord ontvangen hebben.” Of was het niets dan Boijmans' ongeduld, waarover de Wethouder P. H. Tromp den Burgemeester schreef in een brief, den 14den April medegedeeld aan de Wethouders? Boijmans

was „verwonderd dat men na zoo langen tijd — hij „sprak van vijf jaren — niet verder was gekomen, en „men zoo kruimelig en zoo bekrompen was voortge- „gaan. Wat wilde, wat kon men toch meer willen? „Hij toch schonk een kabinet schilderijen, teekeningen, „enz. Wat had men aan de andere zijde gedaan? Ja, „men had een huis gekocht, doch dit was nooit weg- „gegooid geld, want het kon voor andere doeleinden „dienen."

Een onverdiend verwijt. Immers de Raad had den 9den April besloten Boijmans te verzoeken, om zijn schilderijen enz. over te zenden, ten einde nog in dat jaar het „Museum Boymannianum" in te richten, en had dan ook dat jaar de zalen in het gewezen Gemeenelandshuis niet beschikbaar gesteld voor de tweejaarlijksche Tentoonstelling van levende meesters, die er van 1836 af gehouden werd.

Boijmans, die al 75 jaar was, moest nog langer wachten; hij moest wachten tot hij een ander testament had gemaakt — naar den zin der Rotterdamsche heeren, en zonder dat deze behoefden uit te geven de som van *f* 25.000. Boijmans had geen familie; Rotterdam alleen gaf hem uitzicht op de vervulling van zijn vurigsten wensch: dat zijn verzamelingen in haar geheel zouden worden een Museum, met zijn naam in top.

Men schoof dus alles op de lange baan, en trachtte hem te houden in gunstige stemming. In 1844 werd

weêr de Stedelijke Tentoonstelling van Levende Meesters gehouden in het Gemeenelandshuis. Burgemeester en Wethouders noodigden den heer Boijmans om op 19 Juli de opening der Tentoonstelling en het daarna te houden middagmaal bij te wonen. De heer Boijmans bedankte; hij kon niet komen „wegens aanhoudende ongesteldheid".

De heer Kramm bezocht deze tentoonstelling. Daar ontmoette hem de heer J. van Harderwijk Rz., Voorzitter van het Schilderkundig Genootschap en autoriteit op kunstgebied te Rotterdam. Deze verzocht hem om een onderhoud „over een vreemdsoortige en tevens „belangrijke zaak. Op den bepaalden tijd waren er „vier heeren bijeen, en zij deelden mij" — zóó schrijft Kramm — „de geheele loopende zaak (van Boijmans) „mede, waardoor ik voor het eerst vernam den stand „van deze zaak. Zij wisten niet wat zij doen moesten: „aannemen of niet, daar zij wisten dat de heer „Boijmans voor een origineel en wispelturig mensch „werd gehouden, (en vroegen) of zijn kunstschat aan„nemelijk was, en wel om er een museum voor te „stichten volgens zijn eisch, en daar ik van Utrecht „was, met de kunst bekend, zouden zij het hoogst „aangenaam vinden, mijne opregte meningen" te vernemen. Kramm vertelde hen al wat er in Utrecht met Boijmans en den Burgemeester aldaar was voorgevallen, en hoe hij dacht over Boijmans' verzamelingen. Dit kon de heeren geruststellen, die door de loopende

Het Gemeentelandshuis van Schieland. J. de Vou, 1694.

geruchten en wellicht ook door de qualiteit der op proef gezonden schilderijen, twijfelden of Boijmans' verzameling dienstig was voor een Museum.

Korten tijd na zijn bedanken voor de uitnoodiging om de opening der Tentoonstelling bij te wonen, op 2 Augustus 1844, schreef Boijmans aan Burgemeester Bichon „dat zijne verzamelingen zich in een „eminent „gevaar" bevonden, nl. „om een prooi der vlammen „te worden. De stal achter en bezijden zijn woonhuis „(was) verhuurd aan een wagenmaker, en het koets„huis met een gedeelte van den stal aan een kuiper, „en de hooizolder aan een stalmeester. — Gaarne zag „(hij) eerlang iemand Uwentwege, b.v. den heer Tromp „uit ul. midden te gemoed, om met mij zoodra doenlijk „deswege te aboucheeren."

Burgemeester Bichon zal dezen brief kalm naast zich hebben gelegd, wetend dat die panden eigendom waren van den heer Boijmans; dat er van 't verhuren geen woord waar was, en dat dit schrijven slechts een poging was om aan te dringen op het overnemen der verzamelingen, zonder wijziging van testament.

Burgemeester M. C. Bichon van IJsselmonde werd, op zijn verzoek, den 16den Maart 1845 eervol ontslagen. Toch zond de heer Boijmans hem den 18den April daaraanvolgende dezen zonderlingen brief:

„Ik bevind mij in den ongelukkigen toestand van volslagen verval „van krachten, dat binnen weijnige dagen een eijnde zal maken aan „mijn leven. Zoodat ik UEdA. bid, om, nu het nog tijd is toe te slaan

„en het bewuste gebouw dadelijk te koopen. De Notaris Schermbeek is „mijn buitengewoon Executeur en daar de stad Rotterdam onder zekere „bepalingen mijn universeel erfgenaam en UEd. tot mijn algemene „Executeur benoemd is, zoo heeft UEd.Geb. eerlang de tijding van mijn „overlijden te wachten; men make zich den korten tijd ten nutte.

„P.S. Alles blijve voor het publiek een volslagen geheim; hetgeen „ik schrijve is à governo. Ik heb niet vernomen of UEd.Geb. er den „Koning van gesproken heeft."

Het dreigen met zijn dood baatte den heer Boijmans niet meer dan zijn waarschuwing voor 't gevaar van brand. De talmpolitiek werd voortgezet. Had men hem daarom ook niet medegedeeld de aankoop van het Gemeenelandshuis, of was hem dit ontgaan? Den 5den December 1845 schreef de heer Bichon hem, dat het Gemeenelandshuis „thans aan de stad behoort." Twee dagen later antwoordde hij met een gelukwensch,

„daar ik mij vleie een Museum daargesteld te zullen hebben met „verdere hulp dezer vermogende stad, hetwelk met ieder ander in onder-„scheiden betrekkingen zal kunnen wedijveren, waarover ik binnen weijnige „dagen de eer zal hebben UEd.Gr.A. nader te onderhouden, want de „stad zal nog eenige opofferingen moeten doen.

„Er waren onder de hand twee concurrenten opgekomen, weshalve ik „niet weet, welk een goede Genius een einde gemaakt heeft aan krui-„melarijen, die reeds al te lang geduurd hebben, en waardoor eene geheele „teleurstelling zoude zijn veroorzaakt, want de aan mij gedane voor-„stellen waren zeer aanlokkend, om iets *grootsch* daar te stellen, trouwens „hierin zal, hoop ik, Rotterdam ook niet ten achteren blijven. UEGestr. „gelieve dan toch uw veel vermogenden invloed aan te wenden, dat men „niet kruimele en de zaak zoodra mogelijk zoo al niet geheel, althans „gedeeltelijk in werking gebragt worde; doch, alvorens ik UEG. hierover

„*eerstdaags* nader schrijve, moet er ook dadelijk gezorgd worden voor „de inrigting van het gebouw *gansch* en *uitsluitend* voor een museum „van kunst: — zalen voor Moderne, Oude en Antieke schilderijen — „zalen voor kunstkasten van Moderne, Oude en Antieke teekeningen, „prenten etc. Hiertoe verlang ik eerstdaags een kort begrip te erlangen „van den staat en toestand der vertrekken van het gebouw — zonder „oponthoud de platte gronden nauwkeurig geteekend en gelithogra- „pheert — om de inrigting daar te stellen — en 2 projecten, *het één* „*met en het ander zonder de belichting van boven,* — dit laatste zou veel „verkieslijker zijn."

Wij weten niet of Boijmans de platte gronden heeft ontvangen, en met den heer Bichon nog heeft gecorrespondeerd. Anderhalf jaar na den meegedeelden brief op 11 Juni 1847 maakte Boijmans een testament, geheel naar den zin der Rotterdamsche heeren [1]).

Met uitzondering van eenige kleine legaten in eens of jaarlijks uit te keeren, zoo als *f* 5 per week aan de dienstbode Cornelia Elling, enz. maakte hij Rotterdam erfgenaam van „al zijne goederen, zoo roerende als „onroerende". Het heette, dat hij dit deed „gedrongen „door de gedachte, dat in die stad gevestigd is de „Verblijfplaats tot Zedelijke Verbetering van jeugdige „misdadigers," maar wij kennen de redenen, die hem inderdaad daartoe bewogen. Hij verbond aan zijn legaat de voorwaarden: „dat zijne verzamelingen zouden

[1]) Boijmans had van 7 Maart 1841 tot 16 Juni 1847 vier olographische testamenten gemaakt en vernietigd. (Mededeeling van notaris Mr. J. G. Brouwer Nijhoff te Utrecht, bewaarder van het Nieuw Notariaal Archief).

„strekken, om aanleiding te geven en op te wekken „tot het daarstellen van een Museum; — zelf voor-„gesteld te worden als de Stichter van dat Museum; — „daaraan zijn naam te hechten, met bijvoeging van „zijn familiewapen, te plaatsen boven den ingang der „eerste zaal; — dat dadelijk na het vernemen van „zijn overlijden, het bewuste daartoe aangekochte „locaal wordt ingericht, enz. om binnen den kortst „mogelijken tijd al zijne voorwerpen van kunst voeg-„zaam en ruim te plaatsen." Hij verklaarde, dat hij „geen de minste aanwakkering of opwekking (had) „ondervonden, waaruit (hij) bij de regeering van Rot-„terdam eenige begeerte tot aanwinst of eigen bezit „of roem in het verwerven van voorwerpen van oude „en nieuwe kunst (heeft) kunnen ontwaren. (Hij) vlei(t „zich) echter dat die begeerte zich ontwikkelen en de „regeering alle moeite en kosten aanwenden zal, welke „tot verdere uitbreiding kan leiden, waartoe de ten-„toonstelling der voorwerpen in een ruim locaal voor „het publiek zeer zeker dienstig zal zijn." Ten slotte bepaalde hij: „aan een ieder zij de toegang tot ge-„dacht Museum vergund tegen betaling eener matige „retributie, ten voordeele van zeker bepaald doel, ten „nutte van het fonds der jeugdige gevangenen; dat „de stad steeds zorge voor behoorlijk onderhoud en „inrichting. (Hij) begeer(t) uitdrukkelijk, dat de retri-„butie op de bijdragen der stad nooit eenigen invloed „uitoefene maar dat alles jaarlijks stipt verantwoord

„worde, opdat met de meeste juistheid blijke, in hoe- „ver dit te creëeren fonds door aanmoediging van de „regeering en particuliere contribuanten gestijfd wordt, „en door het scheppen van nieuwe bronnen de oude „behoed worden voor vermindering." Zijn laatste voorwaarden luiden: „Blijven er na uitkeering der legaten „en betaling van onkosten, gelden over, dan moeten „deze tot uitbreiding der verzameling worden ge- „bruikt," en „in geval anderen schilderstukken schen- „ken, dan moeten deze afgezonderd van de (zijne), in „een bijzonder vertrek worden geplaatst." Tot executeuren benoemde hij de heeren J. H. van Schermbeek, Notaris te Utrecht; Mr. J. J. van der Hagen van den Heuvel, Raadsheer in het Hof te Utrecht — die ook tot executeurs bij zijn vorig testament waren aangewezen, — en den heer P. H. Tromp, oud-wethouder van Rotterdam, die de plaats innam bij een vorig testament toegewezen aan Burgemeester M. C. Bichon van IJsselmonde.

Acht dagen na het passeeren van dit testament, op 19 Juni 1847, stierf de heer Boijmans, den 24sten Juni werd hij begraven.

De regeering van Rotterdam, waarvan de heer Johan Frederik Hoffman nu het hoofd was, talmde niet. Den dag na de begrafenis deelden B. en W. den Gemeenteraad het testament mede en werd besloten, den Koning te verzoeken machtiging tot aanvaarding der erfenis en vrijstelling van successierecht.

Op 24 Augustus werd de machtiging verleend; op 8 October de vrijstelling geweigerd.

Nu zou men eindelijk te weten komen wat die erfenis beduidde. Burgemeester en Wethouders besloten haar te laten inventariseeren en taxeeren. De executeur P. H. Tromp werd uitgenoodigd daarbij de Stad te vertegenwoordigen; aan den kunsthandelaar-schilder Arnoldus Lamme werd de taxatie opgedragen. De heer A. Lamme was reeds op leeftijd en liet zich bijstaan door zijn zoon, den kunsthandelaar-schilder Arie Johannes Lamme, oud 35 jaren. Het drietal ging den 16den September naar Utrecht.

Wat vond het in Boijmans woning?

De verzameling schilderijen, in 1811 groot 487 stukken, was nu een massa van 1193 stukken; de verzamelingen teekeningen en prenten waren niet minder vermeerderd, en er was nog bij gekomen een hoop porselein! De schilderijen stonden in den stal, in vijf kamers, op den zolder (70 stuks), in het meidenkamertje, op een zolderkamertje, meest in rijen tegen elkaer. Van die 1193, door de heeren Lamme geschat op *f* 76.883, werden slechts 239, ter waarde van *f* 59.910, geschikt geacht voor het Museum!

De teekeningen waren geborgen in 116 omslagen en boeken; de prenten in 37 omslagen. Met haar toebehooren, een kleine kunstkast, enz. werden beide samen geschat op een waarde van *f* 19.972. Maar slechts 3 verzamelingen teekeningen van oude meesters, *f* 3.140

waard, en 3 verzamelingen teekeningen van levende kunstenaars *f* 6.720 waard, werden goed geacht voor het Museum.

Het porselein werd door een ander getaxeerd op *f* 4.634.73. Alles te zamen zou waard zijn *f* 101.489.73. Maar de schilderijen, teekeningen en prenten, voor het Museum dienstig geoordeeld, waren nog geen vijfde van de schilderijen, geen negentiende der teekeningen en prenten! En dan nog *f* 6720 voor teekeningen van levende kunstenaars, die vijf en twintig jaren later grootendeels niet de helft waard zouden zijn!

De taxatie van de heeren Lamme geeft een aardigen kijk op de kunstwaardeering van dien tijd. De hoogste prijs, *f* 5000, werd toegekend aan het gezicht op het kasteel te Bentheim, van Jacob van Ruisdael. Diens Korenveld werd op *f* 1000 en de Zandweg op *f* 500 geschat. Het binnenhuis van Jan Steen, waar Tobias de oogen van zijn vader opent, werd geprijsd *f* 3000; zijn Sinterklaasfeest *f* 1500 en zijn Keisnijder *f* 800. Na deze twee kwam Ph. Wouwerman: zijn Dorpsplundering werd *f* 2500 waard geacht. Het groote landschap van Hobbema *f* 2000; het Vergezicht, van Ph. Koninck *f* 1200; het Italiaansch landschap van J. Both *f* 1000; de Fabritius, toen nog Rembrandt geheeten, slechts *f* 1000; 't Riviergezicht, van A. Cuijp, *f* 700, diens Schimmels *f* 400; 't Witte paard, van Paulus Potter *f* 700; de Kantwerkster van G. Dou, nu aangezien voor een werk van

E. van der Neer, ƒ300; Frans Hals' portret van P. Bor, ƒ50! Maar de landschapjes van Ommeganck, gestorven in 1825, ƒ600 en ƒ800, en een landschap met rundvee, van Jan Kobell, die te Rotterdam overleden was in 1838, ƒ2000!

Het huis, waarin Boijmans had gewoond, werd op 12 Februari 1848 verkocht voor ƒ8.250; een huis, dat hij bezat aan de Oostzijde van de Neude, werd opgehouden voor ƒ4.125, en 't kleine, hem toebehoorend pand, achter 't vorige gelegen in de Lange Slagtsteeg, deed ƒ1000. De inboedel werd geschat op ƒ4.182.60, en de effecten op ƒ22.667.27½. Burgemeester en Wethouders hadden op 20 October 1847 den Gemeenteraad overgelegd een rapport betreffende Boijmans' nalatenschap. Daarin werd het huis op de Neude met het pandje in de Lange Slagtsteeg niet genoemd en de inboedel pro memorie vermeld. Voor het successierecht werd gerekend ƒ18.260; voor bereddering van den boedel ƒ2.500; voor transport en plaatsing der kunstverzamelingen ƒ2000; voor diverse kleine uitgaven ƒ360; te zamen ƒ23.120. Na kennisneming van het rapport, besloot de Gemeenteraad op 28 October 1847 de erfenis te aanvaarden onder het voorrecht van boedelbeschrijving, en op 24 November werden de kunstverzamelingen afgegeven.

Wij gelooven niet, dat Burgemeester en Wethouders of de Gemeenteraad spijt hadden over het bruusk weigeren van het legaat Verstolk van Soelen. Wij

gelooven het niet, omdat het veel onaanzienlijker legaat Boijmans toch verscheidene fraaie werken bevatte van Oud-Hollandsche meesters van den eersten rang, en het op dit punt niet verwende Rotterdam licht tevreden zou zijn. Ten tweede gelooven wij het niet, omdat de verzameling Verstolk van Soelen eenig geld zou hebben gekost, en men de verzameling Boijmans kreeg voor niet. Of de nazaat ingenomen zou zijn met deze „kruimelige" opvatting, dàt is eene andere quaestie!

Den heer Boijmans mogen wij wel dankbaar blijven. Het is de vraag, of zonder hem Rotterdam ooit een Museum van Beeldende kunst verkregen had!

De verzameling-Boijmans te Rotterdam.

Burgemeester J. F. Hoffmann deelde den 9den December 1847 aan den Gemeenteraad mede, dat alle kunstwerken van den heer Boijmans waren aangekomen in het Gemeenelandshuis; en zeide, dat dit huis dus in behoorlijken staat moest worden gebracht, de voor het Museum bestemde lokalen behoorlijk ingericht, en de schilderijen geplaatst. Hij wenschte deze werkzaamheden op te dragen aan eene Commissie van vier Raadsleden. Het viertal werd benoemd en aanvaardde de opdracht.

Vóór wij verder gaan, een kort woord over het gebouw, waarin de verzamelingen werden geplaatst.

Tot de oprichting er van besloten Dijkgraaf en Hoogheemraden in 1662, toen voor groote, statige gebouwen de Renaissance-stijl met Grieksch-Romeinsche motieven verkozen werd boven den nationalen stijl. Jacob van Kampen (1598—1657) was de voornaamste vertegenwoordiger van het Klassicisme in ons land, en paste het toe bij verscheidene bouwwerken, o. a. het Raadhuis te Amsterdam. Pieter Post was de tweede groote architect, die, minder eenzijdig dan Van Kampen, het Klassicisme huldigde. Hij voltooide in 1647 het paleis van Prins Johan Maurits van Nassau te 's Gravenhage, waarin nu geherbergd is het Koninklijk Kabinet van Schilderijen. De beste architect, dien Rotterdam bezat, was Jacob Lois (1620—1676), tevens Hoofdopzichter van Schielands dijken. Aan hem droegen Dijkgraaf en Hoogheemraden het bouwen van het nieuwe Gemeenelandshuis op. Hij volbracht die taak in overleg met P. Post, en daardoor wordt verklaard, dat het Gemeenelandshuis in vele opzichten overeenkomt met het Prinsmauritshuis. Op den 31sten October 1662 werd de eerste steen gelegd; drie jaren later hielden Dijkgraaf en Hoogheemraden er zitting.

Het bestuur van Schieland had grond gekocht ten Westen van den Schiedamschen dijk. Een klein stuk was gebracht ter hoogte van dien dijk; dit zou dienen als voorplein, en daartegen verrees het gebouw, dat 350 M^2. besloeg, 50 M^2. meer dan het Prinsmauritshuis. Het kreeg drie verdiepingen. De grondverdieping,

bestemd voor den kastelein, de bedienden, de bergplaatsen; de benedenverdieping, als de hoogste „de Kapitale” genoemd, kreeg een ruim voorportaal, dat toegang gaf tot de bureaux, de Vergaderzaal, de Vierschaar en de eetzaal; de eerste verdieping, minder hoog, had ook een ruim voorportaal, waarop uitkwamen de vertrekken, bestemd o. a. voor logies van de elders wonende Hoogheemraden, wier bedienden sliepen in kamertjes boven deze verdieping, met ramen aan de zijgevels.

De voorgevel werd opgetrokken uit Bentheimer steen, en versierd met Jonische pilasters aan de beneden- en Korinthische pilasters aan de eerste verdieping. Boven de ramen werden bloemfestoenen gebeiteld. De meeste zorg werd besteed aan het veertig voet breede en ruim drie voet uitspringende middengedeelte, met den hoofdingang. Dit kreeg dubbele pilasters en zuilen op de hoeken, werd hooger opgetrokken en gedekt met een driehoekig fronton, versierd met gebeeldhouwde Cupidos en bloemfestoenen. Voor den hoofdingang op de benedenverdieping kwam een bordes, overdekt met een balkon, rustende op vier ronde kolommen en aan de gevelzijde op vier pilasters. Tegen het balkon werd geplaatst het wapen van Schieland, vastgehouden door een arend, en boven de deur kwam een kunstig, gesmeed traliewerk. Ook de zijgevels werden met pilasters versierd, en, volgens de waterverfteekening door Jacob Kortebrandt in 1739

gemaakt, werd ook voor het middengedeelte van den zijgevel aan de Boijmansstraat Bentheimersteen gebruikt. Daar was de ingang voor den kastelein en de bedienden. De achtergevel was de eenvoudigste, daar hij grensde aan den, door een hoogen muur omgeven en met lindeboomen beplanten tuin.

Er bestaan verscheiden afbeeldingen van het Gemeenelandshuis. De jongste zal wel zijn die door Matthijs Maris geteekend, door H. W. Last gelithographeerd en door K. Fuhri uitgegeven werd. De fraaiste is de teekening in waterverf, door Jacob Kortebrandt in 1739 gemaakt, maar op de teekening van den voorgevel komen bordes en balkon minder uit. Daarom geven wij de voorkeur aan de kopergravure van J. de Vou, behoorende bij den plattegrond „Rotterdam, met al syn gebouwen" enz., uitgegeven in 1694.

Het rapport van de heeren Lamme over Boijmans' kunstverzamelingen was voor Burgemeester en Wethouders een teleurstelling. Misschien, zoo zullen zij gedacht hebben, was de inspectie in het sterfhuis te Utrecht wat haastig gedaan, en zou een nader onderzoek gunstiger uitslag hebben. Zij schreven op 22 December 1847, ook namens de door den Raad op 9 December benoemde Commissie, aan de heeren Lamme:

„Wij wenschen van uwe voorlichting en hulp gebruik te maken, „althans wat de schilderijen en teekeningen betreft, zullende nadat alles „behoorlijk is geplaatst, nader in overweging worden genomen wie tot „bewaarder zal worden aangesteld.

„Bij de inzending der lijst van schilderijen hebt u te kennen gegeven, „dat er onder de als dienstig geoordeelde wellicht een enkel zich zal „bevinden, dat ter zij dient gesteld te worden, en omgekeerd. Wij zouden „verlangen dat het volgende werd in acht genomen:

„1°. alle schilderijen nogmaals nauwkeurig nazien en sorteeren, en „voorloopig ter zij stellen alles wat naar uw oordeel niet dienstig is „voor tentoonstellen;

„2°. de schilderijen, welke dienstig zijn, te sorteeren in drieën:

„*a.* die alleen schoongemaakt, gevernist en in behoorlijke lijsten ge„plaatst moeten worden;

„*b.* die bovendien ook geretoucheerd moeten worden;

„*c.* die verdoekt moeten worden.

„Deze zullen dadelijk opgehangen kunnen worden, naarmate zij gereed „komen.

„Wat de teekeningen betreft, ook deze nogmaals nauwkeurig nazien „en sorteeren in hetgeen waardig is om tot kunstbeschouwing te kunnen „dienen, en dat wat als minder waardig terzij kan worden gelegd.

„Eindelijk van alles een zoodanige lijst, catalogus of beschrijving „opmaken, dat daaruit naderhand een behoorlijke catalogus kan worden „samengesteld en in druk uitgegeven.

„Waren wij particulieren dan zouden wij geen oogenblik aarselen om „alles onvoorwaardelijk aan u over te laten en wij zijn verzekerd dat „naderhand over het honorarium, door u te verlangen, geen verschil zou „bestaan, maar als administratie moeten wij u verzoeken vooraf honorarium „op te geven."

Twee dagen daarna zonden de heeren Lamme hun antwoord. Zij zouden het sub 1 en 2 verlangde doen; de

„circa 8 à 10.000 teekeningen nauwkeurig nazien, de ware namen „der meesters opgeven, en de teekeningen sorteeren in: voor kunst„beschouwing geschikte, voor kunst of geschiedenis belangrijke, en de „minder dienstige ter zijde leggen; de prenten nauwkeurig nazien en

„rangschikken volgens hunne tijdvakken en scholen; behoorlijke cata-„logussen maken van schilderijen, teekeningen en prenten, de eerste zóó „dat hij in druk kan worden uitgegeven, de twee andere zóó dat „die des noods ook gedrukt kunnen worden."

Zij rekenen hiervoor twee jaren noodig te hebben, zoowel om den omvang van den arbeid, als „omdat „de verdoekte en gerestaureerde schilderijen een jaar „moeten rusten voor zij vernist en tentoongesteld „kunnen worden." Voor deze werkzaamheden hadden zij gedacht een salaris van *f* 6000, te betalen in twee jaren naar verkiezing. Voorloopig vroegen zij *f* 1000 voor retoucheeren en verdoeken. „Indien ons" — zóó eindigden zij — „de *f* 6000 voor alle werkzaamheden „worden gegeven, dan zijn wij bereid de directie voor „genoemd kabinet schilderijen, teekeningen en prenten „zonder honorarium te blijven waarnemen."

Dit antwoord was zeker Burgemeester en Wethouders welkom, maar een andere regeling scheen hun verkieslijk, wat de betaling betreft. Op den 13den Januari 1848 werd door den Raad eene regeling goedgekeurd, waarbij het salaris voor sorteeren en catalogiseeren werd vastgesteld op *f* 4500, te betalen in twee termijnen, de helft één jaar nadat de werkzaamheden waren aangevangen, de wederhelft nadat deze ten genoegen van den Raad zouden zijn afgeloopen. De kosten van retoucheeren, verdoeken, enz. zouden afzonderlijk berekend worden.

Het nader onderzoek had tengevolge, dat bij de

239 schilderijen, reeds te Utrecht geschikt bevonden, nog 122 kwamen, die, wegens den zachten aandrang van Burgemeester en Wethouders, nu ook geschikt geoordeeld werden, en 45 stukken hielden de heeren Lamme onder zich, die zij geschikt zouden maken. Op 21 September 1848, en op 8 Maart 1849 dienden de heeren Lamme eene nota in voor het verdoeken van telkens tien schilderijen, en op den laatsten datum tevens eene nota „voor het noodige werk aan ruim „zestig schilderijen." Twintig verdoekt, zestig hersteld — er waren nog vrij wat zieken onder de uitgelezen schapen van Boijmans' stal!

Had de heer Boijmans verwacht, dat het geheele gebouw tot Museum zou worden ingericht, de Commissie dacht eerst, dat drie vertrekken op de eerste verdieping voldoende zouden zijn. Op 21 September 1848 deelden „Burgemeester en Wethouders en andere „leden der Commissie voor het Museum-Boijmans" — een titel, dien wij hier voor 't eerst ontmoeten — den Gemeenteraad mede, dat drie vertrekken meer noodig waren dan aanvankelijk was geraamd, en dat de heeren Lamme voorstelden om ook de gang rondom de trap — d. i. de vestibule — geschikt te maken tot het plaatsen van schilderijen. Bovendien was gebleken, dat het licht in de groote middenzaal onvoldoende was, zoodat er een vallicht moest worden gemaakt, en dat de trap beneden moest worden afgesloten. Voor een en ander werd *f* 5600 gevraagd, en door den Raad toegestaan.

Zou men eenigszins voldoen aan de bepaling, door den heer Boijmans in zijn testament gemaakt, dat „al „zijn voorwerpen van kunst" zouden worden geplaatst „ruim en voegzaam", dan bleek, dat men tenminste de geheele verdieping noodig had. Waarom deze alleen? Omdat niet alle door Boijmans nagelaten kunstwerken, maar van zijn 1193 schilderijen slechts 406, zouden geplaatst worden; de geschikt geoordeelde teekeningen en prenten grootendeels in portefeuille bleven. En — omdat de Gemeenteraad het gebouw ook voor andere doeleinden wilde gebruiken.

In April 1848, vijf maanden na de ontvangst van Boijmans' verzamelingen, besloot de Gemeenteraad in de kapitale benedenverdieping een afscheiding te laten maken, zoodat daar althans voorloopig konden blijven het Commissariaat van Politie van het eerste kwartier en de Chirurgijn voor de publieke vrouwen. Op 7 Januari 1849 waren er nog de bureaux van politie, die in den zomer werden overgebracht naar een gebouw op de Kaasmarkt. Daarna werd een gedeelte der grondverdieping voor de woning van den Concierge van het Museum en de overige vertrekken aldaar met de geheele benedenverdieping bestemd voor de op te richten „Academie in kunstvakken", die op den 7den October 1851 geopend werd.

Toen de vertrekken in orde waren, werden de schilderijen opgehangen, de teekeningen en prenten, voor zoover zij gereed waren, en het porselein geplaatst,

de katalogus der schilderijen gedrukt. Volgens dien katalogus waren er 372 schilderijen, waarvan 361 uit Boijmans' verzameling. In het eerste vertrek, rechts van de trap, hingen de Oud-Nederlandsche en uitheemsche stukken; in de twee volgende vertrekken en in de groote middenzaal de Oud-Hollandsche en Vlaamsche werken. Het vijfde vertrek, aan den kant der Boijmansstraat, herbergde de „moderne" schilderijen; het hierop volgend zesde vertrek bevatte de teekeningen en de prenten, „in nette mahoniehouten kunstkasten, en in sierlijke „omslagen alphabetisch geordend," en in het zevende vertrek, wat smaller dan het voorgaande omdat daarvan de zoldertrap was afgeschoten, werd de „kostbare „verzameling Japansch en Chineesch porselein „zeer net „gerangschikt in verschillende kasten." Het achtste vertrek, uitziende op den Schiedamschen Dijk, was voor den Directeur bestemd. In het portaal rondom de trap hingen ook schilderijen. Een en ander blijkt uit een exemplaar van den katalogus, waarin aangeteekend is de bestemming der vertrekken.

Nu besloot de Gemeenteraad het Museum te openen. In Juni 1849 stelde hij vast den datum der opening, den prijs van den katalogus, het loon van den Concierge, het aantal en het loon der opzichters. „Wat hoofd- „directeur, hoofdopzichter of bewaarder van het Museum „betreft," werd geen besluit genomen „alzoo de heeren „Lamme, die nog altoos aan de teekeningen werkzaam „zijn, nog vooreerst gevoegelijk het toezicht kunnen

„blijven en ook ongetwijfeld kosteloos willen houden.” Die goede heeren Lamme!

Twee advertenties werden geplaatst in de dagbladen. Een behelsde de *Bepalingen omtrent de toelating van kunstenaars*. Deze mochten, om te studeeren, het Museum kosteloos bezoeken op Donderdag, Vrijdag en Zaterdag, mits zij een kaart aanvroegen door „tusschenkomst van den” (nog ontbrekenden) „Directeur”. Ieder, die zich kunstenaar noemde, teekende een adres ter dankzegging voor deze „milde bepalingen”. Men vindt dit adres met goeddeels vergeten namen o. a. in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 7 Augustus 1849.

De tweede advertentie maakte bekend de *Bepalingen omtrent de Bezichtiging van het Museum*. Toegang werd verleend „tegen betaling van 5 centen des Zondags „van 11 tot 3 en des Woensdags van 10 tot 4 uur, „en tegen betaling van 25 centen des Dinsdags, „Donderdags, Vrijdags en Zaterdags van 10 tot 4 uur.” Op Maandag bleef het Museum gesloten om de wekelijksche schoonmaak. Voorts konden „bekende personen” voor *f* 1.50 een kaart voor het loopend jaar krijgen aan de Stedelijke Secretarie en aan het Museum. Hadden de „bekende personen” niet de eer bekend te zijn aan de opzichters, dan mochten deze van hen vorderen „dat zij hunnen naam teekenden ten einde „dien te vergelijken met de naamteekening op de „kaart.” Beide *Bepalingen* werden opgehangen in het voorportaal.

Toen de teekeningen en de prenten beschreven waren, werd de bezichtiging daarvan toegelaten op de kwartjesdagen tegen betaling van een kwartje extra. De portefeuilles bleven dus ongenaakbaar voor ieder, die niet op een kwartjesdag kon komen en voor allen, die geen twee kwartjes konden betalen.

Op Dinsdag, 3 Juli 1849, werd het Museum geopend zonder eenige plechtigheid.

De Verordening op het Museum-Boijmans.

De heeren Lamme bleven drie jaren werkzaam aan het in orde brengen van eenige schilderijen en het catalogiseeren der teekeningen en prenten. Verscheiden schilderijen werden o. a. verdoekt, waarbij toen lijm werd gebruikt, niet ten voordeel van het schilderwerk. Zij catalogiseerden 2960 teekeningen en 3364 prenten. De *Beschrijving* der teekeningen, zeer beknopt als zij was, kon eerst in 1852 gedrukt worden.

Als deze arbeid was volbracht zouden de heeren Lamme uit het Museum verdwijnen en niet langer daarop toezicht houden. Burgemeester en Wethouders maakten dan ook eene *Verordening*, die op 10 Juni 1852 door den Gemeenteraad behandeld werd. De voornaamste bepalingen luiden:

De zorg voor het Museum wordt opgedragen aan

eene Commissie en den Directeur. De Commissie bestaat uit den Burgemeester, voorzitter, twee Wethouders, twee Raadsleden en twee leden uit de Burgerij.

Bij deze bepaling veroorloven wij ons een opmerking. Dat de Burgemeester, bij zijne omvangrijke werkzaamheden, nog die van het Voorzitterschap der Commissie wilde aanvaarden, is een eer voor het Museum. Maar waarom, nevens hem nog zes leden? De ervaring leert, dat Commissies minder beduiden, naarmate zij talrijker zijn, en de aanwijzing wie de leden zouden zijn, bewijst dat hier niet de bedoeling was het lidmaatschap te maken tot een eeretitel, die, zooals bij groote Museums in het buitenland het geval is, aangeboden wordt aan millionnairs onder de van zelfsprekende voorwaarde, dat zij voor belangrijke aankoopen aanzienlijke sommen beschikbaar stellen. Twee Wethouders en twee Raadsleden zouden in de Commissie komen, — wie heeft ooit gehoord, dat bij de benoeming van de eerstgenoemden en bij de verkiezing van de anderen gevraagd werd of zij belangstellen in Beeldende kunst? En wordt niet door deze ambtshalve gedane benoemingen de keus verkeerdelijk beperkt, en de benoeming van erkende belangstellenden in kunst noodeloos verijdeld? Misschien diende de aanwijzing van twee leden „uit de Burgerij" om tegemoet te komen aan deze bezwaren. Wij laten den hier gebruikten titel rusten, al komt het ons voor dat hij meer in den Regententijd thuis behoort dan in onzen tijd, maar vragen, in de

onderstelling, dat deze twee werkelijk belangstellenden zijn, wat zij in de Commissie beduiden tegenover de vier ambtshalve benoemden en wellicht niet belangstellenden?

Er gebeurde weldra iets zonderlings met die twee Burger-leden der Commissie. In het voorwoord van den Catalogus der Schilderijen, die in Januari 1859 verscheen, werden zij vereerd met den titel „deskundigen". Waarom? Had de Directeur A. J. Lamme last gehad van betweterij der ambtshalve benoemde leden, en wilde hij nu doen uitkomen, dat deze geen deskundigen waren? Of gaf hij deze onderscheiding aan dit tweetal, omdat het meer belangstelde in het Museum dan de overige leden? In elke nieuwe uitgaaf van den Catalogus werd de onderscheiding gehandhaafd, en verdween eerst in de uitgaaf van 1892, omdat zij in strijd was met de Verordening.

Wij keeren terug naar de Verordening. Volgens haar werd de Commissie belast: 1°. met het toezicht over alle kunstwerken en voorwerpen, in het Museum Boijmans voorhanden; 2°. met de zorg voor de getrouwe naleving van de door den Raad gemaakte bepalingen omtrent de openbare bezichtiging van het Museum en omtrent de gevorderde toeganggelden; 3°. met alle ontvangsten en uitgaven, het Museum betreffende; 4°. met het doen van alle zoodanige voorstellen aan den Raad, als zij in het belang van het Museum noodig acht, terwijl zij ook daarop door den Raad wordt

gehoord; 5°. met de benoeming van alle suppoosten, bij het Museum in dienst.

Wat den Directeur betreft, bepaalde het ontwerp: 1°. dat hij moest zijn „een deskundige in de beeldende „kunsten"; 2°. dat hij „zijne betrekking, uit belang-„stelling in deze inrigting, onbezoldigd waarneemt"; 3°. dat hij „door den Raad, op voordragt der Commissie, „benoemd wordt voor den tijd van vier jaren en her-„kiesbaar is." De eerste bepaling stelt iets vast, dat van zelf spreekt; de tweede stempelt de betrekking tot een bijbaantje, van te weinig belang dan dat eene bezoldiging noodig zou zijn, en bewijst hoe weinig begrip B. en W. hadden van hetgeen een Museum-directeur heeft te doen; de derde bepaling zondert den Directeur af van alle overige hoofdambtenaren der Gemeente, die niet, zoo als hij, om de vier jaren op den schopstoel worden gezet.

Het volgend artikel noemt wat „aan den Directeur is opgedragen": 1°. „om, onder toezigt der Commissie, „de kunststukken in het Museum steeds in de beste „orde te doen houden; 2°. om, desgevraagd, de Com-„missie van berigt en raad te dienen omtrent alles het „Museum betreffende; 3°. om aan de Commissie die „voorstellen te doen, als hij in het belang van het „Museum noodig acht." De eerste bepaling is ver-makelijk. Moest een schilderij verdoekt, geregenereerd of belijst worden, dan mocht de „deskundige" dat doen onder toezicht der niet-deskundige Commissie! De

tweede bepaling onderstelt, naar het schijnt, dat de Directeur kon weigeren de Commissie van bericht en raad te dienen, wanneer zij hem hierom vroeg, en is dus bepaald onnoozel. Volgens de derde bepaling mocht de Directeur wat hij noodig achtte in het belang van het Museum, zooals verplaatsen van schilderijen, aankoopen van kunstwerken, voorstellen aan de Commissie, en kon deze zijn voorstellen van de hand wijzen naar eigen, zeker beter, inzicht, en om andere dan financieele redenen. De Commissie van niet-deskundigen werd dus ook op kunstgebied, geplaatst boven den deskundigen Directeur.

Bij de behandeling van dit ontwerp in den Raad, stelde de heer F. van Vollenhoven voor, dat de Directeur zou zijn lid der Commissie. Hij zou dus geplaatst worden op één lijn met de overige leden en stem krijgen in het kapittel — dàt was den standengeest der meerderheid van den Raad te kras. Met 18 tegen 14 stemmen werd het voorstel verworpen. Onder de voorstemmenden vinden wij de heeren Joost van Vollenhoven, H. van Rijckevorsel, Mr. A. Veder, A. van der Hoop Jr., C. E. Viruly, van wie sommigen later zitting namen in de Commissie voor het Museum.

De heer C. J. Thooft meende, dat den Directeur eene bezoldiging moest worden toegekend. De meeste Raadsleden vroegen zich af; waarom betalen wat men voor niet kan krijgen, en verwierpen het voorstel met 21 stemmen tegen 9. Het ontwerp van B. en W. werd

onveranderd aangenomen. De Directeur kwam dus onder de voogdij van onbevoegden te staan, en men zal zich herinneren wat J. Bosboom daarvan dacht.

Op den 1sten Juli werd de Commissie benoemd; op den 8sten September de Directeur. Overeenkomstig de gegeven beloften werd de heer Arie Johannes Lamme Directeur. Hij was toen veertig jaren oud, schilder van nu lang vergeten stukken, voornamelijk kunsthandelaar. Het laatste werd toen nog niet gerekend een minder gewenscht beroep voor een Museum-directeur. Het had trouwens dit voordeel, dat hij meer kunstwerken te zien kreeg dan de overige ingezetenen. Hij was aanhanger van de toen heerschende Romantische richting, en stond in kunsthistorie en kunstcritiek — beide toen nog niet wetenschappelijk beoefend — ongeveer op hetzelfde peil als zijn tijdgenoot J. Immerzeel Jr.

Het Museum verscheen nu ook op de Gemeentebegrooting met een crediet van *f* 2000, zegge *f* 2000, voor onderhoud der lokalen en verzamelingen. In 1855 werd dit krediet verhoogd met *f* 500. Op de begrooting der Commissie natuurlijk geen cent voor aankoopen.

Boijmans' uitschot.

Wij hebben gezien, hoeveel schilderijen, teekeningen en prenten van den heer Boijmans, ook na herhaalde inspectie, onbruikbaar bleken voor het Museum. De

A. J. Lamme, Directeur van het Museum, 1852—1870.

Commissie stelde in 1852 voor dat alles te verkoopen, den verkoop op te dragen aan den kunsthandelaar-directeur, en dezen hiervoor toe te staan eene provisie van 9½ percent. De Gemeenteraad keurde een en ander goed,

De heer A. J. Lamme verkocht nu op zijn veiling van 9/10 November 1853 driehonderd schilderijen van Boijmans; op zijn veiling van 1 Maart 1854 weder driehonderd schilderijen, 167 koopen teekeningen en studies, te zamen 3592 stukken, 55 kunstboeken en 80 omslagen met prenten, alles van Boijmans. Het opgehoudene en overgeblevene werd op zijn veilingen van 8/9 November 1854 en 12 October 1855 van de hand gedaan. De netto-opbrengst was *ƒ* 12.815.36.

Had de heer Boijmans vernomen, dat slechts het kleinste gedeelte van zijn verzamelingen in het Museum werd geplaatst, en hoe weinig het grootste gedeelte waard werd geacht, hij, die gestorven was in de verwachting, dat alles in het Museum zou komen, en dat hij niets dan kostelijke werken naliet, hij zou zich hebben omgekeerd in zijn graf. En had hij geweten, dat de schilderijen, die eigendom waren van de Gemeente, opgehangen werden in dezelfde vertrekken waar zijn schilderijen hingen, en niet in een afzonderlijk vertrek, zooals hij bedongen had, hij zou, gedreven door gekwetste ijdelheid, gesprongen zijn uit zijn graf!

Het Gemeentebestuur stelde de opbrengst der veilingen ter beschikking van de Commissie voor het

Museum, die het geld behield als fonds, dat genoemd werd het fonds van de „onbruikbare zaken" of van „het uitschot van Boijmans". Daaruit werden ettelijke schilderijen gekocht, die wij in de volgende overzichten zullen aanwijzen, omdat dit niet geschiedde in de katalogussen. In zekeren zin werd hiermee voldaan aan het door Boijmans in zijn testament geuit verlangen, dat zijn legaat bij de Regeering van Rotterdam de begeerte zou ontwikkelen om „alle moeite en kosten „aan te wenden, welke tot verdere uitbreiding kan „leiden." Wij zeggen: in zekeren zin, omdat de kosten der uitbreiding werden bestreden, niet naar Boijmans' verlangen uit de stadskas, maar uit de opbrengst van zijn onbruikbaar geachte schatten.

Het Museum bezat in 1854 vierhonderd vier en veertig schilderijen. Dat was veel; het Prins Mauritshuis had twintig jaren later slechts 299 stukken. Niet de quantiteit, maar de qualiteit der werken geeft echter beteekenis aan een Museum. *The Burlington Magazine* schreef terecht: „Twenty or thirty masterpieces make it a famous „place, which all students of art must visit; 2 or 3000 „works of less importance make only a big collection."

Over het aantal meesterwerken, over de qualiteit der werken in het Museum-Boijmans zullen wij straks hooren den meest bevoegden beoordeelaar van dien tijd.

HET MUSEUM TOT DEN BRAND IN 1864.

Gaarne zouden wij nu een beschrijving van het Museum geven, zooals het was na de opening in 1849. Veel van hetgeen er toen te zien was, ging in 1864 verloren bij den noodlottigen brand, die in dit jaar het Museum verwoestte. Wij moeten dus beginnen met een overzicht van het verlorene. Wat de prentverzameling en het porselein betreft, zal de herinnering voldoende zijn, dat daarvan niets werd gered, en de mededeeling, dat geen deskundige ons in staat stelde te oordeelen over de artistieke waarde van die verzamelingen.

Anders is het gelegen met de schilderijen en de teekeningen, met de eerste vooral. Aan verscheiden personen danken wij berichten, die de zeer beknopte beschrijvingen der katalogussen aanvullen. Naar tijdsorde noemen wij 't eerst den heer J. van Harderwijk Rz., ettelijke jaren Voorzitter van het Schilderkundig Genootschap te Rotterdam, die het Museum beschreef in de *Kunstkronijk* van 1850. Zijn opstel

brengt echter weinig baat, niet omdat hij steken bleef bij de zaal der Moderne kunst, — wat wellicht getuigt van diplomatieken tact — maar omdat hij bitter weinig weet van de kunst, waarvan hij een kenner heette. In 1852 verscheen een tweede druk van den *Guide et Memento de l'artiste et des voyageurs* van Louis Viardot, waarin opgenomen werd een beknopt overzicht van het Museum, verschaft door vrienden, die niet meer meedeelden dan de namen der schilders en de titels der schilderijen. MAXIME DU CAMP bezocht Nederland in 1857 en zond aan de *Revue de Paris* zeer onderhoudende brieven. Van 't Museum-Boijmans schrijft hij: „Il y a beaucoup de toiles apocryphes et „signeés pour le besoin du public, — néanmoins j'y „ai vu quelque oeuvres intéressantes et deux ou trois „tableaux de premier ordre; c'est tout ce qu'on peut „exiger d'un Musée." Van zijn beschrijving der belangrijke en eerste-rangswerken zullen wij profiteeren. In 1859 vertoefde Etienne Joseph Théophile Thoré geruimen tijd in het Museum en gaf eene beschrijving ervan in zijn *Musées de la Hollande*, dat onder zijn pseudoniem W. Burger verscheen in 1860. Thoré was geen kunstkenner en kunsthistoricus in den thans gebruikelijken zin, nu beide een studievak zijn geworden, dat den geheelen mensch, en dan nog wel een mensch met bijzonderen aanleg, eischt. Hij had echter veel gezien, was een scherp opmerker, en aan kunstzin haperde 't den vriend der Goncourts niet. Zijn boek

verschaft verscheidene inlichtingen. Hier volgt slechts zijne begroeting van het Museum:

„3000 dessins et près de 500 tableaux! Comment donc(ce) Musée, „quoique récent, n'a-t-il encore aucune réputation? C'est qu'il ne contient „guère d'oeuvres hors ligne, et même, il faut en convenir, c'est que la „plupart des peintures les plus saillantes ont été trouvées en mauvais „état dans la collection Boymans, et sont ou usées, ou restaurées."

Het Museum had voor hem vooral deze verdienste

„d'offrir quantité de documents sur des peintres secondaires, assez „rares dans les autres galéries publiques." Eerlijk voegt hij er bij: „Quant à nous, nous nous plaisons à interroger cette plèbe de l'école, „ces individualités plus ou moins obscures. — Nous venons de fréquenter „une aristocratie glorieuse aux Musées d'Amsterdam, de La Haye, Van „der Hoop: conduisons-nous galamment avec la foule qui occupe, presque „seule, le musée de Rotterdam. De temps en temps, d'ailleurs, nous y „aviserons quelque haute figure de la première classe, et nous y ferons „aussi de nouvelles connaissances assez distinguées."

Te Rotterdam zal het oordeel van Du Camp en Thoré menigeen minder aangenaam zijn geweest. Vooral niet de personen, die 't legaat Verstolk van Soelen hadden tegengewerkt en de verzameling-Boijmans hadden binnengeloodst. 't Is trouwens ook hier: alle waar naar haar geld, en kunstvrienden zijn nog geen kunstkenners, al besturen zij een stad. Voor ons hebben de uitspraken van deze onbevooroordeelde schrijvers het voordeel, dat onze verwachting niet te hoog gespannen wordt.

De verzameling-Boijmans.

Als wij een Nederlandsch Museum binnentreden, vragen wij 't eerst naar den grootsten kunstenaar van ons land: Rembrandt. En wij doen dit in Boijmans niet vergeefs. Er was een klein vrouwsportret, dat na 1848 tentoongesteld werd, omdat het eerst moest worden in orde gebracht, Du Camp noemt het „si „surprenant de vérité qu'on le trouve ressemblant", maar betreurt, dat het bedorven is door herstellingen. Thoré beschrijft het uitvoerig, meent dat het omstreeks 1632 is geschilderd, en noemt het „un petit „lambeau de toile, dont on est parvenu à refaire une „espèce de tableau, en rentoilant cette loque et en „badigeonnant l'entourage d'une tête qui fut un beau „portrait de femme." Na den brand troostte de *Nederlandsche Spectator* zich over 't verlies van dit stuk met de overweging, dat het „zeer gesleten" was. Ook wij zullen niet treuren over 't verlies van deze ruïne.

Na Rembrandt Frans Hals. Van dezen meester bezat Boijmans 't portret van P. Bor, in ovaal, nog de helft kleiner dan Rembrandt's vrouwsportret. Maar 't was gaaf en had geen schoonmaak noodig. Thoré beschrijft uitvoerig dit „bijou", noemt de „physionomie vive et expressive," en roemt „Tout cela est d'une adresse, d'une science, d'une liberté, d'un esprit." Iets van dit alles herinnert de copie, aan het Museum in 1895

Frans Hals, Portret van Pieter Bor.

geschonken door Humphry Ward. Er zijn meer copieën in olieverf, onlangs nog een bij Kleinberger te Parijs, maar die zijn gemaakt naar de gravures van A. Matham en A. Zijlvelt, niet naar het origineel, zooals blijkt uit de hier weêrgegeven copie. Tot welken schilder zullen wij ons nu wenden? Van Aelbert Cuijp bezat Boijmans zeven schilderijen, waarvan twee verloren gingen. Dit waren mansportretten, en één daarvan, voorstellende een slapenden man, moet een prachtstuk zijn geweest. Thoré is opgewonden er over. Hij vraagt: slaapt de man of is hij dood? De compositie doet het laatste gelooven. „La tête encadreé de longs cheveux châtains, „et vue presque de face, mais en raccourci, repose en „pleine lumière sur un vaste oreiller qui fait tout le „fond, sauf un pan étroit de rideau tombant à droite et „un angle sombre à gauche." Het wit van 't hemd, het wit van 't kussen smelten bijna samen; het hoofd ligt in een aureool van heldere tonen. Slechts een donkerfluweelen deken, over 't voeteneind gespreid, dient als repoussoir. Dit perspectiviesch effect op zoo'n klein doek (0.41 × 0.64) is een kunststuk, maar vooral „quel sentiment sérieux dans la tête, et quelle magistrale „exécution, large et simple, juste ce qu'il faut, rien de „plus, mais l'effet est rendu." Ook de *Kunstkronijk* noemde het een „tooverachtig schoone studie." Hoe komt het Museum ooit weêr in 't bezit van iets dergelijks?

Aan Boijmans had men ook te danken landschappen

van Jacob van Ruisdael. Het grootste, een gezicht op het kasteel Bentheim, ging verloren. In den katalogus van 1849 vindt men een tamelijk uitvoerige beschrijving, waar echter gezwegen wordt van iets dat niet onvermeld mocht blijven. De correspondent van Viardot vertelt het. Dit stuk zou, volgens hem, stellig een van Ruisdael's meesterstukken zijn „si „quelque barbouilleur de figures, semblable aux aides „de Claude le Lorrain, ne s'était imaginé de tracer au „premier plan l'épisode évangélique du Christ à Emmaus. „Ce choquant contraste enlève au tableau toute sa „poésie, partant son premier mérite." De noodlottige toevoeging van deze drie staande figuren wordt bevestigd door den *Nederlandsche Spectator* in zijn bericht over den Museum-katalogus van 1862.

Van Jan Steen bezat Boijmans vier tafreelen, waarvan er twee verloren gingen, het grootste en het kleinste. Het grootste was een van zijn bijbelsche voorstellingen: Tobias opent de oogen van zijn vader, in de tegenwoordigheid van den engel Raphael. Het tafereel werd verlicht door een kaars, twee lampen en een haardvuur. De heer Van Harderwijk vond dat dit binnenhuis wel attentie verdiende om die verlichting, hoewel „de ordonnantie" hem niet beviel. Men begreep toen nog niet goed Jan Steen's bijbelsche tafreelen. Thoré schrijft: „Ici les spectateurs ne rient pas, mais „leur sérieux a sa bouffonnerie, qui était assurément „l'intention de Jan Steen, le bon catholique, au milieu

„de la Hollande protestante!" Hij vindt hem niet gelukkig „dans sa tentative à la Gerard Dou". Het tweede stuk, dat, volgens den katalogus, de volledige handteekening „Jan Steen" droeg, stelde een bejaard man voor, die aan een tafel zit en een pen vermaakt. Harderwijk noemt het „een zeer voortreffelijk werk", vindt „het kopje schoon", maar „het onderste gedeelte „van het figuur met wat minder zorg behandeld" en „het regterbeen niet gelukkig van teekening". Thoré hield het voor echt, en roemt het fijne, verstandige gelaat „asser narquoise dans sa bonhomie".

Volgens dezen schrijver ging een keurig schilderijtje van Gerard Dou verloren. De katalogussen doen het af met één regel. Thoré leert het ons beter kennen:

„La jeune Dentelière, vue presqu'aux pieds, est assise sur une chaise, „de trois quarts à droite, son métier à dentelle sur ses genoux. Gentille „cornette sur la tête, modeste guimpe au cou, manches jaunes, jupon „rosâtre. Point d'accessoires; un fond gris uni, très-fin de ton, ainsi „que les couleurs du costume. Les petites mains qui travaillent et la „tête sont bien modelées, d'un pinceau froid, mais pas trop pointu. Sur „le métier à dentelle est la signature. Quoique ce tableau soit un peu „frotté, c'est assurément un des petits trésors de la galerie."

Volgens den katalogus was het ovaal, slechts 0.21 × 0.16 groot, van gelijke breedte en 1½ centimeter hooger dan het in 1902 gekochte vrouwsportret. Dr. W. Martin maakt het, in zijn aan G. Dou gewijd *Proefschrift*, iets grooter, 0.25½ × 0.20½, en houdt het voor 't zelfde stukje, dat Sandrart tijdens zijn ver-

blijf in Holland, 1637 tot 1641, zag bij P. Spiering, den Resident van Zweden in Den Haag, die het stuurde aan koningin Christina van Zweden, van wie hij het in 1752 terug kreeg.

Van den Delftschen schilder Leonard Bramer bezat Boijmans twee schilderijen: Een Afneming van het kruis, en Een Philosoof. Thoré noemt het eerste „un pastiche tourmenté et trop noir"; over het tweede oordeelt hij gunstiger. Wel vindt hij dat Bramer ook hier „cherche à calquer Rembrandt dans ce sujet affectionné du maître: vieux Philosophe lisant ou méditant." Maar hij laat volgen: „La touche en est vive et assez spirituelle, mais trop accusée; le clair-obscur assez vivant." Eene teekening in kleuren van G. L. Keultjes bewaarde voor ons eene herinnering aan dit stuk.

Philips de Koninck was in de verzameling-Boijmans vertegenwoordigd door twee vergezichten. Het grootste siert nog het Museum, al is 't — zooals Thoré schrijft — „alourdi par des restaurations"; het kleinste, met een piquant zonlicht op den derden grond, zeer Rembrandtieken voorgrond, en een fijn grijze, diepe lucht, ging verloren.

Een schilderij van Paulus Potter is thans voor Rotterdam onbereikbaar. Dit alleen zou de herinnering wettigen dat Boijmans een schilderij van hem bezeten heeft. Aan Thoré danken wij weêr de wetenschap wat het was: een witte os staat, rechts gewend, voor een

L. BRAMER, De Wijsgeer. Teekening van G. L. Keultjes.

knotwilgstam op een strook wei, helder uitkomend tegen een grijze lucht. Jammer, dat wij tevens van hem vernemen moeten, dat het mooi was geweest, „très fatiguée aujourd'hui". Als curiositeit diene, dat Boijmans heette te bezitten een strand van den in *1652* overleden Pieter Potter, den vader van Paulus, dat met zijn naam en — wat nog wel in den tekst van den katalogus vermeld werd — met het jaartal *1662* was gemerkt. De heer Lamme had het onderhanden gehad vóór 't stuk in het Museum kwam, toch vond dit bij hem geen bezwaar. Valsche handteekeningen en overschilderingen — daarop had men toen nog niet veel oog. Duurde het niet tien jaren dat de naam Rembrandt op het nog aanwezige werkmansportret van C. Fabritius voor echt werd gehouden, en de overschildering, waaronder de naam van dezen, toen nog onbekenden meester was weggemoffeld, niet werd opgemerkt!

Van den Amsterdammer Jan Victors, leerling van Rembrandt, waren er twee schilderijen: een portret van een oude dame, en een landschap. Dus één van 't vak waarin hij uitmuntte, en één van zijn minder soort. Thoré beschrijft beide uitvoerig, is opgewonden over het portret, en verbaasd dat dezelfde schilder maakte „ce paysage grossier". De *Nederlandsche Spectator* noemde het portret „wellicht het schoonste wat hij ooit geschilderd heeft".

In het tweede vertrek hing een brand van Aert

van der Neer, waarover men Du Camp moet hooren: „C'est un incendie, qui, la nuit, pendant que le ciel „voilé laisse à peine sortir des nuages les cornes de „la lune, projette ses lueurs sanglantes sur les eaux „assombries d'un canal bordé de vieilles maisons et „d'arbres régulièrement plantés. C'est très-précieuse-„ment peint, et dans ces contrastes d'ombre et de „lumière que ce maître affectionne et dont il sait tirer „un si bon parti." Branden van Aert van der Neer zijn zeldzaam, en — zijn maneschijntje, dat behouden bleef, is niet van zijn fraaiste.

Van de verzameling Moreelse mogen wij niet zwijgen. Niet minder dan 11 stukken stonden op zijn naam: zes portretten, drie godsdienstige voorstellingen en twee herderinnen. Een portret, in 1619 geschilderd, stelde voor Joost Bankert, gezegd Van der Trappen, den „Geesel der Spanjaarden en schrik der Portugeezen". Een ander gaf Oldenbarnevelt te zien; een derde, van 1620, en een vierde, van 1637, jonge dames. Een heilige familie was omringd door een vruchtenkrans, geschilderd door den Antwerpenaar Adriaan van Utrecht in 1634. Waren de niet gedateerde stukken ouder dan de gedateerde, dan was Moreelse's geheele loopbaan vertegenwoordigd — ten minste, indien alle elf werkelijk van hem zijn geweest.

Op den naam van Frans van Mieris den Oude was er een klein stuk, voorstellende een ouden man, die 't hof maakt aan een wulpsche, in satijn gekleede,

F. van Mieris, De verliefde Grijsaard. Teekening van G. L. Keultjes.

op een rustbank zittende vrouw. Thoré zegt, dat het is „un mauvais petit tableau qu'on doit restituer à son „fils Willem." Wij kennen dit stukje door een teekening in kleuren van G. L. Keultjes. De teekening is niet fraai, maar voldoende om te constateeren, dat Thoré ten onrechte de toekenning aan Fr. van Mieris den Oude bestrijdt.

De uitstekende beestenschilder Jacomo Victor was vertegenwoordigd door een mooi stuk, met kippen en duiven; Jan Wouwerman door een duinachtig landschap; Pieter Wouwerman door een groote legerplaats en een landschapje met spelende kinderen. Van Philips Wouwerman ging verloren een stukje, waarop twee mannen en een wit paard staan bij een hut; een van die werken, door den kunstenaar uit eigen aandrift gemaakt, en niet, zooals zijn meeste slagvelden, ter wille van het publiek.

Op naam van den beroemden Gerard ter Borch stonden portretten van een heer en van eene dame, beiden staande en tot de voeten afgebeeld, ongeteekend. Thoré beschrijft ze en zegt, dat zij waarschijnlijk veel gerestaureerd zijn „sans quoi M. Lamme n'eût pas manqué de les montrer dans la grande salle, à portée du regard," in plaats van ze zóó hoog te hangen dat men bijna moet raden wat er op staat. Van Abraham van den Tempel gingen verloren borstbeelden van een heer en eene dame, die door Viardot's zegsman fraai, en door Thoré, „très distingués" werden gevonden.

Ook verdwenen twee mansportretten van Jan van Ravesteyn, die Thoré heel mooi vond, terwijl hij eẹn binnenhuis met drie figuren, denzelfden kunstenaar toegeschreven, geheel vergeten had. Van een verbrand mansportret van G. Honthorst zegt hij: „on dirait „un de ces fiers portraits qu'Anthonie Mor sculptait „sur la toile," en van een ander, verloren stuk, denzelfden schilder toegekend, een heer die met een juffer vrijt, geeft hij een uitvoerige beschrijving, die eindigt: „Pardonnons-leur tout ce sans-façon, puisqu'ils s'aiment." Eenige binnenhuizen dienen vermeld. Er waren verscheidene in den trant van 't laatstgenoemde. Hiọb Berck-Heijde schilderde er ook. Ten minste Boijmans bezat er een, dat volgens den katalogus van 1862 zijn monogram droeg. 't Was een bordeel met een vrouw, een heer, twee muzikanten en een kamenier. Uitvoerig en met groote ingenomenheid wordt het door Thoré beschreven: De zonnestraal, die in de kamer valt, treft de vrouw „on dirait que c'est la femme elle-même qui „rayonne." Een soortgelijk tafreel, waar echter de heer ontbreekt, de dame zich aankleedt en de meid het bed opmaakt, werd door den heer Lamme toegeschreven aan eenen L. Boursse, waarmee Esaias Boursse was bedoeld. Later werd dit stuk naar eene copie herkend als een werk van Jan Siberechts, te Antwerpen geboren in 1627 en in Engeland overleden in 1703. De binnenhuizen van dezen kunstenaar, meest bekend door zijne landschappen, zijn schaars en worden ge-

J. SIBERECHTS, Binnenhuis.

JAC. OCHTERVELT, De Kaartspelers. Copie van S. Th. Voorn Boers, in 't bezit van den heer J. D. Voorn Boers.

woonlijk P. de Hooch toegekend. Dit was ook bij den heer Boijmans het geval, blijkens zijn in 1811 uitgegeven katalogus. Deze heer hield, naar 't schijnt, van dergelijke voorstellingen. Het Museum had van hem gekregen een stuk van Jan le Ducq, een speelpartij van vier heeren met één juffer, dat door Thoré uitvoerig beschreven wordt en geprezen als een „chef d'oeuvre." Ook was er een schilderij van Jacob Ochtervelt, met dergelijke voorstelling en drie figuren, De kaartspelers geheeten, dat tegenover het vorige in de groote- of eerezaal hing. Van dit schilderij werd in Obreen's *Archief*, deel V, een afbeelding gegeven naar een steendruk van S. Th. Voorn Boers. De hier opgenomen reproductie van een copie in olieverf door denzelfde zal het schilderij beter doen kennen, dat de aandacht verdient om de goede compositie, het juiste weergeven der handeling en der kleurige kleeding.

Er was ook een klein stuk van Quirin Brekelenkam: een bejaard man, die een pijp aansteekt. Thoré, die pas zijn kleermakerswerkplaats in de verzameling-Van der Hoop had bewonderd, vond dit stukje onbeduidend. Daarentegen was hij zeer ingenomen met een werkje van den te weinig gewaardeerden Pieter Quast, dat voorstelde een dorpschirurg, bezig te opereeren een oude vrouw, in tegenwoordigheid van een grijsaard, die een doodshoofd vasthoudt. Dàt is — zegt Thoré — „à la fois de la bonne comédie et de „la bonne peinture". Ook teekende hij op, dat een levens-

groot borstbeeld van een grijsaard, aan H. M. Sorgh toegekend, zeer goed geschilderd was.

Van David Teniers de Jonge waren er twee stukken. Thoré schrijft: „un vieux *Joueur de vielle*, „insignifiant; et un *Intérieur rustique*, avec huit petits „personnages; sur la droite, un chien couché, mais bien „éveillé, a le museau plus spirituel que celui de tous „ces fumeurs, buveurs et fainéants.” Hier komt de Franschman kijken om den hoek. Hij heeft geen sympathie voor die Vlaamsche rookers, drinkers en leegloopers; ziet het typische van hunne figuren en houdingen voorbij, het karakteristieke der voorstelling, de uitstekende peinture. Hij durft zelfs schrijven: „Teniers comprenait et exprimait mieux l'âme des „chiens que celle des hommes.” Hij roemt het schilderwerk „simple et large”, doch voegt erbij, dat het niet is „de la qualité recherchée”.

Bij de portretschilders hebben wij nog vergeten Thoré's aanteekening:

„Il ne reste plus guère à mentionner en portraitistes, que les ouvriers „de la décadence à la fin du dix-septième siècle, les Van der Werff, „Adriaan et son frère Pieter, Jurriaan Pool, mari de Rachel „Ruysch, Arnold Boonen, élève de Schalcken; puis une série de „portraits qui n'appartiennent plus à l'art véritable, mais qui rappellent „des hommes d'une notoriété, quelconque en Hollande, au dix-huitième „siècle, au commencement du dix-neuvième siècle, et jusqu'à nos jours.”

Nu dit verzuim is goedgemaakt, zien wij nog eens rond. Er was een stuk van Anthony van Borssom,

den uitstekenden landschapschilder uit Rembrandt's school: een Maanlicht, met een dorp aan een water, waar eenige menschen op den kant bij een vuur zaten. 't Was klein, maar 't kan een juweeltje zijn geweest. Jan van de Capelle was, zooals men weet, een gelukmensch: een rijke karmozijnverwer en een geniaal schilder, die „uijt eygen lust studeerde" en zijn zeestukken een wonderbare stemming gaf met eenvoudige middelen. Boijmans had van hem een zeer klein paneel: een stille zee, met eenige visschersschuiten bij een zandplaat. Thoré roemt het een werk „très-fin „et très vigoureux à la fois", dat schitteren zou in elke verzameling. Een Italiaansch landschapje van Karel Dujardin wordt geprezen „un vrai petit byou". Dezelfde schrijver vindt ook heel mooi een groot stuk met doode vogels, waarvan in den katalogus wordt gezegd, dat het in 1643 is geschilderd door Gilles d'Hondecoeter. Daar Gilles stierf in 1638, zal het wel van zijn zoon Gijsbert zijn geweest.

Van oudere meesters ging verloren een groot stuk van P. Lastman, het Offer van Manoach en zijne vrouw, dat een koude navolging van Italiaansche schilders moet geweest zijn. Hetzelfde geldt een Doop van Christus, door Jan van Scorel geschilderd in 1525. De heer Lamme beschreef het als 't stuk, door Scorel geschilderd voor Simon van Zanen, kommandeur der orde van St. Jan, en vermeld door Karel van Mander. Dit is echter een vergissing, want

het stuk, afkomstig uit de Kommanderij, hangt in het Museum te Haarlem. Boijmans' schilderij stond in de St. Janskerk te Utrecht als een schot in een turfhok, tegen den muur gekeerd, ongeveer drie eeuwen lang, tot het door den kerkmeester werd gedaan op een kunstveiling, 17 Juni 1846, waar Boijmans het kocht voor *f* 170. [1]) Een groot verlies was 't echter niet, daar Thoré verzekert dat het groote paneel bijna kaal was en door bijschilderen geheel bedorven. Het tweede, aan Scorel toegeschrevene, vergane stuk: De Aanbidding der Herders, mistte, volgens denzelfden schrijver. Scorel's „accents caractéristiques". Beide stukken waren, gelijk 't geredde: De maagd Maria met het kind Jezus, in Italiaanschen trant,

Zullen wij ten slotte nog reppen van de verbrande 37 stukken van onbekende schilders en van de 48, door tijdgenooten van Boijmans gemaakt? Wij zullen de laatste niet overslaan, omdat de lezer dan kan vergelijken, hoe de buitenlander Thoré en hoe een landgenoot er over spreekt. De eerste zegt van A. Schelfhout en B. C. Koekkoek dat zij zijn „très-apprécié „en Hollande et ailleurs, sous prétexte qu'ils ont „resuscité l'ancienne et glorieuse école des Wynants, „des Ruisdaels et des Van de Velde". Ondeugend voegt hij er bij: „La pléiade des paysagistes français „commence cependant à leur faire du tort auprès des

---

[1]) C. Kramm, De Levens en Werken, enz. D. V, bl. 1486.

„amateurs de la saine et forte peinture". Wij hebben gezien, hoe waar dit is en hoe de Fransche schilders van dien tijd de oogen der Hollandsche kunstenaars hebben geopend. In een opstel over de „modernen" van Boijmans, in 1855 gezonden aan de *Kunstkronijk*, worden genoemd de werken van Jan Kobell (2), B. C. Koekkoek (2), B. P. Ommeganck (4), G. J. J. van Os (1), P. G. van Os (3), A. Schelfhout (4), J. C. Schotel (1), H. van de Sande Bakhuijzen (2), en verklaard: „Wij kunnen niet „zeggen, dat wij hier het beste van hunne kunstpro„ducten aantreffen; het zijn veelal schilderijen uit hun „vroegeren tijd." Dát is zoet. Hoor den kundigen en door geen bijzondere omstandigheden belemmerden Thoré, b.v. over de landschappen van P. G. van Os: „Rotterdam a le *malheur* d'en posséder trois."

Onder deze schilderijen zijn er, die niet tot de verzameling Boijmans behoorden, maar talrijker dan deze zijn de schilderijen, door hem gelegateerd, van schilders uit de eerste helft der negentiende eeuw, die reeds thans geheel vergeten zijn, en waarvan het Museum door den brand verlost werd.

Naar de inlichtingen te oordeelen, die ik kon krijgen, verloor de Boijmans-verzameling in 1864 slechts een veertigtal schilderijen van beteekenis, enkele zelfs van groote kunstwaarde. Gelukkig, bleven er nog wat behouden.

De gekochte schilderijen.

In de Inleiding is verteld, welke schilderijen de Gemeente aanbracht voor het Museum, en welke zij door den koop van het Gemeenelandshuis kreeg. Van die elf schilderijen werden er zes bij den brand verloren: J. STOLKER's Regenten van het Wijnkoopersgild; twee portretten, van hetzelfde Gild afkomstig, in 1729 geschilderd door Guillaume Verelst; de twee schoorsteenstukken van het Gemeenelandshuis: het levensgroot ruiterportret van Prins Willem III, door Theodoor van de Wuier in 1783 gemaakt; het landschap met jagers, van Joris van der Hagen; eindelijk het optrekken van de hoofdofficieren der schutterij, door Ludolph de Jongh. Waarschijnlijk kunnen wij ons over 't verlies der vier eerste licht heenzetten. Thoré noemt ze, maar zegt er geen woord over. Anders is het gelegen met de twee laatstgenoemde. Het landschap van J. van der Hagen, in Januari 1669 gekocht, was, volgens hem, het grootste landschap van het Museum en een „Peinture décorative, assez magistrale." Het schutterstuk van Ludolf de Jongh, waarop hij, volgens Van Spaan, zichzelf had afgebeeld als Majoor, wordt door Thoré geprezen om de „exécution large et savante". Hij vindt zelfs dat Van der Helst niet veel beter deed, en dat dit groote stuk „prendrait place, sans dommage, „dans la belle série de représentations civiques que les

Ludolf de Jongh, De Rotterdamsche Schutters. Teekening van G. van der Pals, 1806.
Atlas A. van Stolk Cz., eigenaar de heer J. van Stolk Az.

„artistes de ce temps-là ont léguée à la Hollande.” Dit zal wel waar zijn geweest zoo lang het schilderwerk ongerept was, maar toen het in 1805 met de overige Doelestukken in bruikleen werd afgestaan aan het Teekengenootschap *Hierdoor tot Hooger*, had het zooveel geleden, dat het schildertje Nicolaes Muijs „het schoonmaakte, verdoekte en restaureerde” [1]). Dit bericht kan het leedwezen over ’t verlies van dit stuk wellicht wat temperen. Twee herinneringen bleven ervan bewaard. De heer Gerrit van der Pals maakte er in 1806 een teekening in waterverf van, die bewaard wordt in de verzameling A. van Stolk Cz.; en de heer D. Moens maakte er een in ’t volgende jaar, die aan het Rotterdamsch Archief behoort. De laatste werd weergegeven in *Oud-Holland*, 1896; de eerste vindt men hier.

In ’t voorgaand hoofdstuk is aangetoond, hoe weinig geld uit de subsidie der Gemeente voor aankoopen overschoot. Toch werden, zelfs in de eerste jaren enkele schilderijen gekocht. In September 1852 voor *f* 500 een zeer groot stuk van J. Jordaens, in den katalogus genoemd: De opvoeding van Jupiter door de Corybanten. Jupiter, een jong naakt kind, tusschen hoopen bloemen en vruchten, wacht met een beker op de melk van

---

[1]) Geschiedenis van het Genootschap Hierdoor tot Hooger, geschreven door J. A. Bakker, gedrukt door de Academie v. B. K. en T. W. Rotterdam 1901. Niet in den handel.

een koe, die door een mooie, forsche, naakte Vlaamsche vrouw gemolken wordt, terwijl een Sater en eene Bacchant toekijken. Thoré vond het een prachtig stuk, schitterend als de mooiste Rubens.

Een maand later volgde weer een goede aanwinst: twee groote stukken, door Jacob van Loo geschilderd in 1655, zeven jaren vóór zijn vertrek naar Parijs. Het waren portretten, dus werken, waarbij de kunstenaar de werkelijkheid moest getrouw blijven, en dan dikwerf de eerste meesters der Hollandsche school nabij kwam. Het volgend jaar werd *f* 11 besteed voor een portret van den dierenschilder Jan Kobell, geschilderd door Anthony Andriessen (1746—1813), thans geheel vergeten. 't Was een klein offer aan de toen nog heerschende bewondering van Paul Potter's slappen navolger. Voor den verdacht lagen prijs van *f* 185 werd op eene veiling te Amsterdam den 3den April 1854 gekocht een mansportret, van B. van der Helst, waarbij wij niet zullen stilstaan, zoo min als Thoré. Ook gaan wij voorbij een „Varken aan de leer", misschien een navolging van Rembrandt, toegeschreven aan C. Lelienberg, waarbij slechts deze bijzonderheid de aandacht verdient dat het op eene veiling van den heer Lamme, dd. 12 October 1855 was gekocht door een lid der Commissie, buiten medeweten der overige leden, die het schilderijtje, dat niet belijst was, van hun collega aannamen tot den betaalden prijs van *f* 37.95. Niet ongunstig oordeelde Thoré over een landschap

van J. Asselijn, in 1646 geschilderd, en uit het fonds in Maart 1860 gekocht op een veiling van Piérard te Parijs. Hij vond het „très vrai, très important, mais „un peu vide. A gauche, un pont. Fond de montagnes „bleutées. Il y a aussi des ruines italiennes, naturellement, „et des muletiers d'occasion." Een portret van Reijer Pietersz. Elias in schutterskostuum, van G. Lundens, op 29 Maart 1859 te Amsterdam gekocht, zag Thoré bij den heer Lamme; en hij schrijft:

„un Arquebusier, en pourpoint couleur chamois et chapeau jaunâtre „à plumes flottantes. Debout sur un quai, il tient son arquebuse et la „fourche servant de point d'appui pour le tir. Le long du quai, une „rangée d'arbres; au fond, à gauche, des maisons. Cette figure assez „fièrement tournée, qui s'enlève sur des fonds en légers frottis, le style „du dessin et la couleur feraient supposer que Lundens a touché par- „fois, — de loin — aux grandes écoles [1]). Finalement, c'est un talent „de troisième ordre."

Een groot stilleven, in 1691 door Jan Weenix geschilderd, en op een veiling te Gent in Augustus 1856 gekocht, vond Thoré „assez faible." Men zag er een pauw, die aan een boomtak hing, andere doode vogels, vruchten, en een levenden aap. „Le singe" — zegt onze schrijver — „a ce privilège que la peinture ne l'a jamais représenté mort."

In Juni 1854 werden op een veiling te Londen, uit het Fonds gekocht drie schilderijen, te zamen voor

[1]) Lundens copieerde Rembrandt's „Nachtwacht".

f 6156.19. Het minste noemen wij 't eerst: een Jachtstuk met dood wild, toegeschreven aan Jan Baptist Weenix. Dan een stuk, door N. Maes in 1660 geschilderd. Het stelde voor een levensgrooten jongen, halflijf, staande bij een balustrade, waarop een papegaai zit, dien hij met de rechterhand een tak kersen biedt, in de linkerhand zijn roode handschoenen houdend. Achter zijn hoofd een rood gordijn. Hij draagt een grijs gewaad met witte strepen en een gordel met roode en witte linten. „C'est trop de rouge pour jouer „avec des blancs et des gris," schrijft Thoré, en hij laat volgen: „Comme exécution, ce portrait, d'ailleurs habile „et vigoureux, laisse déjà prévoir les imperfections „caractéristiques de la manière postérieure." Het derde stuk was van Pieter de Hooch, het grootste werk van dezen meester. Een kamer met zeven personen, drie muziekmakende en drie vrijende paren, en een heer die bij den haard zit. De kamer heeft uitzicht op een tuin, afgesloten door een huis, fel door de zon beschenen. In den tuin wandelt een paar, en staat een beeld. Thoré schrijft:

„Si ce tableau était bien conservé, il vaudrait cher! — Il y a encore „de bien belles parties, mais toutes les ombres ont poussé au noir, „toutes les demi-teintes ont été alourdies sans doute par des retouches „successives, et même dans les lumières, la touche primitive, frottée „jusqu'au grain de la toile, a presque disparu."

Indien Thoré niet uitdrukkelijk verzekerde: „cette „vieille toile (est) ravagée par le temps et par la main

„des hommes," en wij slechts de mededeeling der *Kunstkronijk* van 1865 hadden: „dat het wat zwart geworden" was, dan zouden wij kunnen gelooven, dat dit stuk behoorde tot De Hooch's latere, wat donker en zwartige werken. 't Is waar, de *Nederlandsche Spectator* ook vond het „van minder allooi." In het Museum had het een eereplaats in de groote zaal.

Grooter verlies was een familieportret, in Juli 1860 gekocht voor *f* 1050. Zeven personen waren er op afgebeeld. Een tuin en een statig gebouw stonden op den achtergrond; van een bordes met kolommen en balustrade voerde een trap naar den voorgrond. Op de trap een heer, hand aan hand met zijn vrouw, die een dochter naast zich heeft. Rechts van de trap zit een jongeling aan een met 'n rood kleed bedekte tafel te lezen; op de tafel ligt een doodshoofd en staat een groot anatomieboek, dat rust tegen den marmeren kop van een fontein, waaruit een waterstraal spuit, welke in een bakje wordt opgevangen door een jongen, die in 't midden van den voorgrond zit; links twee meisjes. Zóó meenen wij de verwarde beschrijving in den katalogus van 1862 te moeten construeeren. Ook de *Nederlandsche Spectator* van 4 Januari 1861 geeft een beschrijving, die ons niet veel wijzer maakt. Het zal een drukfout zijn, als daar gezegd wordt, dat de heer met vrouw en dochter de trap *op*gaan, want dan zouden zij op den rug gezien worden. Van veel beteekenis is 't ook niet dat hier de twee kleine meisjes heeten een

jonge dienstmeid met een kind. Hetzelfde weekblad vermeldde in zijn opstel over de bij den brand verloren schilderijen met veel lof de kleur en 't licht-en-bruin der schildering en de stoutheid der penseelvoering. De heer Ch. Rochussen, die zich het stuk goed herinnerde, verzekerde, dat het nog al geleden had door overschildering. Wellicht mag hierbij worden vermeld, dat het, dadelijk na den koop, naar Londen werd gezonden ter verdoeking.

Waarom deze uitvoerigheid? zal men vragen, en 't antwoord is: omdat dit schilderij de handteekening droeg *Caro fabritius 1648*, en dus was van den grooten meester Carel Fabritius, van wien slechts elf schilderijen bekend zijn. Dr. A. Bredius noemde het zijn „Hauptwerk" en „die Porträts des Pieter van der Vin und seiner Frau." [1]) Het laatste is stellig onjuist, en deze kunsthistoricus was ook voorzichtiger, toen hij, bij de beschrijving der nalatenschap van den Delftschen schilder Pieter van der Vin, achter de opgaaf: „Een stuck schildery van Carel Fabritius, „sijnde de Conterfeytsels van P. van der Vin en desselffs „huysvrouw" schreef: „Waarschijnlijk het beroemde „stuk van Fabritius, 1863 (lees 1864) met het Museum „Boijmans verbrand!" Waarschijnlijk achten wij dit niet,

---

[1]) Dr. A. Bredius, Das Reichsmuseum. München (1887), Oud-Holland 1890; Dr. C. Hofstede de Groot en W. R. Valentiner, Verzeichniss der hervorragende Holl. Maler, enz., 1907.

want de akte spreekt slechts van twee personen, en op de schilderij stonden er zeven. Bovendien strookt een huis met bordes, enz. als hier beschreven wordt, weinig met hetgeen wij weten van de schilderswoningen uit dien tijd.

Een „Hauptwerk" van den grooten meester was het zeker. De handteekening moge geheel verschillen van die op zijn overige schilderstukken, Thoré, die het stuk niet behandelt in zijn *Musées de la Hollande*, maar na 't schrijven van dit boek meermalen te Rotterdam kwam, staat voor de echtheid der handteekening in. Het stuk „portait une superbe signature intacte" schrijft hij in zijn opstel over de Fabritiussen [1]), en in zijn bericht over den brand, dat hij uit Rotterdam in Mei 1864 aan de *Gazette des Beaux-Arts* zond, zegt hij: „C'est „ce grand tableau de Fabritius, que, pour ma part, je „regrette le plus." 't Verlies van dit hoofdwerk, ook het grootste (1.61 × 2.37), van dezen zeldzamen kunstenaar, was een heele slag voor het Museum en voor de kunst, al had het iets geleden.

In 1854 had de Commissie, zooals wij gezien hebben, gekocht een schilderij door Nicolaes Maes in 1660 geschilderd. Wonderlijk genoeg had zij hierin zooveel behagen, dat zij den 17den December 1861 te Parijs voor *f* 203 een dergelijk stuk liet koopen: een jonge vrouw, die in de rechterhand een tak met perziken

[1]) Gazette des Beaux-Arts, 1865, vol. I, bl. 80.

houdt, dien zij steunt met de linkerhand. 't Was maar een paar honderd gulden, die echter beter besteed konden zijn. Zou hetzelfde niet gelden van de *f* 1274.25, door haar in hetzelfde jaar betaald voor een stuk, dat heette geschilderd te zijn door W. van de Velde den Jonge en voor te stellen een episode uit den slag van Solebay [1]). Het draagt niet de handteekening van den schilder, en is waarschijnlijk een der talrijke stukken, die te Londen werden gemaakt in zijn manier nog geruimen tijd na zijn dood. Wij durven dit zeggen, niet alleen door studie van de teekening en de lithografie, door S. T. Voorn Boers naar 't schilderij gemaakt, maar omdat wij dit zelf hebben gezien. Het verbrandde niet, maar werd, ondanks zijn grootte, bij gelegenheid van den brand gestolen. Veertig jaren later kwam het weer te voorschijn; op de Marine-tentoonstelling in 1900 werd het ingezonden door de firma Fred. Muller & Co., en daarna gekocht door den heer Mr. S. van Gijn te Dordrecht, die het nog bezit, en ons nevensgaande photo afstond.

In 1862 en 1863 werden weer zes schilderijen gekocht, waarvan de drie beste behouden bleven. Een aan Holbein toegeschreven miniatuurportret van Erasmus, bij de firma Nijhoff voor *f* 485 gekocht, was zeker grooter verlies, dan het vrouwsportret van Nicolaes Maes

---

[1]) W. van de Velde de Jonge, zeeslag van Solebay. H. 1.00, B. 1.50. Veiling D. v. d. Schrieck, Brussel, 8 April 1861. No. 153, fr. 2.200.

De slag bij Solebay, W. van de Velde Jr. Eigenaar de heer Mr. S. van Gijn.

dat voor *f* 116 en het mansportret van P. MOREELSE, dat voor *f* 150 in October 1863 werd gekocht. Had de Commissie niet genoeg van N. Maes, en zou een portret van Moreelse voor zoo'n sommetje gekocht, een aanwinst zijn bij de twaalf stukken, welke het Museum reeds van dezen schilder bezat?

De geschonken schilderijen.

Nu moeten wij vertellen, welke schilderijen, die aan 't Museum werden geschonken, in 1864 verloren gingen.

Ary Scheffer, die door zijn huwelijk met Cornelia Lamme een oom van den Directeur A. J. Lamme was, schonk in 1849 een portret van D. Langendijk, geschilderd door zijn vader Jan Bernard Scheffer, den in 1809 te Amsterdam overleden hofschilder van koning Lodewijk Napoleon. Curiositeitshalve teekenen wij hierbij aan, dat de Directeur Lamme in zijn katalogussen van het Museum dezen schilder steeds noemt Jan Baptist. Belangrijker was het geschenk, door Ary Scheffer bij testament in 1858 vermaakt: een schets van A. Cuijp, voorstellend een landschap met een boerin, haar kind en twee schapen. Dit werd bij de acht reeds aanwezige werken van dezen meester gehangen op één wand in een der kleinere zalen, volgens Thoré „assez bien éclairée, quoique la lumière venant

„de droite frappe la peinture à contre-sens." Ook de dochter van A. Scheffer, die met den heer Marjolin was gehuwd, toonde haar belangstelling door een studie van haar vader te schenken: Faust met den giftbeker. Van den heer Edu. J. Jacobson, lid der Commissie, ontving het Museum twee meesterstukken: een mansportret van A. Cuijp — Thoré vond het „un peu sec," maar hoe komt het Museum weer ooit aan een portret van deze meesterhand? — en een Wildezwijnenjacht van den Rotterdammer A. Hondius. Over dit stuk moet men Maxime Ducamp hooren:

„Voici une chasse qui ferait pâlir tous les animaliers de notre époque. „Une laie attaquée s'est acculée à un arbre et fait tête aux chiens; de „ses pattes de devant étendues elle semble vouloir protéger ses mascassins, „qui fuient épouvantés à travers les morsures et les abois. La vaillante „mère, les oreilles droites, les yeux écarquilées, et beaucoup trop agrandies „(défaut très-choquant), la gueule en sang, le poil hérissé, furieuse, „grognante, terrible, découd à grand renfort de coups de boutoir les „molosses qui l'approchent; les uns sont tombés, les autres s'éloignent „en geignant; un nouveau relai découplé arrive en fronçant les babines „et en montrant les crocs pour sé jeter dans la bataille. Une lice blessée „s'est dressée sur ses deux pattes de derrière, renversant sa tête avec „un hurlement de douleur, montrant ses têtines gonflées de lait et son „flanc d'où s'élance un large jet de sang vermeil. Derrière cette scène „de carnage, qu'on est surpris de voir muette, verdoie un large paysage „calme et froid que parcourent des veneurs au galop."

Wat moeten die beesten: 't wild zwijn, zijn jongen en de dertien honden geleefd, geworsteld hebben op dit doek! Wij denken daarbij aan 't heerlijk stuk, dat de

heer Delaroff bezit, en betreuren dat het door geen ander kon vervangen worden dan door de twee, veel zwakkere, die nu in het Museum hangen.

Van Hondius' stad- en tijdgenoot, die hetzelfde genre beoefende, van Adriaen Cornelisz. Beeldemaker, schonk de heer J. Kneppelhout een schilderij, dat bijna even groot was, en waarschijnlijk niet minder fraai. Hondius' werken worden zelfs nu nog somtijds aan Beeldemaker toegeschreven. Dit stuk zal echter minder aangrijpend zijn geweest. Het stelde geen strijd voor op leven of dood, maar twee jagers met drie honden, levensgroot, in een heuvelachtig landschap met zonrijk verschiet. Het was in 1650 geschilderd, ongeveer een half jaar na Beeldemaker's eerste huwelijk, en zijn vertrek uit Rotterdam naar Leiden.

Een derde groot stuk (1.90 X 2.65) was door den heer G. Leembrugge gegeven. Het was van den vermaarden Vlaamschen dierenschilder Frans Snijders, maar geen jacht, grootendeels een stilleven. Een zwaan, een pauw, een kop van een wild zwijn en eenige kleine doode vogels op een tafel, met groen kleed; rechts een mand met vruchten en daarop een papegaai. Vóór de tafel, op den grond, een ree en een reiger bij een mand vruchten en groenten, en rechts een jachthond met vijf jongen, die een naderenden hond de tanden laat zien. Thoré rekende het tot Snijders' belangrijke werken „comme dimension et comme qualité," 't Museum wacht nog op een Beeldemaker en een Snijders, sedert deze

stukken, vermoedelijk tengevolge van hun omvang, een prooi der vlammen werden.

Wat genre betreft, sluit zich bij deze stukken een werk van Pieter van Noort aan: een kat loerend op doode visschen, door den heer D. Vis Blokhuijzen geschonken in 1854. Volgens Thoré was het „assez largement peint, mais usé." Deze schrijver was vertrokken vóór het Museum in Mei 1859 van den heer J. van Dam van Noordeloos ontving een schilderij van Cornelis de Heem: aardbeziën, een half geschilde citroen, witte en blauwe druiven, roode en witte rozen en andere bloemen op een blauw porseleinen schotel — zooals 't Museum reeds bezat. Hier mogen wij wel gedenken de schilderij van Abraham van Beijeren, toen nog Albert geheeten, door den heer W. Bicker Top in 1851 gevoegd bij het stuk met zeevisschen, uit het legaat-Boijmans. Het zijne was veel grooter, en gaf niet alleen zeevisschen op een tafel te zien, als het andere, maar ook een koperen emmer met konijnen. Wie zich den koperen vijzel op een van de vischstukken van Van Beijeren in het Prins Mauritshuis herinnert, zal zich kunnen voorstellen welke kleurenpracht dit stuk met zilverige visschen, grijsbruine konijnen en 't gele koper zal geboden hebben.

Het meest geroemde portretstuk was een geschenk van den heer J. Abraham Nottebohm: Rijklof van Goens, met zijn gezin, in 1656 geschilderd door B. van der Helst, die toen op zijn hoogtepunt stond.

B. van der Helst, Rijklof van Goens en Familie. Teekening van J. Ph. Koelman.

Rijklof van Goens was Buitengewoon Raad van Indië, kwam in September 1655 voor korten tijd in 't vaderland terug, en na zijn terugkomst in Indië onderscheidde hij zich zóó, dat hij in 1878 Gouverneur-Generaal werd. Van Goens, zijn vrouw en zijn zonen, Rijklof en Volckert, waren op dit stuk levensgroot afgebeeld tot de knieeën. Thoré prijst het een meesterstuk en geeft er de volgende beschrijving van:

„L'homme est debout, de face, coiffé d'un grand châpeau noir par„dessus sa perruque, pourpoint citron, riche baudrier brodé d'or, hauts„de-chausses gris. Il prend la main gauche de sa femme, assise sur une „chaise et superbement vêtue de noir, avec une large guimpe blanche. „L'autre main de la femme, nonchalamment abandonnée sur le velours „noir, est d'une finesse de ton délicieuse. Devant eux, presque de profil, „tourné vers la mère, leur plus jeune fils (12 jaren oud), avec de longs „cheveux, un galant costume couleur de perle et un grand chapeau noir. „A droite le fils aîné (14 jaren oud), son chapeau gris à la main, „présente une lettre. Il porte déjà l'épée, une arme de luxe, toute dorée, „pendue au baudrier, enjolivé de noeuds de rubans. Derrière les maîtres, „un Javanais, tête nue, debout dans la pénombre, tient le manteau rouge „et la longue canne du gouverneur.

„Nous sommes à Batavia, il ne faut pas l'oublier. On ne s'en douterait „guère à la qualité de la lumière, à la temperature de l'air, à la couleur „de la terre et du ciel. Van der Helst, qui n'est jamais sorti de la „Hollande aquatique, brumeuse et froide, n'était pas obligé de connaitre „la couleur du temps à Java. C'est cependant la rade de Batavia, la „plage javanaise et la mer des Indes, qu'on aperçoit là-loin, derrière un „premier fond d'architecture aves un gros fût de colonnes, quelque „terrasse ou péristyle de l'habitation, probablement. Et sur cette mer „censeé tropicale, on distingue même des navires qui s'en vont transférer „au Nord les richesses du Sud."

’t Was wijs van Van der Helst, dat hij geen poging waagde om ’t Indisch landschap tropische kleuren te geven — die poging zou zijn mislukt en de in Holland’s lucht en licht geziene figuren hebben geschaad. Van dit heerlijk stuk rest ons slechts eene herinnering in de waterverfteekening van J. Ph. Koelman, in 1892 aan het Museum geschonken door den heer D. Franken Dz., en een lithografie van B. Th. van Loo. De eerste wordt hier weêrgegeven.

Nog een gewezen Gouverneur-Generaal werd in ’t Museum gebracht door een geschenk. Een jaar na de komst van Rijklof van Goens, verscheen er door de welwillendheid van den heer A. F. Ebeling een levensgroot portret, ten voeten uit, van Jan Pieterse Coen, den stichter van Batavia, geschilderd door P. Moreelse. Thoré roemt in dit werk de breede, flinke en sobere uitvoering en prijst het als een hoofdwerk van den schilder.

Een jaar vóór den brand zond deze kunstkenner aan het Museum een mansportret ten geschenke, dat heet geschilderd te zijn door G. J. Camphuijsen. Thoré was de eerste, die licht trachtte te brengen in de geschiedenis der schilders van dezen naam. Volgens de opgegeven voorletters moet hier gedacht worden aan Govert, zoon van Jochem Camphuijsen, van wien geen schilderijen thans bekend zijn, zoodat wij eer denken, dat de signatuur verkeerd gelezen is, en Jochem, zoon van Govert Camphuijsen, bedoeld werd. Jammer,

dat het stuk verloren ging, en zelfs geen herinnering eraan overbleef.

Bij deze schilderijen uit de zeventiende, kwamen enkele uit vroeger eeuwen. De heer J. L. C. van den Berch van Heemstede schonk in 1851 vier schilderstukken. Zij werden opgenomen onder de werken van „onbekende" schilders, als: I. *Byzantynsche School.* De maagd Maria met den dooden Christus; II. Eene afneming van het kruis, uit het midden der 16de eeuw; III. De aanbidding der herders, 16de eeuw; IV. Christus aan het kruis, 16de eeuw. Het eerste en het laatste werden gered. Het „Byzantynsche" werd later toegeschreven aan Simone Martini; het andere werd herkend als een werk van den interessanten Meester der Vrouwelijke Halffiguren, die arbeidde van 1520 tot 1540. Waren de twee verbrande behouden, 't zou winst zijn geweest voor de kennis van een tijdperk, waarvan men eerst in de laatste jaren de groote beteekenis en kunstwaarde begon te begrijpen. Minder kunstgenot zal gegeven zijn door een, voor de kunstgeschiedenis niet onbelangrijk werk, in 1859 geschonken door M. Kuijtenbrouwer, den door keizer Napoleon III gevierden en door koning Willem III hooggeschatten schilder. 't Was een voorstelling van het Laatste Oordeel, volgens de handteekening in 1575 te Antwerpen geschilderd door Maarten de Vos, en 't zal wel — gelijk zijn meeste schilderijen — een mengeling zijn geweest van Italiaansche vormen en Vlaamschen schildertrant.

Onder de geschenken waren ook enkele „moderne." Een landschap van B. C. Koekkoek, waarvan wij geen beschrijving vonden, werd gelegateerd door den heer J. J. Milders, en 't schildertje B. van der Laar schonk: De gevallen engel, uit Milton's Paradise, op doek gebracht door J. E. J. van den Berg.

't Is niet om deze twee werken, maar om de belangrijkere, die verloren gingen, te betreuren, dat er niet meer afbeeldingen bestaan. De redactie van de *Kunstkronijk* wilde in 1857 lithografieën maken naar de voornaamste werken: 't bleef echter bij twee schilderijen, die nog aanwezig zijn. Op 13 Maart 1858 kreeg S. T. Voorn Boers vergunning tot gelijke onderneming. Al waren zijn litho's voor dien tijd niet kwaad, hij gaf er slechts zeven, omdat de uitgave zeker te weinig steun vond bij het publiek.

De brand.

In den nacht van 15 op 16 Februari 1864, omstreeks half drie, sloegen de vlammen uit de middenste zoldervensters van het Museumgebouw, aan de zijde der Pauwesteeg. Zóó luiden de gelijktijdige berichten.

De uitdrukking „middenste zoldervensters" kan niet nauwkeurig zijn, omdat de zolder aan elken zijgevel

A. VAN DER WERFF, Portret van J. Snellen. Teekening van H. A. F. A. Gobius.

drie vensters had. De vlammen zullen dus gezien zijn uit het middenste raampje aan de zijde der Pauwesteeg.

Omtrent de oorzaak van den brand liepen allerlei geruchten: het roet in een der schoorsteenen was aangegaan en het vuur had zich aan een der bindten meegedeeld [1]); werklieden hadden tot in den namiddag op de zolders gearbeid [2]). De meesten gaven de schuld aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, die in de verdiepingen beneden het Museum was gehuisvest; en volgens schrijven van eenen Adolf Singen uit Rotterdam dd. 19 Februari 1864 aan *L'Illustration*, ook „dans les combles du bâtiment." [3]) Thoré, die in Mei te Rotterdam was, schreef aan de *Gazette des Beaux-Arts:* „Le malheur „fut qu'on y avait installé une école de dessin, qui „travaillait même le soir au gaz. Le gaz a été la cause „et l'aliment de cet incendie si violent et si rapide." Den 3den Maart werd aan den Gemeenteraad een brief van den Directeur Lamme medegedeeld, waarin vermeld werd een geschenk voor de wederoprichting van het Museum „onder de nadrukkelijke voorwaarde dat het „Museum zal moeten opgericht worden in een gebouw,

---

[1]) Nieuwe Rotterdamsche Courant, 17 Febr. 1864.

[2]) Nederl. Magazijn, 1864; The Illustrated Londen News, 5 Maart 1864.

[3]) L'Illustration, 27 Febr. 1864.

„waarin geen andere scholen of inrigtingen ge-
„vestigd zijn."

Werkelijk had het Gemeentebestuur de onvoorzichtigheid gehad eene gasleiding te laten aanleggen in de twee, aan de Academie afgestane verdiepingen, en uit een der redevoeringen, die bij de prijsuitdeelingen der Academie gehouden werden, blijkt dat in een teekenzaal op de benedenverdieping, vlak onder de vertrekken, waar de teekeningen, prenten en het porselein geborgen waren, 's avonds een vierdubbele gasspruit brandde! In de vergadering der Commissie op 29 Juni 1859 kwam ter tafel een aanvraag van de Commissie voor Plaatselijke werken, om een gaspijp te mogen leggen door den vloer der groote zaal van het Museum. 't Verzoek werd, gelijk vanzelf spreekt, niet toegestaan. Toen werd de pijp gelegd onder dien vloer, in de aan de Academie behoorende zaal.

Was het onvoorzichtig onder het Museum te huisvesten een school voor jongelieden, die bij komen en gaan wel eens een pijpje rookten, — die gasleiding was een onbegrijpelijke onvoorzichtigheid, want 't gas moest, in geval van brand, de vlammen een ontzettend voedsel bieden.

Met een buitengewone snelheid — zóó bericht de *N. Rotterdamsche Ct.* — verspreidde de vlam zich zoowel naar de zijde van den Schiedamschen Dijk, als naar den achterkant van het gebouw, en sloeg

weldra, na over de geheele bovenste verdieping te zijn doorgedrongen, aan alle vier de hoeken uit ramen en dak, terwijl te gelijkertijd het vuur zich voornamelijk in het middenste gedeelte van het kapwerk vertoonde, tengevolge waarvan de schoorsteenen weldra stonden te waggelen en eindelijk naar binnen instortten, een groot gedeelte van den nok medeslepende. Een oogenblik later kwam aan de Boijmanssteeg het middenste zolderraam naar beneden, en spoedig werd dit door het overig gedeelte van zolder en vliering gevolgd. De geheele verdieping onder den zolder had kort daarna het voorkomen van een enkelen vuurklomp. Door het doorbranden der zolders en plafonds verspreidde het vuur zich weldra door het geheele gebouw. Wegens de hoogte van het pand werden de pijpen der brandspuitslangen uit de daken der huizen in de beide stegen op den gloed gericht. In weerwil van alle pogingen was het gebouw des ochtends ten 8 ure, met uitzondering van de benedenste (de grond-) verdieping, nagenoeg geheel uitgebrand."

Om half drie opgemerkt, had de brand in ruim vijf uren alles verwoest.

Het vuur had te lang vrij spel. 't Was nacht, 't was winter. Hoeveel tijd ging verloren eer de slangbrandspuiten waren aangerukt, de aanjagers in den Cingel of de daar aanwezige bijten waren gelegd, de slangen waren geheschen op de daken der huizen in de beide stegen en de brandweerlieden van de pijpen gebruik

konden maken? Bovenstaand bericht leert, dat het gebouw in gloed stond toen er werd gespoten. Rotterdam bezat nog geen stoombrandspruiten, al waren deze reeds geruimen tijd te voren uitgevonden, verbeterd en elders in gebruik. De ingenieur J. W. del Campo wees er op in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 18 Februari, en verzekerde, dat „een paar stoom- „brandspuiten de kap van het Museum gebluscht zouden „hebben, voor de brand tot de schilderijenzalen ware „overgegaan." Dat was misschien wat bout gesproken; onmogelijk was 't toch niet. De al te groote bedachtzaamheid der Nederlanders was hier in 't spel geweest. Rotterdam kocht de eerste stoombrandspruit van een Londensche fabriek vijf maanden na den brand!

Hierbij komt nog iets, dat het redden bemoeilijkte: de verbouwereerdheid der menschen bij zóó'n brand. Daarvan bericht *A. I(sing)* bij een afbeelding van het gebouw door J. C. Greive Jr. in het *Nederlandsche Magazijn.*

Het pleintje voor het gebouw aan den Schiedamschen dijk was omgeven door een hoog ijzeren hek, dat 's avonds gesloten werd. Ising vertelt, dat men den Custos van het gebouw niet wakker krijgen kon omdat dit hek gesloten was. In hunne verbouwereerdheid vergaten de menschen, dat de achter 't hek gelegen hoofdingang een omweg was naar de woning van den Custos, en deze dadelijk te bereiken was door de deur in de Boijmansstraat. Verder vertelt Ising — en dit

werd ons bevestigd door tijdgenooten — dat, toen men eindelijk den Custos had bereikt, deze den sleutel van het Museum niet had, en die aan 't andere einde der stad moest gehaald worden. Dat andere einde der stad was de Nieuwehaven, waar de Directeur J. A. Lamme woonde. De Directeur was te Parijs, maar zijn zoon, de heer D. A. Lamme, ging dadelijk mede.

„Van het gedeelte dat portaal en zijkamer versierde, „is het meeste gered. Door de onverschrokken hulp„vaardigheid van eenige stadgenooten, zijn van de „onderste rijen der groote en nevenzalen, evenwel „ook nog vele goede en waardige schilderijen van de „Nederlandsche school der zeventiende eeuw gered." [1])

De geredde schilderijen en teekeningen werden ondergebracht bij de buren op den Schiedamschen Dijk.

Hoe groot de verliezen waren, heeft men gezien. Enkele Rotterdammers uitten hun leedwezen in de dagbladen. Er kwam nog iets bij, dat de spijt vermeerderde. Zeker in de verwarring, waren verscheidene minwaardige stukken gered. Thoré, die 't Museum lief had, schreef in Mei 1864 uit Rotterdam: „Ah, que „la Fatalité est aveugle, même à la lueur d'un si vif „incendie! — au lieu de prendre dans ses bras des „Koekkoek, des Ommegang, des Schotel et

---

[1]) Gedrukt Jaarverslag der Commissie voor het Museum-Boijmans, 31 Dec. 1860.

„des Schelfhout, même un Pieter van der Werff, „pourquoi n'a-t-elle pas tiré de la terrible conflagration „de vieux maitres consacrés ou des oeuvres rarissimes? „Il y avait un Denner; il a péri, c'est bon! mais le „grand tableau de Carel Fabritius, un des chefs- „d'oeuvre de l'école de Rembrandt, pourquoi la Fatalité „ne l'a-t-elle pas sauvé des flammes?" [1])

Geen wonder dan ook, dat de *Nederlandsche Spectator* den brand vergeleek bij een loterij, waar tal van onbeduidende prijzen werden getrokken en verscheidene der beste prijzen in den urn bleven. „Vier landschappen „van Ommeganck behouden — balsturig lot, alle „vier, tegenover zooveel schoons dat verging!"

Straks zullen wij zien, wat er gered werd, nu moeten wij melden, hoe de officieele lichamen: de Commissie van het Museum en de Gemeenteraad zich hielden bij deze ramp. De onverstoorbare Hollandsche leukheid verloochende zich daarbij niet.

Op den 17den Februari kwam de Commissie bijeen. De Voorzitter opende de vergadering met eene herinnering „aan de treurige vernieling van het Museum,

„betuigt zijne voldoening, dat door de moedige hulp van eenige stad- „genooten nog eenige belangrijke nommers zijn gered, waartoe hij de „rotonde op het Stadhuis tot provisioneele bergplaats had aangewezen, „en uit de hoop dat die kern met de te verwachten assurantiepenningen „tot vernieuwde uitbreiding van het Museum zullen leiden.

---

[1]) Gazette des Beaux-Arts, 1864, II, bl. 102.

„De oorzaak van den brand wordt besproken, doch blijft onzeker. „De custos Ross staat binnen en doet zijn omstandig verhaal van de „ramp. De heer D. Lamme komt ter vergadering, wordt door den „Voorzitter voor zijne moedige medehulp bedankt. Hij deelt mee nog „geen bericht van zijn vader, den Directeur van het Museum, uit Parijs „ontvangen te hebben. De Secretaris zal assuradeuren kennis geven van „het ongeval en de geredde zaken."

Kan het „zakelijker"? Zou 't anders zijn, wanneer een pakhuis met tabak was verbrand, waaruit „eenige belangrijke nommers" gered waren?

's Avonds kwam de Commissie weer bijeen. Er werd besloten een advertentie in de beide couranten te plaatsen; misschien omdat van het bestuur der Academie reeds dien dag een advertentie verschenen was. De advertentie van de Commissie kwam den 18den, behelsde de gebruikelijke dankbetuiging aan de redders, en de niet onbelangrijke meedeeling: „Voor zooveel uit de „gisteren en heden (17 Febr.) gedane opneming blijkt, „zijn door (hun) medewerking eenige schilderijen, waar-„onder belangrijke, en enkele merkwaardige Teeke-„ningen gespaard, zoodat de grond is gelegd tot „vernieuwde uitbreiding van het Museum, welks voort-„durend bestaan is verzekerd."

Uit de *Rotterdamsche Courant* vernemen wij, dat de custos des nachts ten twaalf ure zijn gewone ronde gedaan en alles in orde bevonden had. Werd dit onderzocht? Werden de persoon, die de vlammen 't eerst gezien had; de onderwijzers en de leerlingen der

Academie; de personen, die getracht hadden te redden wat te redden was, gehoord? Nergens vindt men hiervan een spoor. Veeleer krijgt men den indruk, dat de autoriteiten zich kalm neerlegden bij het gebeurde.

Op den 23sten Februari kwam de Commissie weer bijeen. Meegedeeld werd dat een geteekend jongensportretje, dat gehouden werd voor een portret van den heer Boijmans, onder 't puin was gevonden. De vergoeding, door assuradeuren te betalen, werd behandeld. Besloten werd den Directeur te verzoeken bij zijn thuiskomst een taxatie op te maken van het vóór den brand aanwezige ten einde daaruit de waarde van het geredde te constateeren. Hiermee waren de zaken afgedaan, behalve een ergerlijk maar typisch verzoek van een vermogend ingezetene. Een van diens bedienden had bij het redden hoed en jas bedorven, en nu vroeg die „heer" hem behulpzaam te zijn tot het verkrijgen van nieuwe. Besloten werd, requestrant als redder van Gemeente-eigendom aan Burgemeester en Wethouders te refereeren. Verbeeld u, een vermogend man, die het Gemeentebestuur, dat zoo'n groot verlies leed, komt vragen om een paar tientjes! Of die „Mijnheer" naar B. en W. is gegaan?

De Commissie voor het Museum verklaarde in haar Jaarverslag dat er „ruim twee derden, of 293 schil„derijen van de 480, die volgens inventaris aanwezig „waren" verloren gingen. Er zouden dus 187 schilderijen gered zijn. Verder rapporteerde de Commissie:

„Van de teekeningen zijn slechts 18 omslagen van de 31 gered. Het „zijn die der Nederlandsche School van de letters C tot S, al de overigen, „met de zeldzame verzameling van Italiaansche en Duitsche meesters, „zijn een prooi der vlammen geworden. Van de prenten en etsen is „niets — van de eenige verzameling oud Oost-Indisch en Saxisch „porcelein — van het oud Delftsch aardewerk — van de proeven van „beeldhouwkunst is geen stuk of scherf gered, kasten en meubelen zijn „allen vernield."

Groot was de verslagenheid der burgerij. Hoe hielden zich de bestuurders der Gemeente? In de zitting van den Gemeenteraad op 18 Februari zeide de Burgemeester, alvorens de werkzaamheden, voor dien dag bepaald, aan te vangen,

„met een enkel woord de aandacht te willen vestigen op de geduchte „ramp, die de Gemeente getroffen heeft door het geheel afbranden van „een onzer kostelijkste gebouwen en nagenoeg geheel vernielen der „kostbare verzamelingen van kunst en wetenschappen, die zich daarin „bevonden."

Ook in hetgeen hij verder zeide, werd over het onherstelbaar verlies der schilderijen en teekeningen van het Museum — van de gravures en etsen werd niet gerept, ook niet van het porselein — op denzelfden toon gesproken als over de verzameling pleisterbeelden der Academie, afgietsels, welke dadelijk weer te verkrijgen waren. Daarna deelde hij mede, dat B. en W. zich zoo spoedig mogelijk

„in aanraking zullen stellen met de beide inrichtingen, ten einde, „na gehouden overleg, zoodanige voorstellen te doen, als men het meest

„geraden zal oordeelen. Zij durven zich vleijen dat dit de goedkeuring „zal wegdragen, en dat de medewerking (van den Raad) later niet te „vergeefs zal worden ingeroepen, terwijl zij ook vol vertrouwen rekenen „op de ondersteuning (der) medeburgers, die met (hen) zoowel het „Museum Boymans als de Academie, steeds als een sieraad van en eene „eer voor (de) gemeente hebben beschouwd."

De gelijkstelling der verliezen, geleden door Museum en Academie, zal wel politiek zijn geweest, om de meewerking der voorstanders van beide te verkrijgen. Te oordeelen naar den toon van deze toespraak, die met toejuichingen werd begroet, werd de ramp met gelatenheid gedragen. Trouwens, kunst was voor de meesten nog altijd niet meer dan een genoegen.

Het Museum-Boijmans. Na den brand in 1864.

HET MUSEUM BIJ DE HEROPENING OP 8 AUGUSTUS 1867.

Het Gebouw.

Na den brand was er van het Museum weinig staande gebleven dan de voorgevel en het voorportaal der benedenverdieping. Met den voorgevel waren behouden het met beeldhouwwerk versierde fronton en de festoenen boven de ramen der eerste verdieping, gebeiteld door Pieter Rijcx; en het bordes, dat onder een balkon leidde naar den hoofdingang, waarboven het smeedwerk van Jacob Toorn bleef prijken. De achter- en de zijgevels, van roode baksteen met banden van dezelfde Bentheimersteen, waaruit de voorgevel was opgetrokken, waren vernield, gelijk de meeste binnenmuren, het dak, de balken, vloeren, trappen.

Het gebouw was verzekerd voor *f* 60.000; de overblijfsels werden geschat op *f* 18.000. Volgens meêdeeling in den Gemeenteraad op 24 Maart 1864, zou dus uitgekeerd worden *f* 42.000 Op den 19den Mei dienden

B. en W. een voorstel tot herbouw in. Het vierde artikel luidde: „het gebouw waarin het Museum was „gevestigd, nadat dit wederom, volgens een door den „Gemeenteraad goedgekeurd plan, in behoorlijken staat „zal zijn gebragt, opnieuw maar tevens *uitsluitend* te „bestemmen voor de plaatsing van de kunstverzameling, „waaruit het Museum-Boijmans thans nog bestaat, en „hetgeen daaraan in 't vervolg zal worden toegevoegd."

Dit voorstel kwam in behandeling op den 16den Juni en had eene gedachtenwisseling tengevolge, die den 17den werd voortgezet. Tot juist begrip daarvan dient herinnerd te worden, dat voor de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, die men volstrekt niet meer bij het Museum wilde hebben, een gebouw moest worden opgericht. De heer C. E. Viruly gaf den 16den in overweging, het gewezen Museum op te bouwen voor de Academie, met eene daaraan grenzende tentoonstellings-, verkoop- en concertzaal, om dan elders, op terreinen, die de Gemeente onder haar bereik had, een nieuw en meer doelmatig gebouw voor de kunstverzameliug te stichten. Hij meende dat dit voorstel te meer aanbeveling verdiende, nu voor de voorloopige raming van de ruïne slechts een gebouw kon gemaakt worden dat èn in bouworde èn in gemis aan licht èn in soliditeit dezelfde gebreken zou hebben als het afgebrande pand, en dus een weinig geschikte plaats zou opleveren voor een voortdurende tentoonstelling van schilderijen. De financieele bezwaren zouden

niet veel hooger stijgen dan de *f* 64.000, waarop de herbouw van het Museum was geraamd, terwijl dan nog moest voorzien worden in een nieuw lokaal voor de Academie met haar 700 leden en haar verzameling pleisterbeelden. Tegen het voorstel om het geheele gebouw te bestemmen uitsluitend voor de kunstverzamelingen van Boijmans werd in 't midden gebracht, dat het hiervoor te groot was. Mr. S. G. de Bruijn herinnerde daarentegen, dat de verzameling Teekeningen vroeger niet naar behooren kon worden tentoongesteld.

Den volgenden dag kreeg de prioriteit een voorstel van den heer L. Pincoffs, om „nu slechts in beginsel „uit te maken, dat het Museum op 't oude terrein „blijft, en B. en W. uit te noodigen een plan van „herbouwing in te dienen." Met 18 tegen 11 stemmen werd dit voorstel aangenomen.

Een half jaar ging voorbij eer het plan tot herbouw gereed was. Den 15den December ontving de Gemeenteraad een rapport van B. en W. dd. 5 December, met een plan en eene memorie der Commissie voor de Plaatselijke werken. Daarin werd het voorstel van B. en W. dd. 19 Mei, om het gebouw uitsluitend te bestemmen voor het Museum, losgelaten, en in overweging gegeven, daarin ook te bergen het Archief der Gemeente, voor zoover dit in het Raadhuis kon worden gemist. Blijkens een schrijven van B. en W. aan de Commissie voor het Archief dd. 10 December, was er ook plan om in het Museumgebouw de Boekerij

der Gemeente op te nemen bij het Archief. De Commissie antwoordde, dat zij zich zeer goed met dit denkbeeld kon vereenigen, behoudens eenige, door haar aangegeven wijzigingen in het plan van indeeling der grondverdieping. Op 30 December viel de beslissing. Een voorstel om het Museumterrein te bestemmen voor een school van Middelbaar Onderwijs werd afgewezen met een herinnering aan het besluit van 17 Juni. Het door B. en W. overgenomen voorstel der Commissie voor de Plaatselijke Werken, werd goedgekeurd met 29 tegen 7 stemmen.

Volgens dit voorstel kreeg het Archief de geheele grondverdieping, behalve de woning van den Concierge en de overwelfde steenkolenkelder, en op de benedenverdieping een zaal voor de Verzameling Stedelijke Oudheden, gewoonlijk Rariteitenkamer geheeten, de groote middenzaal en één, spoedig twee vertrekken naast die zaal voor de Boekerij. De ingang tot dit gedeelte van het gebouw kwam in de Boijmansstraat.

Het Museum, dat zijn ingang behield aan den Schiedamschen Dijk, werd weer geherbergd op de eerste verdieping, en kreeg daarbij op de benedenverdieping drie vertrekken; één rechts en twee links van den ingang. Het derde vertrek aan deze zijde ontving het slechts tijdelijk in gebruik.

Het gebouw werd opgetrokken op de oude fondamenten. Twee belangrijke wijzigingen werden aangebracht. De lage kamertjes aan de zijgevels, oorspronkelijk

bestemd voor slaapplaatsen van de bedienden der Hoogheemraden, verdwenen, en de daaronder liggende zalen der eerste verdieping werden 1$^{3}/_{4}$ meter hooger opgetrokken. Tot de tweede wijziging gaf waarschijnlijk aanleiding wat reeds in 1849 was gebeurd met de groote middenzaal der eerste verdieping. Men zal zich herinneren, dat daar toen een vallicht was gemaakt. Dit voldeed niet. Op 9 September 1856 werd verzocht blinde ramen er onder te plaatsen, en op 11 Maart 1857 werd besloten in den zolder drie ramen te leggen, waarvan de kosten zouden bedragen *f* 1057. Nu moest die zaal weer bovenlicht krijgen, en men besloot tevens dat te geven aan de vier om die zaal gelegen vertrekken. Boven de vijf vertrekken werden gebouwd ijzeren kappen met kleine ruitjes, en in de zolders der vertrekken werden matglazen ligramen gelegd. Het licht viel dus hoofdzakelijk op de vloeren en reflecteerde van de vloeren op de wanden en op de tegen deze hangende schilderijen. Later werden verschillende maatregelen genomen om de verspreiding van het licht over de wanden te verbeteren. Waarschijnlijk keek men toen niet zóó nauw. Anders toch had men den achtermuur van het voorste gedeelte van het gebouw niet zóó hoog opgetrokken, dat deze het licht in de groote zaal tot den middag onderschept.

In de zijgevels kon op deze verdieping van geen lichtgevende ramen spraak zijn, zoo min als in den achtergevel. Hier werden de zeven ramen geblindeerd;

wit geverfde cartons werden achter de ruiten gehangen, zoodat men ze van buiten aanzag voor gordijnen, en aan de binnenzijde werden de ramen betimmerd en behangen. Voor de acht ramen in elk der zijgevels werd dit overtollige weelde geacht. Daar werden zij eenvoudig dichtgemetseld. Hetzelfde deed men op de benedenverdieping met de twee Oostelijke en de twee Westelijke ramen, en op de grondverdieping met het meest Westelijke raam. Vandaar de sierlijke indeeling en de nog 't oog bekorende welstand der zijgevels!

De achtergevel van het oude gebouw was niet versierd, omdat hij uitkwam op een met muren omringden tuin vol hooge boomen. Die tuin verdween, en de gevel moest worden versierd. Er werd boven de grondverdieping in 't middengedeelte een balkon getimmerd. Boven de drie ramen van dat gedeelte op de eerste verdieping werden festoenen gemaakt, en ook in het fronton. Hoe dat gedaan werd, men zal het straks hooren.

De voorgevel had veel geleden, ook het beeldhouwwerk, men herstelde beide met Portland-cement. Het armoedig materiaal van den puinhoop werd zooveel mogelijk gebruikt, om dat te bedekken, werden alle gevels bepleisterd met Portland-cement. De banden en pilasters in de zijgevels werden hersteld, niet met Bentheimersteen, maar met Portland-cement. De festoenen boven de ramen en in het fronton van den achtergevel werden gemaakt van Portland-cement.

Het Museum-Boijmans. 1909.

In plaats van 't hooge dak, dat behoort bij den stijl van het gebouw, werd een laag dak gemaakt, en daaromheen een balustrade gezet, die gelijk alles, werd bepleisterd met Portland-cement. En wanneer al dat Portland-cement geverfd is, zooals om zekeren tijd geschiedt, dan glanst het gebouw in vollen luister!

Van het oude gebouw bleven slechts de fraaie lijnen over; van den voorgevel kan men nog de monumentale constructie bewonderen, maar de zijgevels hebben hun schoonheid verloren, en over den achtergevel zwijgen is 't best.

Het ijzeren hek om het voorplein werd weggenomen. Twee keermuurtjes op de beide hoeken van den voorgevel kwamen daarvoor in de plaats. De toegang tot de stoep bleef dus open, met gevolg, dat zij 's morgens meestal getuigt van bezoeken van nachtschuimers, die er het noodige licht vinden door de kandelabres van gegoten ijzer „in Italiaansche renaissance-stijl", geplaatst op het einde der keermuurtjes.

Of de inrichting der Museumzalen, die geen bovenlicht kregen, verbeterd werd? De binnenmuren werden weer rechthoekig tegen elkander en tegen de buitenmuren gezet, soms vlak naast de ramen, zoodat het licht meer langs dan op de schilderijen en de teekeningen viel, die aan de zijmuren gehangen werden. De ramen bleven schuiframen, die te nauwernood een halve meter konden opgeschoven worden, en dus bij brand of ander ongeval onbruikbaar waren voor redding der kunst-

werken. De schoorsteenen werden ter „betere plaatsing „van de schilderijen voor het oog verborgen," en in de binnenmuren werden rookgeleidingen aangebracht. Eenige leden der Commissie wenschten verwarming door warm water; maar dit werd afgekeurd door den Directeur, die aan kachels de voorkeur gaf. Dientengevolge werden in de drie grootste zalen en in de Directeurskamer op de eerste verdieping, en in twee vertrekken der benedenverdieping potkachels op zinken plaatjes gezet, onder bepaling dat zij slechts mochten branden zoolang het Museum open was.

De schilderijen hingen dus des winters over dag in een temperatuur van misschien 60 graden Fahrenheit, die van 4 uur in den namiddag tot 10 uur 's morgens dalen kon tot het vriespunt. Dàt zal de schilderijen veel goed hebben gedaan! Ventilatie ontbrak geheel — bij druk bezoek des zomers zeker een aangename toestand!

De trappen en vloeren werden gemaakt van vurenhout. Op 25 October 1866 stelde de Directeur voor, de vloeren te laten parketteeren, maar de Commissie weigerde „om financieele redenen". De zaalwanden werden beplakt met een goedkoop papiertje, dat spoedig valsch verschoot.

Over een meesterstuk van bouwkunst zwegen wij nog. In den noordelijken hoek van 't uitspringend middenvak van den achtergevel werd voor werkvolk gemaakt een smalle steenen spiltrap, die naar alle

verdiepingen voerde en uitkwam op het dak. Was er dan geen trap in het gebouw zelf? Zeker was die er, en aan haar dachten wij, toen wij aankondigden een meesterstuk van bouwkunst. Van 't einde van de gang in de grondverdieping voert zij naar de beneden-verdieping; zeer stijl, 2 1/4 meter breed, met twee scherpe bochten, stikdonker en levensgevaarlijk. Van de beneden- naar de eerste verdieping leidt de trap, die alle bezoekers ten dienste staat. Wil men hooger, dan moet men door de Directeurskamer gaan naar een langs die kamer gebouwde smalle trap, met twee scherpe bochten. Zóó komt men op het zoldertje boven de Directeurskamer, dat als dépot en werkplaats wordt gebruikt. Wil men hooger, naar den grooten zolder, dan moet men langs een trapje klouteren, dat over de vorige trap aan een paar haken hangt. Men begrijpt, dat het onmogelijk is eenigszins groote schilderijen te brengen naar den dépotzolder, hetzij ter opberging, hetzij voor herstelling. Een modeltrap, niet waar?

De geheele herbouw was een triomf van zuinigheid. Hij kostte slechts *f* 97.485.86, en was in het voorjaar van 1867 gereed.

De verzameling schilderijen.

Op den 7den April 1864 werd, namens de Commissie van het Museum, den Gemeenteraad meegedeeld, dat

eene schikking met de assuradeuren was getroffen, tengevolge waarvan, na aftrek van ongeveer *f* 70.000 voor de geredde kunstwerken, *f* 136.129.62 zou worden uitgekeerd voor de verbrande. Op den 9den Mei verzochten B. en W. de Commissie mee te deelen wat zij wenschelijk achtte, en hierop antwoordde de Commissie den 18den Mei met een werkplan. In den aanhef vermeldt zij de voornaamste bepalingen uit het testament van den heer Boijmans, en vat deze vervolgens samen in de woorden: „dat de verzameling Boijmans bijna „uitsluitend bestond uit voortbrengselen der beroemde „Nederlandsche schilderschool van de zeventiende eeuw; „— dat bij overschot van gelden, voor de verzameling „schilderijen uit de 17de eeuw moesten aangekocht „worden; — dat hij als middel tot uitbreiding aanbeval „om landgenooten, die mede gedenkteekenen van *oude* „*kunst* in ons land wenschten te behouden, over te „halen om geschenken te maken."

Derhalve verlangde de Commissie, gedachtig de klacht (van Thoré) dat vroeger het Museum overvuld was met schilderijen, zoodat sommige niet goed te zien waren, en overwegende dat qualiteit gaat boven quantiteit, alsmede dat zij tot haar beschikking kreeg een som als wel nooit meer het Museum zou ten deel vallen, terwijl de werken van oud-Hollandsche meesters zeldzamer en duurder werden, de tot haar beschikking gekomen som te besteden tot aankoop van eenige der beste werken van gemelde meesters van den eersten

rang, zoodat het Museum met de keur der geredde schilderijen in grooter luister zou herrijzen.

Helaas, zóó dachten de heeren niet! Het slot van hunne missive luidt:

Om alle welke redenen de Commissie vermeent, volgens den wil van den erflater en haar mandaat, de gedeelte verzameling kunst uit de zeventiende eeuw met beleid en zonder overhaasting zoo goed mogelijk door *soortgelijke* [1]) te moeten *remplaceeren*. Eenige weinige, *meer moderne* schilderijen mogen uit de verkregen assurantiepenningen tot plaatsvervanging van soortgelijke ontvangen geschenken aangekocht worden; zij zijn voor de *geschiedenis der kunst* wenschelijk, evenals eenmaal de werken der nog *levende meesters* zullen zijn, als de tijd den stempel zal gezet hebben op hunne nu, *in engeren kring*, erkende verdiensten."

Grooter verschil tusschen thesis en conclusie is niet denkbaar. In de eerste is van niets sprake dan van uitbreiding der verzameling Oude Kunst; in de tweede is slechts sprake van vervangen der verloren gegane kunstwerken uit de 17de eeuw. In de eerste geen woord over meer moderne schilderijen, noch over levende meesters; in de tweede worden beide opgenomen. In de eerste is verzamelen van kunst het doel; in de tweede treedt de historie der kunst op den voorgrond. Eene opvatting, die het kunstgehalte van het Museum niet weinig heeft geschaad!

Van de verzameling-Boijmans waren eenige schilderijen

---

[1]) Wij cursiveeren.

uit den vervaltijd der Hollandsche schilderkunst, uit den pruikentijd der 18de en den dooden tijd van het begin der 19de eeuw, gered. Wij hebben over hen Thoré gehoord. Toch zouden zij weer opgehangen worden, en de verloren geschenken, uit die treurige periode, door soortgelijke vervangen.

Met de „levende meesters" had de Commissie zich eigenlijk niet te bemoeien. Volgens een overeenkomst van 1863 zorgde het Bestuur der Academie voor de vertegenwoordiging van die schilders in het Museum, en wij zullen zien, hoeveel schilderijen, door dat Bestuur in het Museum gebracht, „door den tijd gestempeld" zijn tot meesterwerken! Toch wilde de Commissie ook deze „meesters" in haar werkplan opnemen.

In het werkplan wordt slechts gesproken van schilderijen, wanneer wij de Commissie aan het werk zien, blijkt dat zij ook de verzameling teekeningen wilde aanvullen. Aan een nieuwe verzameling prenten dacht zij, helaas, niet. Gemakkelijker is te begrijpen, dat zij de verzameling porselein in den steek liet.

Op den 16den Juni werd het werkplan door den Gemeenteraad goedgekeurd. Daarbij verklaarde de Wethouder Mr. A. Hoynck van Papendrecht zich er mee te vereenigen, omdat er uit bleek „dat de „Commissie schilderijen uit de 17den eeuw wil koopen." Daarmee bond hij dit als hoofdzaak de Commissie op 't hart!

Twee en een halfjaar werkten Directeur en Commissie

aan het herstel der verzamelingen Schilderijen en Teekeningen. Als wij haar arbeid overzien, dan moeten wij in de eerste plaats constateeren, dat zij zich niet beperkte tot „remplaceering” der verloren werken uit de zeventiende eeuw, maar verscheiden werken kocht van schilders, die vóór den brand niet in het Museum vertegenwoordigd waren. Verder merken wij op, dat de Commissie veelheid stelde boven eelheid. Als de grootmeesters der Oud-Hollandsche kunst door één schilderstuk vertegenwoordigd waren, dan kocht zij geen tweede. De beteekenis van meesters als Lucas van Leiden, G. ter Borch, de Delftsche Vermeer, J. van de Capelle, J. van der Heyde, P. de Hooch schijnt zij niet te hebben verstaan. Immers er werd niets van hen gekócht al was daartoe meermalen gelegenheid. Daarentegen behaagden haar 't meest de bij de genoemden achterstaande schilders als B. van der Helst, N. Maes, enz. Alle genres waren haar welkom, behalve herbergtafreelen, al waren zij van de groote meesters Adr. Brouwer. Adr. van Ostade, D. Teniers Jr., zelfs van Jan Steen, die door twee minder luidruchtige stukken reeds in 't Museum vertegenwoordigd was. De heeren hielden kennelijk niet van boeren en werklui, van vechten en drinken, en hun deftigheid gedoogde in 't Museum niet dergelijke tooneelen, al waren het toonbeelden van kunst.

In het eerste halfjaar waren zij blijkbaar bevreesd, dat de zalen niet vol zouden komen. Ook hierin waren

zij niet wijzer dan hunne voorgangers van 1849. Reeds den 4den Juli werd de Directeur gemachtigd te koopen eenige door hem aanbevolen werken. Daartoe behoorde het zwakke zeestuk, door L. Bakhuijsen geschilderd in 1683, terwijl het Museum reeds een veel fraaier werk van dien kunstenaar bezat, in 1856 uit het fonds van Boijmans' „uitschot" gekocht voor *f* 2500. Voor dat overbodige stuk werd, nota bene, *f* 4000 betaald, maar 't was dan ook 1 1/2 meter hoog en 2 meter breed! Verder werden gekocht twee koude behangsels met Italiaansche landschappen van A. Pijnacker, die ook reeds vertegenwoordigd was door een fraaier werk. Maar deze twee lappen waren elk 3 meter hoog en breed, daarom werd er gaarne *f* 4.840 voor neergelegd. Spoedig werden te Antwerpen aan den haak geslagen: een allegorische voorstelling, toegeschreven aan C. de Vos, bijna 2 meter hoog en 3 meter breed; drie portretten, die P. de Vos waren gedoopt, en een vrouwsportret, van een onbekende. Voor die vijf stukken werd betaald *f* 1.417.50. De Directeur vroeg en kreeg machtiging een familieportret te koopen, waarvoor *f* 1000 werd gevraagd. Het was het bonte, harde, weinig picturale portret van drie kinderen, dat den knappen Jacob Gerritsz. Cuijp niet van zijn beste zijde doet kennen, maar de verdienste had 2 meter breed en anderhalve meter hoog te zijn. In October kwam erger. De heer Lamme had een veiling, daar werden gekocht vier — zegge vier — stukken van den Edelen Voetboog

te Goes, geschilderd door C. en W. Eversdijck, die geen aanbeveling hadden voor 't Museum dan dat zij te zamen ongeveer 14 meter breed waren, zoodat drie ervan een geheelen wand van een der grootste zalen bedekten. In November kwam erbij De Mond der Maas bij den Briel, in 1633 geschilderd door den Vlaamsch-Hollandschen Adam Willaerts. De zachtmoedige Max Rooses noemt het „minder welgelukt," maar het vulde vier meter wandvlakte.

Toch waren onder de 26 schilderijen, die in het laatste halfjaar van 1864 werden gekocht, enkele van hooge kunstgehalte. Met de behangsels van Pijnacker kwam uit Londen de heerlijke Vischmarkt van Emanuel de Witte die slechts *f* 960 kostte. Onder de aan Simon de Vos toegeschreven portretten was er één, van 1645, dat een sieraad is van het Museum. In Juli werd gekocht een groot stuk, voorstellend een wild zwijn, dat zich verdedigt tegen een aantal honden. Het droeg den naam van den vermaarden Vlaamschen jachtschilder F. Snijders, en werd hierom hem toegeschreven. Daar het echter te kort komt in koloriet en energieke penseelvoering bij dezen meester, en zijn naam, die er later opgezet was, bij onderzoek verdween, werd het in 1894 toegekend aan Snijders' schoonbroeder en navolger Paul de Vos. Grooter aanwinst was het Jongensportret, door Jan van Scorel in 1531 geschilderd. Dit heerlijk portret, dat iets geleden had, werd verkregen voor slechts *f* 70. Ook de Haan met

kippen, door Gijsbert d'Hondecoeter in 1652, één jaar voor zijn dood, geschilderd, geeft kunstgenot. Een maand later dan deze twee, in November, werd aanvaard het stuk van Jan Mijtens, dat uit de verzameling van den heer A. H. van Hees van Tiellandt in September voor slechts *f* 72.68 was gekocht: Jacob Cats en zijn huishoudster, de weduwe Cornelia Baars, op Sorghvliet.

Behalve het laatstgenoemde, waren deze zes schilderijen plaatsvervangers, tevens verbeteringen, van verloren gegane werken. Verbeteringen kan men kwalijk noemen de portretten van den garde-kapitein M. Nieuwpoort en zijn vrouw, door Nicolaes Maes geschilderd in 1672, in zijn vervaltijd, waarvan 't verloren jongensportret met de papegaai, van 1660 nog niet zóó sterk getuigde.

Verscheidene aankoopen gaan wij voorbij. Sommige zijn later in dépot geplaatst; alle vindt men in den katalogus van 1892.

Van haar voornemen om ook werk van tijdgenooten te koopen, zag de Commissie niet af; getuige de Woelende Zee, van den in 1882 overleden, en toen reeds vergeten Herman Koekkoek, en de Rivier met zonsondergang van den in 1839 gestorven en thans nog niet vergeten Wijnand Nuijen. Jammer slechts, dat dit een minder geslaagd werk is van den begaafden kunstenaar, die bijzonderen invloed had op zijn tijdgenooten, en zooveel van zich deed verwachten.

In 1865 werden weder 26 schilderijen gekocht, en nu kon meer gelet worden op 't artistiek gehalte omdat men niet behoefde te vreezen, dat de zalen niet vol zouden worden. Hierom echter begrijpen wij de drie eerste aankoopen niet, die op eene veiling van den heer Lamme den 24sten Januari werden gedaan. Was de lage prijs, *f* 80, was 't onderwerp de reden — gekocht werd de leelijke en groote grisaille van A. van de Venne: Prins Frederik Hendrik met zijn generaals. Wij denken dat het onderwerp de Commissie tot den koop bewoog, want zij kocht toen ook een portret van Prins Maurits, door Miereveld, voor *f* 400, plus 10 %. Uit den brand was gered een schilderij van A. Mignon. Men zou zeggen, dat dit genoeg was. Toch werd *f* 1200 besteed aan een tweede bloemstuk van zijn hand!

Verscheidene belangrijke kunstverzamelingen werden verkocht in 't buitenland. Op den 27sten Maart de verzameling van Graaf de Pourtalèz. De heer Lamme trok naar Parijs en schreef dat de verzameling slechts twee dagen te zien was; tijd tot correspondentie ontbrak, zoodat hij een krediet van *f* 25.000 vroeg. Dit werd hem dadelijk toegestaan, en hij gebruikte het voor twee aankoopen van beteekenis. Vermelden wij den minst beduidenden 't eerst. Het Museum had bij den brand verloren een groot stuk van den Rotterdammer Abraham Danielsz. Hondius, een geschenk van den heer E. L. Jacobson. Voor *f* 2762 werden nu gekocht twee kleinere stukken van dezen

schilder, met gelijksoortige voorstellingen: jachten op wilde dieren. In dat genre had hij zekere vermaardheid gekregen, gelijk zijn stadgenoot A. Cz. Beeldemaker, met wiens werk zijne blanker getinte stukken soms verward worden. Hij gebruikte bij die voorstellingen prenten naar de meesterlijke jachttafreelen van Rubens, zooals andere schilders, ook de grootsten, prenten gebruikten naar werken o. a. van Italiaansche kunstenaars. Hondius bleef wel ver bij Rubens ten achter, maar de krachtige kleur en de energieke behandeling in deze stukjes vergoeden eenigszins het gemis van aandoening en gevoel.

De tweede aankoop bracht weer een Rembrandt in het Museum.

Men herinnert zich dat bij den brand een werk van Hollands grootmeester verloren ging, door Thoré om den treurigen toestand, waarin dat vrouwsportret verkeerde, „une loque" genoemd. Was 't werk, dat nu gekocht werd, een van zijn wonderbare, van kleurengloed vonkelende portretten of Bijbelsche tafreelen? Dan zou de heer Lamme het niet gekregen hebben voor slechts *f* 4000. Het was een grisaille, de „Eendracht van het land". 1648, de Westphaalsche Vrede! De Vereenigde Nederlanden erkend als vrije en onafhankelijke Staat! Vrijheid en onafhankelijkheid verkregen door een strijd van tachtig jaren! Dat heuglijk feit werd alom, en vooral te Amsterdam, gevierd in alle kringen, vereeuwigd door dichters en schilders, in

de Schutterdoelens niet 't minst. Van der Helst, Govert Flinck werden te hulp geroepen. Rembrandt niet? Hij hoopte 't, al wist hij dat hij 't bij die heeren verkorven had door zich niet te storen aan hunne ijdelheid bij 't schilderen van Banning Cocq's Corporaalschap, zijn meesterstuk. Diep denker, was voor hem 't grootste geluk door den Vrede, door de vrij- en onafhankelijkverklaring verkregen, de Eenheid van 't Land, en dàt wilde hij uitspreken op zijn doek. Een grootsche gedachte, en had hij haar vertolkt zóó als hij menigmaal diepe gedachten en aandoeningen neerlegde in zijn Bijbelsche tafreelen, dit schilderstuk zou zijn meesterstuk zijn geweest. Maar hij gaf de voorkeur aan een allegorische voorstelling, en allegoriën strookten niet met zijn aard. Het stuk werd verward en duister. Dr. Hofstede de Groot beweerde met recht: „il y a „des choses qui nous font plutôt songer à la célébration „d'un fait de guerre fameux qu'à une allégorie de „la Paix" [1]). Dit daargelaten, het is toch een heerlijk staal van Rembrandt's schilderkunst. Slechts een grisaille! Hoort Michel [2]): „le ciel légèrement teinté de „bleu-neutre s'y oppose heureusement à une tonalité „brune et rousse, rehaussée par places d'empâtements „d'un jaune pâle, posés avec une décision superbe „dans les lumières." En hoe prachtig is de teekening,

---

[1]) L'exposition Rembrandt à Amsterdam, 1898.

[2]) E. Michel, Rembrandt, 1893, bl. 335.

vooral van de groep ruiters, op den voorgrond rechts! 't Zou ons te ver voeren dat in bijzonderheden aan te wijzen. Volsta dus de herinnering aan Dr. Hofstede de Groot's meedeeling, dat er paarden, en vooral paardehoofden, zijn, de fraaiste wellicht die men van den meester bezit. Gaf Michel van de ruitergroep alleen een afbeelding in zijn werk; tot de 40 van de 123 schilderijen op de Rembrandt-tentoonstelling, door Dr. Hofstede de Groot gereproduceerd, behoort ook „De Eendracht van het Land"; desgelijks tot de 50 photogravures, die 't den geheelen Rembrandt omvattend werk van J. Veth [1]) sieren.

Met dit heerlijk stuk en de twee van Hondius, kwam de heer Lamme terug uit Parijs. Hij had *f* 6762 van de hem toegestane *f* 25.000 gebruikt, nog geen derde deel. Waarom die zuinigheid? Er waren toch meer meesterstukken op deze veiling, waarvan hij er één voor de overblijvende 18.000 gulden had kunnen veroveren.

Soms begrijpen wij den heer Lamme niet. Op den 8sten Mei zou te Parijs verkocht worden de vermaarde verzameling van den heer Van Brienen van de Groote Lindt, uit Amsterdam. De heer Lamme meldt aan de Commissie, dat hij daarheen gaat. Zij geeft hem een krediet van *f* 30.000 en machtigt hem te koopen een binnenhuis van P. de Hooch, de Brand van Chatham

---

[1]) J. Veth, Rembrandt's Leven en Kunst, 1906.

door W. van de Velde, en een stilleven van J. Weenix. De Commissie toonde door deze opdracht niet thuis te zijn op de kunstmarkt; de drie verlangde schilderijen brachtten *f* 60.250 op, provisie niet medegerekend. Wat doet de Directeur? Hij zal, naar men meent koopen de heerlijke Bakkersjongen van P. de Hooch, door de Commissie 't eerst genoemd. Hij zal dat doen, omdat hij weet hoe zeldzaam werken van die qualiteit zijn van dezen weinig in den handel voorkomenden Rotterdamschen meester. Neen, hij laat het gaan voor *f* 25.000, beneden zijn limiet, en men moet naar het Wallace-Museum gaan, om het te genieten! Wat hij koopt? Het mansportret van Frans Hals, dat verkocht werd voor *f* 17.500? Het winterlandschap van A. van der Neer, dat voor *f* 16.600 van de hand ging? Een der twee portretten van Rembrandt voor *f* 13.000 of *f* 12.500? Neen, hij koopt voor *f* 5000 het stilleven, de kolossale Doode Zwaan, door Jan Weenix geschilderd toen hij 76 jaren oud was! Een minder gelukkig doek van den begaafden decoratieschilder uit den nabloei der zeventiende eeuwsche kunst, wiens goed samengestelde en niet zonder gevoel van kleur gepenseelde stillevens, 't oog behagen, maar 't gemoed niet raken. Van den schilder naar den smaak van Keurvorst Johan Wilhelm van de Paltz, den bewonderaar van Adriaan van der Werff, die Weenix geheel zijn slot Bensburg liet versieren. In een brief van 24 Mei meldde de heer Lamme

nog, dat hij te Parijs had gekocht voor *f* 250 een mansportret van B. van der Helst. De waar was naar den prijs: 't leelijke portret van Daniel Bernard, geschilderd één jaar vóór den dood van den kunstenaar, en beschadigd: het rechteroog met waterverf bijgewerkt! Bovendien kocht hij voor *f* 960 een goed stuk van Van der Helst's navolger A. van den Tempel. Het lijk twel of de heer Lamme de laatste werken der schilders verkoos boven die van hun bloeitijd, want ook dit stuk is van 1671, en Van den Tempel stierf 4 October 1672.

Weer treft ons de zuinigheid van den heer Lamme: van de hem toegestane *f* 30.000 gebruikte hij maar *f* 6.210, amper één vijfde!

Geen notitie werd hier genomen van de keurcollectie van den Hertog De Morny, met twee stukken van P. de Hooch van Metzu, drie van Ostade, met „Le Doreur" van Rembrandt, het Huwelijkscontract van J. Steen, 't Vlaamsch binnenhuis van Teniers, een meesterstukje van G. ter Borch, enz. enz. Waarschijnlijk werd die veiling niet bezocht uit vrees voor hooge prijzen!

In Juli kwam de verzameling J. C. A. Mestern, te Hamburg, onder den hamer. Zij was maar 28 schilderijen groot, weinig bekend. Wie zou er heen gaan? De heer Lamme wist, dat er wat goeds was. Op den 23sten April 1845 had zijn vader verkocht de verzameling van A. de Beurs Stierman, uit Hamburg, en de heer A. Lamme had toen gekocht voor *f* 190

een groot mansportret van Frans Hals, dat nu behoorde tot de collectie Mestern. Den 20sten Juli berichtte de heer A. J. Lamme, dat hij had gekocht het mansportret van Frans Hals, het vischstuk van A. van Beijeren, de Vertumnus en Pomona van Moreelse, het landschap van J. Esselens, een mansportret van Jan de Bray, dat in 1884 werd herkend als een werk van Jacob Adriaensz. Backer, de Vischboer van Frans van Mieris de Jonge. Bovendien nog een Woelende Zee van J. C. Schotel; een vroeg, 1855 gedateerd, kerkje van J. Bosboom, en een bloem- en fruitstukje van G. J. J. van Os Alle negen te zamen voor *f* 4.700. Dàt was een koopje!

Het stukje van Van Os was overbodig; het Museum bezat er één, en dat was genoeg. De Zee van Schotel kunnen wij moeilijk een aanwinst noemen. De Vischboer van Mieris is een droog, kleinzielig gepeuter; 't Romantisch kerkje van Bosboom hoogstens een bijdrage tot de kennis der ontwikkeling van dezen meester. De schilderijen van A. van Beijeren en van J. A. Backer waren goede aanwinsten. En de Frans Hals? Ziet dien bedaarden, rustig staanden, bejaarden, leuk lachenden regent! Hoe is 't wezen van dien man in zijn uiterlijk weêrgegeven; hoe typisch de opvatting, hoe fraai de penseelvoering en de kleurscala, geheel in harmonie met den persoon. 't Museum won er een voortreffelijk schilderij van Hollands tweeden grootmeester door.

Nog deed Lamme's speurzin goeden dienst, toen hij te Warmond kocht Lastman's Vlucht uit Egypte, geschilderd door den leermeester van Rembrandt korten tijd na zijn terugkeer uit Italië, en BOL'S portret van Dirck van der Waeyen, een der beste stalen van Rembrandt's leerling, toen hij de modeschilder was geworden. Men ziet hoe hij gesmuld heeft aan het kleurenrijk Hongaarsch kostuum van den jongeling. Voor deze twee werd slechts *f* 556.50 besteed.

Na deze aankoopen treft ons weêr iets zonderlings. Uit den brand was gered het in 1854 gekochte schilderijtje van Dirck van Deelen: een Musiceerend gezelschap. Een tweede stuk werd nu in Middelburg gekocht: een Italiaansch badhuis, gestoffeerd met de geschiedenis van Susanna en de twee rechters, dat in alles ver bij 't andere achterstaat; een nuchter stuk, dat men voorbij gaat zonder het op te merken. 't Is een tamelijk groot werk, 1.05 × 1.37, maar dat kon nu geen aanbeveling zijn, — was dat dan de lage prijs *f* 117.50? In elk geval was 't naar ons inzien weggesmeten geld.

Den 4den December 1865 was er te Brussel een groote veiling. De verzameling van J. J. Chapuis werd verkocht. De Commissie machtigde den Directeur des noods *f* 50.000 te besteden. Dat was hem weer te veel. Hij kocht er geen werk van den eersten rang, maar een groot bosch van Jan van Looten, verlevendigd door een valkenjacht van Joh. Lingelbach, en een

stilleven, bloem- en vruchtenstuk van den Vlaam Abraham Breughel. Toen kwam hij in 't Vaderland terug, kocht daar 't mansportret van Jacob Delff en een kolossaal familieportret, 2½ meter hoog en 2 meter breed, van Nicolaes Maes, van wien een jaar te voren reeds twee portretstukken gekocht waren. Deze vier schilderijen kostten *f* 1982.45, met provisie, reis- en verblijfkosten, *f* 2205.

Wij hebben reeds gezegd, dat in 't jaar 1865 gelijk aantal schilderijen werden gekocht als in zes maanden van 1864, nl. 26, maar 't aantal kunstwerken verdubbelde, 't waren er minstens 10, en onder deze de Rembrandt en de Frans Hals.

Bij den aanvang van 't jaar 1855 was nog een goede som van de assurantiepenningen ter beschikking van de Commissie. Wat zou zij hiervoor koopen? Een stuk van den voornamen G. ter Borch, van wien twee portretjes bij den brand verloren gingen? Een der juweelen van den Delftschen Vermeer, een binnenhuis van P. De Hooch, een stadsgezicht van Jan van der Heijden, een zee van den éénigen J. van de Capelle? Wij zeiden reeds dat dergelijke kunst te fijn en te innig was, om door de Rotterdamsche heeren te worden verstaan. Dan nog een meesterstukje van Rembrandt of Frans Hals? Men had van beiden één schilderij, — en dàt schijnt voldoende te zijn geacht. Hoe grooter meesters, te minder werken. De gulden middelmaat was hier 't meest gezocht: daarvan kon men grooter aantal krijgen.

Op den 5den Maart 1866 werden de belangrijke verzamelingen van den heer G. Leembruggen Jz. te Amsterdam verkocht. Van de aanwinsten, daar voor Boijmans verkregen, geeft de Directeur bericht aan de Commissie in den volgenden, ook voor de verhouding van Directeur en Commissie niet onbelangrijken brief.

Het is mij een bijzonder genoegen U.W.E.A. kennis te kunnen geven dat ik door U.W.E.A. besluit van 21 Februari in staat ben geweest eenige schoone, uitmuntende en hoogst belangrijke kunstwerken voor het vaderland te kunnen behouden uit de verzameling Leembruggen.

Ik kocht alle de door de Commissie goedgekeurde kunstwerken, zelfs *nog twee schilderijen meer, die ik geschikt voor de verzameling achte*, en overschreidde ik niet de somma van *f* 11.800.— die mij toegestaan was op deze veiling uit te geven. Zie hier de belangrijkste aankoopen, de juiste notitie kan ik nog niet overleggen daar ik de rekeningen nog niet ontvangen heb.

No. 1. H. Berkheiden, De oude Beurs te Amsterdam.	*f*	860.—
No. 14. J. Lievens, St. Petrus	„	185.—
No. 15. J. v. d. Meer, Vergezicht	„	420.—
No. 47. G. J. J. van Os, Landschap	„	130.—
61 stuks teekeningen, om de verzameling weder te completeeren, waaronder van L. Bakhuizen, J. Both, A. van Dijck, Everdingen, Goltzius, J. Ruisdaal, enz. enz. . .	„	1359.—
No. 532. P. P. Rubens, Christus aan het kruis. Eene der schoonste teekeningen van dien meester bekend. . .	„	4050.—
W. van de Velde, De zeebataljes van de admiralen De Ruiter, Tromp, Evertsen. De scheepen daar ze op voeren en de scheepen genomen op de Engelschen en Franschen in dat roemrijk tijdvak	„	3209.—
	f	10.213.—

komt bij opgeld, Commissie, Emballage, enz.

Toen men mij vraagde of die kunstschatten voor het Rotterdamsche Museum waren, heb ik geantwoord het mij aangenaam was, het niet tegen te kunnen spreken en heeft men U.W.E.A. daverend toegejuicht.

Hoogachtend heb ik de Eer te zijn
WelEdel Achtbare Heeren
A. J. Lamme.

Rotterdam, 10 Maart 1866.

Onder de schilderijen zijn er slechts twee van blijvende waarde: De Amsterdamsche Beurs, van H. Berck-Heyde, en het van de Duinen geziene dorp Noordwijck, in 1676 geschilderd door Jan van der Meer. De Lievens was een copie naar een werk van Rembrandt, geschilderd in 1632, dat in 1883 gekocht is door het Museum te Stockholm. Een landschap van G. J. J. van Os, den bloemenschilder, reeds voldoende in 't Museum vertegenwoordigd, kan moeilijk een aanwinst heeten.

Op den 15den Maart werd door de heeren A. J. en D. A. Lamme te Rotterdam verkocht de verzameling, nagelaten door den heer C. Rueb. Gekocht werden Abraham Beerstraten's Stadhuis te Amsterdam, in den winter, met figuren van J. Lingelbach, voor *f* 525; een landschap in de omstreken van Haarlem, door Johan van Kessel, ook met figuren van J. Lingelbach, voor *f* 680; twee schilderijen van D. Langendijk voor *f* 620; het portret van Hartogh van Moerkerken, door Crispijn van den Queborn geschilderd in 1645; een teekening van Abraham Beerstraten; het oude stadhuis te Amsterdam, en

een teekening van J. C. Schotel. Van J. van Kessel bezat het Museum reeds een stuk uit de verzameling-Boijmans; ook van den teekenaar Dirk Langendijk was er een, in 1860 gekocht; waren deze niet voldoende? Groote aanwinsten waren ook de overige aankoopen niet.

De heer Lamme had te Haarlem gekocht een groot familieportret van B. van der Helst, voorstellende den heer Abraham del Court en zijn vrouw gezeten in een door A. van Everdingen geschilderden tuin. Dit was van 't jaar 1654 en veel beter dan het een jaar te voren gekochte portret van Daniel Bernard. Op den 2den Mei werd te Parijs geveild de vermaarde verzameling van den heer H. de Kat, uit Dordrecht. Alsof men ook aan den onlangs gekochten Van der Helst niet genoeg had, werd den Directeur door de Commissie aanbevolen een portret van denzelfden meester. Ook werd hij gemachtigd — en dit zal hem stellig genoegen hebben gedaan, daar het zijn oom gold — „tot billijken „prijs aan te koopen een werk van Arie Scheffer: „het schilderij De Magdalena, De Verloren Zoon, De „Graaf Eberhard of zoo iets." De heer Lamme trok naar Parijs en kocht er niet minder dan 22 schilderijen. Op den 9den Mei gaf de Commissie den Gemeenteraad kennis van de 23 schilderijen, inbegrepen de te Haarlem gekochte Van der Helst, aangekocht na de veiling Leembruggen. Zij hadden te zamen gekost *f* 69.762.48, provisie-, reis- en verblijfkosten meêgerekend.

Van het beschikbaar gesteld bedrag werd bijna $^1/_3$, *f* 21.232, gebruikt voor twee kolossale schilderijen, door den in Juni 1858 overleden Arie Scheffer in 1851 en 1853 geschilderd. Zij behoorden niet tot zijn beste werken. „Van den melankolieken romantieker, steeds „strevend naar zoete idealen, zou een ander schilderij „beter dunk hebben gegeven." Zóó oordeelde Jan Veth [1]), die Scheffer's streven tevens karaktiseerde met de woorden: „Hij gaf iets anders dan de heerschende „klassieke school." In stee van de koude, gevoellooze kunst der klassieken „wilde hij de gevoelde gedachte „als het hoofdbestanddeel van zijn schilderijen doen „gelden," en maakte hierdoor „grooten opgang". Het onderwerp is ontleend aan een ballade van Uhland. Het eene stuk laat zien, hoe Graaf Eberhard van Wurtemberg zijn zoon Ulrich van zijn tafel verbant, omdat hij den veldslag bij Reutlingen had verloren. Het andere stelt voor, Graaf Eberhard zittend bij het lijk van zijn zoon, nadat deze in den door hem gewonnen veldslag bij Doffingen was gesneuveld. Het laatste stuk was geweest op de in 1860 te Parijs gehouden tentoonstelling van Scheffer's nagelaten werk. Wellicht de grootste (1.66 × 2.08), zijn het niet de beste schilderijen van den kunstenaar. In beide ontbreekt de atmosfeer; bij beide werd een noodlottig procédé gevolgd, waardoor de verven samentrokken. Op het tweede stuk is

[1]) J. Veth, De jeugd van Joz. Israëls.

doorgegroeid het figuur van den Graaf, dicht bij het hoofd van zijn zoon, dat overschilderd werd, en later meer in 't midden van 't stuk werd geplaatst.

Men begrijpt dat van de overblijvende som geen 20 schilderijen van den eersten rang konden gekocht worden. Als goede aanwinsten noteeren wij het groote landschap van Hobbema, dat zeker niet voor *f* 8.425 verkregen zou zijn, indien het rechtergedeelte niet bijgeschilderd en even fraai gebleven was als de linkerhelft met zijn fraaie lucht. De Molens van dezen schilder in de veiling De Morny, een van zijn beroemdste werken, kostte *f* 40.500. Een goede aanwinst was ook De Haven van Texel, door W. van de Velde Jr. te Londen geschilderd in 1673. Dit viel zóó in den smaak, dat er *f* 5.600 voor betaald moest worden. Na de twee gekochte schilderijen van B. van der Helst, verkwikt ons diens Predikantsportret, bijna 20 en goed 30 jaren vroeger, namelijk in 1638 geschilderd, dat dan ook *f* 4.410 kostte.

Onbegrijpelijk vinden wij, dat voor een familieportret, door Caspar Netscher in zijn geliefden compositievorm, pronkerig, geaffecteerd, coquetteerend neêrgezette figuren, *f* 5.575 werd gegeven, en dan nog wel terwijl het Museum reeds twee portretten van hem bezat. Onbegrijpelijk ook dat men een weinig zeggend landschap van Fr. de Moucheron, gestoffeerd door A. van de Velde, *f* 2.875 waard vond. Beter besteed waren de *f* 2.625, neergelegd voor het Duinlandschap

met knap geschilderde figuren van Isaak van Ostade. Het Italiaansch landschap van J. Hackaert, gestoffeerd door J. Lingelbach, was wel de hiervoor besteedde *f* 1.150 waard, eer dan de 1.294 guldens gegeven voor de Vischmarkt van Jacob van Ruisdael met de opzichtige figuren, naar men zegt: geschilderd door G. Battem. Ruisdael's stadsgezichten zijn zeldzaam, maar bij zijn Korenveld en vooral bij zijn Zandweg, beide reeds aanwezig in het Museum, maakt dit stuk geen schitterend figuur. In zijn soort kan het Stilleven van den dierenschilder Melchior d'Hondecoeter, met *f* 1.225 betaald, beter aanwinst genoemd worden. Maar kan het Zweedsch landschap, voor *f* 1.575 gekocht als een werk van Allart van Everdingen, later erkend als een werk van J. van Kessel, de vergelijking doorstaan met Everdingen's landschap, door Burgemeester J. H. Hoffman reeds geschonken? En was het niet overtollig, toen de auteur bleek te zijn J. van Kessel, nevens diens twee reeds aanwezige werken? Men ziet, de prijzen dalen, gelukkig niet altijd de waarde der gekochte stukken.

Wij zeggen dit niet om Bol's portret van een dame, die met een waaier stak in de lijst, tot ontdekt werd, dat eenige centimeters van het stuk achter de lijst verborgen waren. Kostte dit *f* 630, bijna *f* 200 meer werd gegeven voor twee portretten, door J. G. Cuijp geschilderd op zijn ouden dag. Van hem en van Bol bezat het Museum reeds een schilderij. De Guitaar-

speelster van den niet onverdienstelijken Eglon van der Neer; de Oestereetster van J. Ochtervelt, voor *f* 367.50 en *f* 565 gekocht, zijn niet te versmaden. Evenmin De Maas voor Rotterdam, van Lieve Verschuer, dat met *f* 845 werd betaald, en het Duinlandschap, een der beste stukken van den meestal zwakken Jan Wouwerman, dat *f* 325 kostte. De Allegorie der Vergankelijkheid, van W. de Poorter, en 't Gezicht in de Nieuwe Kerk te Delft, van Hendrick van Vliet, meenen wij gelukkige aanwinsten te mogen noemen, al werden er slechts *f* 395 en *f* 525 voor gegeven. Hoe echter kon men 't prullig werk „Scipio's deugd", van den Gorkumschen Burgemeester Jacob van der Ulft koopen, al kostte 't maar *f* 340! Zóó'n stuk ontsierde het Museum en moest de bezoekers in verwarring brengen: was die prent ook kunst?

Trouwens, de goede werken niet te na gesproken, wat zou het Museum gewonnen hebben, indien er wat minder was gekocht! In plaats van Ruisdael's Vischmarkt, zijn Haarlemmermeer, dat door 't Museum te Brussel werd gekocht voor *f* 2.850. Verder De Sneeuwstorm van A. van der Neer (*f* 4.500), of het portret van M. E. Calkoen, door Rembrandt (*f* 7.700) of Jan Steen's Vrolijk Gezelschap (*f* 3.400)! Weêr ging veelheid boven eêlheid.

Toen de aankoopen werden meegedeeld aan den Gemeenteraad, verrees de kunstmaeceen J. van der

Hoop Jz. van zijn zetel, en wenschte de Gemeente en het Vaderland in welsprekende bewoordingen geluk met de verworven schatten!

Op denzelfden dag — niemand verwondere zich er over — werd de Directeur gemachtigd *f* 4000 te bieden voor een schilderij van een meester, over wiens werk wij reeds het oordeel van een Franschen kunstkenner vernamen. *f* 4000 voor een boschgezicht van B. C. Koekkoek, dat 't eerste nummer was geweest op de veiling van zijn nagelaten schilderijen, den 9den December 1862 te Amsterdam gehouden en toen niet verkocht. Zijne weduwe nam het bod aan, en men was blij een hoofdwerk van den toentertijd hooggeroemden schilder te bezitten, dat zijn conventioneele reuzen-eiken met de eigenaardige kronkeling der takken vertoont, met zijn gewone doorkijkjes en zijn gewone verdeeling van licht en schaduw, maar ook met zijn voor dien tijd ongewone krachtige behandeling.

Met een paar aankoopen uit het begin van 1867 kunnen wij sluiten. De heer A. S. Koster legateerde het Museum in Augustus 1865 *f* 1000 tot aankoop van een of meer schilderijen, en den 25sten Januari 1867 kocht de Commissie uit dit legaat een schilderij van Petrus Marius Molijn, geboren te Rotterdam 9 Juli 1819 en te Antwerpen overleden 28 April 1849. Zij betaalden *f* 800 voor zijn „Callot onder de Zigeuners”, dat voor *f* 680 was geveild op de verkooping der verzameling van G. J. Verburgh, den 24sten Januari 1865

te Rotterdam gehouden door de heeren A. J. en D. Lamme.

Belangrijker, ofschoon vele jaren weinig getelde aanwinst deed het Museum op de veiling van gemelde heeren dd. 8 tot 11 Maart 1867: Een mansportret „toegeschreven aan Pourbus", dat in den katalogus van Augustus 1867 werd ondergebracht onder de „onbekenden" en beschreven als „Een deftig mansportret, in de kleederdragt van het begin der 16de eeuw." Op het schilderij staat een wapen, dat door den heer J. B. Rietstap werd herkend als 't wapen van George van den Heede (katal. 1883). Dr. A. Bredius schreef in 1905 het werk toe aan den, sedert de tentoonstelling te Brugge, meermalen genoemden Joost van der Beke of Joost van Cleef (1485—1540).

De ramp, die het Museum trof in den nacht van 15 op 16 Februari 1864, was voor velen eene aansporing om schilderijen af te staan. Mevrouw C. Marjolin, geb. Scheffer, was de eerste; zij zond ter vervanging van den door haar vader geschonken Faust, twee kinderkopjes van zijn hand. De heer A. J. Lamme gaf den St. Willebrordus van A. Bloemaert; de heer A. van Rijckevorsel Hz. een woelend zeetje van J. H. L. Meijer; Mevr. de Wed. F. H. Eckhardt, een vrouwsportret, van 1630, uit Mierevelt's school; de heer D. Vis Blokhuijzen het vrouwsportret, in 1656 geschilderd door Cornelis Janssens van Ceulen;

de heer S. B. Bos zond uit Harlingen het stuk Juno ontvangt de oogen van Argus, in 1615 geschilderd door Hendrick Goltzius; de nu vergeten Rotterdamsche, maar voor den brand naar Den Haag verhuisde schilder Gillis de Meijer, stuurde een klein binnenhuisje van den Dordtenaar Abraham van Strij, van wien een stukje bij den brand was gered. Door haar echtgenoot, Mr. B. Oldenkott, liet Mevrouw Oldenkott, die eerst gehuwd was geweest met den in 1850 overleden schilder Charles van Beveren, in 1865 aanbieden een van diens laatste werken, een schets voor een Ecce-Homo; de heer M. Hoffmann zond uit Den Haag een gezicht op de Oude-Hoofdpoort te Rotterdam van den Franschen schilder P. J. Ouvrié. In October 1865 schonk Mevrouw de weduwe P. H. Tromp, geboren Blokhuyzen, een landschap van H. van de Sande Bakhuyzen, die reeds door drie schilderstukken in het Museum was vertegenwoordigd. Van dit viertal zag men bij de heropening van het Museum slechts twee. In dezelfde maand werd aanvaard het portret van Mej. M. A. de Vries, geschilderd door H. Turken, dat in den katalogus van Augustus 1867 niet werd opgenomen. Die eer viel wel te beurt aan een Italiaansch landschap van Jan Miel, in Januari 1866 geschonken door den heer C. Rueb. Ook werden in den katalogus vermeld: het belangrijk geschenk van den heer J. B. Hoogeweegen, den 11den Februari 1867 aanvaard: de portretten van

Augustijn van Teylingen en zijne vrouw Judoca van Egmont, toen nog aangezien voor werk van Jan Mostaert, in 1905 toegekend aan Jacob Cornelisz van Oostsanen, die leefde ongeveer van 1480 tot na 1533; het Landschap met den barmhartigen Samaritaan, geschilderd door Joris van der Hagen, den 29sten April 1867 aanvaard van den heer J. S. A. Levino van Limmen, en een hoofdwerk van Barend van Orley, Christus aan het kruis, den 29sten Juli geschonken door Mevrouw de weduwe M. Viruly van Vuren en Dalem, benevens de vier schilderijen van levende schilders, door het Bestuur der Academie op de Driejaarlijksche Tentoonstelling gekocht, en het portret van Burgemeester J. F. Hoffmann, geschilderd door R. van Eijsden, geschonken door ingezetenen der stad in 1867.

De Commissie voor het Museum verklaarde na den brand, dat 187 schilderijen waren gered. In den katalogus van 1867 zijn er 164 als zoodanig aangewezen door een sterretje. Er ontbraken dus 23, o. a. het interessante Gezicht op een haven van Jan Abrahamsz. Beerstraaten, uit de Verzameling Boijmans, dat eerst in 1883 weder opgehangen werd.

Van die 164 waren 19 aan het Museum geschonken, 10 gekocht, en 134 uit de Collectie Boijmans. Van de vijftien schilderijen gekocht uit het fonds van het „uitschot" dezer collectie, waren gered: Bakhuijsen's Haven op de Hollandsche kust; D. van Deelen's

Muziekmakend gezelschap; het portret van Dirck Graswinckel en zijn vrouw, door Govert Flinck; het Stilleven van J. D. de Heem; Dirk Langendijk's Legerplaats; de Goudweger, van Salomon Koninck en het bloemstuk van Rachel Ruijsch. Over de vier gekochte schilderijen, die gered werden, kunnen wij zwijgen; slechts stippen wij aan dat daarbij was De Mosseleter van A. Cuijp, waarvoor in 1863 een extra-crediet door den Gemeenteraad werd verleend. Onder de 19 geschenken, die uit den brand gered werden, vinden wij het Binnenhuis met dertien figuren, van G. van Tilborgh, dat op de veiling Van den Schrieck, 18 April 1861, door den heer A. Lamme werd gekocht voor *f* 350, en toen aan 't Museum werd geschonken door den heer L. V. Ledeboer Bz.; het Doode wild, van C. Lelienbergh, door den heer Van der Dussen van Beeftinck geschonken in 1851; de Haan en hen, van A. Cuijp, geschenk van den heer J. van der Hoop Jacz. in 1859; Everdingen's Zweedsch landschap, in 1850 geschonken door Burgemeester J. F. Hoffmann; het portret van Jan de Witt, door Hanneman, in 1854 gegeven door den Directeur A. J. Lamme; het bloemstuk van D. Seghers, door den heer J. van Dam van Noordeloos geschonken in 1859; het Golgotha van den Meester der Vrouwelijke Halffiguren, en de Maagd Maria, van Simone Martini, twee der vier in 1851 door den heer J. L. C. van den Berch van Heemstede

geschonken werken. En nu: Boijmans' verzameling met den schitterenden Fabritius, vijf werken van A. Cuijp, de landschappen van J. Both, J. van Goijen, Hobbema, Philips Koninck, Jacob van Ruisdael, Salomon van Ruijsdael, A. van de Velde; de genrestukjes van Jan Steen en J. M. Molenaer; de rechtsgeleerde van A. van Ostade; de gevechten van Esaias van de Velde, Seb. Vrancx, Philips Wouwerman; de schilderijen uit de 16de eeuw; de vrouw met den sater, van Paolo Veronese, en de gelukkige moeder, van J. B. Greuze!

Zeker deelen wij Thoré's klacht dat er gered werden schilderijen van Koekkoek (twee stukjes), Ommeganck (4), Schotel (1), Schelfhout (3), zelfs twee van Pieter van der Werff, terwijl verscheidene van veel grooter kunstwaarde en 't groote doek van Carel Fabritius verloren gingen. Wij deelen die klacht te meer, omdat de stukken van Ommeganck enz. weder in 't Museum werden geplaatst en nog jaren lang de wanden ontsierden.

Jammer ook, dat het noodlottig denkbeeld om van het Museum een kunsthistorische verzameling te maken, in de zalen bracht zoovele schilderijen van weinig kunstgehalte, en dat de zucht om de zalen tot de zolders te vullen, er geheel onbeduidende werken deed opnemen.

Maar, ondanks dit alles, mogen wij met vreugde constateeren, dat de schilderijen verzameling van 1867

die van 1849 ver overtrof. Er hingen geen 444 schilderijen meer, slechts 274, maar een grooter aantal kunstwerken van den eersten rang. Doch nog geen „twenty or thirty masterpieces, (made) it a famous place, which all students of art must visit", zooals *The Burlington Magazine* eischt.

De Verzameling Teekeningen.

De Commissie van het Museum berichtte na den brand, dat 18 van de 31 omslagen werden gered, bevattende de teekeningen der Nederlandsche School van de letters *C* tot *S*. Deze mededeeling was niet geheel nauwkeurig. De heer A. J. Lamme had deze verzameling, gelijk die der schilderijen, ingedeeld in eenige rubrieken, waarvan de eerste bevatte de teekeningen uit de Oud-Hollandsche, Duitsche en Vlaamsche school. Dientengevolge werden ook gered teekeningen van Duitsche en Vlaamsche kunstenaars.

De katalogus, door den heer A. J. Lamme vervaardigd, en einde 1869 gedrukt, is geschreven op dezelfde wijs als de eerste van 1852: zoo beknopt mogelijk. Als een staaltje der bondige redactie nemen wij de volgende over:

„Breughel (Pieter), bijgenaamd de Boeren-Breughel, geb. te Breda 1510.

„50—54. Vijf stuks met Boeren en Bedelaars. Met de pen".

De uit den brand geredde teekeningen zijn zelfs niet,

gelijk bij de schilderijen werd gedaan, met een sterretje aangeduid, zoodat men ze slechts door vergelijking met den katalogus van 1852 kan vinden. En die geredde zijn nog de voornaamste en de talrijkste. De Oud-Hollandsche, Duitsche en Vlaamsche School telt 1588 nommers; de afdeeling Moderne Hollandsche, Duitsche en Vlaamsche School „bevattende de werken der kunstenaars, *geboren in en na het jaar 1700 tot heden*" brengt 't cijfer tot 2270, en de afdeeling „Verschillende Scholen" verhoogt het nommertal tot 2298. „Overdrukken" werden ook nu niet versmaad.

Vergelijking met den katalogus van 1852 leert dat er 736 werden gekocht of geschonken.

Een half jaar na den brand, op de veiling door den heer Lamme gehouden op 13 tot 14 October werd reeds eene teekening gekocht. Uit de verzameling-Boijmans waren 22 teekeningen van J. C. Schotel gered, maar hieraan had men niet genoeg. Voor *f* 356 werd nog gekocht zijn Bombardement van Algiers door de Nederlandsche en Engelsche vloten. Het jaarverslag van 1865 vermeldt dat in dat jaar „14 teekeningen door onderscheidene meesters werden gekocht," welke teekeningen 't waren vernemen wij niet. Wij vonden wel, dat de Commissie den 18den Januari van dat jaar den Directeur machtigde „al naarmate der gelegenheid voor *f* 1000 teekeningen in te koopen", en dat de verzameling van den heer G. J. Verburgh, op 24 Januari 1865 door den heer Lamme zou verkocht worden, zoodat die

machtiging in de eerste plaats wel voor deze veiling zal gegeven zijn. Zoover wij 't konden nagaan werden daar slechts zes teekeningen gekocht: 3 van Berchem; het Huis te Wassenaar, van Jan de Bisschop, en 2 fraaie teekeningen van Paul Potter. In 1866 werd de verzameling belangrijk vermeerderd. Op den 5den Maart kwam de vermaarde verzameling van den heer Leembruggen onder den hamer. Wij hebben den brief van den Directeur, waarin hij zijne aankoopen meedeelde, onder de afdeeling schilderijen reeds vermeld. Daaruit blijkt, dat hij de prachtige teekening van P. P. Rubens, Christus aan 't kruis, had gekocht voor *f* 4050, en 61 teekeningen van verschillende meesters voor *f* 1359, waaronder van L. Bakhuijsen, J. Both, A. van Dijck, Everdingen, Goltzius, Jac. van Ruisdael. In den katalogus der veiling konden wij echter slechts 47 teekeningen identificeeren met de in den katalogus van het Museum vermelde. Waarschijnlijk een gevolg van de beknopte beschrijving. De heer Lamme vond het overbodig in den katalogus te vermelden de herkomst der gekochte teekeningen, gelijk hij dit ook in den katalogus der schilderijen onnoodig achtte. Nergens dus eene aanwijzing welke teekeningen afkomstig zijn uit de verzameling Leembruggen. Daarentegen zette hij achter de twee teekeningen van Anth. van Dijck, het mansportret van Goltzius, den Christus aan het kruis van Rubens en het landschap van Jac. van Ruisdael de aan-

teekening: „Verz. Verstolk van Soelen". Hij deed dit echter niet bij het op Blootelingh's naam gestelde, maar door B. van der Helst geteekende portret van Admiraal Kortenaer, de aan Frans Hals toegekende, maar door W. Buytewech geteekende, Anatomische les, de haven van Dover en 't riviergezicht van Jac. Esselens, die ook behoord hadden tot de Verzameling Verstolk van Soelen, in 1845 door den eigenaar aangeboden, maar door het Stadsbestuur geweigerd. Moeilijk is 't gissen, waarom de heer Lamme zoo handelde.

Stippen wij even de fraaiste teekeningen aan, die het Museum, behalve de genoemde, bij deze veiling verwierf: twee prachtteekeningen van Anth. van Borssom; een fraai landschap van Alb. Cuyp; een teekening in kleuren van Rembrandt's vriend, Jacob Doomer; de Daniël in den leeuwenkuil, van Constantijn a Renesse, dubbel merkwaardig om hetgeen deze zeldzame meester (1626—1680) op de achterzijde schreef: „De eerste tijckening getoont by RemBrant „in jaer 1649 den 1 October het waert voor de tweede „mael dat ick bij Rembrandt geweest bin," eindelijk de op naam van J. van der Ulft gestelde, maar door J. de Bisschop gemaakte teekening, voorstellende het vertrek van Koning Karel II, te Scheveningen zich inschepend naar Engeland.

Deze aankoopen waren aanwinsten van beteekenis. Kan dit ook gezegd worden van den derden aankoop, waarvoor *f* 3.209 werd betaald, opgeld en commissie-

loon niet medegerekend? 't Was de verzameling zeeslagen, schepen, enz. van Willem van de Velde, in den katalogus toegekend aan Willem van de Velde den jonge, en daar innemend 626 nommers, naar het formaat geborgen in zeven portefeuilles. Een, in 1869 begonnen onderzoek leerde, dat verreweg de meeste teekeningen zijn van Willem van de Velde den oude, die in een galjoot de vloten van Tromp, De Ruijter en andere zeehelden volgde. Verder bleek, dat van verscheidene groote teekeningen, gemaakt op aan elkaar geplakte vellen papier, beschadigde stukken waren afgesneden, die, naar 't formaat, in verschillende portefeuilles waren geborgen. Zij werden weêr bijeengevoegd, en hierdoor verminderde het door den heer Lamme opgegeven aantal. Dit was nog meer het geval, toen ontdekt werd, dat als origineelen waren meegeteld een groot aantal overdrukken of décalques, soms wel drie van ééne teekening. Van verscheiden décalques waren de origineelen aanwezig, en van verscheidene ontbraken deze [1]. De décalques van aanwezig zijnde teekeningen werden niet meer in de verzameling opgenomen, en tweemaal werd beproefd ze ten bate van het Museum te verkoopen, echter — zooals te begrijpen is — met weinig succès.

Eenige groote teekeningen werden belijst en opgehangen. Dientengevolge verzocht de Commissie te mogen

---

[1]) Zie de Jaarverslagen, 1896—1898; Oud-Holland, 1898—1902.

beschikken over het vertrek aan het Hogendorpsplein, aan de zijde der Pauwesteeg, dat door het Archief niet werd gebruikt. Op den 25sten Juli 1866 bewilligden B. en W. in 't verzoek, en werd dit vertrek „tijdelijk" afgestaan ter plaatsing van teekeningen.

In het Verslag over 1866 staat, dat behalve de Verzameling-Van de Velde, werden gekocht 74 teekeningen van verschillende meesters. Tot die 74 behooren de 62, gekocht op de veiling-Leembruggen. Welke zijn de 12 overige? Twee vonden wij in den katalogus der veiling van de werken, nagelaten door den heer C. Rueb, door den heer Lamme verkocht op 15 Maart 1866. Op die veiling werd gekocht de schilderij van Abraham Beerstraten, Het oude Stadhuis van Amsterdam. Er was ook een teekening van dat Stadhuis, door denzelfden kunstenaar. Zij werd gekocht, — en de 24ste teekening van J. C. Schotel!

In 1867 werden elf teekeningen geschonken, meest van „moderne" kunstenaars en niet vermeldingswaard. De heer A. J. Lamme schonk een manshoofd, geteekend door Arie Scheffer, en de heer G. Duuring gaf acht teekeningen, waaronder één van Anthonie Waterloo en — de 25ste J. C. Schotel.

Twee teekeningen werden in 1868 gekocht op de veiling H. de Kat. Beide waren van D. Langendijk. De eene gaf een gezicht op 't Veer aan den IJssel, bezet door Rotterdamsche schutters, den 11den Juli 1787. Een minder gelukkige teekening, die om de portretten

der officieren *f* 350 kostte, terwijl de betere teekening, voorstellende de officieren-wachtkamer der Rotterdamsche schutterij, uit hetzelfde jaar, werd verkregen voor *f* 18.— Bovendien werden gekocht twee copieën van J. Stolker naar portretten van B. van der Helst.

Op de veiling van den heer R. F. van der Wallen, 5 en 6 November 1869 gehouden door den heer Lamme, werden gekocht de interessante penteekening van H. C. Vroom, gegraveerd door A. J. Visscher, voorstellende de overtocht van het leger van Prins Maurits in 2800 schuiten uit Zeeland naar Vlaanderen, voor den slag bij Nieuwpoort, en eene teekening van Jan Wouwerman. De schilder R. van Eijsden schonk twee door hem gemaakte portretten; de lithograaf S. T. Voorn Boers gaf zijn teekening naar het aan W. van de Velde Jr. toegeschreven en bij den brand in 1864 verloren schilderij. De heer D. A. Lamme schonk nog een teekeningetje van D. Langendijk: een Garde-dragonder uit de 18de eeuw, door hem voor *f* 1.— gekocht op de veiling-De Kat — de 24ste teekening van Langendijk in het Museum.

Van 68 der 736 teekeningen, die van 1864 tot einde 1869 gekocht en geschonken werden, bleef de herkomst onbekend. Vermoedelijk werden eenige door den Directeur gekocht uit de hand of op veilingen, waarvan de katalogussen niet aanwezig zijn op het Museum. De voorraad Veilings-katalogussen uit den tijd der Directeuren A. J. en D. A. Lamme werd door

laatstgenoemde meêgenomen bij zijn vertrek. Aan hunne opvolgers gelukte het enkele te koopen voor het Museum, doch de meeste ontbreken.

Wij mogen met erkentelijkheid wel herinneren dat het Museum aan den heer Boijmans te danken heeft de teekeningen der Breughels, van C. Dusart (11), Anth. van Dijck (5), A. van Everdingen (7), H. Goltzius (11), J. van Goyen (6), J. Hackaert (8), B. Fabritius (1), J. v. Huysum (19), Jordaens (14), V. Klotz (7), Jac. Koninck (4), J. Lievens (4), A. van Ostade (4), Is. van Ostade (4), Rembrandt (9), Roghman (23), Rubens (3), Jac. van Ruisdael (5), Sal. van Ruysdael (1), Ger. ter Borch (1), Es. van de Velde (1), C. Visscher (4), S. de Vlieger (5), Ph. Wouwerman (1), en, behalve een aantal minder beduidende, al de teekeningen uit de Oud-Hollandsche en Duitsche scholen, die toen werden toegeschreven aan Holbein en Dürer, de teekeningen van Altdorfer, Isr. van Meckenem, Lautensack, M. Schongauer enz., waarvan de meeste, onder andere namen in den katalogus verborgen, later aan deze meesters werden teruggeven.

Een en ander bewijst welken schat van teekeningen van oude meesters het Museum nu bezat. Over de massa teekeningen „der kunstenaars, geboren in en na „het jaar 1700 tot heden” (1849), zullen wij maar zwijgen, ’t betreurende dat deze nog vermeerderd werd door al

te groote welwillendheid jegens personen, die ook wat aan 't Museum wilden geven.

De prentverzameling.

De Commissie voor het Museum had in haar werkplan niet opgenomen eene nieuwe *Verzameling van Etsen en Gravures*. Dit zal menig liefhebber van deze nobele kunst een teleurstelling zijn geweest. Maar er waren vrienden en beoefenaars van deze kunst in het buitenland, die het besluit der Commissie niet kenden, en door geschenken dergelijke Verzameling wilden vermeerderen. De eerste was Ralf von Retberg te München, in den katalogus ten onrechte tot Baron verheven. Op 25 November 1812 te Lissabon geboren, had deze ijverige verzamelaar en schrijver, na zijne vestiging te München, waar hij 12 Maart 1885 overleed, zich voornamelijk gewijd aan het verzamelen der gravures en houtsneden van Albert Dürer. Hij gaf in 1871 daarvan een katalogus uit, en hij maakte van 29 der zeldzaamste houtsneden facsimilés, door ze op steen te copieeren. De afdrukken verdeelde hij onder vrienden en verzamelaars, en hoorende welke ramp het Museum-Boijmans had getroffen, zond hij ook dit Museum een stel; in September 1865 drie-en-twintig, in Januari 1866 de laatste zes. Daarbij voegde hij 4 dergelijke facsimilés

van oud-Duitsche gravures, en 4 litho's van Duitsche geslachtswapens. Van Dürer's prenten kon hij niet scheiden. Eerst na zijn dood, in Maart 1866, werd zijn verzameling te Berlijn verkocht.

Ook de Directeur van het Koninklijke Museum te München kwam het Museum-Boijmans te hulp. Hij zond acht gravures van den op 25 Juli 1828 te München overleden graveur Carl Ernst Christoph Hess. In den katalogus staan die acht gravures, de voornaamste bladen van dezen goeden graveur, beschreven op deze manier: „38—45. C. E. Hess, naar J. van Eyck, „Die Anbetung der Heiligen Drey Könige. Verschil- „lende prenten, 8 stuks. Geschenk van de Koninklijke „Bibliotheek te Munchen, 1867." Eenige particulieren schonken drie prenten, het Ministerie van koloniën drie prentwerken, Mej. M. A. de Vries legateerde er één, en gekocht werden de vijf lithographieën, door S. T. Voorn-Boers gemaakt naar schilderijen uit het Museum vóór den brand.

De installatie en de opening.

Op den 14den Augustus 1866 had de Directeur aan de Commissie medegedeeld, dat er gemaakt moesten worden een Hollandsche en een Fransche katalogus der Schilderijen, waarvoor de handteekeningen der

schilders moesten worden geteekend, en een Hollandsche katalogus der teekeningen; dat 270 schilderijen moesten worden schoongemaakt, gevernist en geretoucheerd; dat de schilderijen en teekeningen moesten geschikt en opgehangen worden, en dat hij, met zijn zoon D. A. Lamme, aannam dat alles te doen voor *f* 4000, te betalen in twee termijnen, 1867 en 1868. De Commissie aanvaardde dit voorstel en besloot, ook voor 't aanschaffen van lijsten en meubelen, B. en W. voor te stellen, dat de Commissie hare nog aanwezige fondsen voor de dadelijke uitgaven zou gebruiken, terwijl de Gemeente van 1 Januari 1867 af en vervolgens gedurende drie jaren *f* 3000 per jaar zou verstrekken om de te maken schulden te vereffenen. De Gemeenteraad verleende deze buitengewone toelage op den 5den November 1866, en op denzelfden dag werd eene rekening van den Directeur voor het verdoeken van eenige schilderijen goedgekeurd. In Augustus 1867 werd de door den Directeur gemaakte *Beschrijving der schilderijen* gedrukt, en in 't begin van deze maand was het Museum in orde.

De 75-jarige Burgemeester J. F. Hoffmann, die van 1845 af geijverd had voor de stichting van het Museum, en sedert de opening ervan Voorzitter der Commissie was geweest, had in 1866 het Burgemeestersambt nedergelegd, en de heer Joost v. Vollenhoven was hem opgevolgd. Op den 7den Augustus werd het Museum bezichtigd door den nieuwen en den afgetreden

Burgemeester, door Wethouders en Gemeenteraadsleden, met hunne dames. Den volgenden dag werd het Museum opengesteld voor iedereen.

De regeling van 1849 betreffende den toegang werd niet veranderd. Voor 5 centen op Zondag, van 11 tot 3 uur, en op Woensdag, van 10 tot 4 uur; voor 25 centen op Dinsdag, Donderdag, Vrijdag en Zaterdag, van 10 tot 4 uur. Wie de portefeuilles met teekeningen wilde zien, moest een kwartje extra betalen, en werd hiertoe in de gelegenheid gesteld op Dinsdag, Donderdag en Vrijdag, wanneer de toegang tot de schilderijenverzameling ook een kwartje kostte.

DE ACADEMIE IN HET MUSEUM.

In 1773 werd te Rotterdam opgericht een teekengenootschap onder den wijdluften naam *Hierdoor tot Hooger*. Het hield voor zijne leden kunstbeschouwingen, maar wilde niet weten van openbare tentoonstellingen. Daarom zonderden eenige leden zich af, die in 1831 stichtten een Schilderkundig Genootschap onder den plechtigen naam *Arti Sacrum*.

Reeds het volgend jaar hield dit eene tentoonstelling, „Stedelijke Tentoonstelling" geheeten, omdat zij plaats had „met goedkeuring en medewerking van de eere- „leden Burgemeester en Wethouders," en „onder het „toezigt eener Vereenigde Commissie uit de Regeering „der stad en het Bestuur des Genootschaps." Na deze volgden nog twee tentoonstellingen, telkens om de twee jaren, en toen vereenigden zich de twee Genootschappen. De tweejaarlijksche tentoonstellingen werden voortgezet, maar zij dreven hoofdzakelijk op de aan haar verbonden verlotingen, waar men kans

had voor *f* 5.— een schilderij rijk te worden [1].

In 1850 werd uit de samenvoeging van het schildergenootschap *Hierdoor tot Hooger* en *Arti Sacrum* met een *Industrieschool* geboren de inrichting, die den wel wat hoogdravenden naam kreeg: *Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen.* De Academie van Technische Wetenschappen werd een hoogere Ambachtschool, die hoe langer hoe meer zich uitstekend ontwikkelde, en een grooten bloei verkreeg, terwijl de Academie van Beeldende kunsten een goede teekenschool werd, met een weinig beduidenden schildercursus.

Het bestuur dezer Academie bestond hoofdzakelijk uit kunstmaecenassen, zooals J. Bosboom ze heeft geschetst: uit heeren, die „niet op het beste oordeel, noch „op uitsluitende bevoegdheid aanspraak mochten maken, „gelijk zij meenden te mochten doen.”

De Academie nam 236 contribueerende leden van het Schildergenootschap over, en ging met de tweejaarlijksche tentoonstellingen voort. Hoe druk ook bezocht, werden de kosten van die tentoonstellingen niet altijd gedekt, waarschijnlijk omdat rijp en groen gelijkelijk werden aangenomen en dientengevolge het aantal nommers steeds steeg, zelfs over de 500 in 1862. Een kwade omstandigheid was ook dat de tentoon-

---

[1]) J. H. Bakker. Geschiedenis van het Genootschap Hierdoor tot Hooger, enz.

stellingen der Academie terzelfder tijd gehouden werden als de tentoonstellingen te Amsterdam en te 's-Gravenhage. Door medewerking van Minister Thorbecke werd dit euvel verholpen, en eene regeling getroffen, volgens welke in de drie steden beurtelings eene tentoonstelling van beeldende kunst zou plaats hebben. De tentoonstelling van 1864 was de eerste driejaarlijksche te Rotterdam.

Tot aanmoediging der kunst had de landsregeering voor de tentoonstelling in 1862 zes gouden medailles beschikbaar gesteld. Het bestuur der Academie begreep aanstonds dat dergelijke medailles schilders prikkelen konden tot inzenden en ingezetenen tot koopen. Het verzocht de stadsregeering ook gouden medailles uit te loven, en de Gemeenteraad voldeed aan het verzoek. Weldra begreep de Minister echter dat het wijzer was op de tentoonstellingen schilderijen te koopen, indien er waren die beantwoordden aan de eischen, welke moesten gesteld worden voor opneming in een Rijksverzameling. Het bestuur der Academie volgde ook hierin de Regeering.

Op 24 Januari 1863 zond het aan Burgemeester en Wethouders een brief, met het verzoek om, in plaats van de medailles, jaarlijks eene subsidie van *f* 500 te geven, ten einde op de driejaarlijksche tentoonstellingen een of meer schilderijen te koopen ten behoeve van de Gemeente, dat is: voor het Museum-Boijmans. En het slot van den brief luidde: „Indien het nu nog

„daarenboven mogt gelukken, om eene dergelijke „bijdrage, bij wijze eener jaarlijksche contributie, „tot een minimum van twee gulden, van de burgerij „te verkrijgen, dan zoude eene voldoende som „voorhanden zijn om de kunst krachtdadig aan te „moedigen."

Wij hebben gezien, dat de stadsregeering uit de Verzameling schilderijen van den heer Boijmans niet alleen werken van de 17de eeuw, maar ook werken uit de 18de en het begin der 19de eeuw in het Museum opnam, zelfs prullen van schilders, die thans geheel vergeten zijn. Het voorstel van het Bestuur der Academie om werken van levende schilders aan te koopen kon dus bij de stadsregeering niet stuiten op het bezwaar, dat niets moeilijker is dan bij tijdgenooten kunstenaars te onderscheiden van schilders, blijvende waarde te onderkennen van voorbijgaande mode; dat het daarom steeds 't verstandigst is den tijd uitspraak te laten doen, en met het opnemen van werken van tijdgenooten in een Museum te wachten tot zekerheid verkregen is aangaande de kunstwaarde, al moet men dan ook meer betalen.

Het Bestuur der Academie meende deze moeilijkheid te kunnen ondervangen door, althans enkele jaren, gelijk wij straks zullen zien, te benoemen een „Commissie van aanwijzing", die eenigen waarborg kon geven voor de wenschelijke objectiviteit bij het keuren en kiezen. Immers, ook Academie-

bestuurders zijn menschen; ook zij hebben voorliefde voor een of ander genre, stellen de eene opvatting der kunst boven de andere, om nog niet te zeggen dat zij bij hun keus geleid kunnen worden door overwegingen, die met kunst niets te maken hebben. Zoo'n kringetje loopt licht gevaar eenzijdig te worden en te blijven, wanneer, zooals hier, de leden worden benoemd uit een voordracht, die het zelf maakt.

Er konden nog andere bezwaren worden gemaakt tegen inwilliging van het verzoek.

Nu zou het Bestuur der Academie schilderijen koopen voor het Museum, en zou dit dus komen onder tweeërlei regeering: de afdeeling schilderijen van levende meesters onder het Academiebestuur, en de rest onder den Directeur en de Commissie voor het Museum. Twee kapiteins op één schip: dat kon op den duur niet gaan.

Burgemeester en Wethouders, ook de Gemeenteraadsleden, hebben waarschijnlijk deze bezwaren niet voorzien. De gevraagde subsidie werd toegestaan op den 15den October 1863 en gebracht op de begrooting voor 1864, zonder eenige bepaling, die contrôle over het gebruik der toegestane som mogelijk maakte.

Op den dag zelf, waarop dit geschiedde, stelde het Bestuur der Academie een rondschrijven aan de ingezetenen op, dat dadelijk verzonden werd. Het behelsde de aansporing aan het fonds deel te nemen, „om de

„verzameling van moderne kunst van het Museum-„Boijmans op die wijze allengs door werken der eerste „hedendaagsche meesters te verrijken en aanzienlijker „te maken.” Inteekenlijsten werden rondgezonden en er werd flink geteekend. De deelnemers vormden eene Vereeniging van voorstanders der kunst; hunne bijdragen en die der Gemeente werden een fonds, dat beheerd werd door het bestuur der Academie.

„Eerste hedendaagsche meesters” — wie droegen toen dien eeretitel?

B. C. Koekkoek, dien men nog jaren lang den grootsten landschapschilder noemde, niettegenstaande hij, zooals Paul Mantz in de *Gazette des Beaux-Arts* van Juli 1867 schreef, „voyait mal la nature” en „connaissait peu la lumière”, was in 1862 overleden, evenals J. A. Kruseman. Arie Scheffer, de romanticus, geprezen als de schilder der zielen, was reeds vijf jaren dood. A. Schelfhout, die naar een vast recept, als hij nog wat verf op zijn palet had, maar weer op een ander plankje wat doode golven, boomen of sneeuw ging strijken, was 76 jaren oud. Zij niet; wie dan? J. W. Bilders, die toen 52 jaren oud was; J. Bosboom, die er 46 telde; Gabriel, 35 jaren oud; Jozef Israels, die op de tentoonstelling van 1862 een gouden medaille van het Rijk ontving, en 39 jaren was; Jongkind, oud al 44 jaren; J. H. Weissenbruch, die in 1824 was geboren? Ziedaar, sommigen wat ouder, anderen wat

jonger, die een halve eeuw later zoo niet „eerste” toch goede kunstenaars werden geacht.

Zien wij nu, hoe 't ging met de tentoonstelling van 1864. Het Bestuur der Academie benoemde zes van zijn leden tot een Commissie, waaraan alles werd opgedragen wat de tentoonstelling betrof, en verzocht Burgemeester en Wethouders eene commissie te benoemen, die, zoo mogelijk, reeds in de eerste week na de opening de werken zou aanwijzen, welke voor het Museum zouden gekocht worden. Burgemeester en Wethouders dachten er niet aan om den Directeur en een paar leden der Commissie van het Museum te benoemen. Zij bedankten, en het benoemen der Commissie van aanwijzing bleef aan het Academiebestuur. J. Bosboom en de kunstverzamelaar Ed. L. Jacobson werden uitgenoodigd, maar bedankten. Toen werden gevraagd Ch. Rochussen, die te Amsterdam woonde, de kunstvriend P. van der Dussen van Beeftingh en de Directeur van het Museum A. J. Lamme, beiden lid van het Bestuur der Academie. Dit drietal aanvaardde de benoeming. Op den 7den Mei, ongeveer drie maanden na den brand van het Museum, werd de tentoonstelling geopend. De prijs der loten werd van *f* 5.— verminderd tot *f* 3.—. Er hingen 558 kunstwerken! Het Bestuur der Academie roemde in 't Jaarverslag „den heerlijken aanblik der zalen, zoo door „het aantal als door de uitmuntende hoedanigheid van „verreweg de meeste der ingekomene stukken.” Ook

particulieren hadden ter opluistering schilderijen afgestaan. De heeren Edw. L. Jacobson en M. M. van Dam o. a. stuurden ieder een schilderij van den twintigjarigen Willem Maris. In den katalogus vonden wij een groot landschap van J. W. Bilders, De Schaapherder van Joz. Israëls, een Heide van den 26-jarigen A. Mauve, geprijsd op *f* 250, een Herfstlandschap van W. Roelofs. Voor het Museum werden gekocht: Het Stadhuis en de markt te Naarden, van C. Springer, geprijsd op *f* 1750, en de Namiddag te Katwijk aan Zee, van S. L. Verveer, dat genoteerd stond op *f* 1600: Springer was 47, S. L. Verveer 51 jaren oud. 't Was geen kwade keus voor dien tijd, al zijn het werken zonder picturale en dus van geen blijvende beteekenis.

Voor de tentoonstelling van 1867 bestond de Commissie van aanwijzing uit de schilders Ch. Rochussen en C. Springer met den heer A. J. Lamme. De katalogus telde 482 nommers. Verscheidene Duitsche en Vlaamsche schilders hadden ingezonden; er was zelfs een landschap van C. F. Daubigny. Particulieren hadden o. a. afgestaan: Een provisor van A. Allebé; Jan Willem Friso in den slag van Malplaquet, van Ch. Rochussen, dat in 1878 werd gekocht voor het Museum Boijmans. Verder merken wij o. a. op: twee landschappen van J. W. Bilders, twee van Gabriël, één van W. Roelofs, twee van J. H. Weissenbruch; en van de jongeren een Ouderlijke bezorgheid, van

B. J. Blommers; Rustende ezels aan 't Scheveningsch strand, van W. Maris; een Geldersch landschap met vee, van J. H. L. de Haas.

Voor het Museum-Boijmans werden niet minder dan vier schilderijen gekozen: Een bloem- en vruchtenstuk, van Mej. G. J. van de Sande Bakhuijzen, knap van techniek maar ook niet meer; een landschap van J. W. van Borselen, een vrij goed werk van — zooals Mej. Marius schreef — „een eerlijk landschapschilder, „die in zijn vroegen tijd, op kleine paneeltjes van zijn „weinig omvangrijk talent het best getuigd heeft;" een krijgsraad uit de 17de eeuw, van H. F. C. ten Kate, waarvan ruimschoots geldt wat dezelfde schrijfster oordeelt over al zijn werken: „(zij) schijnen op het „eerste gezicht levendig van behandeling en door een „zekere ruwheid van kleurbehandeling lijken zij krachtig. „Bij herhaald zien verveelt zoowel de kleur, de factuur „als de voorstelling, en blijft er slechts een groote mate „van handigheid over;" het vierde stuk was het zoogenaamd historisch schilderij van J. Spoel: De ontvangst van Prins Willem IV en zijne gemalin te Rotterdam in 1734, waarvan nog meer dan van het tijdvak, waaraan het onderwerp werd ontleend, geldt wat is dat week en slap en zoet! Wil men tot verontschuldiging van dien koop aanvoeren, dat Spoel een Rotterdammer was en drie jaren te voren lid geworden van het Bestuur der Academie, — waarschijnlijk noemt men dan de reden, waarom het ding gekocht werd,

doch tevens een leelijke fout der Commisie van aanwijzing.

Toch zal deze hierom niet zijn afgeschaft. In 1869 was Ch. Rochussen te Rotterdam komen wonen. Hij werd dadelijk lid van de Commissie voor het Museum en van het Bestuur der Academie. Aan hem had men genoeg. Dat is te begrijpen in dien tijd. Verwant aan de aanzienlijkste Rotterdamsche families, populair door zijn welwillendheid en jovialiteit, hooggeschat door zijn voor ieder dadelijk genietbare kunst, bleef hij jaren lang te Rotterdam de hoogste autoriteit op kunstgebied. Leerling van W. J. J. Nuijen en A. Waldorp, was hij, als deze, de romantische opvatting toegedaan. Hij was de beste figuurteekenaar van zijn tijd, hoofdzakelijk als illustrator. Diep ging hij niet, verder dan het uitwendige drong hij niet door. Voor hem was de schilderkunst niet, wat Fromentin schreef in zijn *Maîtres d'autrefois*: „L'art de peindre n'est que l'art d'exprimer „l'invisible par le visible." Hij was dan ook een vijand van de weldra opkomende Haagsche school, van Israëls en de Marissen, die de schilderkunst beoefenden zooals Fromentin haar formuleerde. Het verdroot hem, dat die school meer en meer veld won. In 1882 zette hij, met zijn geestverwanten Herman ten Kate en C. Springer, een soort van protest-tentoonstelling op tegen die der Haagsche Teekenmaatschappij, welke door J. Israëls werd geleid. Zij kregen van den koning de Gothische zaal. Baten mocht het niet: hun tentoonstelling mis-

lukte, hun protest vond geen gehoor, en dit stemde Rochussen niet zachter. Toen de Commissie voor het Museum, op voorstel van den Directeur, den 13den Maart 1889 besloot J. Maris om een schilderij te vragen, besloot hij ontslag te nemen uit de Commissie, waarvan hij twintig jaren lid was geweest, en dit ontslag werd hem op de meest eervolle wijze op den 28sten Maart verleend.

Dit uitstapje hebben wij ons veroorloofd, om van meet af begrijpelijk te maken de houding van het Bestuur der Academie na Rochussen's komst. Het jaar te voren was de heer J. Hudig benoemd tot lid van dat Bestuur. Voor de tentoonstelling in 1870 bestond de Commissie uit de heeren Hugo Rochussen, A. Ellerman, A. van Stolk Cz., C. M. C. Obreen, W. P. Knowles en Ch. Rochussen. Uit den katalogus noemen wij slechts eenige stukken, die om een of andere reden o. i. de aandacht verdienen: een landschap van J. W. Bilders, door Mauve gestoffeerd; een schilderij van Gérome, van Joz. Israëls, twee van Mesdag. Voor het Museum werden gekocht: De kerk te Alkmaar, van J. Bosboom; een stilleven van den Parijzenaar Blaise Desgoffe; een Gezicht op de Maas voor Rotterdam, van Jhr. J. S. Heemskerk van Beest, en Vaderstrots of De eerste pijp, van Elchanon Verveer.

Het Museum bezat een kerk van Bosboom, geschilderd in 1855, dat dan ook de kenmerken draagt van zijn eerste nog wat romantische periode. 't Was

dus een aanwinst, dit werk uit zijn tweede periode, waarin voor hem het sujet nog wel 't voornaamste was, maar de gevoelde stemming meer dan vroeger werd uitgesproken. Jammer, dat een werk uit zijn laatste, hoogste periode, waarin de aandoening van het geziene den kunstenaar hoofdzaak is, niet kwam in het Museum. Waarom de Academie het onbeduidend stilleven van een Franschman koos voor een Museum, waar uitheemsche kunst van beter allooi alleen nuttig kon zijn, — dàt begrijpen wij evenmin als de aankoop van het topographisch, niemand ontroerend Maasgezicht van den dilettant oud-zeeofficier Heemskerk van Beest. Ook het oppervlakkig strandtafreeltje met een zoogenaamd grappige stoffage, van E. Verveer, kunnen wij geen aanwinst noemen, omdat het niet hooger staat dan het groote publiek, dat zoo'n anecdote aardig vindt. Behoorde hiertoe de Commissie ook? Dàt zouden wij bijna durven vragen, wanneer wij in het Jaarverslag der Academie lezen: „Het laatste meesterstuk van Schelf- „hout's penseel, zoo rijk in de voorstelling der boeiendste „natuurtafreelen, maakte met nog vijf anderen een „sieraad uit onzer tentoonstelling, en terecht was er „het zinnebeeld der onsterflijkheid aan gehecht, de „krans der immortellen, met toespeling zoo op zijn „persoon als op zijn kunstgenie."

Grievend moest het zijn voor deze uitdeelers der onsterflijkheid, dat het door hen beheerde fonds leden verloor. Men moet hen hierover hooren. „Misschien" —

zóó schreven zij — „ligt de oorzaak" (van dien achteruitgang) „voor een deel in een gebrek aan- of in een „eenzijdige richting in den kunstzin." Gebrek aan kunstzin of eenzijdigheid verweten aan wie de kunst van Spoel, van Heemskerk van Beest, van El. Verveer niet behaagde!

De volgende Driejaarlijksche werd gehouden in het nieuwe gebouw, waárin de Academie thans nog huist, en waarvan de voorgevel, de tegen het gebouw geplakte, kleingeestige, smakelooze voorgevel droevig getuigt van den kunstzin van het Academiebestuur op architectonisch gebied. Er hingen op die tentoonstelling, welke 31 Mei 1873 werd geopend, niet minder dan 495 kunstwerken, 76 uitheemsche, 419 binnenlandsche, en bij deze ontbraken — zooals het Bestuur zelf klaagde, zonder ze te noemen — „enkele van onze corijfeeën, waarschijn- „lijk tengevolge van 't gelijktijdig invallen der Weener „Wereldtentoonstelling." Niet minder dan vijf schilderijen werden voor Boijmans gekocht: Het Spui in Den Haag, een aardig, doch nog te topographisch stadsgezicht, niet zonder talent op doek gebracht door den 38-jarigen J. J. van de Sande Bakhuijzen; een fraai Stilleven van vogels en vruchten, door Maria Vos; een minder gelukkig landschap van H. J. Weissenbruch, waaraan nog de heldere levensblijheid ontbreekt, die de werken van dezen kunstenaar tot de voortreffelijkste maakt van de toen nog jonge Haagsche meesters; maar ook — een Wacht-

kamer uit de 17de eeuw, van L. Lingeman, waar eenige uniformen hangen over ledepoppen, soldaten geheeten, en een Boheemsche vrouw, van J. F. P. Portielje, zoo'n zoogenaamde mooie vrouw in uitheemsch gewaad, slechts van den buitenkant gezien; een vrouweprent, als er in winkels prijken. Wien verbaast het niet, dat een Commissie, die de drie eerstgenoemde werken koos, ook deze twee prullen kocht?

Voor de tentoonstelling van 1876 bestond de Commissie uit de heeren Hugo Rochussen, D. A. Lamme, A. S. Chabot, P. A. Schipperus, H. Veder, C. M. C. Obreen en Ch. Rochussen. Er waren niet minder dan 691 stukken; de prijs der loten werd van *f* 3.— verlaagd tot *f* 2.—; onder de inzenders merken wij op Th. de Bock en G. J. H. Poggenbeek. Voor het Museum viel de keus op drie jonge schilders. Van den 24-jarigen J. C. K. Klinkenberg werd gekocht een gezicht op den korten Vijverberg te 's Gravenhage; van H. W. Mesdag, die nog maar tien jaren zich geheel aan de kunst had gewijd, een Zonsopgang aan de Hollandsche kust, die beide niet van groote waarde zijn; en een stuk van den 28-jarigen Anton Mauve met koeien in de wei. Dit schilderij vooral was een gelukkige keus. Reeds de titel, dien hij zijn stuk gaf, getuigt van een andere kunstopvatting als de tot nu toe meest gehuldigde. „In de schaduw" — 't sujet niet genoemd, geheel ondergeschikt aan het spel van licht en schaduw, een voorproef van hetgeen de meester later scheppen

zou. Bij het genieten van dit werk, betreurt men van zelf, dat het Museum geen van zijn latere, rijper werken, geen van zijn heerlijke verre vlakten met hooge luchten verwerven mocht.

In 1878 legde de heer Hugo Rochussen het Voorzitterschap der Academie neer en werd in zijn plaats benoemd de heer Mr. W. H. s'Jacob. Toen de Driejaarlijksche van 1879 naderde, werd de heer s'Jacob Voorzitter der Commissie voor de tentoonstelling, die verder bestond uit de heeren Ch. Rochussen, Hugo Rochussen, A. S. Chabot. J. C. Hoynck van Papendrecht, W. Th. van Griethuijsen en H. Veder. De verstandige bepaling werd gemaakt, dat niet meer dan twee stukken van denzelfden inzender zouden aangenomen worden. Dientengevolge was het aantal inzenders, bij nagenoeg gelijk aantal stukken, aanmerkelijk grooter dan in 1876. Jammer genoeg werd zoo wat ieders werk aanvaard, zelfs dat van ettelijke dilettanten, vooral van 't vrouwelijk geslacht, waardoor de vermeerdering van het aantal inzenders ongunstig was voor de qualiteit der tentoonstelling.

In den katalogus vinden wij J. Israëls met Van 't veld naar huis en De arme Johannes; J. Maris, Aan 't strand; A. Mauve, kudde schapen; Th. de Bock, In de hei; B. J. Blommers, De pop. Wat werd voor het Museum gekocht? Erasmus op het laatst van zijn leven te Bazel, met Amerbach, Frobenius en Episcopius, door H. A. van Trigt! Een zoogenaamd

historiestuk, echt Romantisch, zwak en week en onwaar. 't Is alsof de Commissie bewijzen wilde, dat men uit het koopen van de Mauve niet besluiten mocht, dat zij van inzicht was veranderd! Het sujet zal 't wel gedaan hebben; 't sujet, niet de kunst.

In 1879 stierf de heer Hugo Rochussen. De Commissie voor de tentoonstelling van 1882 bestond uit dezelfde heeren als in 1879, maar de heer P. A. Schipperus kwam in de plaats van H. Rochussen, en de Hoofdonderwijzer J. Striening werd benoemd tot tweeden Secretaris.

De katalogus telde 476 nommers en meldde werken van J. W. Bilders, N. Bastert, Blommers, Gabriël, J. Israëls, W. Maris, A. Mauve, Joz. Neuhuijs, enz. Vier schilderijen werden gekocht: een landschap, Maartsche buien, van J. J. van de Sande Bakhuijzen, waarin de schilder trachtte weer te geven de sensatie van die buien, zonder er in te slagen, haar ook aan den beschouwer mee te deelen; een tweede landschap, koeien in een wei, hard van kleur en zonder atmosfeer, van P. Stortenbeker; een derde landschap, Ondergaande zon, stralend over een paarlemoere wetering, van het Commissielid P. A. Schipperus, — een aankoop, slechts begrijpelijk als vriendendienst; en een zwak bloemstuk van M. Roosenboom. Of het Museum ook rijk werd aan stukken van „onze eerste levende meesters"!

Op de tentoonstelling van 1885 waren o. a. twee

stukken van Blommers, één van De Bock, twee van Gabriël, Aan het strand van Joz. Israëls, de Binnenhaven en Het dorp van J. Maris, de Melkbocht van W. Maris, de herder met schapen en In de Wei van Mauve, twee binnenhuizen van A. Neuhuijs, twee landschappen van Joz. Neuhuijs, — en gekozen werden: een atelierproeve van de jonge Wally Moes, een porseleinen prentje van P. Haaxman, en een Scheveningsche vrouw op een duin van Artz. Hoe kwam de laatste bij de anderen? Artz was leerling van Joz. Israëls, studiegenoot van J. Maris, en al miste hij de emotie van beiden, al slaagde hij zelden in 't weergeven van „*l'invisible par le visible*", toch was hij een kunstenaar van qualiteit. Dit schilderij was geen van zijn beste, en, wat hem zelden overkwam, niet af. Lang na de sluiting der tentoonstelling, op 28 September, herzag hij, op verzoek van den Directeur, zijn werk op het Museum, en maakte hij de zwevende vrouw tot een zittende.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 1 Juli 1885 verscheen een ingezonden stukje, waarin het bestuur der Academie werd verzocht mee te deelen het aantal contribuanten, het bedrag hunner inschrijvingen en de prijzen, besteed aan elk der gekochte schilderijen. Iemand, die zijn contributie had opgezegd, schreef een week later, dat hij bedankt had om de geheimzinnigheid, die over het fonds lag uitgespreid, en om hetgeen uit dat fonds werd aangekocht. Hiervan zou „verreweg

„het grootste gedeelte over eenige jaren, wanneer men „er niemand meer pijn mede doet," uit het Museum moeten verwijderd worden, en hij gaf in overweging om aan het bestuur van het fonds te verzoeken, eene vergadering van contribuanten bijeen te roepen. Om dien aanval op de oppermacht van het Academie-bestuur te keeren, kwam „een contribuant van den aanvang af" vertellen, dat het fonds niet geheim was, want op de jaarlijksche algemeene vergadering der Academie lagen de lijst der bijdragen en de rekening ter inzage. Hierop repliceerde een ander, dat het bestuur de verlangde mededeelingen aan de contribuanten moest zenden: „Zoo doet men in onzen tijd, „overal, bij alle mogelijke vereenigingen en maat-„schappijen, hetzij financieele, humanitaire of artistieke." Een vijfde kunstvriend schreef, dat hij op de tamelijk middelmatige tentoonstellingen gewoonlijk beter stukken vond dan de aan 't Museum opgedrongene; dat het ieder vrij stond een Spoel boven een Israëls te verkiezen, maar dat hij dien persoon niet zou kiezen tot beheerder van het fonds.

Hiermede achtte de redactie van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* deze quaestie voldoende behandeld. Maar ook buiten Rotterdam hadden de koopen der Academie de aandacht getrokken. Het tijdschrift *De Lantaarn* gaf in zijn nommer van 4 Juli de hier weêrgegeven lithographie van J. Holswilder: „De drie kra-„nigste schilders op de Rotterdamsche Tentoonstelling."

De drie kranigste schilders op de Rotterdamsche tentoonstelling, 1885.

Die prent maakte sensatie door 't geheele land. Niet minder deed dat het artikel „Salto Mortale" der redactie.

Het bestuur der Academie deed alsof dit alles het niet aanging, en verzond in Augustus een circulaire aan de leden, waarbij deze werden verzocht nieuwe contribuanten te werven. Alle, van 1864 af, voor het Museum gekochte schilderijen werden genoemd; slechts de stukken van Spoel en Lingeman werden, zeker bij ongeluk, vergeten.

De ontevreden contribuanten lieten zich echter niet doodzwijgen. Zes verzochten schriftelijk het bestuur eene vergadering te beleggen. Op 20 October had de vergadering plaats, die door 19 contribuanten werd bijgewoond. Dr. E. van Rijckevorsel herhaalde de wenschen, reeds in de *N. Rott. Courant* geüit, en herinnerde, dat een jaarverslag, zooals door hen verlangd werd, gebruikelijk was bij de Vereeniging tot aankoop van moderne schilderijen voor het Stedelijk Museum te Amsterdam. Verder wenschte hij, dat in de Commissie voor aankoop zouden opgenomen worden vertegenwoordigers der contribuanten en een lid der Commissie voor het Museum. Mr. J. Knottenbelt verklaarde, dat een gouvernement, als tot heden gevoerd werd, niet meer was van onzen tijd. Daarop sloot de Voorzitter, Mr. W. H. s'Jacob, de vergadering, met de toezegging, dat de ingediende voorstellen ernstig zouden overwogen worden.

Dit ernstig overleg duurde drie en een halve maand.

Op 18 Februari 1886 antwoordde het Bestuur, dat het bereid was na afloop van iedere tentoonstelling aan de contribuanten een financieel verslag uit te brengen, waarin echter de prijzen, voor elk der gekochte schilderijen besteed, niet zouden opgegeven worden, en dat het „ingeval er behoefte aan voorlichting bestond, „niet in gebreke zou blijven deze in te roepen." De zes heeren werden door dit half ironisch bescheid natuurlijk niet bevredigd, en drongen in een nader schrijven bij het Bestuur nogmaals op de aanneming van hunne voorstellen aan. Toen zond het Bestuur, in Maart, een uitvoerig schrijven aan alle contribuanten. In dit merkwaardig stuk werd de geheele geschiedenis van het fonds verteld; werden nogmaals opgesomd de schilderijen, „die door zijne bemiddeling in het Museum Boijmans geplaatst zijn" — waarbij weêr, bij ongeluk zeker, de meesterstukken van Spoel en Lingeman werden vergeten —; werd verslag gegeven van de vergaderingen, gehouden met den heer Van Rijckevorsel en zijn medestanders, van de eischen door die heeren gesteld, en van de redenen, waarom het Bestuur weigerde die eischen in te willigen. Die redenen waren, dat aan het Bestuur eenmaal het beheer van 't fonds was opgedragen door Gemeentebestuur en contribuanten, en het niet van zins was daarin anderen te doen deelen; dat het aan contribuanten verslag wilde geven van het financieel beheer, met uitzondering van opgaaf der prijzen van de aangekochte schilderijen, omdat het —

nota bene — „die opgave eene indiscretie achtte tegen-„over den schilder" — alsof niet ieder schilder bijkans elken dag ziet de prijzen van zijne werken in den kunsthandel! Eindelijk de vraag, of „het belang van „het Museum Boijmans een rechtstreekschen invloed „van contribuanten eischt," omdat dit bij de tegenwoordige regeling niet „behoorlijk in acht genomen „wordt?" Gelijk van zelf spreekt, luidde het antwoord ontkennend. Het onware „de gustibus non est disputandum" werd door deze leeken in de kunst te hulp geroepen; de Commissie, die de stukken koos, kreeg een pluim, en een beroep werd gedaan op den „bijval", steeds geschonken aan de gedane aankoopen!

De heeren Knottenbelt en Van Rijckevorsel zonden nu aan de medeonderteekenaars van hun brief dd. 26 Februari een schrijven, waarin zij deden opmerken dat een voortdurende strijd van meeningen onvruchtbaar zou blijken, en voorgesteld werd de zaak voorloopig te laten rusten.

Waarschijnlijk droeg tot het besluit van deze heeren, gelijk ook tot de houding, aangenomen door het Bestuur der Academie, niet weinig bij een besluit, door den Gemeenteraad reeds op 29 October 1885 genomen over een amendement door den heer C. E. van Stolk voorgesteld op de Gemeentebegrooting voor 1886, en strekkende om de in 1863 aan het Bestuur der Academie toegestane subsidie over te brengen op den post voor het Museum. De Burgemeester, Mr. S. A. Vening Meinesz.,

bestreed dit amendement met de overwegingen: dat de particulieren, die in aanzienlijker mate dan de Gemeente bijdroegen tot het fonds van aankoop, zich nog meer zouden terugtrekken, dan in den laatsten tijd het geval was; dat in de tweede plaats de prikkel tot het inzenden van schilderijen zou worden weggenomen en de tot nu toe aan de kunst verleende steun zou vervallen; ten slotte, 't zou een onbillijkheid zijn tegenover het Bestuur der Academie, dat uit eigen middelen de tentoonstellingen houdt. De heer J. Hudig, reeds 17 jaren lid van het Academiebestuur en sedert 1883 onder-voorzitter daarvan, vereenigde zich met dit betoog, en bepleitte het goed recht der Academie op de subsidie. De heer J. van der Hoop Jacz., lid der Commissie voor het Museum, vertelde dat het Bestuur der Academie zich bereid had verklaard zooveel mogelijk aan de bezwaren van eenige contribuanten tegemoet te komen, dat de aanmerkingen op de aankoopen ongetwijfeld zouden behartigd worden (nota bene!), en dat het dus zeer ongewenscht zou zijn, het Academiebestuur in zijne goede voornemens te beperken! Het voorstel van den heer Van Stolk werd verworpen met bijna algemeene stemmen; hij alleen was er voor. Alles bleef zooals het was.

De ontevredenheid der contribuanten nam toe. Tot 1884 waren er steeds meer dan 300, in 1887 waren er 50 minder, en ieder jaar ging 't cijfer achteruit, al wierf het Bestuur er eenigen aan in een tentoonstellingsjaar.

En de „goede voornemens" van de Academie, waarvan de heer Van der Hoop had gesproken? Die bleken op de tentoonstelling van 1888. Onder de 501 stukken, die de bezoekers verbijsterden, waren er ook van de drie „kranigste schilders". Joz. Israëls stuurde zijn Herder, Jacob Maris een Stadsgezicht, A. Neuhuijs Onder vaders hoede en In de lente. Verder stuurde W. Maris een Landschap met vee, Mauve zijn Schemering en Op de hei, Blommers zijn Kleine garnalenvisschers en Op 't duin, Breitner zijn Huzaren in galop. En gekocht werd: een schilderij van Thérèse Schwartze, die op de Drie Amsterdamsche Burgerweesjes van 1885 nu liet volgen Vijf weezen uit het Amsterdamsche Maagdenhuis, te zien gevende vijf freuletjes, in 't kleurig kostuum van die weezen, om een tafel gezeten, bezig een Turksch tapijt te herstellen met haar fijne handen, terwijl in werkelijkheid de grove handen van die weezen uit den werkmansstand bijna geen anderen arbeid kennen dan schrobben en schuren. 't Zijn dan ook over 't geheel stevige meiden — terwijl op 't schilderij o. a. er eene voor de tafel zit, zóó fijn van bouw dat ze geen lijf schier heeft. Dit alles daargelaten, kon de compositie geprezen worden en de chic waarmeê het stuk is gedaan. Maar was dit het „kranigste" werk?

De tentoonstelling van 1891 zag er treurig uit. Onder de inzenders miste men Joz. Israëls, de broeders Maris, Breitner en anderen van den eersten

rang; en 't werk van sommige goede kunstenaars, dat à la rampe had moeten hangen, hing in de hoogte of in een hoek. Er was een fraai stuk van Alb. Neuhuijs, „Op vaders knie". Een van die arbeiders-binnenhuizen, waarin het karakteristieke van het leven dezer menschen en het schilderachtige van het tafreel, waaraan Neuhuijs alles ondergeschikt houdt, voortreffelijk was afgebeeld. Een blijde kant van het kommervol bestaan van die landspitters had hem in de ziel gegrepen en hij had dien verwerkt tot een aesthetisch geheel. Opmerkzaam gemaakt op de hooge qualiteiten van dit werk, besloot 't bestuur der Academie het te koopen voor het Museum.

Begrijpe wie het kan, tegelijk kocht het ook een schilderijtje van den zeventigjarigen David Bles. Vier en twintig jaren te voren, in de *Gazette des Beaux-Arts* van 1867, had Paul Mantz over zijn werk schrijvende, o. a. reeds gezegd: „Certains de ses „tableaux doivent beaucoup gagner à la gravure"! Een vorig geslacht vond Bles geestig; 't komt er maar op aan, wat men „geestig" noemt. Zelfs boertig of grappig was dit stukje niet. Bles wilde nu eens optreden als schoolmeester. „Wie teekenen leert, leert zien" — had hij zijn stuk genoemd. De meester en de leerlingen kijken allen zéér ernstig. — Had hij De Teekenles van Jan Steen gekend, hij had zich aan deze les niet gewaagd!

De volgende Driejaarlijksche, in 1894, was nog onbeduidender. De Commissie voor het Museum, waarvan

Burgemeester F. B. s'Jacob nu Voorzitter was, en de Directeur woonden de opening bij. Zij zagen niets, dat zij voor het Museum begeerlijk achtten, spraken hierover met de Tentoonstellings-Commissie, en het besluit werd genomen niets te koopen. De heer Ch. Rochussen — sedert 1884 eerelid van het Bestuur der Academie — was toen ongesteld. Later de tentoonstelling bezoekend, vernam hij wat er besloten was, en riep: „Niets koopen! „en daar hangt een stuk van mijn ouden vriend „Stroebel! Dàt koopen we!" — en het werd gekocht. Een strook papier, den aankoop voor het Museum meldend, werd aan de lijst gehecht. Dit gaf den heer Jan Veth een opstel over Museumbeheer in de pen, dat in het *Amsterdamsch Weekblad* van 24 Juni verscheen. Hij wees op het onvoldoend beheer der Nederlandsche Museums in 't algemeen, waarbij elke leidende gedachte ontbreekt, zoodat zij meer op pakhuizen lijken dan op keurverzamelingen.

Een sprekend voorbeeld van totaal gebrek aan centraal beleid bij het uitbreiden van een museum — zóó ging de schrijver voort — doet thans in Rotterdam zich voor. De situatie is niet van gisteren, maar het geval zooals het er weder ligt is karakteristiek.

Men heeft daar ter stede aan de oorspronkelijke verzameling Boijmans een annex van moderne kunst. Dat is altijd een eenigszins kritieke zaak: het aanleggen van een nieuwere-kunstverzameling. Reden te meer echter voor ernstig beraad en principieel beheer. En daar zou hier ook mogelijkheid toe zijn. Het Museum-Boijmans heeft een Directeur wien het juist aan een open oog voor de hedendaagsche Hollandsche kunst geenszins ontbreekt, en in de Commissie van Toezicht heeft men abele

personen, bij welke hij voor kalm overleg geen gebrek aan medewerking vinden zou. De stad zal dus, zou men meenen, aan deze direktie gaarne de noodzakelijke volmacht geven om de verzameling geleidelijk naar den eisch uit te breiden.

Men doet echter ongeveer het tegenovergestelde.

De heer Veth vertelt nu van het fonds voor aankoop, dat berust onder het bestuur van een andere stedelijke instelling, de Academie. Daardoor heeft dit bestuur om de drie jaren eenige duizenden guldens beschikbaar en besteedt deze dan ook zonder mankeeren tot aankoop van een schilderij op de driejaarlijksche tentoonstellingen.

Of, zooals dat nog al lichtelijk kan geschieden, zulk een driejaarlijksche geen enkel geschikt stuk aanbiedt, en er elders vele begeerlijke Hollandsche schilderijen zich aanbieden — en vaak voor goed over de grenzen slippen, — daar wordt voor het minst niet op gelet. Zulk een op het verlangde tijdstip te Rotterdam in de vereischte localiteit ontdekt stuk, wordt dan aan de stad ter plaatsing in het Museum aangeboden, en naar dat zonderlinge recept geschiedt de geleidelijke uitbreiding van het Museum, volkomen buiten het verantwoordelijke Museumbeheer om, en, het behoeft nauwelijks gezegd te worden, volkomen zonder eenig tastbaar plan. Onredelijker gebrek aan centraalbeheer is moeilijk denkbaar, dan dit gereglementeerd uitgeven van de lakens buitenshuis.

Ook dit jaar, ofschoon er een algemeene roep was over de buitengewone waardeloosheid der Rotterdamsche Driejaarlijksche, kwamen de zich noemende „Voorstanders van fraaie kunsten" weder met hunne vierduizend guldens in de tentoonstelling aandragen, niet rustende voor zij hun driejaars-spaarduit er voor een schilderij hadden ingeruild. De direktie van Boijmans werd zelfs niet in schijn geraadpleegd, en eenige goede smaak of zelfs maar wat gewoon redeneerend verstand evenmin. Tengevolge waarvan het Museum-Boijmans weder een schilderij staat

rijker te worden, dat zachtst gezegd in zulk een collectie niets te maken heeft.

Doch ik laat mij de overtuiging nog niet rooven dat de practische handelskoppen van de Rottestad zulke onbillijke, om niet te zeggen rotte verhoudingen, niet zullen bestendigen. Men leeft daar toch niet officieel in Boëotie, en het onrecht is al te sprekend. De Raad zal ongetwijfeld vóór zij het aangebodene aanvaardt, toch wel het nuchtere begrip en de eenvoudige beleefdheid hebben, het oordeel van de museum-direktie, aan wie door hemzelve de zorg voor het Museum werd opgedragen, in te winnen, met de bedoeling zich naar dit oordeel te richten. En laat ons vertrouwen dat deze daarop, in een dringend advies, het goede voorbeeld geve, om de eer der haar toevertrouwde belangen, hooger te stellen dan de gemakzucht van den gewetenloozen jabroer. Zoodoende zou aan een onzinnigen toestand een eind kunnen komen, en bovendien van Rotterdam eens eenig klaar begrip uitgaan van hoe toch alleen een Museum kan worden beheerd, en van wat een Museum wezenlijk heeft te zijn.

Ten slotte handelde de heer Veth over het bezwaar, dat de weigering den maker van het schilderij onaangenaam zou zijn. Terecht antwoordde hij, dat de schuld hiervan komt niet aan hen die recht doen, maar aan degenen, die door hun dwazen aankoop onrecht deden, en hij vroeg, wie niet liever het leed wedervaren zou ergens den toegang te worden geweigerd, dan de meer dan levenslange straf ondergaan van het aanzitten daar waar hij aldoor beslister als niet van de partij zou bejegend worden.

Aan dit bondig en straf oordeel stoorde de Academie zich niet, althans niet de Commissie der tentoonstelling. Zij bleef bij haar koop, en het Bestuur bleef bij

't plan om het gekochte stuk aan te bieden voor het Museum.

Op 30 Juni werd de Stroebel daar bezorgd met een brief waarin het stuk werd aangeboden, niet zooals gewoonlijk aan het Gemeentebestuur, maar aan de Commissie voor het Museum. De Directeur, kennend het besluit van die Commissie, dat er op de Driejaarlijksche niets zou worden gekocht voor het Museum, weigerde het schilderij aan te nemen, en zond den brief aan den Voorzitter der Commissie met een advies, waarin hij de redenen opsomde; die hem noopten de aanvaarding te ontraden, overeenkomstig het reeds genomen besluit. Den 4den Juli kwam de Commissie bijeen. Zij droeg den Directeur op het bestuur der Academie te melden, dat het aangeboden geschenk niet aangenomen werd, en besloot Burgemeester en Wethouders te adviseeren het te aanvaarden voor de Gemeente. Burgemeester en Wethouders handelden overeenkomstig dit advies, maar overwogen tevens de sedert 1864 bestaande abnormaliteit, dat de afdeeling moderne schilderkunst van het Museum in handen was van een buiten het beheer van 't Museum staande corporatie. Zij aanvaardden het geschenk, maar verbonden hieraan de voorwaarde, dat in het vervolg door het bestuur der Academie geen aankoopen uit het onder zijn beheer staand fonds zouden geschieden dan in overleg met de Commissie voor het Museum en na verkregen machtiging van het Gemeentebestuur. Aan

het exclusivisme en de autocratie van het Academiebestuur werd hiermeê een einde gemaakt.

Hoe ongaarne ook, het bestuur moest deze voorwaarden aannemen. Zoo werd eindelijk de dertig jaren oude fout verbeterd, dank vooral het juiste oordeel en de zelfstandigheid van Burgemeester s'Jacob.

De heer Ch. Rochussen overleed 23 September 1894; de Voorzitter der Academie, Mr. W. H. s'Jacob, nam 19 December 1895 zijn ontslag. Zouden thans „nuwe pijpen" voor de verlichting van het bestuur der Academie van Beeldende kunsten worden gelegd? 't Was wel wat laat. Het aantal contribuanten was gedaald tot 206. In 1893 was de *Rotterdamsche Kunstkring* gesticht, die op 't gebied der Beeldende kunst debuteerde met eene tentoonstelling aan Jacob en Willem Maris gewijd, en spoedig volgen liet eene keuzetentoonstelling uit het werk van Jozef Israëls, welke zelfs in het buitenland de aandacht trok. De Kunstkring won dan ook jaar op jaar meer sympathie bij de stadgenooten, terwijl de Academie die meer en meer verloor.

„Nuwe pijpen", zooals *De Lantaarn* ze wenschte, werden in de bestuurskamer der Academie niet gelegd. Tot opvolger van den heer Mr. W. H. s'Jacob werd gekozen de heer J. Hudig, die de Romantische richting was toegedaan en van de nieuwere richtingen, van de Haagsche vooral, even afkeerig was als de heer Rochussen.

Voor de „nuwe pijpen” hadden Burgemeester en Wethouders gezorgd bij hun besluit van 1894. Daaraan was het te danken dat op de eerste Vierjaarlijksche Tentoonstelling, die in 1898 gehouden werd, weder werken waren van verscheidene kunstenaars, die — zooals het Academiebestuur in zijn Jaarverslag getuigde — op vorige exposities niet ingezonden hadden, maar nu door dat bestuur „met vreugde” werden begroet. Waarschijnlijk was het ook aan het besluit van B. en W. te danken, dat het Academiebestuur weer de voorzorgsmaatregelen van 1864 en 1867 nam. Het verzocht de twee schildersgenootschappen *Arti et Amicitiae* te Amsterdam en *Pulchri Studio* te 's Gravenhage, elk twee leden aan te wijzen, die met twee leden van het bestuur der Academie zouden vormen een Commissie ter beoordeeling der ingezondene en tot plaatsing der toegelaten werken. Het verzoek werd ingewilligd, en zoo vormden G. H. Breitner en H. W. Jansen, C. Bisschop en F. J. van Rossum-Duchâttel, A. N. Polak en P. A. Schipperus de Commissie, die van de 628 ingezonden werken 418 aannam en plaatste.

De Commissie voor het Museum had twee van haar leden, de heeren F. J. G. Bosman en C. M. C. Obreen, met den Directeur aangewezen om met het bestuur der Academie te overleggen welke schilderijen zouden worden aangekocht. Gekozen werden een Geldersch najaarslandschap van Théophile de Bock, een Landschap bij Overschie van P. J. C. Gabriël en

een teekening van P. Dupont. De twee eerstgenoemden vooral waren goede aanwinsten. Zooals dikwerf gebeurt wanneer een schilder hoopt dat zijn werk voor een Museum zal worden gekocht, had De Bock zijn „Najaarsmiddag" grooter omvang gegeven dan hij gewoonlijk gebruikte, en kreeg dit stuk dientengevolge een meer decoratief karakter dan zijn werk gemeenlijk eigen is. Maar de boomen bij 't beekje, de berk op 't heiheuveltje — hoe heerlijk rijzen zij in de lucht! En Gabriël's Landschap is wel het mooiste, wat deze kunstenaar heeft geschilderd, zóó eenvoudig, waar, en zóó voortreffelijk is 't rustige vergezicht in onze lage landen, achteruit schuivend in fijn perspectief, ijlheid der atmosfeer, en zuiveren toon der nevelige lucht.

Fraai klonk wat het bestuur der Academie in zijn verslag over dit jaar schreef:

Bij de organisatie dezer tentoonstelling was het streven van het Bestuur zich te plaatsen op een zeer ruim standpunt, in de overtuiging, dat eene tentoonstelling als deze, niet uitsluitend voor ééne richting, voor één school gehouden wordt, maar dat zij de strekking moet hebben, zooveel mogelijk een indruk te geven van de hedendaagsche beeldende kunst. Er zij daar dus plaats voor iedere uiting van waarachtige kunst, naast het rijpe werk van den kunstenaar van naam, ook voor het ernstig, zelfstandig streven van den jongeren.

Een nieuw programma, niet waar?

Zeker in zijn ijver om daaraan uitvoering te geven in ruimer maat, stelde het Academiebestuur in 1899

den Gemeenteraad voor, het fonds ook te mogen gebruiken om op de kunstbeschouwingen, die het elken winter houdt, aquarellen en teekeningen te koopen voor het Museum. Die hulp — meende het Bestuur — zou de Commissie voor het Museum zeker aangenaam zijn, en — zóó erkende het gulhartig — de mogelijkheid dat een belangrijk werk voor het Museum kon verkocht worden, zou het Bestuur het bijeenbrengen van die kunstbeschouwingen gemakkelijker maken.

Het welwillend aanbod werd natuurlijk gewaardeerd door de Commissie voor het Museum, maar zij gaf toch de voorkeur aan hetgeen zij tot dusver gedaan had: teekeningen koopen, ook op kunstbeschouwingen der Academie, maar niet op deze alleen, en zonder hulp der Academieheeren. Overeenkomstig haar advies, werd het vriendelijk voorstel van de hand gewezen.

Bij de tweede Vierjaarlijksche tentoonstelling, in 1902, bestond de Commissie van toelating en plaatsing weder uit afgevaardigden van Pulchri en Arti en drie Academiebestuurders. Een van dit drietal, die ook lid was van de Commissie voor het Museum, bood namens het Academiebestuur deze Commissie een lijstje van vijf schilderijen aan. Dàt was echter de bedoeling niet van de in 1894 gestelde regeling, en de Commisse besloot zich daaraan te houden. In overleg met haar afgevaardigden werden gekocht Blommers' Zomer en Breitner's Buitenwijk te Amsterdam. Het was een blonde Blommers van grooten omvang. Een tafreel

van levensblijheid: die stevige visschersvrouw en die drie gezonde kinderen aan den zeekant in een wel wat rossigen gloed der ondergaande zon. En Breitner, de hoogbegaafde, oorspronkelijke en temperamentvolle kunstenaar, de beste der jongere te Rotterdam geboren schilders? Hem boeit vooral het drukke leven, actie: zwoegende menschen, zwoegende dieren. En dit stuk behoort tot de période, waarin hij zijn motieven ontleende aan den buitenkant der hoofdstad, waar palen worden geheid, huizen gemetseld voor nieuwe wijken. Toch wordt hier niet gezwoegd, 't is er veeleer rustig. De avond valt; slechts twee werklui zijn bezig met heipalen op den achtergrond; slechts één oude knol staat met hangend hoofd op den voorgrond, sterk uitkomend tegen de roode muren der huizenrei. 't Is bijna een uitzondering in Breitner's Oeuvre, en zoo al niet een van zijn fraaiste, toch een van zijn goede werken.

Aan 't einde van dit jaar was het fonds der Academie zoo goed als uitgeput. De prijs der loten was verminderd tot *f* 1.—; de contributie van de 235 leden bedroegen slechts *f* 388 tegenover de *f* 500 van de Gemeente. Na vier jaren sparen, kwam in 1906 de derde Vierjaarlijksche Tentoonstelling. Het Academiebestuur zon op middelen om den achteruitgang tegen te houden; ja, de vorige tentoonstellingen te overtreffen: een keuzetentoonstelling van Fransche en Belgische schilderkunst zou de mindere aantrekkelijkheid der Nederlandsche verbeteren!

In de Commissie van beoordeeling en plaatsing der schilderijen werden benoemd: uit Pulchri de schilders H. J. Haverman en A. le Comte; uit Arti J. F. Hulk en F. G. Oldewelt; uit de Fransche schilders A. Hanicotte; uit de Belgische H. Houben, Professor der Academie te Antwerpen; uit het bestuur der Rotterdamsche Academie de heeren F. J. G. Bosman, J. P. van der Schilden en C. W. F. P. Baron Sweerts de Landas Wijborgh, die in dit jaar ook lid van de Commissie voor het Museum Boijmans was geworden. Het bestuur der Academie mocht in haar Jaarverslag de heeren Hanicotte en Houben „artisten van naam" noemen, wie beter t'huis is in de Fransche en Belgische kunstwereld zal dien lof niet zoo grif onderschrijven. Aan hen werd de keuze uit de werken hunner landgenooten overgelaten, en in plaats van een keurcollectie zonden zij eene verzameling, die over 't geheel eer den naam van uitschot verdiende.

Van de inzending uit Nederland, 333 schilderijen en beeldhouwwerken werden slechts 177 geschikt geacht. De geheele tentoonstelling telde 238 nommers.

De Nederlandsche afdeeling zag er treurig uit. Het portret van een jong meisje, door H. J. Haverman, was verreweg het beste. In de Fransche afdeeling was dit een vrouwefiguur, van Ernest Laurent. Uit België was niets gekomen, den aankoop voor een Museum waard. De twee genoemde stukken werden gekocht. De Tentoonstellings-Commissie had een goede

f 4000 opgepot. Daarvan bleef nog een goede duit over, en, de traditie getrouw, moest ook deze worden besteed. Waaraan? Er was een stuk van den Vechtschilder N. Bastert. Meermalen had men van hem hier ontmoet fraaiere schilderijen, waarin hij de met helderen blik geziene natuur in goed gecomponeerde fragmenten had weergegeven. Zou men wachten tot een volgende tentoonstelling, in de hoop daar een mooi staal van zijn kunst te vermeesteren? Neen, de Voorstanders der Kunst moest het drietal volmaken, en de ledige Plassen werden gekocht.

De tentoonstelling werd den 19den Mei geopend door Mr. A. R. Zimmerman, die den 1sten Mei den heer F. B. s'Jacob als Burgemeester was opgevolgd. Hij deed dit op verzoek van den Voorzitter der Academie, den heer J. Hudig, die in den laatsten tijd blijken gaf thans ook de meesters der Haagsche school te waardeeren. In zijn toespraak verklaarde deze rondborstig, dat de goede tijd voor de Vierjaarlijksche Tentoonstellingen voorbij was, en iets anders werd verlangd.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* schreef naar aanleiding van die verklaring:

Heel veel valt daar niet na te zeggen. Ook wij hebben ons herhaaldelijk tot tolk gemaakt der artiesten-meening, dat onze tijd iets gansch anders behoeft dan deze meer pontificale dan voorname, door de kwantiteit wel, doch nimmer door de kwaliteit zich onderscheidende uitstallingen, waar het diepe vertrouwen voor weg is, die krachtens hun

ontstaan luk-rake kunstuitstallingen blijven bij den besten aanrichtingsijver, kakofonieën, rommelzoo's, in welke het houvast ontbreekt.

Nochtans hebben ze wel een voordeel. In het atelier kan een schilder zijn werk niet zien. De indruk, door een jong schilder op een tentoonstelling van eigen arbeid gekregen, kan meer voor hem waard zijn dan een jaar studie. Doch de al talrijker wordende kunstkoopers maken het tentoonstellen hoe langer hoe gemakkelijker. Op het oogenblik, dat een beginneling als Wassenaar over twee zalen hier ter stede beschikt, lijkt ook dit argument voor het behoud der Vierjaarlijkschen weinig krachtig. En tegenover het voordeel dat deze tentoonstellingen voor schilders kunnen hebben, staat het gevaar, dat het beschouwen van veel middelmatigheid scha zal doen aan den algemeenen smaak, welke nergens beter door wordt verfijnd dan door schoone feesten, als... niet slechts onze Kunstkring telkens, maar ook de Academie zelve tegenwoordig met elke Kerstmis bereidt.

Elders heeft men tot redding beproefd, het algemeen vaal aspect met de schittering van een of meer groepuitstallingen te verlevendigen. Ook separaat-tentoonstellingen hebben wat tegen, daar ze veel van de bezoekkracht van het publiek vergen. Men kan al die afzonderlijke tentoonstellingen niet blijven naloopen. Grootere tentoonstellingen, met groepen A, B en C, geven den kunstminnaar in één bezoek gelegenheid tot het beter leeren kennen van enkelen, die men dan ook onderling vergelijken kan. Zoo is er te München, Brussel, Berlijn en ook te Amsterdam en te Arnhem beproefd aan die grootere exposities iets boeiends te geven.

Te Rotterdam heeft men dit niet gewild. Regel was, dat van ieder artiest niet meer dan één stuk werd aangenomen. Uitzonderingen zijn wel gemaakt, maar tot groepen gekomen is 't niet. Het „nieuwe bloed" is hier gezocht door wat buitenlanders te nooden. Doch indien het besluit daartoe een erkenning bij voorbaat is geweest van het anemische dat der Hollandsche totaal-inzending eigen dreigde te zijn, de verrassing van het bloedrijke wordt noch in het Belgische, noch in het Fransche zaaltje gevonden.

Zal het Academiebestuur gehoor geven aan den hier gegeven wenk en eene tentoonstelling met groepen bijeenbrengen voor de volgende Vierjaarlijksche? 't Zal een zware taak blijken, met veel reizen en vergelijken! Iets anders zou hierbij, en ook in 't geheel, o. i., overweging verdienen: in de Commissie van keuring en plaatsing geen schilders opnemen. Niemand te na gesproken: ieder schilder heeft voorliefde voor dit of dat genre, deze of geene techniek, dezen of dien kunstbroeder. Wat bij de quaestie van het Chantrey Bequest en de Londensche Royal Academy door *The Athenaeum* en andere kunstbladen in Engeland werd gezegd, geldt ook hier. Onze schilders staan zeker niet minder dan hun kunstbroeders der Royal Academy bloot voor „the scrimmage of artistic rivalries and competitions". Men kan het zien op andere tentoonstellingen dan de Vierjaarlijksche, waar kunstenaars, meest jongere, die een eigen wijs durven fluiten, door de ouderen met den nek werden aangezien. Laten wij wachten wat de toekomst geven zal.

Er is nog iets goeds uit 1906 te melden en iets kwaads. Het Jaarverslag der Academie vermeldde voor 't eerst de prijzen besteed voor elk aangekocht werk. Twintig jaren geleden werd dit gewenscht door eenige contribuanten, maar het Academiebestuur weigerde hieraan te voldoen, omdat het „die opgave eene indiscretie achtte tegenover den schilder"! Twintig jaren lang tartte het Academiebestuur ook met die geheim-

zinnigheid de kunstvrienden. Gevolg hiervan en van andere redenen tot ontevredenheid was dat de Vereeniging voor Voorstanders der kunst in 1906 nog maar 205 leden telde, die slechts *f* 282.50 inbrachten, iets meer dan de helft van de bijdrage der Gemeente. Wat was overgebleven van de voorspiegelingen, die in 1863 het Gemeentebestuur bewogen tot het schenken van die bijdrage? En aan wie de schuld van het mislukken?

Wat het Museum-Boijmans betreft, daarvan zal het bestuur der Academie geen last meer hebben. In 1907 werd het bestuurslid de heer J. P. van der Schilden ook lid der Commissie voor het Museum. In die Commissie zitten nu drie leden van het bestuur der Academie. De maatregel, in 1894 gemaakt, kan nu wel vervallen worden geacht.

DE MAGERE JAREN.

1867—1893.

Toen het Museum weder geopend was, moest bijna ieder 't bezoeken. Van 8 Augustus tot 31 December 1867, kwamen er 16.980 menschen. Met kleine schommelingen steeg het aantal voortdurend tot in 1880 het hoogste cijfer werd bereikt: 24.516. De meesten kwamen op Zondag en Woensdag, wanneer de toegang vijf centen kostte, en op Pinkstermaandag kwamen steeds tal van boeren en boerinnen uit den omtrek.

De ontvangsten waren dan ook niet gering: van *f* 1518 in 1868 stegen zij tot *f* 2457 in 1880. Een bijdrage tot de kosten van het Museum, die op het stadhuis niet werd versmaad, en daar zelfs geruimen tijd tot schade voor het Museum werd geboekt. Hiermeê bedoelen wij, dat de post der entrées ettelijke jaren op *f* 2400 werd uitgetrokken, toen zij beneden dat bedrag bleven.

Zuinigheid bleef bij 't stadsbestuur 't voornaamste; ook bij de Commissie voor het Museum. Het Museum

werd op Zondag gesloten om 3 uur. In November 1869 behandelde de Commissie de klacht van verscheiden bezoekers over dit vroege sluitingsuur. Een lid stelde voor het te brengen op 4 uur. De Voorzitter was er tegen, omdat het loon der suppoosten dan met één uur moest verhoogd worden, maar het slot der discussie was, dat bij wijze van proef, het Museum op Zondag zou open blijven tot vier uur. De proef werd, gelukkig, regel.

Voor aankoopen ontving de Commissie jaarlijks *f* 1000. Op de Staatsbegrooting voor het jaar 1862 stond een postje van hetzelfde bedrag en tot hetzelfde doel voor de schilderijen in het Paviljoen te Haarlem. Bij de behandeling der begrooting in December 1861 betoogde de heer G. H. Betz, Rotterdam's afgevaardigde in de Tweede Kamer, dat *f* 1000 voor aankoopen te veel was of te weinig. Te weinig om iets goeds te koopen, te veel omdat er niets voor gedaan kon worden. Op zijn voorstel werd die *f* 1000 geschrapt. Tweede Kamer en Gemeenteraad, dàt maakt echter verschil! Jaren lang kreeg het Museum niet meer — enkele extra-credieten daargelaten. En werd de *f* 1000 niet geheel gebruikt in het jaar, waarvoor die som beschikbaar werd gesteld, dan moest het overgeblevene teruggegeven worden aan de Gemeentekas. Het was een geluk, dat er nog iets overgebleven was van het „speciale fonds der Assurantie-penningen", daardoor kon men een paar jaren iets meer besteden dan de subsidie toeliet.

Een aardig kijkje op de belangstelling van het Gemeentebestuur geeft eene discussie der Museum-Commissie op 23 Februari 1870. De heer Van der Hoop stelde voor, om in plaats van het verbrande borstbeeld van Tollens een ander te laten maken, en de hiervoor benoodigde som van *f* 500 te brengen op de begrooting van 1869, die nog niet was afgesloten. De Voorzitter achtte het beter, den post te brengen op de rekening van 1870, vermits dan over 1869 een batig saldo overbleef. De Commissie nam evenwel het voorstel van den heer Van der Hoop aan „daar het uitbrengen van „een batig saldo op het toestaan der subsidie kon „inwerken."

In 1867 werden gekocht: het Italiaansch landschapje van Adriaen Bloemaert; het portretje van Joost Banckers, door H. Berkmans, en 't smakeloos tafreel: Achilles herkend door Ulysses, van H. van Limborch, den slappen navolger van Adriaan van der Werff. Niets, dat de kunstwaarde van het Museum verhoogde.

In 1868 had het Museum een buitenkansje. Eene juffrouw C. M. Caster legateerde haar schilderijen, 33 in getal, twee porseleinen vazen met stolpen en eenige steendrukprenten. De Directeur A. J. Lamme, berichtte, dat maar één schilderij voor het Museum geschikt was: Het gezicht op de Plassen bij Rotterdam, door Hub. van Hove. Hierop nam de Commissie het wijs besluit om al het overige te verkoopen en de

opbrengst te besteden voor beter schilderijen, die op den naam der erflaatster zouden gesteld worden. Acht en twintig schilderijen werden verkocht voor *f* 233.10, en vier, die geschat waren op *f* 28.—, vonden geen kooper. Gekocht werden: een landschapje, van P. van As; het binnenhuisje met aanzienlijk gezelschap van Anth. Palamedesz (veiling van A. J. en D. Lamme 8/11 Maart 1867); en het Ruitergevecht van J. Martsen de Jonge. Het saldo van 't „speciale fonds" mocht de Directeur gebruiken op de veiling, die den 5den November door hem gehouden werd van de schilderijen, nagelaten door den heer P. van der Wallen. Hij kocht: de Italiaansche Zeehaven, van P. Bout, een interessant stuk; een zeer geschonden berglandschap, toegekend aan Lieve Verschuer, dat in 1893 naar het Depot verhuisde; en Het gezicht op een buitenplaats, door W. Roelofs, met koeien, geschilderd door J. H. L. de Haas; beiden levende kunstenaars. W. Roelofs woonde toen te Brussel, was de Romantische school ontgroeid, en een der eerste schilders, die onder den invloed der meesters van Barbizon, buiten alle conventie, de natuur getrouw en stemmingsvol vertolkten.

In de eerste maanden van 1869 werden door den Directeur drie schilderijen gekocht. Een stilleven, in 1844 geschilderd door den tien jaren later te Haarlem overleden Hendrik Reekers, dat op de eerste veiling der kunstverzameling van Koning Willem II in 1850, door een Parijzer kunsthandelaar gekocht,

weêr voor den dag kwam op de veiling der verzameling Delessert, te Parijs, 15 tot 18 Maart 1869, waar de heer Lamme het voor ongeveer *f* 840 kreeg. Verder verwierf het Museum in dezelfde maand de door Jan Baptist Weenix in 1642 geschilderde Voorstelling van Tobias slapend onder een wijngaard, en een groot bosch van den Vlaamsch-Hollandschen kunstenaar Alexander Keirincx, gedateerd 1630, met jagers te paard gestoffeerd door Paulus van Hillegaert, schilder te Amsterdam, waar ook Keirincx toen woonde.

Geschenken bleven niet uit. In September 1867 kreeg het Museum van Ds. J. J. Asma een schilderij: Aan de boorden van den Rijn, door Herman Saftleven den Jonge geschilderd in 1664, een der vele berglandschappen uit de laatste periode van dezen kunstenaar. De heer Asma verlangde dat op de lijst alleen zou gezet worden: „Geschenk uit Schiedam". Aan dit bescheiden verlangen werd voldaan, maar, na verloop van zooveel jaren, meen ik te mogen zeggen, wie de schenker was. Den 26sten October werd het Museum gesloten wegens de feestelijke onthulling van 't standbeeld van Mr. G. K. van Hogendorp. De heer IJ. D. C. Suermondt schonk bij die gelegenheid het portret van dezen staatsman, in 1819 geschilderd door den Vlaamschen portretschilder Cornelis Cels. In de volgende maand aanvaardden B. en W. twee belangrijke geschenken van den heer J. B. Broekhals Bz.: een vogelnest in een bosch, toegekend aan Otto Marseus

van Schrieck (1619—1678), later herkend als een werk van den Vlaamsch-Duitschen schilder Frans de Hamilton, en een schilderij van Franchois IJkens, den Vlaamschen bloemschilder, dat met zijn naam voluit geteekend was en toch werd aangezien voor een werk van een onbekenden Frans Seghers.

Het jaar 1869 was nauwelijks begonnen, of de machtiging van B. en W. werd ontvangen om te aanvaarden een Zwitsersch landschap met kolossalen waterval, door den onbeduidenden Rotterdamschen schilder Gerard van Nijmegen gemaakt, dat ten geschenke was aangeboden door de erfgenamen van den heer J. J. Havelaar. Twee dagen later, 11 Januari, werd dergelijke machtiging gegeven voor een belangrijker geschenk van den heer D. A. Schuurmans: verscheiden voorwerpen afkomstig van Luitenant-Admiraal Piet Hein: zijn cachet, kleinoodiënkistje enz. benevens zijn 1619 gedateerd portret, dat, helaas, zoo vlijtig schoon gehouden was, dat er weinig van overbleef.

Tot de belangrijkste gebeurtenissen der laatste jaren behoorde 't overlijden van den heer Dirk Vis Blokhuyzen. Hem èn zijn legaat dienen wij te behandelen in een afzonderlijke paragraaf.

Het legaat Vis Blokhuyzen.

De heer Dirk Vis Blokhuyzen was van af de stichting van het Museum lid en Secretaris der Commissie, en hij was dit nog toen hij, bijna 70 jaren oud, overleed op den 4den April 1869. Herhaaldelijk deed hij zijne belangstelling in het Museum door geschenken blijken. Het door hem gegeven schilderij van den betrekkelijk zeldzamen Pieter Pietersz. van Noort, voorstellende een kat, loerend op doode visschen — volgens Thoré „assez largement peint, „mais usé" — ging bij den brand verloren. Gered werd een schilderij van Hendrikus van de Sande Bakhuijzen, door hem geschonken in 1860; en vier jaren na den brand zond hij zijn belangrijkste bijdrage: het Portret van een jonge vrouw, door Cornelis Janssens van Ceulen geschilderd in 1656.

Hij was een der laatste vertegenwoordigers te Rotterdam van de generatie, waarvoor het bezit van vermogen een plicht was tot het aanleggen van een kunstverzameling, een bibliotheek, enz. Ondanks zijne werkzaamheden als Directeur van het algemeen Rijks-Entrepôt, vond hij tijd, niet alleen voor het secretariaat van het Museum, ook voor het verzamelen van schilderijen, teekeningen en prenten. Van den ernst, waarmeê hij dit deed, getuigt zijn pogen om zelf te etsen. Vijf etsjes van zijn hand bewijzen echter, als gewoonlijk,

dat voor die kunst andere gaven vereischt worden dan liefde alleen. Beter getuigenis van zijn ernstig streven is zijn *Description des Estampes, qui forment l'oeuvre gravé de Dirk de Bray*, na zijn dood, in 1870, uitgegeven door den heer A. J. Lamme. Zeker doen wij geen onrecht aan de overige leden der Commissie, wanneer wij zeggen dat geen van hen tot dergelijken arbeid in staat was.

Zijne verdiensten jegens het Museum werden in het Jaarverslag van 1869 gehuldigd met deze woorden:

> Als bekend voorstander der kunsten kweet hij zich in het belang van het Museum Boijmans met een wakkerheid en ijver, die hem de zaak als zijne eigene deed beschouwen. De toenemende bloei der inrichting was als zijne bezitting en stond bij hem even hoog als die van zijne uitgebreide verzameling. De Commissie, waarin hij als secretaris werkzaam was, mist in hem niet alleen als zoodanig een volijverig medelid, maar meer nog een steun, die haar met grondige kennis en doorzigt ten dienste stond, en wiens hulp dankbaar blijve erkend.

Na deze beter bedoelde dan uitgesproken hulde verwacht men iets over de geschenken, waarmee Vis Blokhuyzen bij zijn leven het Museum bedacht, en vooral over zijn laatste daad ten bate van dat Museum. Zonderling genoeg, hiervan geen woord. Wat die laatste daad was, meldt het verslag der zitting van den Gemeenteraad op 10 April, zes dagen na zijn overlijden. Onder de ingekomen stukken was een schrijven van de heeren S. A. Chabot en Mr. P. G. Dalen, die, als executeurs van Vis Blokhuyzen, berichtten, dat door

dezen „bij olographisch testament, zijne schilderijen, „teekeningen, prenten, boeken en verdere kunst aan de „stad Rotterdam worden aangeboden, tegen eene ver- „goeding van ƒ 50.000 aan zijne erfgenamen, en zulks „binnen twee maanden na zijn overlijden te beslissen."

Hierbij was gevoegd eene mededeeling, dat er gelegenheid zou zijn voor Burgemeester, Wethouders en Raadsleden, of eene daartoe te benoemen Commissie van deskundigen, tot bezichtiging der verzamelingen.

Burgemeester Joost van Vollenhoven huldigde den overledene, ook wegens „de vele en goede diensten, „die hij ten opzigte van het Museum Boijmans heeft „bewezen", en stelde voor „de missive te stellen in „handen van Burgemeester en Wethouders ten fine „van prae-advies". Dit voorstel werd aangenomen, alsof dat College 't meest bevoegde was, om de waarde van kunstverzamelingen te beoordeelen!

In de Gemeenteraadszitting van 22 April werd ingediend het prae-advies van deze heeren:

Uit deze beschikking blijkt ons, dat de heer Blokhuyzen, die steeds als een warm voorstander der kunst, ook in de Commissie voor het Museum Boijmans daarvoor met belangloozen ijver werkzaam was, opnieuw een bewijs daarvan heeft willen geven, door aan de Gemeente, *ongetwijfeld met geen andere bedoeling* [1]), dan tot uitbreiding van het zooeven genoemd Museum, de gelegenheid daartoe aan te bieden, tegen een prijs, die wij ons overtuigd houden *ruimschoots beneden de waarde der kunstverzameling te zijn* [1]).

---

[1]) Wij cursiveeren.

Ofschoon wij nu ook ten hoogste waardeeren de goede bedoeling, waarmede dit aanbod is gedaan, zijn wij evenwel van oordeel, dat de financieele toestand der Gemeente, in verband met de aanzienlijke uitgaven, die voor de groote werken van openbaar nut, welke eerlang zullen worden ondernomen en nog verder voorbereid, zullen moeten geschieden, niet toelaat om althans voor het tegenwoordige voor bedoelde verzameling, hoe wenschelijk anders haar bezit zou kunnen wezen, eene uitgaaf te doen als daarvoor noodig zoude zijn.

Alleen om deze reden zien wij ons dus tot ons leedwezen verpligt, U te adviseeren, om van het gedane aanbod geen gebruik te maken, maar daarvoor, onder erkentelijkheid voor de goede bedoeling, daarbij beoogd, te bedanken.

Dit breedsprakig prae-advies verklaart waarom een advies van deskundigen en raadpleging der Commissie voor het Museum overbodig werden geacht: het aanbod van den heer Vis Blokhuyzen was voor Burgemeester en Wethouders slechts een geld-quaestie!

Na dit prae-advies volgde mededeeling van een des voormiddags ontvangen schrijven, onderteekend door de heeren J. Tavenraat, W. Th. van Griethuyzen, P. van der Dussen van Beeftingh, C. G. Schutze van Houten en A. van Stolk Cz., houdende het verzoek „namens verscheiden liefhebbers „en belangstellenden in kunst,” om, ingeval de Gemeenteraad niet genegen mocht zijn het aanbod van den heer Vis Blokhuyzen aan te nemen „dit in zoodanige vormen „te stellen, dat er nog kans gegeven worde aan onze „stadgenooten, om door particuliere bijdragen het benoodigd kapitaal zelf of wel de interest en aflossing

„van een op te nemen kapitaal te vinden, ten einde „de Gemeente in staat te stellen het aanbod op die „wijze aan te nemen.” Deze missive werd ter inzage gelegd en den schrijvers werd tijd gelaten het „kapitaal” bijeen te brengen.

Een maand ongeveer werkten de „liefhebbers en belangstellenden”. In de zitting van den Gemeenteraad op 20 Mei werd de uitslag bekend. Namens de Commissie, die getracht had een „renteloos voorschot, „aflosbaar bij loterij,” bijeen te brengen, schreven de heeren J. van der Hoop Jacz. en A. W. van Dam dat „330 personen zich verbonden (hadden) tot een „bedrag van *f* 25.000 als renteloos voorschot, en in „vrijwillige bijdragen tot een bedrag van *f* 3000. De „Commissie wanhoopte niet meer te krijgen, indien zij „den tijd had om hare pogingen voort te zetten, maar „nu de voor eene beslissing van den Gemeenteraad „gestelde termijn weldra verschenen (zou) zijn, was de „Commissie door de deelnemers gemachtigd om deze „bijdragen de Gemeente aan te bieden, met den wensch „dat de Raad mocht besluiten in het ontbrekende op „de een of andere wijze te voorzien.”

Slechts *f* 3000 geschonken, slechts *f* 25.000 aangeboden als renteloos voorschot, slechts 330 personen hiertoe bereid in een gemeente van bijna 130.000 zielen, — ’t was te weinig. En ’t is te begrijpen, dat Mr. J. J. Tavenraat, zoon van den kunstschilder J. Tavenraat, den eersten onderteekenaar der missive

van den 22sten April, toen nog student, die zich mede had „afgesloofd tot het warm maken der stadgenooten", de burgerij verweten heeft, dat zij was „te kort geschoten", en dat „de Rotterdammers die, hoewel wel-„gesteld genoeg om bij te springen, dat geweigerd „hebben, (z. i.) de ware schuldigen zijn aan het zeker „ergerlijke feit, dat de verzamelingen Blokhuyzen voor „Boijmans verloren zijn gegaan." [1])

Zeker, de burgerij was te kort geschoten; welgestelden weigerden bij te springen — maar deed de teleurstelling, in 1869 ondervonden, den heer Tavenraat, later als Secretaris der Gemeente hooggeschat om zijn ijver, zijn kennis en zijn keurigen stijl, vergeten de sedert stellig ook door hem verkregen kennis van Rotterdamsche vermogens en van de offervaardigheid voor kunst van verreweg de meesten der Rotterdamsche vermogenden? Wat mij betreft, ik zou daarvan vrij wat staaltjes kunnen meedeelen, die recht vermakelijk konden heeten, als zij niet zoo bedroevend waren! Hoeveel moeite kostte het, en hoe gering was het aantal van hen die bereid waren de Hoogduitsche Opera, de glorie der stad, staande te houden; en wat was die glorie kort van duur! Neen, 330 personen, die *f* 3000 schonken en *f* 25.000 renteloos leenden — het was toen voor Rotterdam niet weinig. Later heeft de burgerij nooit meer zóó'n aanbod gedaan!

---

[1]) *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 22 December 1907.

Op den 27sten Mei zou de beslissing vallen. Van hetgeen dien dag gesproken is, zullen wij slechts meedeelen wat voor de zaak of voor de kunstwaardeering van dien tijd belang heeft. Tot de laatste gaf de heer J. van der Hoop Jacz., de kunstvoorstander uit die dagen, een niet onaardige bijdrage. De portefeuilles met teekeningen en gravures, hoe gewichtig ook voor kunstkenners, waren, naar zijn oordeel, van weinig belang voor het publiek, dat hoofdzakelijk naar schilderijen kijkt. Die portefeuilles konden dus buiten beschouwing blijven. Maar hij vervolgde:

Wat schilderijen betreft, daarvan zijn de wanden in ons Museum niet zoodanig voorzien, als zij behoorden te zijn. Van vele meesters uit de oude school hebben wij geen schilderstukken. Met het oog daarop (had hij) den Directeur van het Museum gevraagd of er onder 't honderdtal van Vis Blokhuyzen vele waren, wier aankoop voor de Gemeente begeerlijk kon worden geacht. Uit het antwoord van den Directeur bleek, dat er een veertigtal waren van meesters, wier werken niet of slechts onvoldoende in 't Museum aanwezig waren, terwijl bovendien het bezit van al de andere stukken hoogstwenschelijk was. De heer Lamme had hem cijfers genoemd, *die (den Gemeenteraad) bekend zijn* [1]) en waardoor de hooge waarde der stukken genoegzaam gebleken is. Voorts de verzameling prenten, teekeningen en etsen, in den best mogelijken toestand, in geheel Europa bekend; ieder weet dat zij een zeldzaamheid is, eigenlijk niet à prix d'or te verkrijgen, en dan nog de bibliotheek! Zou Rotterdam in dit exceptioneel geval geen *f* 50.000 over hebben voor 't Museum? Aangeboden is een renteloos voorschot van *f* 25.000 en aan giften *f* 3000; het te kort bedraagt dus *f* 22.000.

---

[1]) Wij cursiveeren.

De heer Van der Hoop prees vervolgens het Museum, gaf hoog op van 't druk bezoek, vertelde van prijzen in het buitenland besteed. Alle Rotterdammers waren voor 't aanvaarden en het bleek dat men er hier over dacht gelijk te Amsterdam en te Utrecht, namelijk dat het een schande zou zijn als zulk een aanbod werd verworpen.

De heeren Hoogeweegen en A. Rueb waren 't eens met den heer Van der Hoop. De eerste wenschte dat de Rembrandt in 't land zou blijven, sprak over 't stuk van Frans Hals; wees voor de etsen, enz. een plaats in de teekeningenzaal aan; de tweede berekende dat het geldelijk offer, behoorlijk verdeeld over vele jaren, betrekkelijk gering zou zijn, en dat over 47 jaren de geheele *f* 22.000 zou zijn teruggevloeid en de Gemeente geen renteverlies meer hebben zou. De heer Fr. Dekker sloeg een gek figuur: hij was tegen de aanvaarding, die te veel zou kosten, omdat de Gemeente ook het successierecht zou moeten betalen en een nieuwe katalogus moest gemaakt worden. De heer Van der Hoop herinnerde hem, dat het successierecht voor de erven kwam, en dat het maken van katalogussen behoorde tot de werkzaamheden van den Directeur. De heer L. Pincoffs betoogde: als de Raad iets voor Rotterdam wenschelijk acht, zooals in 't vorige jaar het feest bij de onthulling van Van Hogendorp's standbeeld, dan moet de gemeentekas het betalen. De eenige te stellen vraag is: of de kunstverzameling voor Rotterdam van belang is? Naar zijn meening, mocht

Rotterdam dat offer brengen. Hij stelt die *f* 22.000 gelijk met de buitengewone verfraaiingen, zooals ze sedert zijn aangebracht. Wethouder Mr. A. Hoynck van Papendrecht vond de *f* 22.000 niet zoo'n groot bezwaar, maar was tegen de aanvaarding, omdat zij een stap was op den verkeerden weg (afwijken van de dringend aanbevolen zuinigheid). De heer W. J. Hoffmann herinnerde dat voor openbare werken een crediet van *f* 600.000 was geopend, en verklaarde zich voor de aanvaarding.

Het geämendeerde voorstel van den heer Van der Hoop luidde: „De Gemeente Rotterdam aanvaardt de „erfstelling van den heer D. Vis Blokhuyzen, neemt het „aanbod tot het renteloos voorschot van *f* 25.000 en *f* 3000 „dons gratuits aan, en verplicht zich tot de aflossing van „*f* 1000 's jaars op het gemelde voorschot van *f* 25.000."

Werd dit voorstel aangenomen, dan zou de Gemeente op den 5den Juni aan de erven Vis Blokhuyzen moeten betalen *f* 22.000, en verbond zij zich om van 1870 af jaarlijks *f* 1000 uit te keeren tot aflossing van het renteloos voorschot. Duizend gulden kon voor het jaarlijksch budget onmogelijk bezwarend heeten; zou de som van *f* 22.000 dat zijn?

Burgemeester en Wethouders rekenden anders. De eerste verklaarde, dat door het aanbod der burgerij „de toestand niet was veranderd, want het zou voor de „Gemeente toch uitloopen op een bedrag van *f* 47.000, „hetwelk zou moeten worden afgelost, alleen met het

„verschil, dat de som van ƒ25.000 met geen rente „bezwaard zou zijn. Nu is de vraag: *is het legaat van „zooveel belang, dat Rotterdam, in weerwil van dat „financieel bezwaar, moet zeggen: ik behoor het te „aanvaarden?* [1]) Een deel der leden meent van ja. „*Wat mij betreft, ik meen* [1]), hoezeer dan ook met leed„wezen, *het tegendeel te moeten beweren* [1])." De heer Joost van Vollenhoven, die op 22 April verklaarde, dat de gevraagde ƒ50.000, „ruimschoots beneden de „waarde der kunstverzameling was," vond het nu geen ƒ47.000 waard. Met 21 tegen 12 stemmen werd het voorstel ter aanvaarding verworpen. De voorstemmers waren: D. P. van Wageninge, W. A. van der Wens, J. B. Hoogeweegen, Dr. C. H. van der Looy, L. Pincoffs, W. J. Hoffmann, A. Rueb, J. van der Hoops Jacz., D. Visser, W. Thijssen, H. Weymans Ligtenberg en J. van Stolk Az.

Het afwijzend prae-advies van B. en W. werd hierna bij acclamatie aangenomen. Zóó ging het legaat Vis Blokhuyzen verloren; een legaat, gelijk nooit meer werd aangeboden!

Tot dit treurig besluit, waarbij kunstschatten werden geweigerd, die thans eenige millioenen waard zijn, werd de meerderheid van den Gemeenteraad bewogen door de

---

[1]) Wij cursiveeren deze gedeelten van het Officieel Verslag. In 't minder langdradig en niet geretoucheerd verslag van de *N. Rott. Ct.* werd het advies van Burgemeester J. van Vollenhoven nauwkeurig samengevat: „'t Loopt uit op een bedrag van ƒ47.000. Dat is het legaat niet waard."

gedachte aan de aanzienlijke uitgaven voor openbare werken, als havens en bruggen, die eerlang zouden ondernomen worden. Daarvoor werd gesloten een premieleening van zes millioen. Dàt durfde men, maar *f* 22.000 betalen en *f* 1000 eenige jaren bestemmen voor de kunstverzamelingen van Vis Blokhuyzen — dàt durfde men niet!

Sterk steekt bij die houding van het Gemeentebestuur af het gedrag der erfgenamen van den heer Vis Blokhuyzen. Den 10den Januari 1870 schonken deze aan het Museum een der beste werken van Philips van Champaigne, benevens een beeld van gebakken aarde, dat toen nog werd gehouden voor het ontwerp, door Pieter Rijckx in 1669 gemaakt voor zijn beeld van Admiraal Witte Cornelisz. de With, op het praalgraf in de Groote kerk te Rotterdam.

Een half jaar vóór dit geschenk was reeds de verkoop der verzamelingen begonnen. De Bibliotheek van 809 nommers, met veel plaatwerken en boeken over kunst en kunstgeschiedenis, werd van 4 tot 6 November 1869 verkocht door de boekhandelaars J. van Baalen en Zonen. Op den 8sten November en volgende dagen werd door A. J. en D. A. Lamme verkocht het eerste gedeelte der gravures en etsen, 1816 nommers. Een half jaar later, op 1 en 2 April 1870, werden 89 schilderijen verkocht in het Hotel Drouot, te Parijs. Anderhalf jaar later, op 19 en 20 October 1871, werden door D. A. Lamme te Rotterdam nog 23 schilderijen met de nalatenschap van den heer J. J. H. Antheunis ver-

kocht, en op 23 October en volgende dagen het tweede gedeelte der prenten, N°. 1817 tot 3579, en 706 teekeningen van oude meesters. Eindelijk, op 29 April en volgende dagen 1872, het laatste gedeelte der prenten, N°. 3580 tot 4325 en 518 teekeningen van oude en moderne kunstenaars.

Het belangrijkste gedeelte van deze verzamelingen werd verkocht onder ongunstige omstandigheden. Tijdens de veiling der schilderijen te Parijs, werd de kunstmarkt reeds gedrukt door de staatkundige geschillen, die Frankrijk bewogen in Juli aan Pruisen den oorlog te verklaren, en anderhalf jaar moest verloopen eer de heer D. A. Lamme met de veilingen te Rotterdam durfde voortgaan.

Daar het te Rotterdam een geldkwestie was geweest, volgt hier eerst de opbrengst der veilingen, geput uit authentieke bescheiden.

De bibliotheek bracht op, 4/6 Nov. 1869	*f*	2.426.25
De eerste serie der gravures en etsen, 8 Nov. enz. 1869	„	8.828.91
De veiling van 89 schilderijen te Parijs, 1 en 2 Apr. 1870.	„	60.782.50
De veilingen van 19/20 en 23/25 Oct. 1871 te Rotterdam	„	23.441.00
De derde serie prenten en de tweede der teekeningen, in 1872	„	4.142.65
Te zamen . . .	*f*	99.621.31

Niettegenstaande de ongunstige omstandigheden in 1870, bijna het dubbele van de uitkeering, door den heer Vis Blokhuyzen bedongen, en meer dan tweemaal de waarde, door Burgemeester Van Vollenhoven te veel geacht!

En nu wordt het tijd deze verzamelingen wat nader te leeren kennen. Eerst de prentverzameling. Dürer was er vertegenwoordigd met 36 stukken, Goltzius met 194, L. van Leyden met 16, Lievens met 17. Zij bevatte het geheele etswerk van A. van Ostade en 108 van de door Bartsch aan Rembrandt toegekende etsen. De *N. Rotterd. Courant* vermeldt eenige prijzen der prentenveiling van 23 October 1871: L. van Leyden, De bekeering van Paulus, *f* 300; P. Potter, Acht koeien *f* 200, Vijf paarden *f* 400, De koeherder *f* 300, De herder *f* 110; Rembrandt De opwekking van Lazarus *f* 280, Ecce Homo *f* 550, Cl. de Jonge *f* 150, Oude vrouw *f* 210; J. van Ruisdael, De twee boeren *f* 410; Saftleven, De vier jaargetijden *f* 300; D. van Star, St. Bernard *f* 140. Ook noemt de Courant prijzen van eenige, op dezelfde veiling verkochte verzameling teekeningen van oude meesters. A. Dürer, De drie koningen *f* 610; A. van Dijck, Gustaaf Adolf *f* 130; Goltzius, twee binnenhuizen *f* 199, een klein portretje van Leicester *f* 120; F. van Mieris, Het bezoek *f* 410; G. Netscher, De muziekpartij *f* 145; Rembrandt, Christus in den Olijftuin *f* 310; J. van Ruisdael, Een landschapje *f* 100;

D. van Star, Johannes op Patmos *f* 640; A. van de Velde, Landschap met vee *f* 110. En de Courant laat volgen: „Al die kunstschatten verlaten niet onze stad.” Dat wil zeggen: zij werden gekocht door particulieren; niet één ervan kwam in de openbare verzameling, ten nutte van allen, in het Museum. De meeste verdwenen dan ook uit de stad, toen de prijzen stegen. Onlangs deed een dezer etsen van Rembrandt, een bijzonder en zeldzaam exemplaar, op eene veiling in het buitenland, ongeveer *f* 2000.

Toch werden eenige teekeningen voor het Museum gekocht. De Jaarverslagen zwijgen er over; de notulen der Commissie reppen er niet van. 't Is alsof men zich er over schaamde! Voor zoover 't kon worden nagegaan, kocht de Commissie er twee-en-twintig: van Akersloot, Appelman, 't meisjesportretje van Avercamp, de voetwasschende vrouw van Gerrit Berck-Heijde, een stier en een schaap van D. van Bergen, 't portret van J. de Moucheron door Boonen, het huiswaarts keerend paar, van Gesina ter Borch; een boerderij van A. van Borssom. Verder teekeningen van A. Both, P. Brill en W. Buijtewech; een allegorische voorstelling van J. van Boukhorst, in den katalogus Bronchorst genoemd; een teekening van J. Casteleijn, een vrouwsportret van Philips van Dijck. Van G. Flinck een Venus en Cupido; van Joris van der Hagen, een boschzoom; een landschap van A. ter Himpel; het portret van S. Wolters

door Romein de Hooghe; een landschap, door A. van Staelbent geteekend voor een ets; het portret van Rombout Hogerbeets, door J. van Teylingen; een heilige, door A. de Vois, en een mythologische voorstelling, van Adr. van der Werff.

Blijkbaar was ook hier zuinigheid de leidsvrouw der Commissie. Was zij 't ook bij de veiling der 89 schilderijen op 1 en 2 April 1870 te Parijs? De heer Hoogeweegen had in den Gemeenteraad genoemd de schilderstukken van Rembrandt en Frans Hals. Deze waren toen, en niet ten onrechte maar te uitsluitend, *de* groote Hollandsche meesters der zeventiende eeuw. In de verzameling Vis Blokhuyzen waren ook werken van den Delftschen Vermeer en Gerard ter Borch. Van den eerstgenoemde kende de Commissie het Gezicht op Delft in 't Mauritshuis en Het lezend vrouwtje in het Trippenhuis. Natuurlijk was haar niet onbekend wat Thoré over dezen meester schreef in zijn *Musées de la Hollande* (1860) en in de laatste drie maanden der *Gazette des Beaux-Arts* van 1866. Thoré was toch zoo goed te Rotterdam bekend! En zou de Commissie G. ter Borch niet kennen? Het Mauritshuis prijkte met zijne Onwelkome Tijding en zijn Zelfportret, het Trippenhuis bezat zijn Vaderlijke Raadgeving en een copie naar de, te Londen hangende, Beëediging van den Vrede van Munster. Zeker, de Commissie kende deze meesters, en zou haar best doen om De kantwerkster van Vermeer en het portret

van Jan Rover, door Terborch, voor Boijmans te verwerven. Halt, wij vergeten dat de overgroote meerderheid der Commissie; Burgemeester, Wethouders, Gemeenteraadsleden, wel wat anders te doen hadden dan Museums bezoeken en kunsttijdschriften lezen. Havens en spoorwegwerken kostten hen al tijd genoeg. Die koopjes bleven voor een ander. De kantwerkster van VERMEER werd verkocht voor *f* 3150 [1]), en werd voor *f* 3635 het eigendom van het Louvre te Parijs! Het portret van Jan Rover door Ter Borch werd voor *f* 4462.50 gelaten aan den heer Wesselhoeff, met wiens verzameling het in 1888 kwam in het Stedelijk Museum te Hamburg. In dit Museum kwam langs denzelfden weg het portret van Maurits Huijgen, door Rembrandt geschilderd in 1632; het kostte *f* 4350. En het portret van Professor Hoornbeek door Frans Hals? Het werd verkocht voor *f* 6090 aan Léon Gauchel, die het voor *f* 10.000 afstond aan het Museum te Brussel. Het prachtige gezicht op Rhenen, van Alb. Cuyp, deed slechts *f* 2677.50; wij vinden het terug op de veiling van den hartstochtelijken verzamelaar Baron de Beurnonville, die in 1881 zijne kolossale verzameling verkoopen moest, meestal met verlies, maar toch voor dit stuk bijna het dubbele terug kreeg. Op die veiling was ook het groote mansportret

---

[1]) Bij de prijsopgaven is de 5 % opgeld medegerekend en de franc berekend op 50 cent.

door P. Moreelse in 1621 geschilderd, dat verkocht werd voor *f* 1622. De kroeg, door J. M. Molenaer in 1650 geschilderd, dat voor *f* 225 werd toegeslagen, hangt in het Museum te Kopenhagen. Een portretje van Willem van Heemskerk, door G. Schalcken in 1676 geschilderd en door Blootelingh gegraveerd, slechts 10 × 8 centimeters groot en verkocht voor *f* 150, werd opgenomen in de verzameling Wilson en ingezonden op de tentoonstelling te Brussel in 1873. Van verscheiden schilderijen, hier voor spotprijzen verkocht, zouden wij de latere geschiedenis kunnen vertellen, maar nu de lezer weet, welke aanwinsten de Museums te Parijs, Brussel, Hamburg, Kopenhagen aan deze veiling danken, zal hij nieuwsgieriger zijn naar hetgeen het Museum-Boijmans verwierf.

Voor Boijmans werd gekocht een middelmatig landschap met vee, van Dirck van Berghen (1640—1690), dat thans wel niet veel meer zou opbrengen dan de som van *f* 530, die er toen voor gegeven werd, en 't Gezicht op de Groote Markt te Rotterdam, door H. M. Sorgh in 1654 geschilderd, dat thans zeker meer zou kosten dan de *f* 577.50, die er voor betaald werd. Het Museum besteedde dus even *f* 1100!

Gelukkig kwam de roijale Burgemeester Joost van Vollenhoven Boijmans te hulp. Op de veiling was een fraai landschap met Boas en Ruth, door G. van den Eeckhout geschilderd in 1635, dat verkocht werd voor *f* 970. De heer Van Vollenhoven, die zelf

geen kunst verzamelde, schonk dit aan het Museum.

Nog een woord over het schilderij van den Delftschen Vermeer. Toen de erven van den heer Six van Vromade in 1907 den Staat 39 schilderijen van Oud-Hollandsche Meesters aanboden voor *f* 750.000, door de bijdrage der Vereeniging Rembrandt teruggebracht tot *f* 550.000, en deze zaak in de Tweede Kamer werd behandeld, verklaarden eenige leden dat het stuk van Vermeer alleen die som waard was. Dit was wellicht wat overdreven, want *Het Melkmeisje* overtreft *Het Lezend Vrouwtje* niet, dat reeds was in het bezit van het Rijksmuseum, maar het getuigt van beter kennis en meer kunstzin dan Rotterdam's Gemeenteraad nog geen veertig jaren vroeger aan den dag legde, toen hij *De Kantwerkster* liet gaan voor *f* 3150. Uitzicht, dat het Museum-Boijmans ooit een werk van Vermeer zal verwerven, is er niet. Is het wonder dat de Directeur van dit Museum in 1907 het ergerlijk feit van 1869 met droefenis herdacht? [1])

Als een parodie op de aankoopen in de veiling Vis Blokhuyzen klinkt het bericht van den Directeur dd. October 1869, dat hij *f* 100 had besteed voor drie — zegge drie — binnenhuizen van een Nicolaas Muys, waarvan twee werden opgehangen, en dat in November 1869 *f* 1744 werd besteed op de veiling van wijlen den

---

[1]) *Nieuwe Rotterd. Ct.* 20 Dec. 1907.

heer Hendrik Rochussen voor een portret van Jan van Oldenbarneveld, dat een copie was; voor een kop van een Oosterling, toegeschreven aan den graveur J. J. van Vliet; voor een graflegging van Adriaan van der Werff; een portretje van C. Tromp door D. van der Plaes; een Italiaansch landschap, in 1817 geschilderd door den onbeduidenden J. A. Knip; het Eerste kind, in 1818 gemaakt door Hendrik Scheffer, en een landschap met vee door Jan van Gool, voldoende getuigend hoe deze schilder behoorde tot den vervaltijd der Hollandsche kunst. Bovendien werd nog gekocht een schilderij van den in October 1866 overleden schilder Antoine Waldorp, dat op eene veiling van den heer Lamme op 15 Maart 1866 was verkocht voor *f* 583. Het is 't gezicht op de Merwede, met de schuit, waarin Hugo de Groot vluchtte uit het Slot Loevestein, en de meid met vroolijk wapperenden zakdoek den bewakers van het Slot kennis geeft van de welgeslaagde vlucht. Alles kunst van den tweeden rang, die ons doet zuchten: had de Commissie 't hieraan besteedde geld gebruikt voor de schilderijenveiling van Vis Blokhuyzen! Daarom toch zou het Museum niet ontgaan zijn De Kraamkamer van Cornelis Troost, door den heer Hugo Rochussen aangeboden namens den overleden heer Hendrik Rochussen.

De belangrijkste gebeurtenis van het jaar 1870 was het

Vertrek van den Directeur A. J. Lamme.

Van 1847 af was hij werkzaam geweest voor het Museum. Eerst als assistent van zijn vader bij de taxatie en schifting der verzamelingen van den heer Boijmans, daarna als de man, die de verzamelingen in het Museum plaatste en de katalogussen schreef. Op den 8sten September 1852 werd hij benoemd tot Directeur. Die benoeming was hem stellig welkom, daar zij hem een qualiteit schonk, ook voor zijn kunsthandel niet zonder beteekenis. Salaris werd hem niet toegekend, en werd door hem niet begeerd. Voor bijzondere werkzaamheden ontving hij echter een behoorlijke belooning. De eerste installatie van het Museum verrichtte hij voor ƒ4500, de tweede, na den brand, voor ƒ4000. Moesten schilderijen opgeknapt worden, dan ontving hij ook hiervoor betaling. Bij koop en verkoop berekende hij gewoonlijk 10 percent provisie, en als hij voor het Museum veilingen buiten Rotterdam bezocht, dan werden reis- en verblijfkosten hem vergoed. Dat reizen en trekken kostte tijd, maar hij deed het tevens voor zijn eigen zaak: 't ging in éénen door. Zóó zeide hij, toen ik omstreeks 1885 hem een bezoek bracht. En toen ik hem mijn compliment maakte over eenige stukken, die hij aan het Museum had geschonken, antwoordde hij glimlachend: Dat kon er best af. Inderdaad was hij een vermogend man geworden, niet alleen door

zijn koopmanstalent, ook door zijn ijver en kennis. Of het Directeurschap hem niet had belemmerd in zijn kunsthandel? Zóó luidde mijn tweede vraag, en 't antwoord was: Volstrekt niet; ik moest toezien dat alles in orde was, en daarnaar ging ik dan ook zoo om de drie maanden eens kijken.

Toen de reïnstallatie van het Museum in 1867 voltooid, en de Beschrijving der Schilderijenverzameling en de Catalogus der Teekeningen — zooals wij gezien hebben, zeer beknopte, weinig tijdroovende schrifturen — gedrukt waren, de laatste in 1869, begreep de heer Lamme, dat de werkzaamheden van den Directeur niet meer zijn voortdurende tegenwoordigheid zouden vereischen. In September 1869 kocht hij het landgoed Dalhof, te Berg en Dal bij Nijmegen, en schreef in Februari 1870 aan de Commissie, dat hij voornemens was Rotterdam voor een groot deel van 't jaar te verlaten, meteen in overweging gevend of zijn zoon, de heer Dirk A. Lamme, niet gedurende zijne afwezigheid de luttele werkzaamheden in 't Museum kon waarnemen. Dien zoon had hij reeds in 1866 en 1867 genoemd als zijn medewerker bij de reïnstallatie van het Museum, en in de Voorrede van de in 't laatstgenoemde jaar verschenen Beschrijving der Schilderijen had hij gemeld, dat hij haar en de inrichting van het Museum had volbracht „bijgestaan door zijn zoon, den „heer D. A. Lamme, thans ook in andere betrek-„kingen" — zijn kunsthandel — „met hem werkzaam."

Op deze introductie van zijn zoon volgde 't vermelde voorstel. De Commissie behandelde het op 23 Februari en besloot te antwoorden, dat zij het niet wenschelijk achtte voor het Museum en hierom hem voorstelde „zijn eervol ontslag aan te vragen en zijn zoon in zijne „plaats aan te bevelen." De heer Lamme deed wat hem werd voorgesteld. In de vergadering der Commissie op 21 April werd medegedeeld: „De Directeur wenscht „niet verder in aanmerking te komen voor Directeur, „op grond van zijn wonen in Gelderland, zijn zoon „Dirk A. Lamme in zijn plaats aanbevelend." En hierop volgt: „De Directeur, die ter vergadering komt, „wordt door den Voorzitter aangesproken, en over en „weer worden dank- en leedwezen-betuigingen geuit." Dadelijk gaf de Commissie B. en W. kennis van een en ander, en de Gemeenteraad besloot in de vergadering van 28 April het gevraagd eervol ontslag te verleenen en den heer A. J. Lamme, als hulde voor zijne verdiensten, aan te bieden den titel van Directeur-honorair van het Museum. Tevens werd het voorstel van de Commissie aangenomen, om den heer Dirk A. Lamme te benoemen tot Directeur. Op 29 April werd door B. en W. een en ander medegedeeld aan de Commissie en aan de beide heeren Lamme. De datum van 't ontslag en die van de aanstelling worden in deze brieven niet genoemd. De heer A. J. Lamme, nog geen 58 jaren oud, toen hij Rotterdam verliet, genoot bijna 30 jaren zijn welverdiende rust op 't heerlijke

D. A. Lamme, Directeur van het Museum, 1870—1878.

Dalhof, waar hij overleed op 25 Februari 1900 [1]).
De heer Dirk A. Lamme werd door de Commissie geïnstalleerd in haar vergadering op 13 Mei 1870.

Het Museum onder D. A. Lamme, 1870—1878.

Wij hebben vermeld de geschenken, in 1870 aangeboden door de erfgenamen van den heer Vis Blokhuyzen en door Burgemeester Joost van Vollenhoven. Daarbij kwamen er nog twee. In Februari schonk de heer J. S. Ulrich Sr. een zeer groot schilderij van Jan van Bijlert, die in de zeventiende eeuw te Utrecht leefde en een navolger was van Michel Angelo Caravaggio. Op den 1sten December werd ontvangen van den in Maastricht wonenden heer A. Philips Neven, een curieus schilderstuk. Te Dordrecht leefde in de zeventiende eeuw een notaris Gerard de Jager, die zijn vrijen tijd besteedde aan het schilderen van zeegezichten. De schilderij van zijn hand, door den heer Philips Neven geschonken, is echter geen zeegezicht, maar een, 1665 gedateerd, gezicht op de stad Algiers. Voor zoover wij weten, maakte de kunst-

---

[1]) Portretten van A. J. Lamme: door J. E. J. van den Berg, te Rotterdam geschilderd 1834/35, in 't Gemeente-Museum, 's-Gravenhage; omstreeks 1852, in de verzameling van Mr. S. van Gijn, Dordrecht, *Dordracum Illustratum*, N°. 3435.

lievende notaris zulke verre reizen niet, en 't stuk zelf doet vermoeden dat hij Algiers slechts kende door prenten. Dit geschenk werd in de notulen der Commissie van 8 Maart 1871 vermeld, daar na den 13den Mei in 1870 geen vergadering werd gehouden.

Ook bij de in 1870 gekochte werken moet er nog één vermeld worden. Toen de 70ste verjaardag van den destijds geliefden dichter Tollens naderde, kregen de heeren E. L. Jacobson en C. G. Schutze van Houten, niet zonder herhaalden aandrang, zijn toestemming, dat de destijds aan de Rotterdamsche Academie verbonden beeldhouwer J. Th. Stracké zijn borstbeeld in marmer mocht vereeuwigen [1]. Dit borstbeeld werd aan het Museum geschonken, waar het in een der benedenzalen werd geplaatst en op gemelden verjaardag, 24 September 1850, door iedereen kosteloos kon bezichtigd worden. Bij den brand van 1864 ging dit beeld verloren, maar vier jaren te voren was reeds door denzelfden beeldhouwer het standbeeld van Tollens gemaakt, dat men in het Park, gedurende de zomermaanden, kan aanschouwen. Voor vereerders van Tollens als de heer J. van der Hoop Az., was dat echter niet genoeg. Op den 23sten Februari 1870 gaf hij aan de Commissie voor het Museum in overweging weder een marmeren borstbeeld van den populairen dichter te laten maken door denzelfden, nu te Amsterdam ge-

---

[1]) Schotel. Tollens en zijn tijd, bl. 832.

vestigden beeldhouwer. Met algemeene stemmen werd zijn voorstel aangenomen, zoodat men in Boijmans dit marmeren portret kan bewonderen in alle jaargetijden.

Met eenige verwondering zal men wellicht gelezen hebben, dat de Commissie na 13 Mei in 1870 niet meer bijeen kwam. Gewoonlijk hield zij vier vergaderingen in het jaar, wanneer geen bijzondere omstandigheden, zooals de reïnstallatie van het Museum, haar noopten meer bijeen te komen. Sedert 1870 werd geruimen tijd ééne vergadering per jaar bijna regel.

De heer Charles Rochussen, op 29 October 1869 tot lid en den 22sten November daaropvolgend benoemd tot Secretaris der Commissie, achtte uitvoerige jaarverslagen zooals Vis Blokhuyzen maakte, overbodig. Misschien is hieraan toe te schrijven een andere vorm van de mededeeling der aanvaarde geschenken. Vroeger werden zij ontvangen door de Commissie en verzocht deze B. en W. machtiging ter aanvaarding. Sedert 1870 lezen wij: „B. en W. geven kennis dd..... van de „navolgende aanvaarde geschenken." Werd de Commissie, bijgestaan door den „deskundigen" Directeur, niet meer gehoord vóór de aanvaarding, of is hier een omissie van den beknoptheidlievenden Secretaris in 't spel?

Het behoeft niet gezegd te worden, dat de heer Rochussen van October 1869 af ettelijke jaren *de* autoriteit, eigenlijk de gezagvoerder over het Museum bleef.

De tweede Directeur, de heer D. A. Lamme, bekleedde

zijne betrekking slechts ongeveer acht jaren. De voornaamste gebeurtenissen uit die jaren, de gedurende dien tijd ontvangen geschenken, aankoopen enz. volgen.

In 1871 werd het Museum eenigen tijd gesloten, omdat de concierge de pokken kreeg, en in 1873 wegens herstellingen aan den achterwand der groote zaal. In dit jaar werd het Museum door ongeveer 2000 personen minder bezocht dan in 1872. De Commissie verklaart dit in haar Jaarverslag als gevolg van „het alleszins gunstige resultaat van de „in 1873 gehouden tentoonstelling (der Academie), „waarvan het bezoek eene niet onnatuurlijke afleiding „gaf." In onze onnoozelheid dachten wij, dat zoo'n schitterende tentoonstelling door 't drukke bezoek uit den vreemde aan het Museum veel meer dan 't gewone aantal bezoekers zou hebben bezorgd. In 1874 werd uitgevoerd een plan, door den Directeur A. J. Lamme voorgesteld bij zijn afscheid op 21 April 1870. Het lokaal op de benedenverdieping, rechts van het voorportaal, werd bestemd voor een portret-verzameling. Volgens het Jaarverslag: „eene portrait-galerij van „personen die meer bepaaldelijk tot handelingen „en gebeurtenissen der stad in betrekking gestaan „hebben, zich in wetenschap en kunst aldaar beroemd „en bekend hebben gemaakt, of wier nagedachtenis „om eenige andere reden belangrijk genoeg mogt wezen, „om hier een herinneringsplaats te erlangen." Men zou

tegen zoo'n portretten-lokaal kunnen inbrengen, dat het wat eentonig moest worden en minder aantrekkelijk voor de bezoekers, tenzij er beeltenissen van wereldberoemde personen waren, en hoeveel dergelijke personen meldt Rotterdam's geschiedenis? Natuurlijk moesten zij geschilderd zijn door vermaarde kunstenaars, en hoe zou 't arme Museum die kunnen koopen? Het bleek dan ook spoedig, dat slechts gedacht werd aan portretten, niet uit de 16de en de 17de eeuw, maar van den allerlaatsten tijd, zoodat de spraakmakende gemeente nog twintig jaren later deze portret-galerij noemde de Burgemeesterskamer, om de portretten der Gemeente-hoofden. Later zullen wij zien, welke portretten dat waren.

In 1874 was er in die kamer nog wat anders te zien. Koning Willem III had den eersten steen gelegd van de Willemsbrug, en bij schrijven van den 24sten Mei gaven B. en W. aan de Commissie den wensch te kennen, dat in een der Museumlokalen tentoongesteld zouden worden de verschillende materialen door Z. M. bij die steenlegging gebruikt: „de gouden en zilveren „truffel, kalkbak, hamer en de met de koningskroon „en adelaarsschacht versierde pen, vervaardigd in de „werkplaatsen van den heer hofleverancier H. W. van „Loon alhier, met het duplicaat van het door den heer „H. Velthuizen gecalligrapheerde en door den heer „Ch. Rochussen allegorisch geteekende proces-verbaal." Dit alles werd eenigen tijd tegen eene contributie

tentoongesteld, waarvan het resultaat was dat „83 be- „zoekers tegen eene contributie van *f* 0.25, en 825 „bezoekers tegen eene contributie van *f* 0.05 op- „kwamen." Een buitenkansje van *f* 52.— voor de kas! Nog een derde bijzonderheid uit dit gedenkwaardig jaar: op den 3den Juli zou het Museum 25 jaren oud worden. Den 17den Juni overwoog de Commissie of dit feestelijk zou worden herdacht, b.v. door gratis-openstelling voor het publiek. Doch 't besluit was, dat dit niet ging, en 't best zou zijn „de dagbladen te laten spreken".

De dagbladen spraken dan ook over 't heugelijk feit, maar zeer beknopt.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* schreef, dat het zijn nut kon hebben op het vijf en twintig-jarig bestaan de aandacht te vestigen. „Wellicht kan het iets bij- „dragen, om de belangstelling in deze stichting, wier „uitmuntende verzameling van schilderijen, teekeningen „en etsen zich in den besten toestand bevindt, te ver- „hoogen. Misschien ook is 't niet genoeg bekend, dat „het Museum in den laatsten tijd met aanzienlijke „kunstwerken verrijkt is geworden." Ziedaar alles — en nog te veel, want een verzameling etsen bezat het Museum niet!

Naar aanleiding van een schrijven der Commissie van Plaatselijke Werken, gaf de Directeur in 1875 in overweging parquetvloeren te doen leggen in de zalen. Deze waren echter de Commissie te duur,

en de vurenhouten planken kregen een nieuw sausje.

Schrok dit Eugène Fromentin af? Of vond hij het Museum te onbelangrijk voor zijn studies *Les maîtres d'autrefois?* In 1875 reisde hij rond door België en Holland, — Rotterdam sloeg hij over.

Het Rotterdamsch Museum werd evenwel niet vergeten door de heeren te Amsterdam, die in 1876 een geschiedkundige tentoonstelling van hun stad inrichtten. Op hun verzoek werden afgestaan: De Oude Beurs van Amsterdam, door Hiob Berck-Heijde; het Oude Stadhuis aldaar, door Abraham Beerstraten; het Gezicht op de Eenhoornsluis en de Westerkerk, van J. van Kessel; het Gezicht op het Damrak, van Jacob van Ruisdael, en het portret van Burgemeester Joost Buijck.

Hiermeê zijn de bijzondere voorvallen van 1870 tot 1878 herdacht. Wij zullen nu vermelden de belangrijkste geschenken en legaten, uit die acht jaren.

In Januari 1871 werd ontvangen het levensgroot portret van Keizer Napoleon I. Het was een van de talrijke portretten, die hij bestemde voor zijn stedehouders in de door hem bij Frankrijk ingelijfde Staten, enz. Dit exemplaar had hij gezonden aan Ch. Fr. Lebrun, Hertog van Plaisance, zijn Luitenant-Generaal over 't in 1810 ingelijfde koninkrijk Holland. Twee jaren later vluchtte de Hertog uit ons land, en liet toen het portret achter bij I. J. A. Gogel, die onder koning Lodewijk Napoleon Minister van Financiën was ge-

weest. Ruim een halve eeuw bleef het in Gogel's familie, tot het, door bemiddeling van den heer B. van de Laar, in het Museum-Boijmans kwam. Daar bleef het tot 1891, toen 't wenschelijk werd geoordeeld het af te staan aan de historische verzameling van het Stedelijk Archief.

Grooter tegenstelling is moeilijk te vinden dan tusschen dit portret en een op 20 October van hetzelfde jaar door B. en W. aanvaard van den schilder R. van Eijsden. Napoleon levensgroot, in kroningsgewaad, staande voor zijn troon, met een gouden lauwerkrans op 't hoofd en een langen gouden staf in de hand, uitgedost in een witsatijnen tunica en een roodfluweelen mantel, bezaaid met gouden bijen en gevoerd met hermelijn. Het geschenk van den heer Van Eijsden: een klein borstbeeld van den kerkhervormer Joannes Calvijn, met een zwartfluweelen baret op 't hoofd en gekleed in een bruine toga. Pronk tegenover eenvoud. En van de twee wint het laatste 't ver van 't eerste in kunstwaarde. Eerst aangezien voor werk van een Hollandschen schilder, werd het later toegekend aan een Franschen schilder uit Calvijn's tijd.

Over de op 5 Januari 1872 aanvaardde voorstelling van Erasmus in zijn studeervertrek, door Simon Opzoomer omstreeks 1849 geschilderd, is zwijgen het best. Twee maanden later volgde nog een kunstproduct van dezelfde hand: De gebroeders De Witt op de Gevangenpoort; o, zoo zoetelijk en slap geschilderd,

vloekend tegen het dramatisch moment. Beter legaat van den heer J. van Dam van Noordeloos was de som van *f* 5000, bestemd „om daarvan schilderijen te koopen, „hetzij in eens, hetzij van de rente.”

In 1872 was de heer Joost van Vollenhoven zes jaren Hoofd der Gemeente. Hij was bijzonder populair en men waardeerde terecht den ijver, waarmeê hij de belangen der stad behartigde. In de zitting van den Gemeenteraad op 6 Juni deelde hij mede zijn herbenoeming tot Burgemeester, en verklaarde hij, met alle kracht te zullen nakomen de belofte, in 1866 gegeven, om te bevorderen het algemeen belang van Rotterdam, den bloei en de welvaart der Gemeente. Of het alleen vreugde over zijn aanblijven was, of dat ook in ’t spel was blijdschap over ’t heugelijk feit, dat luttel maanden te voren een stoomschip in zee was gegaan langs den Nieuwen Waterweg, waarvoor Vollenhoven krachtig had geijverd — de Gemeenteraad had besloten zijn portret te laten maken en in het Museum te plaatsen, in afwijking van den regel, dat zoo iets gebeurt na aftreding der Burgemeesters.

De heer J. van der Hoop Jz., vertegenwoordiger der kunst in den Raad, beantwoordde Van Vollenhoven’s mededeeling, met een speech, waarin hij vertelde, wat de Raad had gedaan, met goedvinden van den Burgemeester. Zóó kwam dit portret in het Museum. Jammer, dat het geen kunstwerk was. In strijd met den aard van J. van Vollenhoven geeft het hem te zien,

een en al deftigheid, zonder de prettige uitdrukking, eigen aan zijn gelaat. 't Was dan ook opgedragen aan Jan Wendel Gerstenhauer Zimmerman, een middelmatig schilder, die zich te Rotterdam had gevestigd.

Portretten kwamen er nog genoeg. B. en W. deelden op den 9den Augustus mede, dat de heer D. van der Pot er een had geschonken van kapitein Hendrick Hartman, die, uit Antwerpen gekomen, te Rotterdam een huis kocht in 1603 en er trouwde in 1604. Hij was een van de vier Hollandsche zeekapiteins, die zeven rijkgeladen Spaansche galeien in 1602 veroverden bij Grevelingen. Het stuk, waarop ook zijn schip staat, is gedateerd 1605; en wordt vermeld in den Inventaris van zijn nalatenschap, op 23 Januari 1632 geschreven door den notaris J. van Aller Andriesz. De heer Van der Pot schonk tevens de portretten van Willem van der Pot en diens vrouw Sara Bosch, in 1733 geschilderd door den Rotterdammer Dionys van Nymegen. W. van der Pot was dichter; achter hem staat dan ook, naar den smaak van zijn tijd, een lier met een olijftak. Ook zijn kleeding toont dat het de pruikentijd was. Hij bezong zijn landgoed Endeldijk, maakte „lierzangen" en tal van gelegenheidsgedichten. Alles bijeen vormend een boekdeel, dat hij in 1768 drukken liet. Zijn dichtroem duurde echter kort. Witsen Geysbeek reeds vond dat het Hofdicht „een stijve houding" had, en niet haalde

bij de Hofdichten van J. de Marre, en oordeelde dat Van der Pot „ver te kort schoot in dichtvermogen bij D. Smits." Dat was in 1824. Wie thans zijn bundel opent, kan geen kwartier geven aan het bombastig poëzieloos gerijmel. Zóó dichter, zóó schilder: W. van der Pot en D. Smits bezongen de kunst van D. van Nymegen!

Van mevrouw de weduwe P. J. van Wageninge, geboren Jochem, werd door B. en W. op 22 Augustus een geschenk ontvangen, dat meer beteekende: De keisnijder, uit de school van Frans Hals, waarvan Adriaan Verdoel (1620—1680?) een copie schilderde, dat in 't Museum te Leipzig hangt. Een kwakzalverstafreel, zooals ook A. Brouwer schilderde. Het jaar 1873 bracht niets van beteekenis. Van mevrouw C. Marjolin werd in 1874 aanvaard een uitstekende schets in olieverf, het borstbeeld van een herder, die omhoog ziet naar een stormachtige lucht, geschilderd door haar in 1852 overleden vader Arie Scheffer.

Reeds werd vermeld, dat in 1874 een begin werd gemaakt met het inrichten van een lokaal op de benedenverdieping tot een „portretgalerij". Daar werden nu opgehangen de portretten van Mr. G. K. graaf van Hogendorp, door C. Cels; van Burgemeester J. F. Hoffmann, door R. van Eijsden; van keizer Napoleon I; van Burgemeester J. van Vollenhoven, — alle ontvangen van 1865 tot 1872.

In 1876 werden verscheidene geschenken aanvaard.

Het kerkbestuur der Oud-Katholieke gemeente te Rotterdam, gaf een voorstelling van St. Hieronimus, dat gekatalogiseerd werd als een werk van een onbekend meester. Mevrouw de weduwe J. A. Voorn Boers, eene dochter van den te Rotterdam in 1850 overleden schilder Jean Augustin Daiwaille, die 't meest lithographieën en 't best pastel-portretten maakte, schonk een portret van haar vader, in pastel, en een, door J. V. van Gelder in 1844 gemaakt borstbeeld in pleister van den schilder B. C. Koekkoek, echtgenoot van haar zuster en leermeester van haar broeder A. J. Daiwaille. Op eene veiling te Rotterdam, op 2 Maart 1867, kocht de heer A. Martinius een schilderij, voorstellende „Bileam en de Engel", tengevolge van een valsche handteekening, toegekend aan Gerbrand van den Eeckhout. Dien naam droeg het stuk nog, toen de heer Martinius het in 1876 vermaakte aan het Museum. Later zag de heer F. D. O. Obreen dat de handteekening onecht was, maar durfde de toeschrijving aan Gerrit Claesz. Bleecker, door Dr. W. Bode geopperd, nog niet overnemen, zooals later gebeurde. Dr. Valentiner schreef over dit stuk: Bleecker was, evenals Rembrandt, bij Lastman in de leer, en wellicht terzelfder tijd, daar de eerste berichten over hem als zelfstandig schilder zijn van 1625. De Profeet Bileam van Rembrandt, ongeveer 1626 geschilderd in de kleurscala van Lastman, zal door Bleecker gebruikt zijn, verbeterd in den opbouw en met rijker licht-

nuanceering, terwijl de gelijkmatig van links naar rechts loopende stoffeering van den achtergrond de ruimte duidelijker verdiept en alles netter en zorgvuldiger in de uitvoering is, — toch is deze kunst zielloos naast de temperamentvolle uiting van den genialen grootmeester.

Op de veiling der verzameling van wijlen Ed. L. Jacobson, in April 1876 te Parijs, was een schilderij van den Franschen schilder Joseph Billardet met een voorstelling van Petrus Venerabilis, abt van Cluny in de jaren 1118 tot 1156. De heer Joseph Jacobson kocht dit voor het Museum. Billardet (1818 tot 1862) was leerling van Paul Delaroche en Arie Scheffer, en volgde, zooals ook dit stuk getuigt, de Romantische school. Hoewel hij woonde te Gray, in het Departement Haute-Saône, zond hij, vermoedelijk op Scheffer's aansporing, schilderijen naar de tentoonstellingen te Rotterdam. Arie Scheffer was te Rotterdam nog niet vergeten. Met genoegen werd op 20 April 1877 van den Directeur-Honorair A. J. Lamme aanvaard een borstbeeld van den schilder, in 1849 door zijn dochter, mevrouw C. Marjolin, in pleister geboetseerd. Tenslotte zij vermeld eene door den heer J. van der Hoop Jacz. in Januari 1878 geschonken aquarel van Pieter van der Velden, die te Rotterdam geboren was op 5 Mei 1837.

Thans moeten wij mededeelen welke kunstwerken in dit achtjarig tijdvak voor het Museum werden gekocht.

Op den 25sten April 1871 verkreeg het Museum het zeer interessante boomrijk landschap, in 1665 geschilderd door Jacob van Ruijsdael, den zoon van den grooten Salomon van Ruijsdael, voor *f* 370. In October van hetzelfde jaar verkocht de heer D. A. Lamme de laatste schilderijen, nagelaten door den heer D. Vis Blokhuyzen, met de verzameling van den heer J. J. H. Antheunis. Toen werden gekocht uit laatstgenoemde verzameling N°. 21, *De zeven Werken van Barmhartigheid*, geteekend met een huismerk en het jaar 1580, van een onbekenden schilder uit de Haarlemsche school, en N°. 26, Boerenerf met vee, van den zeldzamen schilder Jacob Koninck, die te Amsterdam geboren werd omstreeks 1616, te Dordrecht woonde in 1633, vervolgens naar Rotterdam verhuisde, waar hij ruim tien jaar bleef en zijn meer bekenden broeder Philips Koninck anderhalf jaar huisvestte, vervolgens naar Den Haag trok en eindelijk verdween naar Denemarken. Boijmans mag er op bogen, dat het van zijn zeldzame werken een der fraaiste bezit. Zonderling klinkt het, dat de Commissie, die behagen schiep in deze werken ook een vroeg teekeningetje van D. Bles kocht, een stadsgezichtje van J. G. Smits, met een beter landschap, geteekend door P. Stortenbeker.

Ongeveer een maand na de ontvangst der *f* 5000, gelegateerd door den heer J. van Dam van Noordeloos, werd te Amsterdam verkocht de verzameling Roëll-Hodshon. Een uitgezochte gelegenheid om het legaat

te besteden. De schilderijen van E. Murant en Pieter Jansz. Saenredam, die in het Museum ieders aandacht trekken, werden er gekocht voor *f* 2915 en *f* 1150. De Commissie had nog een goede som beschikbaar; de heer D. A. Lamme hield in October een veiling, gedeeltelijk bestaande uit de schilderijen, nagelaten door mevrouw de weduwe J. H. van der Kuhlen van Zwijndrecht. Daar werden gekocht: 't guitig stukje van R. Brakenburg, „'t Is geen spekje voor je bekje", *f* 880; de Boerenbruiloft met handjeplak, toegeschreven aan C. de Man, wien ook werd toegekend een werk van dezelfde hand met gelijksoortige voorstelling, voor het Prins Mauritshuis drie jaren later gekocht, dat duidelijk geteekend is J. de Man. Voor 't stuk in Boijmans werd betaald *f* 517. Bovendien kreeg de Commissie de twee paneeltjes, door Dirck Dircksz. van Santvoort in 1632 geschilderd, voor *f* 638. In deze bedragen zijn meegeteld de 10 percent provisie van den auctionaris-Directeur.

De heer D. A. Lamme veilde 31 Mei tot 2 Juni 1875 de verzameling Van Vollenhoven-Plemp. Daar werden gekocht het schilderij, Saul op den weg naar Damascus, van G. Cl. Bleecker, over wien wij reeds gesproken hebben, voor *f* 360, en een intressant stuk van Nicolaas van Gelder, een Hollandsch stillevenschilder, die deze voorstelling van doode vogels in 1672 op doek bracht, dat ook slechts *f* 360 eischte. Daarentegen werd *f* 440 besteed voor een zwak gezicht op een

Hollandsche haven bij winter, van Abraham Storck, in 't Museum reeds vertegenwoordigd door een Italiaansche haven uit het legaat-Boijmans. Ongelukkig was de Commissie meestal, waar zij werk van later schilders kocht en zij zich leiden liet, niet door het kunstgehalte der werken, maar door andere overwegingen. Den 6den Januari 1862 was in Den Haag verkocht de boedel van J. E. J. van den Berg, te Rotterdam geboren in 1802, schilder van beroep, tot zijn dood in 1861 leeraar aan de Teekenacademie in Den Haag. Tot dien boedel behoorden de portretten van zijn vader en moeder, dien den jeugdigen Jacobus Everardus Jozephus op haar schoot houdt. Deze portretten waren geschilderd door zijn vader Gijsbertus Johannes van den Berg, die te Rotterdam had geleefd van 1769 tot 1817. De Rijksadviseurs voor Monumenten van Geschiedenis en Kunst hadden die twee stukken gekocht voor *f* 1374, en voor dien kolossalen prijs werden de stukken overgenomen door het Museum omdat ... de schilder een Rotterdammer was! Daar zij meer in een verzameling betreffende Rotterdam's geschiedenis dan in een kunstmuseum thuis behooren, verhuisden zij later uit het Museum naar de Verzameling van het stadsarchief. Hetzelfde lot deelde een bloemstuk van zekeren A. Steenbergen die te Hoogeveen geboren was in 1814. Het werd voor *f* 470 op de veiling van 31 Mei 1875 gekocht, waarschijnlijk omdat de schilder verwant was met een Rotterdamsche familie. Toen beter

werken ruimte eischten, moest ook dit verdwijnen.

De Commissie voelde dat deze aankoopen geen aanwinsten voor het Museum waren. Zij had nog altijd — als er geen legaten werden geschonken, en dit gebeurde zelden — slechts *f* 1000 in 't jaar tot haar beschikking, welke aan 't eind van het jaar moesten worden teruggeven, als zij niet gebruikt waren. Terecht schreef zij in het Verslag over het jaar, waarin de laatstgemelde stukken waren gekocht, dat het hoe langer hoe moeilijker werd, eene verzameling als de Rotterdamsche „uit te breiden en te verrijken met kunstschatten uit „den bloeitijd der Nederlandsche school," omdat zij schaars werden en omdat „de sommen in den strijd „om het bezit ervan gaarne en terecht besteed, het „voor ons ondenkbaar maken, het langs dien weg „meester te worden." Aan de voor de hand liggende middelen ter verbetering, het veranderen van het jaarlijksche bedrag in een fonds en het verhoogen van dat jaarlijksch bedrag, durfde de Commissie niet denken. Zij zocht haar troost in een overweging, die reeds vóór 1847 verscheiden prullen in het Museum bracht. Ook nu weêr was de leus: „uitbreiding op historisch „terrein". Daardoor — schreef de Commissie tamelijk naïef — kon het Museum „meer en meer den *kunst-„vorscher* worden aanbevolen." Hem kon zij wijzen „op merkwaardige voortbrengselen van kunst uit een „tijdvak, niet ten onregte de periode van verval ge-„noemd, die het bewijs leveren hoe het toch immer

„aan enkelen door vlijt en studie" — aanleg wordt niet genoemd — „gelukt is een schakel te vormen „tot de kunst-herleving, die wij thans mogen aan- „schouwen en waarderen." In die richting — zóó verklaarde de Commissie — was zij „dan ook dit jaar „weder door den aankoop van eenige zeldzame en in „dat opzigt belangrijke kunstproducten vooruitgegaan." De bloemen van Steenbergen en de portretten van G. J. van den Berg kunnen moeilijk onder deze kunstproducten gerangschikt worden. In plaats van „eenige" was er één schilderij, dat terecht zóó genoemd werd: het landschap met vee, van den Amsterdamschen schilder-etser Wouter Johannes van Troostwijk (1782—1810). Bijzonder begaafd, gebruikte hij zijn vrijen tijd — hij bekleedde een ambt aan het Stadhuis — voor studie der natuur en der werken van Dujardin, A. van de Velde en Paulus Potter. Den invloed dezer meesters is zelfs — gelijk J. Ph. van der Kellen deed opmerken in *Le Peintre-graveur* — te herkennen in de wijze waarop hij licht en schaduw schikte. In 1875 werden zijn nagelaten schilderijen te Amsterdam verkocht: het Rijksmuseum kocht er twee Geldersche landschappen, het Museum-Boijmans een Hollandsch landschap met vee.

In 1874, den 31sten Maart, werd op de veiling Rodrigo Nunes te Amsterdam door de Commissie gekocht een schilderijtje, door haar medelid en Secretaris Charles Rochussen in 1866 geschilderd. Het stelt de manoeu-

vres der rijdende artillerie in het kamp te Millingen voor, en kostte *f* 1140. Professor Dr. W. Vogelsang schreef luttel jaren geleden van die Rijdende Artillerie terecht, dat bij Rochussen het picturaal bijzakelijke hoofdzaak is.

Hij geeft hier een zeer gewoon, niet literair geval, schijnbaar enkel om de beweging der paarden en om de kleur van blauw-gouden uniformen; maar wie dien officier op zijn schimmel daar met getrokken sabel ziet staan op den heuveltop zal zich niet kunnen vrijmaken van de gedachte dat dit de kleine held van een militaire romanpassage is, of althans, dat de schilder hier allerlei bijgedachten heeft willen uitdrukken. Waar wijst hij heen? wat volgt men hem zoo haastig? welk een geheimzinnige, fascineerende kracht gaat er van dien jeugdigen bevelhebber uit? Is de vijand achter dien heuvel, zullen zijn kogels heden deze mannen bereiken, of is de victorie met hen?... Zoolang als men wil kan men doorgaan. Alles past er min of meer op, maar *niets van dit alles heeft iets met de picturale eigenschappen van het werk te maken*. Zal het daarnaar gewogen worden, dan bevinden we het meedoogenloos te licht. Er is iets gemaakts in dat glazige waas, waarachter die figuurtjes zoo nevelachtig verschijnen, geen beweging is overtuigd gelukt, geen brokje voldoende gedocumenteerd, geen stof zoo uitgedrukt, dat er geen twijfel meer aan bestaat. Het is in den grond romantiek en staat in logisch verband met Rochussen's overige werk en de richting van zijn tijd. Het is geen wonder, dat juist Rochussen, die historie schilderde minder uit paedagogische, dichterlijke of wetenschappelijke oogmerken, dan wel om de gelegenheid met bonte zijde en fluweel te werken, en zoo reeds bij oppervlakkige behandeling — Rochussen was trotsch al zijn uitvoerigheid oppervlakkig — een sterk effect te maken; het is geen wonder zeggen wij, d t juist Rochussen, wanneer hij er dan al eens een enkelen keer toe besloot de geschiedenisboeken of de historische romans dicht te laten, juist naar soldaten keek. Hier was tenminste ook in het moderne leven nog kleur. Bovendien volgde hij een bepaalde traditie.

Voor de uitbreiding van het Museum op historisch terrein, door de Commissie nogmaals in haar Verslag van 1875 op den voorgrond geplaatst, stelde zij zich, helaas, niet tevreden met werken van schilders als Troostwijk. Eer schijnt, dat zij ieder Rotterdammer, die een penseel had gehanteerd, voor de vergetelheid, waartoe hij gedoemd was, althans in dit Museum wilde behoeden. En Ch. Rochussen vooral was hierop uit. Hij berichtte in 't begin van 1876 dat er gelegenheid was om te koopen De echtscheiding, van Tollens, zóó week en zoet, in 1846 geschilderd door den geheel vergeten, in 1874 gestorven J. H. van de Laar, die leeraar was geweest aan de Rotterdamsche Academie. Voor dat prul werd op den 12den April 1876 weggesmeten *f* 900! Eerst twee jaren daarna kon weer wat worden gekocht. Op de veiling der verzameling van den heer J. D. W. Koch, te Amsterdam, werd 22 Januari 1878 de som van *f* 3420 besteed voor een tweede schilderij van het Commissielid Charles Rochussen, dat hij één jaar na het vorige had gemaakt. 't Stelt voor den Slag bij Malplaquet. Over de picturale waarde van dit stuk behoeven wij niet te spreken: zij is aan die van het vorige gelijk. Hier is de houding van Prins Jan Willem Friso, bloothoofds staande met een vaandel op een verschansing, even gemaakt en romanachtig, als de bevelhebber op 't ander stuk.

De Directeur D. A. Lamme was, toen dit stuk gekocht werd, reeds geruimen tijd lijdende. Een onge-

neeslijke kwaal sloopte zijn forsch lichaam en belette hem meer en meer zijne betrekking behoorlijk waar te nemen. Toch kon hij van haar niet scheiden. Zelfs niet toen hij Rotterdam verlaten en de, sedert afgebroken, buitenplaats De Engelenburg bij Berg en Dal betrokken had. Hierop werd aanmerking gemaakt in de dagbladen, en er werd geklaagd, dat het Museum daaronder leed. Eindelijk, den 19den September 1878, werd in den Gemeenteraad zijn verzoek om ontslag ingediend. Het werd hem eervol verleend, onder dankbetuiging voor bewezen diensten. Nog geen half jaar later, op 11 Februari 1879, bezweek de heer D. A. Lamme!

Na zijn ontslag bleef het Museum ruim vijf maanden zonder Directeur. In dien tijd werden zeer gewichtige veranderingen beraamd, zóó belangrijk, dat zij een afzonderlijke paragraaf verdienen.

Hier boeken wij slechts een bewijs, hoe noodig een Directeur was voor de Commissie. Aan deze ontging, naar het schijnt, het verschil tusschen een Museum van Beeldende Kunst en een Museum van Oudheden. Zij toch kocht in December 1878 op een veiling te Rotterdam een wapenbord van het *Zakkendragersgilde* uit de achttiende eeuw. Het was een kolossaal doek, ruim drie meter breed en bijna twee meter hoog. Een onbekende hand had er zeer gebrekkig op geverfd een gezicht op de kolk; daarboven zweefden de wapenschilden van Commissaris en Hoofdlieden.

Wijziging der Verordening betreffende het Museum en Vaststelling van een Instructie voor den Directeur.

Nauwelijks had de Commissie voor het Museum bericht, dat de heer D. A. Lamme ontslagen was, of zij wilde voor een opvolger zorgen. Daarbij handelde zij overeenkomstig de Verordening, zooals zij ook bij de benoeming van den heer D. A. Lamme had gedaan. Den 26sten September 1878 besloot zij den kunstschilder P. A. Schipperus voor te dragen en die voordracht in te zenden bij den Gemeenteraad. Spoedig meldde zich evenwel bij haar aan de heer Fr. D. O. Obreen, Adjunct Bibliothekaris-Archivaris der gemeente, op kunstgebied bekend door zijne mededeelingen betreffende Rotterdam's kunstgeschiedenis in de *Rotterdamsche Historiebladen* en de, in 1877 door hem ondernomen uitgaaf van het *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis*. De Commissie besloot echter niet terug te komen op haar besluit en zond aan den Raad de voordracht van den heer Schipperus.

Dit stuk werd meegedeeld in de Gemeenteraadszitting van 17 October, en het besluit erover werd uitgesteld tot een volgende vergadering.

De sollicitatie van den heer Obreen bleef geen geheim en op denzelfden 17den October behelsde de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* een opstel der redactie over vacaturen. Daarin werden aanbevolen eene herziening

der Verordening en de candidatuur van den heer Obreen. Wat het eerste betreft, achtte zij het verkeerd „den „Directeur geen bezoldiging toe te kennen en hem in „plaats daarvan eenige percenten toe te leggen van „den prijs, waarvoor schilderijen, natuurlijk onder zijne „medewerking, worden aangekocht.” Zij vond dit eigenlijk eene premie op duur koopen. Bovendien moest, naar haar oordeel, de omschrijving der verplichtingen van den Directeur herzien worden. De Directeur „be-„hoort, zonder voorweten der Commissie van toezicht, „zich niet uit de stad te verwijderen, zoodat het niet „meer gebeuren kan, dat hij tevergeefs wordt gezocht, „wanneer het Hoofd der gemeente met een doorluchtig „vreemdeling het Museum bezoekt. Het moet ook „onmogelijk zijn, dat de Directeur feitelijk elders woont, „al behield hij ook hier ter stede zijn domicilie. Eindelijk „is het wenschelijk, dat op een of andere wijze gezorgd „wordt, dat de Directeur althans op zekere uren kan „worden aangetroffen op het Museum.”

„Hoe goed de instructie van den Directeur ook „gemaakt worde, toch” — zoo schreef het blad — „zal „het wel ’t meest aankomen op zijn persoon. En in „dit opzicht heeft het verleden ons eenige dingen „geleerd, waarmede wij voor de toekomst winst kunnen „doen. Zoo kort mogelijk samengevat, komt het hierop „neder: tot Directeur worde geen schilder aangesteld. „Men kiest geen letterkundige tot bibliothecaris, omdat „hij in den regel de boekenkennis mist, die voor dit

„ambt een vereischte is, en omdat zijn geestesrichting „niet strookt met de werkzaamheden aan dat ambt „verbonden. Is het anders gesteld met den schilder „die aangesteld wordt tot directeur van een Museum?

„Wat moet de Directeur van ons Museum doen? „Hij moet den catalogus in orde brengen. Daartoe „moet hij kennis hebben van de geschiedenis der „schilderkunst als een schilder zelden heeft, daar deze „meer achter den ezel, dan in boeken of Musea zit.” Bij een schilder-Directeur is gevaar voor plaatsing der schilderijen naar de relatieve waarde, welke zij, in verband met het genre, met de school van den schilder-directeur, in diens oog hebben. Is de aanstelling van een schilder wenschelijk met het oog op het aankoopen van kunstwerken? Dit noemde het blad in zekeren zin een ondergeschikt punt, daar de geldmiddelen slechts zelden het aankoopen van een stuk toelaten. De acquisities, welke het Museum krijgt bij gelegenheid van de tentoonstellingen, konden onvermeld blijven „daar deze meer de aanmoediging van die „tentoonstellingen, dan de verrijking van het Museum „ten doel hebben.” Doch, moge zelden een stuk worden aangekocht, nu en dan geschiedt dit toch, en — vraagt het blad — is het daarbij niet van belang, dat de directeur schilder zij? „Wij ontkennen het ten stelligste” — luidt het antwoord. — „Een schilder oordeelt al „licht minder objectief, juist omdat hij schilder is. Zijn „genre, zijn school hebben natuurlijk het meest zijn

„sympathie. Ook in de kunstwereld doen antipathieën „zich gelden. Onbevangener is het oordeel van hem „die niet schildert, maar toch de schilderkunst begrijpt, „verstaat; die niet het penseel hanteert, maar goede „producten van het penseel beoordeelen kan. Boven- „dien is er op aankoopen plan, kan men dan niet het „advies inwinnen van anderen?" Herinnerd wordt aan de kritiek, door Lord Ronald Gower in 1875 geoefend op de behandeling en het katalogiseeren der schilderijen in het Museum-Boijmans; aan de kritiek van Maxime du Camp en van W. Burger. Ten slotte wordt gezegd: „De Directeur zal veel te doen hebben, „zijne betrekking zal alles behalve een sinecure wezen — „wanneer hij wil voldoen aan hetgeen de vreemde „kunstkenners, onze kunstliefhebbers, de ingezetenen „dezer gemeente mogen eischen."

In de zitting van den Gemeenreraad, één week later gehouden, werd medegedeeld een voorstel tot wijziging van artikel 6 der Verordening betreffende het Museum, dat was ingediend door zes leden van den Raad, de heeren J. B. Hoogeweegen, J. Hudig, J. Mees, A. Milders, R. P. Thooft en A. E. Roest van Limburg. Op drie punten zou de Verordening moeten gewijzigd worden: 1°. de Commissie voor het Museum zou opmaken een voordracht van drie personen, waaruit de Gemeenteraad den Directeur zou benoemen; 2°. de Directeur zou genieten een jaarwedde, door den Raad op voorstel der Commissie te bepalen; 3°. eene instructie

voor den Directeur zou worden vastgesteld door de Commissie onder goedkeuring van Burgemeester en Wethouders. Dientengevolge moest dan het artikel der Verordening vervallen, dat aanwees wat den Directeur was opgedragen.

In de toelichting werd gezegd, dat de bepaling der Verordening, tengevolge waarvan de Directeur zijne betrekking uit belangstelling onbezoldigd waarneemt, geen genoegzaam waarborg geeft voor het onafgebroken en nauwlettend toezicht, dat eene zoo kostbare kunstverzameling vereischt. Immers indien de Commissie in het vervolg vermindering van belangstelling of verslapping van toezicht bij den Directeur mocht meenen op te merken, dan zou zij zich allicht van het maken van aan- of opmerkingen laten weerhouden door de overweging dat de onbezoldigde Directeur gratis diensten aan de gemeente bewijst. Derhalve was de toekenning van eene belooning aan den Directeur wenschelijk en in verband daarmede het vaststellen van een instructie voor den Directeur.

„Met het oog op de kostbaarheid der verzameling „en het gewicht der betrekking was het wenschelijk „den Gemeenteraad een grooter aandeel dan thans in „de benoeming van den Directeur toe te kennen. „Vandaar het voorstel om de voordracht uit te breiden.” Zóó luidt het opschrift van het zilverpapiertje, waarin gewikkeld werd de pil voor de Commissie, die niet langer de benoeming van den Directeur in handen

zou hebben door 't recht om slechts één persoon voor te dragen. En om dat zilveren werd nog een gouden papiertje gedaan, met het naïef complimentje: „Het is „ondenkbaar, dat de Commissie voor die betrekking „een vreemdeling in de beeldende kunst zou voor-„stellen, en schijnt dus *de bepaling, dat de Directeur „een deskundige daarin moet zijn, als overbodig te „kunnen vervallen.*"

De zes Raadsleden dachten aan geen andere wijzigingen der Verordening. De Commissie voor het Museum bleef die zij was. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* had gesproken van eene commissie van *Toezicht.* Zij bleef een Commissie van *Bestuur.*

Op den 7den November werd het voorstel van het zestal in den Gemeeneraad behandeld. De heer J. van der Hoop Jacz. had twee amendementen. Hij wilde dat het eerste punt zou luiden: de voordracht zal moeten bestaan *zoo mogelijk* uit twee of drie personen. Dit amendement werd verworpen met 33 tegen 4 stemmen. Hij wenschte dat het tweede punt facultatief werd gemaakt. De Directeur *kan* worden bezoldigd. Dit amendement werd verdedigd door Mr. J. van Gennep. Is het een eerepost — zóó redeneerde deze spreker — dan zal bezoldiging waarschijnlijk overbodig zijn; wil men de eer laten vervallen, dan zal men met een zeer klein traktement niet kunnen volstaan. Er kan iemand zijn die de eer wil en niet het geld. Voor een ander kan de eer niet genoeg wezen. Daarom

is 't wenschelijker het toekennen van traktement facultatief te laten. De heer R. P. Thooft kon echter niet toegeven, dat de betrekking, bezoldigd wordend, geen eerepost zou blijven. Het tweede amendement werd verworpen met 29 stemmen tegen 8, en het geheele voorstel aangenomen met 34 stemmen tegen 3: de heeren Van der Hoop, Wolvekamp en Burgemeester Van Vollenhoven.

Aan de Commissie voor het Museum werd nu verzocht een nieuwe voordracht op te maken en eene instructie op te stellen. Met het eerste kwam zij gereed op 28 Januari 1879. Zij besloot den Raad aan te bevelen de heeren P. A. Schipperus, Fr. D. O. Obreen en J. van der Kellen, kunsthandelaar en leeraar in het handteekenen aan de Hoogere Burgerschool met driejarigen cursus. Met de Instructie kwam zij niet zoo spoedig klaar. De heer Van Gennep werkte haar ontwerp om. In den tusschentijd vernam men van de twee eerste candidaten een en ander. Het *Athenaeum* en de *Nederlandsche Spectator* prezen Obreen's *Archief*, en de heer Schipperus maakte eene afbeelding van het kasteel te Arolsen, die door het korps officieren der dienstdoende schutterij den Koning en de Koningin zou worden aangeboden na hun huwelijk.

De Gemeenteraad ontving in haar zitting van den 13den Februari de voordracht en de Instructie met het voorstel om aan de betrekking te verbinden een jaarwedde van .... 600 gulden. De voornaamste nieuwe

bepalingen der Instructie waren: „De Directeur is onder „toezigt der Commissie belast met het dagelijksch beheer „over het Museum" — „Hij zorgt dat de Catalogus" (*de* Catalogus is die der schilderijen; aan de verzameling teekeningen werd niet gedacht) in de Hollandsche en in de Fransche taal nauwkeurig „worde bijgehouden" (aan een Catalogus in de Engelsche taal werd niet gedacht), „en dat een voldoend aantal exemplaren steeds „aan het lokaal voorhanden en verkrijgbaar zijn" — „Hij bezoekt het Museum geregeld en ziet toe op de „getrouwe naleving der door den Raad gemaakte „bepalingen omtrent de openbare bezigtiging van het „Museum en omtrent de gevorderde toegangsgelden. „Wordt hij door ziekte of afwezigheid langer dan „8 dagen verhinderd, dan geeft hij daarvan kennis „aan den Voorzitter der Commissie" — De oude bepaling dat de Directeur „*des gevraagd*, de Commissie van „bericht en raad moest dienen omtrent alles het Museum „betreffende," werd geschrapt, en in plaats van de bepaling, dat hij „aan de Commissie die voorstellen „(kon) doen, als hij in het belang van het Museum „noodig acht," kwam nu: „Bij vooronderstelde of aan„geboden gelegenheid tot uitbreiding van het Museum, „door schenking of afstand in bruikleen, verleent hij „zijne belangstellende medewerking. Ook tracht hij „zich steeds op de hoogte te houden van de gelegenheid „tot aankoop van zoodanige kunstwerken en kunst„voorwerpen, als bijzonder geschikt worden geacht tot

„completering van het Museum. Hij doet, daartoe termen „bevindende, de noodige voorstellen aan de Commissie."

In het laatste artikel werd den Directeur opgedragen wat tot dusver door den Secretaris der Commissie was verricht: het jaarlijks uitbrengen van een verslag aan de Commissie omtrent den toestand van het Museum.

Op den 27sten Februari 1879 werd door den Gemeenteraad de instructie goedgekeurd, nadat op aandrang van den heer Milders was goedgevonden in haar op te nemen de bepaling, dat de Directeur te Rotterdam moest wonen. Bij het afdrukken werd dit echter vergeten. In dezelfde zitting werd tot Directeur benoemd de heer Fr. D. O. Obreen met 24 stemmen tegen 10 op den heer Schipperus.

Tegelijk met den Directeur D. A. Lamme vertrok de concierge, en op voorstel van den Directeur Obreen werd spoedig na zijn optreden besloten nog een suppoost aan te stellen. De benoemingen van den nieuwen concierge, van den nieuwen suppoost en de weldra noodig gebleken vervanging van een anderen suppoost, laten wij niet onvermeld omdat zij toonen hoe een Collegie als de Commissie voor het Museum nog in dien tijd daarbij te werk ging. Een der leden wilde een gehuwden huisknecht onder dak brengen, en hoewel hij hem reeds eene betrekking aan de botermarkt had bezorgd, die den man belette Dinsdags vóór één uur op 't Museum te zijn, werd de huisknecht benoemd tot concierge. Een lid had een koetsier, die van den bok gevallen en dientenge-

Fr. D. O. Obreen, Directeur van het Museum, 1879—1883.

volge wat sufferig was: hij werd suppoost. Een ander lid, die van een goede tafel hield, had een uitstekende keukenmeid, de dochter van een schoenlappertje, dat zijn brood moeilijk verdiende. Op zijn aanbeveling, doch zonder meedeeling van zijn motieven, werd dit ietwat gorig mannetje suppoost. Herinneren deze benoemingen niet aan den Regententijd?

Het Museum onder Fr. D. O. Obreen (1879—1883).

Het bedrag der jaarwedde, *f* 600, wijst aan, dat de Commissie voor het Museum en de Gemeenteraad het Directeurschap nog altijd beschouwden als een bijbaantje. De heer Obreen bleef dan ook Adjunct Bibliothecaris-Archivaris, maar kreeg verlof het Archief om 3 uur te verlaten en kon dus, tot de sluiting van het Museum, één uur daar aanwezig zijn. Het behoeft niet gezegd te worden dat hij er veel meer tijd aan besteedde.

Op den 24sten Maart werd hij door de Commissie geïnstalleerd. Hij vond in het Museum geen verzameling katalogussen van andere Museums, geen verzameling Veilingskatalogussen, geen boeken over beeldende kunst. De heer D. A. Lamme had die meegenomen en na zijn dood, werden zij op 20 December 1879 te Amsterdam publiek verkocht. Voor de geschiedenis van het Museum was de tweede verzameling hoogst

belangrijk, en daarom is het jammer dat zij niet gekocht werd voor het Museum. Niet dan met veel moeite gelukte het aan de opvolgers der heeren Lamme eenige katalogussen der voornaamste veilingen van 1864 tot 1879 bijeen te brengen. De heer Obreen begon de katalogussen van veilingen en Museums, die hem als Directeur werden toegezonden, voor het Museum te bewaren, en verwierf de toestemming der Commissie tot het koopen van eenige onmisbare handboeken.

Het Museum verkeerde bij zijn optreden in een verwaarloosden toestand. De glazen kappen boven vijf zalen sloten slecht, zoodat er meermalen lekkages waren en water op de schilderijen drupte, waardoor b.v. het stuk van B. C. Koekkoek aan den onderkant gebarsten en afgebrokkeld was. Op zijn aandrang werden de kappen hersteld. Daar het licht door de ligramen op de vloeren der zalen viel, zich niet voldoende op de wanden verspreidde en de schilderijen slechts belicht werden door de reflectie van den vloer, liet de heer Obreen linnen verhemelten onder de ligramen hangen, die in dit euvel voorzagen. Concierge en suppoosten hadden geen uniform, nu kregen zij die. De concierge had geen instructie, nu werd er een voor hem vastgesteld. Het aantal suppoosten was te klein voor behoorlijk toezicht, wij hebben reeds vermeld, dat er nog één werd benoemd. De loonen van concierge en suppoosten waren te laag, zij werden verhoogd. Was er 's nachts onraad in het Museum,

dan tastte men in het donker; een lantaarn werd in vijf zalen geplaatst.

De derde zaal, aan het Hogendorpplein, vroeger tijdelijk aan het Museum afgestaan, werd aan het Archief gegeven. Om toch de daar geplaatste 67 teekeningen te kunnen ophangen, werden in de tweede, de grootste teekeningenzaal drie schutten gezet, en een tweede portefeuillekast met vitrine aangeschaft.

Verscheidene schilderijen verkeerden in een treurigen toestand. De oude Beurs te Amsterdam, van H. Berkheijde, was op drie plaatsen gescheurd; de Zeevisschen, van A. van Beijeren, was zeer gebarsten en aan den achterkant bestreken met een mengsel van harst en olie; twee portretten, van C. J. van Ceulen; een mansportret, van B. van der Helst, dat nog stond op den naam van G. Flinck; twee portretten, van P. Nason; een bloemstuk van A. Breughel; het portretstuk van Ph. de Champagne en nog verscheidene anderen waren vroeger met lijm verdoekt en verkeerden dientengevolge in een bedenkelijken toestand. De heer Obreen liet door den deskundige W. A. Hopman de opgeplakte doeken en de lijm verwijderen en vervangen door doeken, bestreken met een verfvoedende specie, naar de methode, in de voornaamste museums reeds geruimen tijd toegepast. Drie jaren duurden deze herstellingen en er waren nog wel meer schilderijen die herstelling behoefden, indien de geldmiddelen het hadden veroorloofd. Aan hem de

eer een begin te hebben gemaakt met het redden van uitmuntende kunstwerken.

Van ettelijke schilderijen liet hij ook de laag oud vernis, die ze verduisterde, regenereeren. Dat kwam ten goede, niet alleen aan de werken zelve, ook aan de juiste toeschrijving. Twee portretten, aan G. Flinck toegekend, waren, zooals nu bleek, geteekend B. van der Helst 1646; op een portret van een oude vrouw, dat tot dusver was gerangschikt onder de werken van onbekende schilders, kwam de handteekening A. de Vries 1644 te voorschijn; op een vruchtenstuk, vroeger toegeschreven aan C. de Heem, de naam Joan Paulo Gillemans; op een havengezicht, vroeger A. Beerstraten gedoopt, de naam J. Beerstraten 1654. Ook zonder dergelijke ontdekkingen werden de attributies van enkele schilderijen verbeterd. Het portret der regenten van het Heilige-Geestgasthuis, tot dusver aan D. Mijtens toegeschreven, bleek te zijn geschilderd door J. Daemen Cool. Door het op 't stuk afgebeelde wapen werd het portret van een onbekende herkend als dat van Joris van den Heede. Door vergelijking met een prent kon bewezen worden, dat de man op een door G. Flinck geschilderd stuk D. Graswinckel was, de dichter en griffier der Staten-Generaal, en, te haastig, werd de vrouw op dit stuk genoemd Graswinckel's zuster, daar later bleek dat het zijn vrouw was.

Drie schilderijen, die in openbare instellingen hingen, werden door den heer Obreen in het Museum gebracht.

Uit het Heilige-Geest- of Oudemannenhuis een zinnebeeldige voorstelling der liefdadigheid, door Adr. van der Werff geschilderd in 1702. Het was een groot stuk, dat veel geleden had en verdoekt moest worden eer het in 't Museum werd opgehangen. Uit het oude Stadsgasthuis kwam een schilderij, hoog 1.60 en breed 2.32, voorstellende Jezus kreupelen en lammen genezend in het bad Bethesda, van een enbekenden schilder, later toegekend aan Dionys van Nijmegen. Ook dit had geleden en moest verdoekt worden. Waren deze twee stukken in ons oog geen aanwinsten voor de kunstverzameling, het tegendeel was 't geval met een schilderijtje, dat uit het Gemeente-archief werd gehaald: een gezicht op de oude Oostpoort te Rotterdam; eerst aan een onbekende, daarna aan Lieve Verschuier toegeschreven, bleek later dat dit juweeltje een werk van Aelbert Cuyp was.

Weldra moest de heer Obreen zorgen voor een nieuwen katalogus. De laatste uitgave was geleverd door den heer D. A. Lamme in September 1875, en zag er zonderling uit. Hij behelsde den katalogus van 274 nommers, in Augustus 1867 gemaakt door den heer A. J. Lamme; het vervolg, met 30 nommers, in 1869 uitgegeven door denzelfde; een tweede vervolg, met 20 nommers, bezorgd door D. A. Lamme in 1873, en een derde vervolg, 25 nommers groot, van denzelfden. In het geheel 349 schilderijen. In December 1877 verscheen van dezen katalogus een tweede druk, zonder

bijvoeging der aanwinsten, verkregen in 1876 en 1877. De ziekelijke toestand van den heer D. A. Lamme, was zeker oorzaak dat die vier katalogussen niet tot een geheel waren omgewerkt en bijgehouden tot 1877. In het Jaarverslag over 1880 meldt de heer Obreen dan ook, dat „er tal van schilderijen in het Museum „werden aangetroffen, die onbeschreven en onge- „nommerd waren.”

Sedert zijn optreden waren, blijkens den door hem in Juni 1880 uitgegeven katalogus, drie schilderijen gekocht: een, aan Sorgh toegekend, Boerenbinnenhuis; een Markt van Sijbr. van Beest, en het portret van J. van Crombrugge, door P. van Slingelandt. De Academie had geschonken een schilderij van H. A. van Trigt, mevr. de wed. J. G. F. Sleurs een voorstelling van Cimon en Pera, waarin later de hand van Adr. van der Werff werd herkend. Wanneer de acht verworven schilderijen worden afgetrokken van het aantal der in den katalogus van 1880 beschrevene, dan blijkt dat er onbeschreven waren gebleven twaalf, die van 1873 tot 1878 in het Museum waren gekomen, en hier reeds zijn vermeld.

Op 28 Maart 1879 zond de heer Arnold A. Lamme den heer Obreen eenige sleutels van het Museum, die gevonden waren in den boedel van den heer D. A. Lamme. Daarbij was een sleutel van een kast in de Directeurskamer, die — zooals het begeleidend

briefje meldde — „verschillende schilderijen bevat, die „indertijd door den heer D. Vis Blokhuyzen en mijn „vader terzijde gezet waren als minder geschikt om „in de zalen tentoongesteld te worden." Dat waren schilderijen uit de Verzameling-Boijmans, na den brand van 1864 niet geplaatst, hetzij omdat er reeds een voldoend aantal van den schilder waren, zooals met H. van de Sande Bakhuyzen en J. H. Verheijen 't geval was; hetzij omdat ze te geringe kunstwaarde hadden, zooals geoordeeld werd over eenige schilderijen uit 't begin der 19de eeuw, Turken's portret van mej. M. A. de Vries, het Boerenerf van J. F. Valois, om de beste te noemen; hetzij om redenen, die wij niet bevroeden kunnen, zooals geldt de Vruchtguirlande van Gillemans, de Zeehaven van J. Beerstraten. Van deze schilderijen werden er 22 door den heer Obreen weder in het Museum geplaatst, en in den katalogus beschreven. Uitgezonderd de twee laatstgenoemden, deelen wij meer het oordeel van de heeren Lamme en Vis Blokhuyzen dan dat van den heer Obreen.

De katalogus van 1880 bevatte 391 schilderijen, 42 meer dan de vorige, en 9 beeldhouwwerken, tot dusver niet vermeld. De indeeling in scholen, — de Hollandsche, Vlaamsche, Duitsche, en de Italiaansche, Spaansche en Fransche, — werd behouden, maar de vier afdeelingen van den vorigen katalogus werden tot één geheel gebracht. De biographieën der schilders

18

en de beschrijving der schilderijen werden uitvoeriger. Twee en zeventig facsimile's van monogrammen, handteekeningen, wapenschilden werden gemaakt, gedeeltelijk ter vervanging van oudere, die minder juist bleken. Alphabetische lijsten van de portretten en de schilders, in de Beschrijving vermeld, werden opgenomen, om de raadpleging van den katalogus gemakkelijker te maken. Het werd een statig boek in groot octaaf, en de prijs van de Hollandsche uitgave bleef 50 cents, die van de Fransche werd verhoogd tot 75 cents.

Men weet dat de Commissie voor het Museum reeds meermalen getoond had schilderijen van geringe kunstwaarde te willen opnemen, wanneer de makers niet vertegenwoordigd waren in de verzameling. Ook de heer Obreen was die meening toegedaan. In zijn verslag over 1881 schreef hij, dat „in een Museum zooveel „mogelijk de verschillende perioden, zoowel der oude „als nieuwe Vaderlandsche kunst op waardige wijze „vertegenwoordigd behooren te worden." De verschillende periodes, — die van verval zoo goed als die van bloei, die zonder zoowel als die met kunstenaars. Men weet reeds, hoe wij hierover denken.

Het kan ons dus niet verwonderen, als wij zien, dat geen geschenk werd geweigerd, al was 't nog zoo onbeduidend. Jonkheer Th. L. Gevers Deynoot legateerde in 1880 twee beelden en vijftien schilderijen. De laatste van 13 schilders, meest uit 't begin der

19de eeuw. Welk kunstgenot konden verschaffen de werken van Van der Flier, F. Breuhaus de Groot, Ch. H. J. Leickert, C. Lieste, Fr. Lintz, A. Pleysier, P. G. Vertin, enz.? Hadden de heeren van 1868 nog aan 't roer gezeten, zij zouden met dit legaat gedaan hebben zooals zij deden met dat van mej. Caster: een paar goede werken, zooals de Vrouw op een vlonder, van Apol, behouden en de rest verkocht, om daarvoor één of twee kunstwerken te verkrijgen.

Behalve met die 15 werd het Museum van Juni 1880 tot Juni 1883 vermeerderd met 26 schilderijen. Gekocht werden op de veiling C. Ulrich in October 1880 twee gezichten op Rotterdam, een door G. Pompe, het ander door J. Sonje geschilderd in 't laatst der 17de eeuw. Twee stadsgezichten van Fr. de Hulst werden 30 April 1881 verworven voor *f* 400, en voor *f* 300 in Mei 1881 de Treurende Emilia van Nassau, geschilderd omstreeks 1848 door den in 1849 overleden leeraar in het handteekenen aan de Academie te Delft W. H. Schmidt, reeds vertegenwoordigd door zijn Monniken. In 1882 werd het Museum voor *f* 150 verrijkt, als men het zoo wil noemen, met twee portretten, geschilderd door P. van der Werff. Aan de drie aanwezige stukken van hem kon men genoeg hebben gehad; maar het gold nu de portretten van een Rotterdammer en zijn vrouw!

In 1880 werden acht schilderijen geschonken en aan-

vaard. Van den onbeduidenden Nicolaas Muys hingen in 't Museum reeds drie schilderijen, daarbij kwamen drie grauwtjes, tafreelen uit tooneelstukken der 18de eeuw, bekend door gravures van Robert Muys. Bij het reeds aanwezige stadsgezicht, van B. J. van Hove, werd er nog één aangenomen. Van den Vlaam Frans de Vriendt (1518—1517) kwam er een levensgroot kniestuk, voorstellend hoe Lucretia, de vrouw van Collatinus, zich doodt door in haar boezem te steken een dolk, waarvan de punt was verdwenen onder een der vele overschilderingen, die het stuk ontsierden. Erg bijgeschilderd waren ook twee kolossale doeken, die als werken van Jordaens op de eerste veiling der verzameling van wijlen Koning Willem II waren opgehouden, op de tweede veiling voor *f* 480 waren gekocht door den heer Viruly van Vuren en Dalem, en 29 jaren later, 14 December 1880, op de veiling der verzameling van dien heer gekocht werden door den heer C. E. Viruly, die ze aan het Museum gaf. Niet geheel gaaf maar als kunstwerk uit de zestiende eeuw belangrijk, was een mansportret, dat door den heer P. de Kuijper geschonken werd, en zoo al niet van Jan van Scorel zelf, toch van een dezen naverwanten schilder is.

Het jaar 1881 bracht slechts drie geschenken: van den heer J. Jacobson een Rotsachtig landschap bij het bosch van Fontainebleau, door den schilder M. A. Kuijtenbrouwer gezonden naar de tentoon-

stelling te Amsterdam in 1848 en daar gekocht door den heer Ed. L. Jacobson, die er 28 jaren van genoot. Op de veiling van zijn verzameling te Parijs in 1876, ging het voor slechts 420 francs van de hand. Was het kaarslichtje van den Dordtenaar Michiel Versteegh (1756—1843), dat de heer J. van Mastenbroek schonk, beter aanwinst? Zeker was dit niet het derde stuk van S. Opzoomer, dat aangenomen werd van den heer R. Schuil, al was 't ook het conterfeitsel van een kapitein der schutterij en controleur der plaatselijke belastingen te Rotterdam!

Een aankoop uit het jaar 1882 dient nu vermeld. De Koninklijke Nederlandsche Yachtclub werd ontbonden. Zij had twee portretten: een, door N. Pieneman in 1853 geschilderd, van Koning Willem III, dat deze aan de Club had geschonken, en een van Prins Hendrik, oprichter en voorzitter der Club, geschilderd door C. Bisschop. Hoe te handelen met deze stukken? De Yachtclub besloot het portret van den Koning te schenken aan het Museum; de Commissie voor het Museum besloot het portret van den Prins te koopen voor *f* 3500. Hiertoe vroeg en kreeg zij van den Gemeenteraad een extra-subsidie van *f* 2500.

Zes geschenken kreeg het Museum in dat jaar. De heer G. Duuring legateerde Lepoittevin's fantastische voorstelling, hoe Ludolf Backhuyzen zeelui tracht over te halen om met hem gedurende een storm in zee te steken. Bij dit, uit de verzameling van Koning

Willem II in 1850 voor *f* 750 gekochte stuk, kwamen nog een bloemstuk van de dilettante L. A. Hoyer van Brakel en vier geschenken van de Academie.

De in 1880 gedrukte katalogussen waren op 't einde van 1882 nagenoeg verkocht; de heer Obreen maakte dus een nieuwen. Daarbij ging hij te werk, zooals hij in 1880 begonnen was. In plaats van de eenregelige beschrijving der werken en de tweeregelige kunstenaarsbiographieën der katalogussen van de heeren Lamme, gaf hij beschrijvingen, waardoor men de schilderijen kon herkennen, en vermeerderde hij de biographieën met de resultaten van het in ons land pas begonnen kunst-historisch onderzoek. Zóó kon hij nu het aan eenen nooit bestaan hebbende F. Seghers toegeschreven bloemstuk toekennen aan Frans Ykens; het Binnenhuis, dat voor een werk van Biset was gehouden, toewijzen aan Eg. Tilborch; het monogram op een stuk, dat St. Hieronimus voorstelt, uitleggen als het merk van E. Crynsz. van der Maes; de attributie Gillis de Hondecoeter verbeteren in Gijsbert de Hondecoeter. De verzameling was van Juni 1880 tot Juni 1883 vermeerderd met 41 schilderijen; zij telde 432 nommers. Het drukken moest de heer Obreen echter overlaten aan zijn opvolger.

In deze drie jaren werden ook verscheidene *teekeningen* gekocht en geschonken. Onder de gekochte worden als de voornaamste genoemd een gezicht op de stad Vienne, door J. Worst gemaakt in 1665,

eenige Bataafsche soldaten voor een herberg, van J. A. Langendijk, en het portret van Greenwood, door A. Schouman. De heer D. Franken Dz. schonk vier keurige teekeningen van Adriaen Pietersz. van de Venne, en mevrouw de weduwe C. Schuurmans, geboren Ripping, gaf een veertigtal teekeningen, meerendeels van Hollandsche meesters uit de 17de en 18de eeuw.

Vóór den brand van 1864 bezat het Museum eene verzameling *gravures en etsen*, die bijna geheel verloren ging. In 1879 schonk mevrouw de weduwe C. Schuurmans, geboren Ripping, ongeveer honderd prenten van Hollandsche, Fransche, Engelsche en Duitsche graveurs. Dat was het begin van de nieuwe prentverzameling, die het Museum thans bezit. Jammer genoeg, er was geen lokaal om prenten tentoon te stellen, hetgeen voor haar, de latere schenkers en de Directie een groote teleurstelling was. Van de heeren C. A. van den Abeele en M. Retemeijer werden in hetzelfde jaar eenige fraaie oude gravures ontvangen. In 1880 werden er eenige gekocht en schonk de heer Charles Rochussen tien etsen van zijn hand. In 1882 gaf de familie Tavenraat een exemplaar der etsen van den schilder J. Tavenraat.

Bij den brand van 1864 ging ook de hooggeprezen verzameling *Porcelein* van den heer Boijmans verloren. Mevrouw Van der Looy, geboren Castendijk, wilde dit verlies eenigszins vergoeden en schonk in 1880

eene kleine, niet bijzondere verzameling Chineesch en Japansch porcelein, die later noch vermeerderd noch verbeterd werd. Het kleine bedrag dat voor aankoopen beschikbaar was, en de zuinigheid, die voor het Museum het wachtwoord bleef, moesten maar al te dikwijls doen afzien van wenschelijke aankoopen voor de voornaamste verzamelingen.

Na even te hebben aangestipt, dat in 1881 begonnen werd photographieën te laten maken naar schilderijen en deze voor het publiek verkrijgbaar te stellen, komen wij aan eene belangrijke verbetering der vestibule, waarop reeds lang plan was geweest, maar waaraan eerst in 1882 kon worden begonnen, dank de vrijgevigheid van den heer C. E. Viruly. Den 1sten October 1883 was de beschildering der muren en der zoldering, naar de ontwerpen van den schilder Jacob Smits, voltooid. Weldra werd ook het groote middenstuk, door dezen geschilderd, in het plafond geplaatst, terwijl de trappen, die uit de vestibule naar de eerste verdieping leiden, tot halverwege met eikenhout werden bekleed. Wenschelijk bleek dat in de ramen, ter weerszijde van de voordeur, geschilderd glas werd geplaatst, en in de bogen boven de trappen als ook in de nis, die toegang geeft tot de grondverdieping, gordijnen werden gehangen, in harmonie met den stijl van het voorportaal. Ook dit werd verkregen. Al weer dank de vrijgevigheid van den heer C. E. Viruly.

Wij verzuimden te melden, dat Burgemeester J. van

Vollenhoven op den 10den Februari 1881 was afgetreden en vervangen werd door den heer Mr. S. A. Vening Meinesz.

De Directeur F. D. O. Obreen werd benoemd tot Hoofddirecteur van het te Amsterdam gestichtte Rijksmuseum, en dientengevolge, op zijn verzoek, eervol ontslagen als Directeur van het Museum-Boijmans en als Adjunct Achivaris-Bibliothecaris tegen 1 Juli 1883.

Het Rotterdamsch Museum verloor in hem een bijzonder accuraten en ijverigen Directeur, die veel meer deed dan verwacht mocht worden, zooals blijkt uit bovenstaand verslag van zijn arbeid.

Het Museum onder den Directeur P. Haverkorn van Rijsewijk.

De Commissie voor het Museum moest nu een voordracht maken. Liefst wilde zij overeenkomstig de redenen, die in 1879 bij de benoeming van den heer Obreen den doorslag gaven, geen kunsthandelaar of schilder, maar een beoefenaar der kunstgeschiedenis. Zij diende een voordracht in, bestaande uit de heeren: P. Haverkorn van Rijsewijk, redacteur van de Mail-editie der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en van de door hem geopende rubriek Letteren en Kunst in die Courant; J. Striening, Hoofdleeraar aan de

Academie, en J. van der Kellen, Kunsthandelaar.

Geen schitterende voordracht, gelijk men ziet. Slechts de eerstgenoemde had zich eenigermate gewijd aan de kunstgeschiedenis, die toen reeds een wetenschappelijk studievak was geworden. En buiten Rotterdam kon de Commissie niet gaan voor een bijbaantje met een salaris van *f* 600.

Toch beteekende de eerste candidaat meer dan hijzelf vermoedde, blijkens den tegenstand, dien hij vond. Het kunstwereldje te Rotterdam was een clubje van elkaar bewonderende schilders en dilettanten. Hij was gebleven buiten dat clubje en had de vermetelheid gehad somtijds ongunstig te schrijven over hetgeen de Academie tentoonstelde en te zwijgen over de enkele jaren te voren opgerichte en luttele jaren daarna verdwenen Vereeniging, die zich durfde noemen het *Aesthetisch Genootschap*. Zijn candidatuur werd dan ook bestreden door eenige anonieme schrijvers in *Het Rotterdamsche Nieuwsblad* en in een adres, door het bestuur van het *Aesthetisch Genootschap* gezonden aan den Gemeenteraad. Dit adres eindigde met het verzoek, de voordracht terug te zenden aan de Commissie voor het Museum, opdat deze er een zou maken van voor de betrekking bevoegde personen.

Burgemeester Vening Meinesz. deed den 12den Juli in de zitting van den Gemeenteraad opmerken, dat de voordracht was opgemaakt overeenkomstig de voorschriften der Verordening; dat sedert de inzending

der voordracht zich niets had voorgedaan, wat vroeger niet bekend was en thans invloed zou kunnen uitoefenen. Hij stelde dus voor, ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag, en, na eenige tegenspraak van de heeren H. Veder en W. van der Hoeven, werd besloten overeenkomstig het voorstel van den Voorzitter.

In dezelfde zitting zou de Directeur benoemd worden. Toen de voordracht aan de orde kwam, opperde de heer H. Veder, dilettant-schilder en sedert jaren lid van het bestuur der Academie, het bezwaar, dat de niet-deskundige heer Haverkorn van Rijsewijk nommer één der voordracht was. Het kwam den Voorzitter voor, dat de heer Veder bezig was over personen te spreken, en dat het wenschelijk was dit te doen in gesloten vergadering. Na afloop der werkzaamheden had de geheime zitting plaats, en na de heropening der openbare zitting werd overgegaan tot de benoeming. Van de dertig leden stemden vier blanco, van de zes en twintig stemmen werden er vijftien uitgebracht op den heer Haverkorn van Rijsewijk, zoodat deze benoemd werd met volstrekte meerderheid.

Nog tien „Magere Jaren” volgden. Meermalen werd de Commissie in dit tijdsverloop gewijzigd. De secretaris Ch. Rochussen had bedankt in Maart 1889, de penningmeester J. van der Hoop Jacz. in September van hetzelfde jaar. Beide betrekkingen werden toen

opgedragen aan den heer C. M. C. Obreen. De Wethouder C. E. Viruly werd in 1891 vervangen door den heer F. B. s'Jacob. In hetzelfde jaar werd de heer Vening Meinesz. benoemd tot Burgemeester van Amsterdam. In zijn plaats kwam de heer P. Lyclama à Nyeholt, die in 1893 werd vervangen door den heer F. B. s'Jacob, onder wiens Burgemeesterschap weldra de „Magere Jaren" eindigden.

In deze tien jaren ontving het Museum, door geschenk en legaat 39 schilderijen, waarvan 28 in de verzameling werden opgenomen, en werden er 37 gekocht. Bijzonder welkom waren twee legaten in geld. De heer Romain Désiré Prainat, op 25 Januari 1889 te Schaerbeek overleden, schonk *ƒ* 3000 onder bepaling, dat daarvoor zou gekocht worden een of meer verdienstelijke werken van levende Nederlandsche meesters, en de Notaris G. J. W. van den Berg legateerde in Mei 1892 *ƒ* 2000, zonder eenige voorwaarde.

Toen het legaat-Prainat ontvangen was, werd van Jacob Maris, zeker een der meest geniale van de levende Nederlandsche meesters, de toezegging verkregen van een binnenhuis met figuren. Het legaat-Van den Berg werd besteed aan kunst uit de 17de eeuw.

Het aantal bezoekers op de twee dagen met toegang à 5 cents bleef steeds drie- ja soms viermaal grooter dan dat der bezoekers op de vier dagen, met de entreé van 25 centen. De Hollandsche katalogus, door den Directeur Obreen bewerkt, maar eerst uitgegeven na

zijn vertrek, kostte 50 centen, te veel voor de bezoekers op de 5-centsdagen. Daarom maakte Obreen's opvolger een *Beknopte Beschrijving der Schilderijen en Beeldhouwwerken*, die 30 September 1883 verkrijgbaar werd gesteld voor 10 centen, uitsluitend op de vijf-centsdagen. Zij werd bij duizenden verkocht. Dat was niet het geval met den in Februari 1892 verschenen zeer uitvoerigen, zoogenaamd wetenschappelijken katalogus. Hij werd dan ook alleen in 't Fransch uitgegeven, omdat men erop rekenen mocht, dat iemand die dezen katalogus wilde gebruiken, ook wel de Fransche taal machtig zou zijn.

Voor een overzicht van hetgeen het Museum in die tien jaren ontving, moge dienen 't relaas van een bezoek in 't begin van 1893 aan het Museum gebracht door iemand, die in 1883 Rotterdam verlaten had.

Bij het binnenkomen trof hem aanstonds het veranderd aanzicht der vestibule en met ingenomenheid hoorde hij wat de heer C. E. Viruly had gedaan en hoe op 28 Januari 1884 de versiering werd overgedragen aan de Gemeente in eene bijeenkomst, waartoe genoodigd waren de leden van den Gemeenteraad, het Bestuur der Academie en de Rotterdamsche dagbladen.

Een toegangbiljet willende koopen, keek hij den Directeur glimlachend aan, toen hij op de tafel van den Concierge, in plaats van de vroeger gebruikelijke stuivers- en kwartjeskaartjes drie soucheboeken van verschillende kleur, één ook voor de vreemdelingen

die op Maandag worden toegelaten, zag liggen, en hij fluisterde bij het opgaan van de trap den Directeur in 't oor: verbeterde contrôle, niet waar?

Vreemder nog zag hij op, toen hij in de bovenvestibule een parquetvloer liggen zag. Zoo'n vloer had Lamme al in 1866 gewenscht, en Obreen in 1882 — zeide hij — hoe is die er nu gekomen? Wel — luidde het antwoord — toen in 1883 J. Smits begon het plafondstuk in de benedenvestibule te schilderen, druppelde, bij het reinigen van dezen vloer, water op dat plafondstuk, en na dit overtuigend bewijs hoe slecht de planken aan elkaar sloten, werd in 1884 deze parquetvloer gelegd. Gij zult er nog vinden in drie van de zes zalen. 't Is niet veel in tien jaren, maar het budget liet niet toe meer te doen. Ook omdat er dan meteen nieuwe behangsels kwamen voor de in 1867 opgeplakte en deerlijk verschoten papieren.

Hier hangen nog dezelfde schilderijen als vroeger, zeide de vriend. Ze zien er goed uit; worden ze nog ieder jaar nagezien en gereinigd door Hopman? Zeker, luidde het antwoord, en er wordt steeds geregenereerd en verdoekt, waar dit noodig blijkt.

Hij trad nu zaal A binnen, waar de oudste Nederlandsche, Vlaamsche en andere kunst hing. Weet gij, — zeide hij — dat wij dit vertrek noemden de zaal der „onbekenden", omdat de meeste schilderijen tot die rubriek in den katalogus behoorden, en van verscheidene de attributie onzeker bleef? En nu zie ik dat gij den Apostel

Johannes, die door den Duivel wordt geplaagd, vroeger toegekend aan Rogier van der Weijde, hebt toegekend aan Dirck Bouts; het bal van Frans Francken aan Abel Grimmer; het portret van Erasmus, toegekend aan Alb. Durer, verklaard hebt tot een copie naar H. Holbein den Jonge en dat andere curieuse portret van den grooten humanist voor een copie gedeeltelijk van een schilderij van H. Holbein Jr. en van een prent van Durer; het Zomertje, van H. Averkamp, hebt gij overgebracht op een mij onbekenden Arent Arentzen; de vrouw die op een guitaar speelt heet nu een werk van den Meester der Vrouwelijke Halffiguren; den geleerde in een studeervertrek, vroeger toegekend aan eenen G. Pencz, is nu genoemd St. Hieronimus en toegekend aan een Meester van Maria's dood, wien gij ook toeschrijft dat keurig stukje uit de zestiende eeuw, Maria die het kind Jezus met een lepel voeden wil, en de nog overblijvende „onbekenden" hebt gij ingedeeld bij Hollandsche en Vlaamsche scholen, zooals gij ook gedaan hebt met de Italiaansche schilderijen, afstand doende van de illustre namen Titiaan, enz. Het antwoord van den Directeur was een tikje op den katalogus van 1892 met het bescheid: daarin zult gij vinden, waarom dat is gedaan.

Hij kwam in zaal B. Bij de deur keek de bezoeker rond en zeide: Wat een nieuwe lijsten! en waarom is 't linnen baldakijn onder de ligramen verdwenen?

Die wit-linnen doeken, werd geantwoord, stoorden de kleurharmonie in de zalen en zijn daarom boven de ligramen geplaatst, waar zij ook het te schelle licht kunnen temperen, gemakkelijk weggetrokken kunnen worden als het licht niet te fel is en op heete dagen besproeid om de temperatuur in de zalen te matigen. Wat de lijsten betreft, na den brand werden zuinigheidshalve de stijllooze lijsten van dien tijd behouden, soms met goudbrons bijgewerkt. Dàt stond niet. Ebbenhouten en echt vergulde lijsten waren te duur, daarom moesten we ons behelpen met deze van imitatie-palissander, die toch beter passen bij schilderijen uit de zeventiende eeuw. Het is een navolging der lijsten op de schilderijen van P. de Hooch, den Delftschen Vermeer en anderen.

Ik mis hier enkele stukken, werd bij 't rondwandelen gezegd. Dáár hing vroeger dat leelijke kolossale stuk van het Zakkendragersgild, met een gezicht op de Kolk, en dáár 't schilderij van Jan van den Hoecke met Cimon en Pera; hier 't groote doek met Christus en de Emmausgangers, een legaat van den heer Otto, en de Kwakzalver, die een boer een tand trekt, welk kunststuk 't boerenwijfje met gevouwen handen gadeslaat.

Het antwoord luidde: dat stuk van het zakkendragersgild met de wapens van Commissaris en hoofdlieden, verhuisde in 1887 naar de verzameling van het Archief, waar het, volgens de Commissie voor het Museum, beter op zijn plaats was. Om de geringe kunstwaarde werden de stukken Christus en de

Emmausgangers en De Kwakzalver in Depot gezet. Het stuk van Jan van den Hoecke, dat door Lamme reeds was weggenomen, verdween weer toen het bleek een copie te zijn van het stuk van dezen schilder in de verzameling Liechtenstein, te Weenen. Bovendien moest er plaats worden gemaakt voor latere aanwinsten van beter gehalte. Wat zegt gij van dat Hollandsch ontbijt, door Pieter Claesz. in 1636 geschilderd, van dat Stilleven van Heda uit 1634, van Battem's Voorraadkamer en keuken, door Mr. W. Albarda in 1884 geschonken? Bekijk dat portret van Baertje van Adrichem eens, door Jacob Willemsz. Delff in 1593 geschilderd en dat mansportret, van zijn gelijknamigen kleinzoon, uit 1642, of dat strand van Klaes Molenaer, of dat groote stuk Het Lokstertje, dat aan Jan Hals werd toegeschreven, maar door H. Pot in 1633 geschilderd is, dat stukje Arme Weelde, van Adr. van de Venne anno 1635, geschonken door den heer A. Coster, en die zeestukjes van Hans Goderis en van de Rotterdammers Jacob Bellevois en Julius Porcellis? Rotterdamsche schilders hebben natuurlijk iets voor om in 't Rotterdamsch Museum te komen. Gij ziet daar dan ook een stukje van Pieter Duifhuisen, wiens werken zeer zeldzaam zijn, een brand van Adam de Colonia en een Kerstnacht van zijn kleinzoon Adam Louisz. de Colonia, dat weggenomen zal worden, nu bleek dat het een navolging van een ets van Rembrandt is.

Soms heeft dat idée om Rotterdammers in dit Museum vertegenwoordigd te zien wel eens geleid tot aankoopen van minder kunstwaarde. Jacob Lois bouwde het Gemeenelandshuis van Schieland in 1662; hij was architect, maar schilderde ook. Zoo werd gekocht dat mans- en dat vrouwsportret, die hij in 1645 geschilderd heeft, en daar, in de hoogte, hangen. Gij vindt hier meer Rotterdamsche schilders uit de 17de eeuw. Een satire op advokaten „Die wil rechten om een koe die blijft vrij thuis en brengt er noch een toe”, door C. Saftleven geschilderd in 1629, en diens Boer met bok en geit, een openlucht stukje, van later tijd; een gezicht op Bergen-op-Zoom van Hendrick de Meijer. Maar om die Rotterdammers moogt gij niet voorbij zien het zeldzame, stout geschilderde rivierstuk van den door zijn stillevens meer bekenden Abraham van Beijeren, dat daar hangt naast het stuk van Pot; het schildersportret van P. Codde; het landschapje met allerlei gevogelte, om het niet duidelijke monogram toegeschreven aan Gillis d'Hondecoeter en het keurig vrouwsportretje, dat door Ch. Rochussen in 1889 geschonken werd, en voorzichtigheidshalve op het monogram J. O. werd gelaten, al is 't vrij zeker dat Jan Olis het heeft geschilderd. Wij sloegen het groote portretstuk over, door den heer M. Bichon van Ysselmonde geschonken, en enkele andere minder beduidende stukken, want het vermelde was voldoende om te bewijzen, dat er met de jaarlijksche toelaag

van *f* 1000 gewoekerd werd. Er hangen wegens plaatsgebrek, drie, soms vier schilderijen boven elkaâr. Waren wij de vier, in 1854 gekochte, enorme stukken van Eversdyck maar kwijt!

Met die verzuchting traden wij de derde, kleinere zaal binnen, gewoonlijk de Cuijpszaal genoemd. Naar de Cuijps keek de vriend dan ook 't eerst en zag, dat het Dood Wild was toegekend aan C. Lelienbergh, omdat er diens monogram op staat, en dat aan de twee stukken met vruchten zijn naam ontnomen was. De vriend zeide: dat is zeker gedaan omdat ze te zwak werden gevonden voor dezen grooten meester, vergeleken bij andere stillevens van zijn hand, zooals dat bij de familie Backer de Wildt te Amsterdam. Er staat wel een monogram A. C. op, maar hoeveel stukken van Adam Camerarius worden voor Cuijp's versleten! Ook heeft een Alexander Coosemans geleefd, maar die schilderde anders. Julius Meyer en W. Bode schreven dan ook in de tweede uitgaaf van den katalogus van het Museum te Berlijn, dat de meeste stillevens, die A. C. geteekend zijn en aan Cuijp toegeschreven worden, niet van hem zijn, maar van een onbekenden schilder uit de tweede helft der 17de eeuw. Gij deedt dus verstandig door de beslissing nog in 't midden te laten.

En waarom hebt gij naast die Cuijp's dat mooie gezicht op de Oostpoort van Rotterdam gehangen, dat op den naam van Lieve Verschuier stond?

Wel, gij zult in den katalogus zien, antwoordde de Directeur, dat naar mijn meening het stukje veel meer aan Albert Cuijp doet denken, dan aan Lieve Verschuier. Het is nog een open quaestie, en daarom werd de oude attributie behouden tot later. Overigens moet gij voor de nieuwe stukken in de hoogte kijken: Dat kolossale familieportret van Anthonie Palamedesz., vroeger vertegenwoordigd alleen door een heel klein Binnenhuis, konden we in 1889 krijgen voor *f* 140; dàt landschap met een jager is van den Rotterdammer Willem Verboom, en dàt Rijnlandschap van den Rotterdammer Claes Jansz. van Willigen — geen eerste meester, maar stadgenoot en uit de tweede helft der zeventiende eeuw — en 't mans- en 't vrouwsportret, die hier ook geen schitterend figuur maken, zijn van den Hagenaar Hendrik Noorderwiel — zij werden onlangs geschonken door den heer J. C. Hoijnck van Papendrecht.

Nu kwamen wij in de groote middenzaal, ook wel de eerezaal geheeten, omdat daar van ouds de werken der grootste meesters hingen: Rembrandt, Hobbema, de Ruijsdaels. Ook hier vind ik — zeide de vriend — wat nieuws. Op het achterste vak links wees hij naar 't vrouwsportret door Moreelse in 1615 geschilderd en door den heer W. Th. van Griethuijsen in 1886 gelegateerd, en rechts naar een prachtstuk van Roelandt Savery en een klein juweeltje van Adriaen van Ostade. Beide hebben een vermakelijke geschiedenis,

zeide de Directeur. Die Lachende Boer was op een veiling te Keulen, en zat achter een glas zóó dik bestoven dat 't schilderij bijna onzichtbaar was. Ik bood, de auctionaris alleen bood tegen mij op. Een oogenblik hield ik op om dien man te doen blijken dat ik niet veel meer wilde besteden. Toen viel de bekende verzamelaar Ed. Habich in. Ik legde er nogmaals 10 Mark op, en naar de loffelijke gewoonte van dien kunstvriend om te zwijgen als er voor een Museum geboden werd, kon ik het voor *f* 202 krijgen. Na afloop der veiling maakte vriend Habich nog zijn excuses. Mochten alle verzamelaars en kunstkoopers zijn voorbeeld volgen! En die kip van Savery — die was op een veiling van den kunsthandelaar Van Vlaanderen Oldenzeel in 1891. Ook nu waren de auctionaris en ik de eenige bieders. 't Ging bij guldens; wij waren over de *f* 60; toen fluisterde ik hem in: houdt gij het en schenk het aan 't Museum. De heer Oldenzeel knikte toestemmend, en hield zijn belofte.

Dàt Italiaansch landschap van Hackaert, en dat kleine landschap van Adam Pynacker, er onder, werden gelegateerd door den heer C. E. Viruly. Verder ziet gij daar een landschap van den Rotterdammer Simon de Vlieger. Zijn landschappen mogen zeldzamer zijn dan de zeestukken, terecht dankt hij aan de laatste zijn roem, maar 't was te vreezen, dat Boijmans er nooit één zou kunnen machtig worden. Daarom werd dit in 1892 op de veiling Hulot gekocht

en 't kostte nog *f* 770, wat wij niet hadden kunnen betalen als wij niet hadden gekregen het legaat van den heer Van den Berg, waarmeê ook grootendeels de aankoop van dat stuk van den Rotterdammer Pieter de Bloot werd bestreden. Die Bedeeling van behoeftigen in de open lucht is wel niet zóó mooi als zijn meeste binnenhuizen met boeren en ambachtslui, maar die hoofdwerken kosten ook een heele som, wel vier à vijfduizend gulden.

Al rondwandelend viel het oog van den bezoeker op een heerenportretje van 1615, geschilderd door Adriaen van de Venne, dat het Museum door bemiddeling van den heer Bredius in 1887 had gekregen van de veiling Paix. Hij was verrukt over dit stukje, dat beter dan de in één kleur geschilderde stukken van twintig jaren later toont wat deze schilder vermocht. Zich omkeerende, stapte hij naar het portret van een jongen man, om wiens linkerarm is geslagen een mantel van zwarte zijde, die het benedenlijf bedekt, maar de hand vrij laat, waarin hij geellederen handschoenen houdt. Van wien is dat fraai paneel? vroeg hij, en het antwoord luidde: dat is een meesterstukje van Rembrandt's beroemden tijdgenoot Thomas de Keijser. Gij weet, zijn schilderijen zijn tamelijk zeldzaam, en de in ons land geblevene zijn meestal veel grooter en breeder gedaan. Het is niet geteekend en niet gedateerd, maar het heeft veel overeenkomst in opvatting en uitvoering met het in 1636 geschilderde

mansportretje in het Museum te Aix, in Provence. Gij ziet, dat hij ook op dit stuk den hem eigen fijn grijzen achtergrond aanbracht, en hoe het kleurige, rijke kostuum zijn kleurenzin goed deed. Met dat al gaf hij dezen heer zóó natuurlijk, eenvoudig en onopgemerkt weêr, zooals Th. Frimmel dat prijst in zijn beste werken. Het werd dan ook met *f* 2000 betaald in 1886.

Wij waren nu de Eerezaal rondgewandeld. Gelukkig werd een schromelijk anachronisme niet opgemerkt. In 1884 schonk de beeldhouwer L. P. J. Stracké het pleistermodel van zijn frontispies in den gevel van het Gymnasium. Om de breedte kon het nergens geplaatst worden dan boven de dubbele deur, die uit het voorportaal leidt naar de Eerezaal. Wel werd nota genomen van de waterleidingstoestel, voor weinige jaren geleden geplaatst in de drie groote zalen.

Zaal E lag aan de beurt. Hier mis ik verscheidene stukken, zeide de vriend, en het antwoord luidde: in September 1885 werden hier, met goedvinden der Commissie, 22 schilderijen weggenomen. Enkele verhuisden naar het Stadhuis, de meeste naar het Depot. Verscheidene van de inferieure schilderijen uit het begin der 19de eeuw konden verdwijnen omdat er van ieder schilder nog één overbleef, zooals van G. G. Haanen, B. J. van Hove, Ch. Leickert, B. P. Ommeganck, Simon Opzoomer, G. J. J. van Os, P. J. Ouvrié, A. Schelfhout, Abr. van Strij, Verheyen,

Vertin, E. Verveer, verder eenige stukjes, door de heeren Lamme al op zij gezet en in 1880 herplaatst, zooals dat van juffrouw M. J. Ommeganck, J. B. Scheffer, Turken, Valois, en eenige onbeduidende stukjes uit het legaat Gevers Deynoot. Men kan van het goede nooit, van het middelmatige gauw te veel hebben. En er moest plaats gemaakt worden in dit vertrek en in de volgende zaal, waar een geheele wand in beslag genomen wordt door de stukken van Arie Scheffer. Gij ziet, er zijn van 1885 tot 1891 niet minder dan zes schilderijen van de drie tentoonstellingen der Academie bijgekomen. Oordeel zelf hoeveel werkelijke aanwinsten onder dat zestal schuilen; m. i. slechts twee. Maar daar hebt gij Mesdag's Noordzee bij storm, door C. E. van Stolk in 1885 geschonken, een van zijn fraaiste werken. Verder de door Rochussen in 1856 geschilderde voorstelling van den slag te Vroonen, een geschenk van Fop Smit in 1886. En let vooral op dat wonderschoone Gezicht op Overschie, van Jongkind, zeker een der aangrijpendste werken van den genialen meester, die eerst na zijn dood naar verdienste werd gewaardeerd. Gij zult begrijpen, dat ook de Commissie fel was op dit stuk en besloot toen Burgemeester en Wethouders weigerden hiervoor een extracrediet te vragen aan den Raad, voor den aankoop te gebruiken het legaat van Prainat, dat voor De Baker van Jacob Maris was bestemd. Heel andere gewaarwordingen geeft die oppervlakkig geschilderde

parade der Nederlandsche Oorlogsvloot onder bevel van Prins Hendrik, in 1844 voltooid door Théod. Gudin, en in 1891 gelegateerd door den heer L. V. Ledeboer Bz., die jaren lang lid was van de Commissie voor het Museum. Moge het spoedig verdwijnen, zooals dadelijk geschiedde met twee kolossale stukken van eenen Van der Kooy. Het eene stelt voor een bloemzoet knaapje, dat zijn schoolprijs brengt aan zijn suikerzoeten grootvader; het andere, een lieve moeder die de borst geeft aan een nog liever kindje. *Le bonheur de famille au grand complet,* — waar zou dat beter passen, dacht de Museum-Commissie ietwat ondeugend, dan in de Trouwkamer op het Stadhuis? Maar hoe plechtig 't daar ook toegaat, getuigen, enz., doopten die lieve moeder de Melkkoe, en dit gaf zooveel pret, dat tot behoud van de in een Trouwkamer passende stemming, het stuk werd teruggezonden en in Depot gezet.

Wij gingen nu weer naar beneden, naar de portrettenzaal. In 't voorbijgaan zag de vriend dat twee van de vier nissen in de benedenvestibule waren aangekleed met beeldhouwwerken; de Schilderkunst en de Drijf- en graveerkunst voorstellende, de eerste van L. P. J. Stracké, de tweede van S. Miedema. Hij vond ze niet heel mooi, en was niet tevreden met de kleur van de Caënsteen, maar stemde toe, dat men voor *f* 600 ook niet veel kon eischen.

Toen ik 't laatst hier was — zeide hij — hing hier

het portret van Hogendorp door Cels, ik zie met genoegen dat het thans op de tweede rei hangt. Verder waren er de portretten van de Burgemeesters Hoffmann en Joost van Vollenhoven, benevens de portretten van Prins Hendrik en Koning Willem III, waarover zoo veel te doen was kort vóór mijn vertrek. Nu hangen er ook de portretten van Burgemeester Vening Meinesz. hem zeker bij zijn vertrek vereerd, welverdiende hulde aan den knappen man, die maar één gebrek had, dat hij niet veel gaf om beeldende kunst, en 't portret van den Wethouder C. E. Viruly, stellig een bewijs van erkentelijkheid voor zijn goedheid o. a. voor 't Museum, en daar zie ik, zoo waar, mijn vriend Charles Rochussen, alle drie geschilderd door Josselin de Jong, bij mijn vertrek nog onbekend. Ja — viel de Directeur hem in de rede — toen Josselin de Jong het eerste portret schilderde was hij amper 23 jaar. Den 1sten Augustus 1884 zou Rochussen zeventig jaar worden; een Commissie, bestaande uit de zes overige leden der Commissie voor het Museum en drie leden van het Bestuur der Academie, noodigden de ingezetenen uit op dien feestdag Rochussen als huldeblijk zijn portret aan te bieden. Mij werd opgedragen een schilder ervoor te zoeken. Op tentoonstellingen te Amsterdam en in Den Haag had ik twee portretten gezien, door Josselin de Jong geschilderd. Dat op Den Haag was 't portret van den schilder P. Stortenbeker en trof mij bijzonder.

Ik ging naar Rochussen, vroeg hem of hij wilde poseeren voor een portret, te schilderen door Josselin de Jong. Hij had 't portret van Stortenbeker gezien, vond het heel knap, en zei: laat hem maar komen. Op een namiddag ging ik naar den jongen schilder, die met zijn moeder aan de theetafel zat. 't Was voor 't eerst dat hij zoo'n opdracht kreeg. De bescheiden, eenvoudige man nam het voorstel dadelijk aan, en een glans van geluk verhelderde 't lief gelaat van zijn moeder. Dat het portret een succes was, ziet gij aan de twee volgende bestellingen. Den 1sten Augustus was Rochussen uit de stad verdwenen, naar 't heette om zijn gezondheid, inderdaad omdat hij niet hield van huldebetoon. De Commissie zond hem een hartelijken gelukwensch met een album, behelzend de namen en portretten der deelnemers en een titelblad, met de pen geteekend door den schilder J. H. Mélis, waarop Rochussen's levensloop was weergegeven. Enkele dagen later keerde de jubilaris terug. Om aan den stillen wensch van alle deelnemers te voldoen, dat dit portret ook voor het nageslacht de herinnering aan hem mocht bewaren en in 't museum geplaatst zou worden, ging ik in 't laatst van September naar hem toe. Terstond was hij bereid het portret af te staan. Eenige jaren later zag ik voor 't portret iets dat ik nooit vergeten zal. Josselin de Jong stond er met zijn verloofde: zij vol verrukking zijn werk aanstarend, en hij met tintelende oogen ziende haar blijdschap!

Wij zwegen beiden een oogenblik en verlieten de portrettenzaal. Hebt gij lust -- vroeg de Directeur — nog de teekeningen en prenten te zien? Dank je wel — werd geantwoord — ik ben al moe genoeg. Daarvoor kom ik terug. Laten we wat uitrusten in 't Zuid-Hollandsch Koffiehuis, dan kunt ge mij misschien nog 't een of ander vertellen.

In 't koffiehuis neergestreken, zeide de vriend, den katalogus van 1892 neêrleggend: wat 'n dik boek hebt ge daarvan gemaakt. Ja, luidde het antwoord, het telt ongeveer 150 bladzijden meer dan de katalogus van 1883 en toch wordt er één schilderij minder in beschreven, maar de biographieën zijn veel uitgebreider geworden en de beschrijvingen der schilderijen soms misschien te uitgebreid. Van de ontdekkingen van handteekeningen en jaartallen op de stukken in en op soortgelijke schilderijen buiten het Museum, vooral ook bij aankoopen, gaf ik elk jaar bericht in de Jaarverslagen. Dikwerf volgden uitgebreider studies in *Oud-Holland.* En nu die katalogus — het was een prettig werk, dank de sympathieke meewerking van de best kunsthistorici in binnen- en buitenland, de hulpvaardigheid van onze Archiefdirecteuren! Die sympathie gaf moed tot den arbeid; die medewerking bracht menig profijt. Ook over de beoordeelingen der vakmannen in binnen- en buitenland had ik waarlijk niet te klagen. Zij waren welwillend boven verwachting. Fouten ontbreken natuurlijk niet èn in toeschrijvingen

èn in biographieën. Ieder jaar brengt op dit terrein nieuwe ontdekkingen, nauwkeuriger bepalingen. Verder studie kan nog veel verbeteren.

En nu nog iets, dat niet in den katalogus staat en niet verzwegen mag worden omdat het de Commissie tot eere strekt. Gij weet, dat 't kolossale doek van het Zakkendragersgild in 1887 aan het Archief in bruikleen werd afgestaan; twee jaren later verhuisden daarheen een portret van Professor J. Scharp, de geborduurde kraag en zegelring van Arminius, in 1890 drie grisailles van Nic. Muys, tooneelen uit den Rotterdamschen schouwburg; het volgend jaar Ouvrié's gezicht op de Oude Hoofdpoort te Rotterdam, en de portretten, waarmee de Rotterdammer G. J. van den Berg zichzelf en zijn vrouw vereeuwigde. In 1892 gingen vier schilderstukken naar het Raadhuis, waarvan 't beste was een, in 't Museum overbodig portret van koning Willem III door N. Pieneman. Een door J. A. Canta gemaakt portret van den advocaat M. A. Veder, aan het Museum gelegateerd, werd, op verzoek, in bruikleen afgestaan aan een familielid. Hetzelfde was trouwens reeds een jaar te voren gedaan met drie portretten van de familie Viruly.

Het bleef, zooals gij bemerkt, nog regel, geen legaat of geschenk te weigeren, maar de Commissie liet niet meer al de voor het Museum ongeschikte in Depot zetten; zij kwam er toe Burgemeester en Wethouders toestemming te vragen om eenige in bruikleen af te

staan. Burgemeester P. Lyclama à Nycholt, zelf liefhebber van Oud-Hollandsche kunst, was vooral de man, die hiertoe medewerkte.

Een week later kwam de vriend terug, om de verzamelingen Teekeningen en Prenten. Ik zal maar niet zeggen hoeveel dagen hij daaraan besteedde en ik zal ook niet zijn dikwerf interessante opmerkingen meedeelen, omdat de meeste lezers ze zouden overslaan.

Veel geld kon in deze tien jaren niet besteed worden aan teekeningen. De voornaamste aankoopen waren: De Molens aan den Kinderdijk, van W. Roelofs; aquarellen van J. Bosboom, Ch. Rochussen, J. Weissenbruch, en eenige teekeningen uit de 17de eeuw, van J. Fijt, Saenredam, F. Snijders, Gesina Terborch. Daarbij kwamen ettelijke geschenken.

De heer A. P. van Stolk zond eenige studies van Elias, Dionys en Gerard van Nymegen. De heer J. Coldewijn schonk een pastelportret van J. A. Daiwaille, uitmuntend door eenvoud en kleur. Van den heer H. Rochussen werden ontvangen vijf teekeningen van Adriaen van der Werff. Van A. J. Lamme twee studies van Arie, één van Hendrik Scheffer en twee bladen met karikatuurportretten van W. J. J. Nuyen; van Dr. van der Looy een miniatuur van J. Marinkelle en van D. Franken Dz. een aquarel van J. Ph. Koelman naar 't verbrandde schilderij van B. van der Helst, met de portretten van

Rijckloff van Goens, zijn vrouw en twee zonen, en van mij een teekening van Mantegna.

De Prentverzameling werd in deze tien jaren zeer vermeerderd, voornamelijk door geschenken. De schilder J. B. Blommers schonk in 1884 zijn acht etsen, en zijn kunstbroeder J. Vrolijk in hetzelfde jaar zijn negen etsen. Door Max Rooses kreeg het Museum van het Bestuur van het Museum-Plantijn-Moretus 260 afdrukken der graveerplaten van de voornaamste Vlaamsche kunstenaars uit de 16de en de 17de eeuw, en het werk: *Titels en portretten, gesneden naar P. P. Rubens voor de Plantijnsche drukkerij*. Een Rotterdammer, die onbekend wenschte te blijven, schonk ruim honderd gravures en etsen; Ch. Rochussen een afdruk der illustratie naar zijn teekening geëtst door E. Abot voor de 15de uitgave van Beets' *Camera Obscura;* Mevrouw de Wede Van der Maaten 68 prenten van *Pulchri's Oude Etsclub;* de heer K. van Kempe Valk 17 gravures van *J. Bemme* naar Langendijk; terwijl twee werken van *P. J. Arendzen* werden geschonken door de heeren M. Nijhoff en Mr. N. de Roever; de eerste, een ets voorstellend Bosboom's Prinsenhof te Delft, de tweede het gegraveerde portret van Mr. A. D. de Vries Az. in twee staten.

In 1889 werd in de groote teekeningenzaal gehouden een kleine tentoonstelling van Zwart en Wit, werken van levende kunstenaars, als Arendzen, Dake, A. L. Koster, de twee Steelink's, Storm van

'sGravesande, H. J. van der Weele, Ph. Zilcken, W. de Zwart. Op den 26sten Maart werd zij geopend en op 8 April gesloten. Zij werd bezocht door ongeveer 350 personen. en voor het Museum werden slechts gekocht één ets van Storm van 's Gravesande en één gravure van Arendzen. Meer kon de kas niet dragen. Behalve deze twee prenten, werden er in die tien jaren gekocht ruim veertig gravures van meesters der 17de eeuw, van A. Blooteling, W. J. Delff, J. Suiderhoef, enz., de zeldzame gravure in kleuren: *Promenade de la Galerie du Palais Royal* van Debucourt, waarmee de Goncourts zoo dweepten en een zwarte kunst van Greenwood.

In 1891 werden tentoongesteld Rovinski's reproducties van Rembrandt's etsen, en in 1892 Lippmann's facsimilés van Rembrandt's teekeningen.

Omdat er geen beter plaats te bedenken was, werd in een buitenmuur van de eerste teekeningenzaal, in 1884 geplaatst het marmeren borstbeeld van Dr. Th. J. Stieltjes, door E. Lacomblé gebeiteld, dat eerst was bestemd voor het gedenkteeken ter eere van den stichter der havenwerken op Feijenoord, en nu in een lijst, ontworpen door Professor E. Gugel, aan het Museum werd geschonken door het Comité voor dat monument.

Het spijt mij, dat dit stukje geschiedenis van de Verzamelingen Teekeningen en Prenten wat droog is uitgevallen, doch ik troost mij met de gedachte, dat het klein is.

Nog ééne opgaaf. In 1892 werd beraadslaagd over het verwarmen der zalen door water- of luchtleiding. De Directie van Plaatselijke werken vond dit plan onuitvoerbaar, omdat er geen ruimte was voor een stookinrichting. Daarom werd in 1893 besloten groote kachels te plaatsen in de drie grootste zalen.

BETERE TIJDEN.

1894—1908.

Burgemeester F. B. s'Jacob.

Met dezen Burgemeester begon een beter tijd voor het Museum. Hij was de eerste Voorzitter der Commissie, die inzag, dat een Museum wat anders is dan een instelling tot „genoegen" der ingezetenen. En het was aan zijn invloed te danken, dat de Commissie aan Burgemeester en Wethouders schreef:

Eene gemeenteverzameling van kunstvoortbrengselen kan naar onze meening slechts de bestemming hebben in den meest uitgebreiden kring bij te dragen tot veredeling van smaak en van kunstzin. Van een Museum met die bestemming behooren de deuren zoo wijd mogelijk te worden geopend.

Men bemerkt, dat een voorstel volgde tot herziening der Verordening betreffende het bezoek van het Museum. Bij de laatste wijziging van die Verordening, in 1892, bleef de in 1849 vastgestelde bepaling van kracht: slechts op twee dagen in de week kon men het Museum bezichtigen tegen betaling van 5 centen. Sedert 1852 waren de portefeuilles met teekeningen toegankelijk op

de vier dagen, wanneer de entrée 25 centen kostte, en voor 't bezichtigen van die portefeuilles moest men nogmaals 25 centen betalen. De laatstgenoemde kwartjes waren een extra-toelage voor den Concierge. In 1892 werd bepaald, dat vreemdelingen werden toegelaten vóór 10 uur, en op Maandag, onder geleide van den Concierge, mits betalende 25 cents extra. Ook dit kwartje was voor den Côncierge, benevens het bewaarloon voor stokken en parapluies. Bij de aanstelling van een nieuwen Concierge in 1898 werd rekening gehouden met de mogelijkheid dat wijziging in deze bepalingen wenschelijk zou worden geacht. Het extra-kwartje voor het bezichtigen der portefeuilles werd afgeschaft, en het toezicht opgedragen aan een suppoost; het extra-kwartje der bezoekers op Maandag en op de uren dat het Museum gesloten is, werd voor den Concierge teruggebracht tot 12½ cent, en het bewaarloon voor stokken en parapluies opgeheven.

Hem werd, gelijk den suppoosten, verboden fooien aan te nemen, opdat de bezoekers zóó weinig mogelijk last zouden hebben van hunne voorkomendheid. Daartegenover werd den Concierge een hooger loon toegekend en vrij licht. In 1899 diende de Commissie bij B. en W. een voorstel tot wijziging der Verordening in, dat de volgende vrijzinnige bepalingen behelsde: De entrée werd voor alle dagen, waarop het Museum open is, bepaald op 5 centen de persoon. Aan schoolkinderen, onder geleide van hun onderwijzers, aan

Vereenigingen en dergelijke werd toegang verleend tegen betaling van 1 cent de persoon. Voor niet-ingezetenen werd het Museum opengesteld op Maandag, en op alle werkdagen van 8 tot 10 uur, voor een entrée van 25 centen. De persoonlijke jaarkaarten, die tot dusver *f* 1.50 kostten, werden verkrijgbaar gesteld voor 50 centen, en de studiekaarten werden, gelijk in eene Verordening van 1889 reeds was bepaald, kosteloos afgegeven. Kon men de portefeuilles met teekeningen vroeger slechts op drie dagen bezichtigen, dit getal werd gebracht op vier dagen, en de portefeuilles met prenten werden nu ook ter bezichtiging gegeven.

De ontvangsten van het Museum zouden door deze veranderingen per jaar ruim *f* 700 tot ongeveer *f* 1000 dalen. Maar de Commissie verklaarde, dat naar haar meening de geldelijke gevolgen van deze voorstellen geen invloed behoefden te oefenen, en schreef zelfs, dat zij gaarne zou hebben voorgesteld het bezoeken van het Museum geheel kosteloos toe te laten, indien het testament van den heer Boijmans dit niet verboden had!

Het bleek, dat Burgemeester en Wethouders en Gemeenteraad liberaler dachten, dan men vermoedde, want het voorstel der Commissie werd ongewijzigd door B. en W. ingediend bij den Raad, en deze nam het op 13 April 1899 bij acclamatie aan. De aanvragen om jaarkaarten, vroeger hoogstens 7 per jaar, stegen nu boven de 100, en de aanvragen om 1 cents-toegangbewijzen bedroegen per jaar dikwerf meer dan 1000.

Nu kon het Museum inderdaad bijdragen tot veredeling van smaak en van kunstzin in den meest uitgebreiden kring.

Ook meen ik te mogen zeggen, dat geen van zijn voorgangers zooveel voor het Museum heeft gedaan als Burgemeester s'Jacob. De post voor aankoopen werd door zijn toedoen veranderd in een fonds, zoodat het jaarlijks beschikbaar gestelde sommetje niet in dat jaar behoefde verbruikt te worden. Maar van de tot dus ver per jaar beschikbaar gestelde *f* 1000 kon geen spaarpot worden gemaakt, om vermaarde werken van beroemde meesters te koopen. Weder was het aan den heer s'Jacob te danken, dat die som werd gebracht op *f* 2500. Daarvoor kon men, bij de steeds stijgende prijzen, dergelijke werken ook niet koopen, maar toch betere dan in de Magere Jaren, en was soms een extra-crediet daartoe noodig, dan wist de heer s'Jacob dat te verkrijgen van den Gemeenteraad. Wij zullen niet spreken van zijn geschenken aan het Museum, omdat wij zijn wensch eerbiedigen niet als de gever te worden genoemd. Wel mogen wij getuigen, dat hij, warm belangstellende in kunst, nooit zijn advies wilde doen gelden als dat van een deskundige, en de artistieke leiding van het Museum liet aan den Directeur.

Drie belangrijke besluiten uit het eerste jaar van het voorzitterschap des heeren s' Jacob dienen hier te worden vermeld. Het eerste is de weigering om een schilderij van J. Stroebel te aanvaarden voor

het Museum. Deze historie is reeds verteld in het hoofdstuk: *De Academie in het Museum.* Het tweede besluit was om alle schilderijen, teekeningen, prenten, enz. stuk voor stuk te laten taxeeren. Jaren geleden waren de verzamelingen en bloc geassureerd. Indien er brand ontstond, zou door deze wijze van assureeren groote moeilijkheid veroorzaakt worden bij de bepaling van de geleden schade. Ook was de waarde van verscheidene werken in de laatste jaren aanmerkelijk gestegen, die van andere, meest uit de eerste helft der negentiende eeuw, onder den invloed van tijdelijk heerschende mode gekocht, sterk gedaald. Om deze redenen werd besloten tot een taxatie van elk werk afzonderlijk. Aan Dr. C. Hofstede de Groot, toen nog Adjunct-Directeur van het Koninklijk Kabinet van schilderijen, en aan den Directeur van Boijmans werd de taxatie opgedragen. 't Was een zware taak: twee dikke quarto's waren noodig voor de lijsten! Het derde besluit gold de opruiming van het Depot. De heeren Lamme hadden reeds uit het Museum verscheidene schilderijen verwijderd, die veel geleden of geringe kunstwaarde hadden. Hetzelfde had ik gedaan om dezelfde redenen, ook met schilderijen van minder beduidende schilders, die door later ontvangen legaten en geschenken in 't Museum prijkten met twee, soms drie stukken, terwijl één genoeg was om hunne onbeduidendheid te doen kennen. Waarom met die overtolligheden niet gehandeld, zooals in 1853 met

600 schilderijen en duizenden teekeningen en prenten, uit het legaat Boijmans, was gedaan, en in 1868 met de schilderijen, door mej. Caster gelegateerd? Waarom ze niet verkoopen, en de opbrengst gebruiken voor beter werk? Het voorstel om hiertoe over te gaan, werd dadelijk goedgekeurd. Een lijst moest gemaakt worden van de stukken, die in Depot waren, met uitvoerige opgaven waarom de verkoop raadzaam werd geacht. De Commissie vroeg en kreeg van den Gemeenteraad de vereischte machtiging. Acht en veertig stukken konden worden opgeruimd. In November 1894 werden 31 nommers bij de firma's Roos en Fr. Muller gestoken in openbare veilingen. Op 6 werd zelfs geen bod gedaan en voor de overige werd door elkaar ongeveer *f* 32 per stuk gegeven. De zes onverkocht geblevene en de 17 nog niet in veiling gebrachte nommers werden het volgend jaar te koop geboden, en de stukken, die toen geen kooper vonden, werden in 1895 opgeruimd. Voor menigeen was de uitslag dezer verkoopingen eene verrassing. Een portret van F. van der Linden, dat jaren lang een werk van Rubens heette, maar slechts een copie was, deed niet meer dan *f* 56. Een stuk met bedeljongens, dat een Murillo bleef heeten, hoewel Thoré het reeds in 1864 als een copie had aangewezen, deed *f* 21. Twee van de vier landschapjes van B. P. Ommeganck, hier door velen aangezien als kunstjuweelen, konden niet meer opbrengen dan 8 en 9 guldens. De Erasmus

van S. Opzoomer haalde met moeite *f* 20; drie stukken van G. G. Haanen — één bleef nog in 't Museum — deden 18, 16 en 9 gulden. Gelukkig, waren er onder de dubbelen, die beter prijzen maakten, zoodat het Museum toch nog ruim *f* 900 ontving, die het Fonds ten goede kwamen.

In 1897 bleek, dat sommige personen, aan wie vergund werd kosteloos het Museum te bezoeken voor oefening in de schilderkunst, copieën in den handel brachten, waar deze, voorzien van de nagemaakte handteekening van den kunstenaar, soms voor origineelen verkocht werden. Eene herziening der Verordening van 1849 was noodig om dit misbruik zooveel mogelijk te keeren. Daarbij kon bepaald worden, dat geen schilderij op dezelfde grootte en in alle détails mocht worden gecopieerd. De Commissie stelde B. en W. eene wijziging der Verordening voor in dezen geest. Haar voorstel werd goekgekeurd, en bij besluit van den Gemeenteraad dd. 6 Januari 1898 vastgesteld. Gevolg er van was, dat terwijl in 1897 twaalf personen een studiekaart gevraagd en 16 copieën gemaakt hadden, in 1898 slechts vier personen zich aanmeldden en slechts één schilderij werd gecopieerd, op kleiner schaal en met weglating van sommige gedeelten. Al werden later soms meer kaarten gevraagd en meer studies gemaakt, de nieuwe regeling bleef voldoende om het vroeger dikwerf voorkomend misbruik te keeren.

Was het te voren regel geen legaten en geschenken

te weigeren, hoe onbeduidend ook, omdat men vreesde dat dit anderen zou afschrikken en hierdoor goede aanwinsten het Museum zouden ontgaan, de heer s'Jacob begreep dat het weigeren van prullen voor bezitters van kunstwerken eer een aanmoediging zou zijn om het Museum te gedenken. Meermalen werden onder zijn bestuur gelegateerde schilderijen geweigerd, ook stukken van hun eigen hand, door personen, die zich kunstschilder noemden, aangeboden! Zoo gingen ook twee groote, zilveren tafelstukken, Burgemeester J. F. Hoffmann geschonken op zijn gouden bruiloft, een copie in gebakken aarde van P. Ryckx' beeld van Witte Cornelisz. de With, en een gepolychromeerd bas-relief naar de Oudhedenkamer van het Gemeente-Archief.

Geschenken en Legaten.

Men meene echter niet, dat alleen om hetgeen de heer s'Jacob deed, de periode van zijn Voorzitterschap de glansperiode van het Museum mag worden genoemd. Toen begonnen ook particulieren, kunstenaars en de in 1893 gestichte *Rotterdamsche Kunstkring* het Museum te steunen door geschenken, legaten en geldelijke bijdragen in een te voren ongekende maat.

Het zou vervelen, wanneer alles werd opgenoemd wat het Museum daardoor verkreeg, en ik zal mij

bepalen, tot het voornaamste. In 1894 legateerde de heer J. J. van Vollenhoven het fraaie kerkinterieur van Em. de Witte. Het volgend jaar schonk de heer Gijsbert de Clercq, uit Amsterdam, een goed landschap van den Rotterdamschen schilder Jan Snellinck. Mr. A. J. Enschedé, uit Haarlem, zond een landschap van den Rotterdammer Claes Jansz. van Willigen; Humphrey Ward stuurde uit Londen een copie naar het portret van Pieter Bor, door Frans Hals, dat in 1864 bij den brand verloren ging. Mevrouw de weduwe C. C. de Monchy schonk in 1898 het portret van haar in dat jaar overleden echtgenoot M. M. de Monchy, dat hem, bij gelegenheid van zijn aftreden als Voorzitter der Kamer van Koophandel, op 31 December 1897 zou aangeboden zijn door den Handel van Rotterdam, maar in 't begin van 1898 werd voltooid. Jozef Israëls schilderde het, toen de heer Monchy reeds lijdende was. Het gaf dezen dus niet weer zóó als zijne vrouw hem 't langst had gekend en 't liefst in haar herinnering bewaarde. Dit heerlijk portret heeft een geschiedenis, die ik niet zou vertellen, als ik haar niet vernomen had van twee personen, die 't konden weten en volkomen te vertrouwen waren. Toen de Handel van Rotterdam tot dit geschenk besloot, stelde een der kooplui voor het portret te laten maken door Israëls. De overigen vonden 't goed en droegen hem op met Israëls er over te spreken. Het moest een kniestuk zijn, ongeveer één meter hoog en 3/4 meter breed. Israëls vroeg

f 1500, vrij wat minder dan hij gewoon was te ontvangen. De overeenkomst werd goedgekeurd en het portret werd in 1898 voltooid. Toen moest de tusschenpersoon met hangende pootjes naar den schilder. „De Handel van Rotterdam" had maar *f* 1000 bijeengebracht, en dan nog de gouden lijst! Wel, zei Israëls, die zal ik u met de *f* 500 wel schenken!

Een zomerlandschapje van D. Wiggers werd in 1901 gegeven door een onbekende. De verzameling Oude kunst werd in dit jaar verrijkt met een fraai vrouwsportret, door J. G. Cuijp geschilderd in 1639, en met een belangrijk mansportret, in 1630 gemaakt door Jacob Martens of Martsen, den zwager van Esaias van de Velde en waarschijnlijk den vader van Jan Martsen de Jonge. Beide werden gelegateerd door mevrouw M. K. K. Verburg, weduwe van den heer L. J. Hussem, te Aardenburg. Het volgend jaar bracht ook wat. Mevrouw de weduwe F. Lemke, te Kampen, had vernomen dat het Museum wel een massa teekeningen en schetsen van W. van de Velde de Oude bezat, maar geen penschilderij van zijn hand. Zij schonk er een en, gelukkig, was dat niet een van zijn gewone zeeslagen, maar een zeetje met jachten en boeiers van menschen, die een pleziertochtje maken. In het *Rotterdamsch Jaarboekje* van 1894 had ik wat meegedeeld omtrent de schilders die behoorden tot de familie Viruly, welke in 't laatste gedeelte der zestiende eeuw om geloofswil uit Vlaanderen trok naar Rotter-

dam. In 1904 was een schilderij te koop, dat in 1627 geschilderd was door Willem Viruly de derde, en mevrouw de weduwe A. A. Reepmaker-Viruly vermeerderde hiermeê de verzameling Rotterdamsche schilders. Mevrouw M. J. Grisart, geboren Gravin van Hogendorp van Hofwegen, legateerde de portretten van W. Daniel van Hogendorp en zijn vrouw, geschilderd door Cornelis Janssens, en mevrouw S. Mesdag-Van Houten schonk een Drentsche hei met schaapskooi, in maanlicht. Zes en twintig kunstvrienden schonken een gezicht op het dorp Nuenen, door Vincent van Gogh omstreeks 1883 geschilderd. In 1905 gaf een ander kunstvriend een veel grootscher werk van dezen meester voor twee jaren in bruikleen. 't Was de heerlijke „Sluis". Jammer, dat het toen moest worden teruggegeven; Vincent's magistraal werk, vooral dat van zijn laatste jaren, werd te dezer tijd hier te lande nog weinig begrepen. De heer G. L. M. van Es gaf een der zeldzame werken van den dichter-schilder J. van Looy: het Bargello te Florence, gedurende zijn verblijf aldaar geschilderd in 1884.

Burgemeester s'Jacob zou aftreden op 1 Mei 1906. Tevoren verzochten de leden van den Gemeenteraad hem of zij zijn portret mochten laten maken. Hij was daartoe bereid en koos J. Veth tot schilder:

Toen het portret hem in 't Museum werd aangeboden en hem gevraagd werd of het daar blijven mocht,

stemde hij ook dit toe. Dientengevolge kan men er dagelijks de beeltenis zien van den man, aan wien het Museum zooveel verplicht is.

Nog één stuk dient vermeld. 't Is geen geschenk, maar het werd in bruikleen gegeven door Mr. C. J. A. Bichon van IJselmonde, reeds tien jaren geleden. Wij bedoelen de voorstelling hoe Pilatus weigert het opschrift van het Kruis te veranderen, door Salomon Koninck geschilderd in 1645. Misschien wordt het bruikleen nog een geschenk.

Laat mij nu wat vertellen van de teekeningen en andere kunstwerken. In 1895 kreeg het Museum van het Gemeentebestuur acht aquarellen en schetsen van Ch. Rochussen. Het volgend jaar schonk de heer J. J. Tiele de fraaie aquarel van Breitner: De Hoefsmid. Daarop volgden: twee portretteekeningen, van Jan Veth; een aquarel van mevrouw S. Mesdag van Houten, geschonken door den heer F. J. G. Bosman; een pastelteekening van P. Dupont, Parijsche Werkpaarden, aangeboden door het Bestuur der Academie. De heer J. de Kuyper schonk De Pennelikker, van Josselin de Jong; de heer J. Hidde Nijland zond uit Dordrecht een kloeke teekening van Vincent van Gogh. Daarop volgde een teekening van J. Maris uit 1895. Studies van A. Mauve uit 1854 en 1862 kwamen bij de studies van veel later datum, vroeger reeds geschonken door de familie van den overleden

meester. Verscheiden leden van den *Kunstkring* gaven een pastelteekening van J. W. Sluyter, en een teekening in waskrijt van Floris Verster: Pompoenen op een glas. Een aquarel van M. W. van der Valk werd in hetzelfde jaar geschonken door iemand, die onbekend wilde blijven. Een teekening van den jeugdigen Dirk Nijland, de Verdorde Zonnebloemen, werd aangeboden door eenige abonné's der firma Van Oldenzeel. Het bekoorlijk Vioolspeelstertje, teekening in waterverf van Toorop, werd door den kunstenaar zelf geschonken; en de heer Van der Schilden zorgde dat de Rotterdammer Jan de Jong door een aquarel van 1857, na zijn dood in het Museum werd vertegenwoordigd.

Behalve het marmeren Venusbeeldje, door den Franschen Consul Mimaut in 1849 geschonken, en erg gehavend uit den brand van 1864 gered, bezat het Museum geen beeldhouwwerk van artistieke waarde. Daarom was bijzonder welkom het fraaie marmeren bas-relief van Pier Pander, een meisjeshoofd in profiel, dat in 1898 werd geschonken door den bekenden Onbekende. Het volgend jaar gaf de heer J. Hudig een pleisterafgietsel van Rodin's heerlijke Eva.

Ook van de Medailleerkunst bezat het Museum niets noemenswaard. Zij deed eigenlijk haar intree met een bronzen afslag van de groote, door Pier Pander ontworpen, medaille, die den heer J. V. Wierdsma

werd aangeboden bij zijn jubilé als Directeur van de Holland-Amerika-stoomvaartmaatschappij. De heer Wierdsma schonk dit exemplaar aan het Museum.

Aankoopen.

Van Lieve Verschuier bezat het Museum een schilderij, De Maas voor Rotterdam, geschilderd in den fijnen grijzen toon van 't Hollandsch landschap. Hij had met Jan van der Meer de oude Italië bezocht, en in 1894 werden, als wenschelijke aanvulling, gekocht twee kleine kleuriger stukjes van zijn hand: een Zonsopgang en een Zonsondergang op de Italiaansche kust. De Tentoonstelling van Oude Schilderkunst, in hetzelfde jaar te Utrecht gehouden, was bijzonder geslaagd door den steun der eigenaars van die kunst in binnen- en buitenland. Daar was een Vrouwsportret, levensgroot halffiguur, in zwart kostuum, bezig haar linkerhandschoen aan te trekken. Het was een goed werk uit de 17de eeuw, gemerkt B. Z. De Commissie voor de Tentoonstelling waagde slechts een toeschrijving aan Bernardus Zwaerdecroon, omdat het toen nog 't eenig bekende werk van dezen schilder was. De eigenaar, Generalconsul Thieme te Leipzig, was bereid het af te staan aan Boijmans. Daar werd het definitief beschreven als een werk van dien kunstenaar, die van 1617 tot 1654

te Utrecht leefde en gehuwd was met zijn nicht, een dochter van H. Zwaerdecroon, Rector der Erasmiaansche school te Rotterdam. Later bleek dat er van hem nog vier portretstukken waren in ons land, waarvan twee uit het Depot naar de zalen van het Rijksmuseum verhuisden. In 1895 werden gekocht negen medaillonportretten, allen voorstellende leden van de Rotterdamsche familie Versijden, van 1530 tot het einde der 18de eeuw, en waarschijnlijk, soms te goedgeloovig, verzameld door den laatst geportretteerde, den heer Jacob Versijden van Varick. Een ervan, met kostuum van 1653, is geschilderd door Gerard ter Borch, twee door Adriaan van der Werff, aangenamer stalen van diens kunst dan zijn latere bijbelsche en allegorische voorstellingen. Tot belangrijke aankoopen werd de Commissie in 1896 in staat gesteld door de ontvangst van een door den heer Boijmans met vrucht gebruik belast legaat van ƒ 10.000. Daarvoor werden gekocht een mansportret, door een Vlaam geschilderd in 1589; een Zuid-Hollandsch landschap van H. Saftleven de Jonge uit diens eerste periode, dat door Generaal-consul A. Thieme was gezonden naar de tentoonstelling van het Leipziger Kunstverein in 1889. Het Museum bezat van Saftleven stukken uit zijn tweede en derde periode. Dit werd geschilderd vóór 't vertrek van den schilder uit Rotterdam naar Utrecht in 1633, toen hij de natuur nog trouw was. Dank het legaat van Boijmans en het toeval, dat eene

familie te Weenen haar schilderijen onder de hand verkocht, kon het Museum tevens krijgen een zeer fraaien riviermond van Rotterdam's vermaarden zeeschilder Simon de Vlieger; een stuk vol lucht en licht, een zilveren watervlakte.

De Commissie kocht liefst oude kunst, daar zij volkomen begreep de gevaren, verbonden aan het koopen van moderne schilderijén. Jaren lang had dit gedaan het Bestuur der Academie. Maar dat Bestuur was voorbijgegaan de beste schilders van onzen tijd, en die mochten, volgens de Commissie, niet ontbreken in de verzameling schilderijen van Hedendaagsche Kunstenaars. Dit gold o. a. Jozef Israëls, die van 1852 tot 1888 vrij geregeld deelgenomen had aan de Twee-later Driejaarlijksche Tentoonstellingen der Academie. Volgens een schrijven van een der Commissieleden dd. 7 September 1894 waren er vroeger wel „démarches" bij hem gedaan, maar vonden de heeren zijn prijzen te hoog, en het Museum zou om de steeds hooger stijgende prijzen van zijn werk in binnen- en buitenland geen schilderij van zijn hand verkregen hebben, indien het genoemde legaat niet was ontvangen èn indien Israëls niet zoo roijaal was. Op het bericht, dat hij drie werken gereed had voor het Salon te Parijs, bracht de Commissie een bezoek aan zijn atelier. Daar koos zij de „Vrouw aan 't Venster", en Israëls zeide, dat hij uit waardeering der tentoonstelling van zijn werk, gehouden door den *Rotterdamschen Kunst-*

kring, het aan Boijmans wilde afstaan voor *f* 6000, *f* 3000 minder dan een kunsthandelaar reeds geboden had. Hij wenschte echter het stuk eerst te zenden naar het Salon. Gaarne werd die voorwaarde aangenomen en met dankbaarheid werd het roijale voorstel aanvaard. De Vrouw aan 't Venster ging dus naar Parijs, en met genoegen lazen de Commissieleden hoe dit stuk bewonderd werd o. a. door A. Michel in de *Débats*, door Thiébault-Sisson in de *Temps*, door den Parijzer correspondent in de Berlijnsche *Börsen-Courrier*. Ook in de Nederlandsche pers niets dan bewondering. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* o. a. schreef:

Het is een nog jonge vrouw, maar het leven heeft haar niet ongedeerd gelaten. Toch, hoe mager en verschrompeld het zij, men kan zien dat die vrouw vroeger mooi is geweest. En dit is weer juist de sensatie die in het stuk zit: dat weemoedige bewondering wekkende voor het vergaande of vergane schoon van die vrouw. Het stuk is prachtig van kleur, het bruingrijzige jak der vrouw, waarin Israëls zijn kleurdrang heeft bot gevierd, komt, breed en krachtig geschilderd, heerlijk uit tegen het gelaat.

Sommigen maakten, niet in de pers, aanmerking op de teekening der figuur. Een aanmerking, meermalen gemaakt op werken van meesters der Haagsche School. Een aanmerking, ook vroeger o. a. bij werken van Delacroix gehoord, en door de heeren De Goncourt toegeschreven aan „une confusion d'idées". Die haar maken, zeggen zij:

exigent d'un coloriste de la rectitude scrupuleuse des dessinateurs et ne lui permettent pas de se servir d'un dessin conforme à sa peinture,

comme si Rubens s'était fait scrupule d'employer des contours différents de ceux d'Holbein. Vous laissez M. Ingres inventer sa couleur pour sa forme et vous prétendez interdire à Delacroix le droit d'accomoder sa forme à sa couleur: il y a là une contradiction. Si Delacroix eut dessiné comme vous le souhaitez, il ne serait point le grand coloriste français.

Nog heden bestaat dat verschil, en het zal blijven zoolang er schilders zijn van verschillend karakter. De een vormt op zijn doek min of meer uitvoerig wat hij schilderen wil. Anderen, zooals Israëls, beginnen de tint te zoeken, die de grondtoon van het werk zal zijn; strijken een breede veeg van dien tint over het doek, en bouwen daarop met het penseel wat zij willen maken. Of Israëls teekenen kan? Men zie zijn figuurstudies in zwart krijt.

Vergeef dezen uitstap; ik keer terug tot het relaas. In '97 werd slechts één, maar een belangrijk stuk gekocht. De Moeder met Min en kind, van den azijnmaker, dichter en schilder Joost van Geel, te Rotterdam geboren in 1631 en overleden in 1698. Het ongeluk van dien koopman was, dat hij te goed schilderde voor een liefhebber, en dat zijn schilderijen die van den vermaarden Metzu zóó nabijkwamen, dat de meeste doorgingen voor werk van dien meester, wiens naam er dan ook maar op werd gezet. Zijn zelfportret in het Rijksmuseum was 't eenige hier te lande bekend, en een Muziekmakend Gezelschap in het Museum te St.-Petersburg, dat jaren lang ook Metzu heette tot bij een schoonmaak de naam Van Geel

voor den dag kwam, was 't eenige, dat hem kennen deed in zijn eigenlijk vak, genreschilder. Op een veiling te Londen was weêr een Metzu, dat door Dr. C. Hofstede de Groot werd gekocht voor de Vereeniging Rembrandt. Bij het schoonmaken bleek dat Van Geel's naam overschilderd en de naam G. Metzu er handig naast was gezet. Waar pastte dit keurig Binnenhuis beter dan in de geboortestad van den schilder? De Vereeniging Rembrandt stond het dan ook gaarne af tot den prijs, dien het stuk als een Metzu had gekost. Bovendien werden in dit jaar nog twee aquarellen gekocht: „Na den Regen" van W. B. Tholen, en een Gezicht op den mond der Wijnhaven in de Leuvehaven met den Wolfshoek, op een donkeren winterdag, door Willem Witsen.

Het volgend jaar bracht nog een schilderij van een Rotterdamsch schilder uit de 17de eeuw in het Museum. Een gezicht in de Rotterdamsche St.-Laurens- of Groote kerk, in 1655 geschilderd door Anthonie de Lorme. Het werd door Jhr. Mr. Victor de Stuers ontdekt bij een antiquaar te Kissingen, en het was 't Rotterdamsch Museum welkom, al is het niet een der beste werken van dezen kerkschilder.

In 1899 kwam De Baker van Jacob Maris, tien jaren na de overeenkomst dienaangaande met den grooten meester gesloten; en, helaas, na den te vroegen dood van dit genie. De geschiedenis van dit stuk is een hoofdstuk uit Maris' leven. Hij had na de geboorte

van zijn jongste dochter Marie geschilderd „De Jonge Moeder", dat eenige jaren in zijn ontvangkamer bleef, en nu behoort tot de Verzameling-Drucker. Dit gaf hem aanleiding tot een ander schilderij „Nieuw Broertje", dat door den heer J. A. Carp werd ingezonden op de Eere-tentoonstelling, door Arti aan J. Maris gewijd in December 1899. Daar was zijn dochter Marie het zusje, dat naar de baby staat te kijken, evenals op twee aquarellen van 1890, waarvan één werd afgebeeld in *Eigen Haard* van 3 Januari 1891. In Maart 1889 zag ik op zijn atelier De Baker, bestemd voor het Salon te Parijs, en ik werd zóó getroffen door dit wonderschoon werk, dat een advies aan de Commissie volgde om het te koopen. Vóór alles toch was Jacob Maris figuurschilder van 't edelst soort. Het legaat-Prainat van *f* 3000 kon bijna dekken den door den meester voor Boijmans gestelden prijs. Toen De Baker uit Parijs teruggekomen was, verzocht Maris het nog eenigen tijd te mogen houden, omdat het hem niet geheel bevredigde. De Commissie vond dit natuurlijk goed, maar wenschte het schilderij althans in 1892 te ontvangen. Den 24sten Maart van dat jaar ontving ik van Maris het volgend briefje, hier meêgedeeld als bewijs van 's mans eenvoudig, beminnelijk karakter.

De termijn door de heeren der Commissie mij gesteld tot voltooiing van het schilderij De Baker is heden verstreken. Gaarne zoude ik er nog eenige dagen aan willen werken. Daar u zelf weet dat ik wegens ziekte meer dan twee maanden niet heb kunnen schilderen, is mijn vriendelijk

verzoek een goed woordje voor mij te willen doen bij de Heeren der Commissie. Ik verlang hoogstens veertien dagen om het schilderij geheel te voltooijen. Mij vleiende met een gunstige beschikking, enz.

Dat hij het werk in veertien dagen voltooien zou, was een illusie. De Bock schrijft in zijn aan Jacob Maris gewijd boek herhaaldelijk en niet zonder vergissingen over De Baker. Van het voor „Boijmans bestemde", en het stuk met gelijk onderwerp, thans in een particuliere verzameling, zegt hij terecht dat dit „zware lastposten in zijn leven zijn geweest", en dat „in de geschiedenis der kunst dit wel een „der sterkst sprekende gevallen is van het heerlijk „streven naar het bereiken van het ideaal. Maris heeft „er zóó op geploeterd, dat soms de dikke verflaag „moest worden afgeschrapt. En intusschen groeiden „de kinderen, werd de baker ouder en was zij niet „zoo gemakkelijk meer tot poseeren te krijgen". De veranderingen, in het schilderij herhaaldelijk gebracht, kan men in het boek van De Bock vinden. Eindelijk werd het in 't zoogenaamd Hospitaaltje der firma Goupil gebracht, om daar te wachten tot er de laatste hand aan gelegd zou worden. Die laatste hand kon de ziek geworden meester er niet aan geven. Het bleef desniettemin een meesterstuk van fijn gevoel, van kleur en compositie, waarvoor velen vier- ja vijfmaal den met Boijmans overeengekomen prijs wilden geven. Mevrouw de weduwe J. Maris zorgde, dat het Museum voor den overeengekomen prijs 't schilderij

ontving. Gelijk vanzelf spreekt, werd in dit jaar gekocht het portret van J. Maris — ook dat van Alb. Neuhuys — geteekend door H. J. Haverman.

De verzameling teekeningen uit vroeger eeuwen werd slechts vermeerderd met éene penteekening, met het onderschrift „Gerrit Jacobs te Rotterdam, Anno 1652". Van de stichting van het Museum af meende men een zomerlandschapje te bezitten van Hendrik Avercamp, bijgenaamd de Stomme van Kampen, maar in 1883 werd erop gevonden het monogram van Arent Arentzen, bijgenaamd Cabel, die te Amsterdam leefde van 1586 tot 1635. Welkom was dus de in 1900 zich aanbiedende gelegenheid om te koopen een groot winterlandschap met veel figuren van Avercamp, die ongeveer terzelfder tijd als Arent Arentzen te Amsterdam was geboren, omstreeks 1625 naar Kampen trok en daar leefde tot ongeveer 1663.

In hetzelfde jaar verwierf de Verzameling Teekeningen van Oude Meesters op eene veiling te Utrecht vijf belangrijke stukken: een varken, met zwart krijt door Paul Potter in 1644 geteekend; een landschap van P. Molijn; een riviergezicht uit 1655 van J. van Goijen, en twee teekeningen van Cornelis Saftleven, de eene voorstellend een erf met een pronkende kalkoen en twee hennen, de andere o. a. een Dodaars of Dodo, uitgestorven vogel van het eiland Mauritius, waarvan een exemplaar in 1626 werd overgebracht naar Amsterdam.

Op dezelfde veiling werd ook gekocht eene teekening van Charles Rochussen, die niet vermeld is in *l'Oeuvre de Ch. Rochussen* van D. Franken Dz. en Fr. D. O. Obreen. Zij geeft weer een moment van het Muziekfeest, in Juli 1854 te Rotterdam gehouden, ter viering van het vijf-en-twintig-jarig bestaan der Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst. Het is een moment van het derde concert van 15 Juli, ten 12 ure aangevangen, na de uitvoering van den 145sten Psalm, gecomponeerd en gedirigeerd door Joh. J. H. Verhulst, die het geheele feest bestuurde. Mevrouw Offermans—Van Hove grijpt uit de bloemen en kransen, den componist toegeworpen, een lauwerkrans en wil dien den heer Verhulst op 't hoofd drukken. Bij de trap van het orkest staat de deputatie uit het Hoofdbestuur der Maatschappij, gereed om allen te danken, die tot het welslagen van het feest hadden medegewerkt, en den stichter der Maatschappij, den Rotterdammer A. C. G. Vermeulen, een gouden medaille aan te bieden. Men herkent onder hen Dr. J. J. Viotta en Dr. J. P. Heije. Bij deze teekening voegde Rochussen de met potlood geschetste portretten van de zes solisten en van zes buitenlandsche musici. Hij maakte haar op verzoek van den schilder H. A. F. A. Gobius en verzond haar uit Amsterdam op 28 November 1854. Gobius stierf in 1899 en zijn verzameling werd verkocht op de reeds vermelde veiling te Utrecht. Op eene kunstbeschouwing der Academie werd gekocht een

aquarel van J. H. WEISSENBRUCH, Herfstlandschap

Het jaar 1901 bracht twee schilderijen van oude meesters en één teekening van een levende kunstenares in het Museum. Het eene schilderij, een binnenhuis met twee figuren, een rooker en een drinker, is van Hubert van Ravesteijn, die te Dordrecht leefde van 1638 1691, en meest stillevens, keukens enz. schilderde, die thans zeer zeldzaam zijn. Het Rijksmuseum heeft een stilleven van hem, in bruikleen. Het tweede schilderij werd door den Haarlemschen portret- en historieschilder Jan de Braij in 1661 voltooid. Het kind Mozes, uit den Nijl gered, wordt er gebracht bij de Prinses. De zeven figuren zijn echter geen Egyptische maar echt-Hollandsche vrouwen, waarschijnlijk familie zelfs van den schilder. De teekening, gekocht op een kunstbeschouwing der Academie, is de aquarel Siska van mevrouw Suse Bisschop, geboren Robertson. Het zal wel bekend zijn, dat deze kunstenares vijf jaren onderwijs in het teekenen gaf aan de Hoogere Burgerschool voor Meisjes te Rotterdam, en terzelfdertijd in Den Haag in 't schilderen zich oefende bij den Rotterdammer P. van der Velden, vervolgens drie jaren de Akademie te Amsterdam bezocht en daar ook les gaf aan een bijzondere Hoogere Burgerschool voor Meisjes. Sedert 1885 wijdde zij zich geheel aan de schilderkunst, en in 1900 werd haar werk te Londen bekroond met een gouden medaille. Ook deze aquarel getuigt van haar oorspronkelijkheid en bijna mannelijke

forschheid. Over haar werk wordt nog zeer verschillend geoordeeld. Een kunstvriend zeide, doelend op deze aquarel: Als er teekeningen uit het Museum mochten weggegeven worden, bezorg mij dan de Siska. Een ander, ouder van jaren, zeide: dat is maar klodderen.

In 1902 werden gekocht drie schilderijen van oude meesters. Egbert Lievensz. van der Poel, die omstreeks 1655 te Rotterdam zich vestigde en daar in 1664 begraven werd, was slechts vertegenwoordigd door een „Brand bij Nacht", die hem niet van zijn beste zijde doet kennen. Veel beter zijn gewoonlijk zijn landschappen, boerenbinnenhuizen, winters en stranden. De aankoop van een Zeestrand was dus een goede aanvulling van zijn werk. Beter aanwinst nog was het portret van een bejaarde, aanzienlijke vrouw, van Gerard Dou. Voor den brand bezat het Museum eene kantwerkster van hem, en W. Burger prees dit stukje als een der parelen van het Museum, hoewel het wat beschadigd was. Dit portret, nagenoeg van dezelfde groote als de verloren Kantwerkster, is geheel gaaf, en uit den besten tijd van den meester, vóór hij kunstvaardigheid ging stellen boven kunst. Dr. C. Hofstede de Groot deelde mede, dat dezelfde dame voorkomt op een schilderij van Dou in de Verzameling—Von Hoschek te Praag. Het derde stuk, dat gekocht werd, was een Gezicht op 't Haarlemmermeer, bij storm, door J. van Goijen. Dit was welkom niet alleen om zijn qualiteiten, ook als aanvulling der

werken van dezen meester. Het museum bezat er één, geschilderd omstreeks 1630, en één gedagteekend 1642; nu kwam daarbij deze storm van 1651.

Zeven teekeningen van oude meesters verrijkten de verzameling, o.a.: een landschap van Hans Bol uit 1580; een Maria boodschap, van Abr. Hondius; de vlucht van Karel II uit Worcester, door J. van der Ulft, die gegraveerd werd door S. Savery. Ook eenige teekeningen van tijdgenooten werden verworven. Daarvan noemen wij het carton van A. J. Derkinderen voor een van zijn muurschilderingen in het gebouw der Algemeene Maatschappij van Levensverzekering en Lijfrente, door Berlage gesticht. Dit carton, in 1900 geteekend, stelt voor „De Nood", en werd weergegeven door J. Veth in zijne brochure, gewijd aan deze muurschilderingen. Grooter tegenstelling met deze streng gestyleerde teekening is bijna niet denkbaar dan de teekeningen van mej. Nelly Bodenheim, voor haar boekje *Handje Plak*.

Nu Boijmans een fraai stukje van Gerrit Dou verworven had, was het geen wonder dat het ook een schilderij kreeg van Jan van der Heijde, den grooten kunstenaar, van wien de grootste kunstkenner van onzen tijd, Dr. W. Bode, schreef: „Das Architecturbild „und die Landschaft in der Verbindung mit der Ar„chitectur hat niemand so meisterhaft gemalt als gerade „er, zumal in seiner früheren Zeit, in der ihm sein „Freund Adriaen van de Velde die Bilder staffirte."

Op een veiling, in November 1903 te Amsterdam, was een schilderij van hem, met figuren van Adriaan van de Velde, dus uit zijn besten tijd. Het paneel had iets geleden, niet het schilderwerk, en hieraan was 't wellicht te danken, dat het gekocht kon worden voor *f* 3975. Die som was wel grooter dan de kas van het Museum, maar de Vereeniging Rembrandt was dadelijk bereid te helpen, op de niet bezwarende voorwaarde dat jaarlijks *f* 1000 zou worden afgelost. Ook dit stuk getuigt van 't ongemeen fijn gevoel, dat Van der Heijde had voor de schilderachtig bekoorlijkheid van gebouwen, en hoe hij die tot de kleinste détails weêrgeeft, zonder ooit klein te worden, omdat hij ze ondergeschikt houdt aan het dichterlijk geheel.

Uit eerbied voor het verleden werd in 1904 van den heer H. M. Montauban van Swijndrecht overgenomen een geschilderde copie van een schilderij, dat in 1864 was verbrand. De heer Boijmans had het in zijn katalogus van 1811 toegeschreven aan P. de Hooch; de Directeur A. J. Lamme, blijkens den katalogus van 1867, aan eenen L. Boursse, met wien waarschijnlijk bedoeld was de schilder Esaias Boursse. Toen Dr. C. Hofstede de Groot de copie zag, begreep hij dat het origineel moest geweest zijn van den Vlaam Jan Siberechts (1627—1703). Deze copie werd niet opgenomen in de Museumzalen, omdat daar geen copiën thuis hooren. Een reproductie ervan wordt hier als souvenir gegeven.

Van denzelfden kunstvriend werd ook overgenomen

de Thuiskomst van de Jacht, geschilderd door Gerrit Donck, een Hollandsch genre- en portretschilder uit de eerste helft der 17de eeuw. Niet van den eersten rang, zooals ook dit stuk bewijst; toch van zooveel beteekenis, dat eenige der voornaamste Museums en particuliere Verzamelingen in het buitenland zijn werk niet versmaadden. Hier te lande is slechts één portretstuk in particulier bezit, maar geen in een Museum. Een fraaie teekening, een Gezicht op een Hollandschen riviermond, van Jan Porcellis, den stichter van onze zeventiende-eeuwsche school van zeeschilders, werd in hetzelfde jaar gekocht. Ook kwam nog dit jaar in het Museum een klein mansportret, in 1672 geschilderd door Cornelis Picolet, een Rotterdammer, die de leermeester van Adriaen van der Werff was geweest.

In October 1905 was te Amsterdam een belangrijke veiling van Oud-Hollandsche kunst. Twee schilderijen vooràl moesten, de Rotterdamsche beurs en de Rotterdamsche stemming in aanmerking genomen, de aandacht der Rotterdammers trekken. Het eene schilderij was het hoofdwerk van Pieter de Bloot: een keuken, met een prachtig stilleven van groenten en vruchten op den voorgrond, met een heerlijk licht dat uit de hoogte op den haard en de daar zittende figuren valt; terwijl op den achtergrond, bij een open raam, drie boeren gezellig bij elkaar zitten om een kruik bier. Groote picturale qualiteiten, volkomen gaaf, ver overtreffend de Bedeeling van behoeftigen, dat dezen

Rotterdammer tot dusver in het Museum vertegenwoordigde. Het andere stuk was een Gezicht op de Maas, met de ruïne van 't huis De Merwede in 't verschiet, door den Rotterdammer Hendrick Maertensz. Sorgh geschilderd in 1647, zeven jaren voor 't Gezicht op de Groote Markt, dat in 1870 was gekocht. Het was geen hoofdwerk van dezen kunstenaar, maar een van zijn zeldzame riviergezichten, waarbij de invloed van Simon de Vlieger te herkennen is. De heer J. Hudig, in 't begin van dit jaar lid geworden der Museum-Commissie, was op de veiling present en gaf aan 't stuk van Sorgh de voorkeur, dat dientengevolge werd gekocht. Het hoofdwerk van De Bloot kwam in de vermaarde verzameling Oud-Hollandsche kunst van den heer Ad. Schloss, te Parijs. Voor de betaling van de Sorgh moest den Gemeenteraad een extra-crediet van *f* 2300 worden gevraagd; hetgeen ook noodig zou zijn geweest als de P. de Bloot was gekocht. Het extra-crediet werd toegestaan, maar — wat nooit tevoren was geschied — met protest der Commissie voor de Financiën, en met 12 stemmen tegen. De reden hiervan was, dat de Commissie en eenige Gemeenteraadsleden, niet ten onrechte, tegen 't verleenen van extra-credieten waren, al moesten zij erkennen, dat *f* 2500 te weinig was om goede kunstwerken te koopen bij het voortdurend stijgen der prijzen.

Enkele teekeningen van oude meesters: twee van J. van Goijen, een van P. Molijn, een bosch van

S. de Vlieger, werden verkregen: twaalf kleine landschappen met koeien, van W. J. van Troostwijk, uit 1802, toen hij twintig jaren oud was, acht jaren vóór zijn dood, en de voortreffelijke aquarel, een Doode hond, van Professor A. Allebé, een schoon werk van dezen fijn- en diepgevoelenden kunstenaar.

In 1899 was gekocht een kleine aquarel, een zelfportret van M. Maris; in 1903 een Timmermanswinkel, van denzelfde, in 1860 te Lausanne geteekend. Toen waren al verscheidene jaren verstreken sedert deze grootmeester der hedendaagsche kunst mij beloofd had iets te maken voor het Museum. Ik had bij hem gezien een vrouwshoofd in zwart krijt, dat ik, getroffen door de heerlijke uitdrukking en uitvoering, wel dadelijk had willen meênemen, maar de kunstenaar was er zelf niet meê tevreden, en beloofde dat Boijmans het krijgen zou, indien het goed werd. Dit was niet het geval. Hij vernietigde het en begon het opnieuw, vernietigde ook dit, en er kwamen lange perioden, waarin hij niet in zich voelde de vereischte stemming. Acht jaren verliepen, tot de kunsthandelaar Van Wisselingh in 1906 bracht de teekening, door Maris bescheiden een Vrouwehoofd genoemd. Wie dat Vrouwehoofd mocht zien in den eersten aanleg, herkende het niet. De stille peinzer, „die in zichzelf zoekt wat de werkelijkheid „buiten hem zijn fijn gevoel niet bevredigen kan", had dat Vrouwehoofd in zijn droomleven vervormd tot een figuur, uitsprekend een de werkelijkheid te bovengaande

verrukking, een reine, verheven extase, die alle aanschouwers in vervoering brengt. De kunstenaar had zelf de teekening opgezet en in een door hem getinte lijst geplaatst. De heer Van Wisselingh vroeg er *f* 6000 voor. Een kleine som voor zoo'n heerlijk werk — velen zouden gaarne er tweemaal zooveel voor gegeven hebben — een groote som voor een Museum, dat slechts *f* 2500 per jaar ontving voor aankoopen. Maar in luttel dagen werd door 71 ingezetenen *geschonken* *f* 2870, en de Vereeniging Rembrandt gaf dadelijk gehoor aan het verzoek der Commissie om *f* 3000 te leenen, terug te betalen in drie jaarlijksche termijnen van *f* 1000. Zóó werd het Museum, op gemakkelijk te dragen voorwaarden, dit meesterstuk rijk, — dank vooral den steun der ingezetenen. Verzoeken om photographische reproducties bleven niet uit. Pogingen om het werk in de lijst, door het glas heen, te photografeeren, mislukten, gelijk van zelf spreekt, en de Commissie weigerde de teekening uit de lijst te laten nemen, zooals meermalen werd gedaan, omdat M. Maris daartegen bezwaar had. Wie een photo, als souvenir aan dit heerlijk werk wil meenemen, moet dus ongetroost vertrekken, en kan het ook niet vinden in de kunstboeken, waarin verscheidene schilderijen en teekeningen van dezen kunstenaar zijn weêrgegeven.

Wij hebben vermeld dat de heer F. B. s'Jacob den 1sten Mei 1906 ophield Burgemeester te zijn. Daarbij dient nu gevoegd, dat Mr. A. R. Zimmerman hem

verving. Zeer spoedig nam deze een kloek besluit. In de eerste vergadering, door de Commissie voor het Museum onder zijn leiding gehouden op 7 Juni, werd de begrooting van het Museum behandeld. Overtuigd dat bij de steeds stijgende prijzen de aan het Fonds voor aankoopen jaarlijks toegekende som van *f* 2500 onvoldoende was om kunstwerken te verkrijgen, en door hetgeen in den Gemeenteraad voorgevallen was in 1905 huiverig om extra-credieten te vragen, stelde hij voor om B. en W. te verzoeken de jaarlijksche toelage voor aankoopen te verdubbelen. B. en W. vereenigden zich met dit voorstel, en de Gemeenteraad nam het op 26 October zonder discussie en met algemeene stemmen aan.

De heer Zimmerman toonde ook op andere wijs belang te stellen in het Museum. Hij schonk twee geestige teekeningen, in 1783 gemaakt door Jacob Cats. Het teekenwerk van dezen Amsterdamschen behangselfabrikant was reeds bij zijn leven zóó gezocht, dat hij zijn fabriek van de hand kon doen. Eene teekening van den Florentijn George Vasari, waarop Paus Paulus IV en de kunstenaar zelf zijn weergegeven, werd door mij aangeboden.

In de laatste jaren had ik mij voornamelijk bezig gehouden met Jan Porcellis, den stichter der Hollandsche school van rivier- en zeeschilders, tevens een der grootste meesters op dit gebied. Weinig was van hem bekend; uit Archieven, enz. moest zijn geschiedenis

worden opgedolven. Daarbij bleek, dat zijn ouders met hem in 1584 uit Gent verhuisd waren naar Rotterdam, dat hij hier trouwde op 8 Mei 1605, ongeveer tien jaren later verhuisde naar Haarlem, van Haarlem ging naar Amsterdam en van Amsterdam naar Soeterwoude, waar hij stierf 29 Januari 1632. De oudere zeeschilders, zooals Vroom en Van Wieringen, waren eigenlijk schepenschilders; het water was voor hen bijzaak, werd conventioneel en onwaar door hen weêrgegeven. Jan Porcellis was de eerste, die zee en rivier schilderde, zooals ze zijn; liefst stormend met donkere luchten, en hij deed dit met al de ontroering van een echte kunstenaarsziel. Tevens bleek, dat slechts een twintigtal schilderijen van hem bewaard bleven, alle in het buitenland. Van 1903 tot 1905 hing er een in het Mauritshuis, dat in bruikleen was afgestaan door den heer H. Pfungst, te Londen. Deze studie, met tal van reproducties, verscheen in het tijdschrift *Onze Kunst*, Juni 1906. In *Oud-Holland* schreef ook Dr. A. Bredius ongeveer terzelfder tijd over dezen kunstenaar.

Het schilderstuk, dat het Mauritshuis in bruikleen had gehad, was in 1907 te koop bij de firma Fr. Muller & Co. Van zijn hooge waarde overtuigd, adviseerde ik de Commissie het te koopen, en voor *f* 3150 kreeg Boijmans dit werk, dat een sieraad van het Museum is.

In hetzelfde jaar werden ontvangen een geschenk en een legaat. Op eene tentoonstelling van den *Kunstkring* was een schilderij van den jongen Rotter-

dammer P. C. de Moor, dat de aandacht trok door koloriet en distinctie. Het werd door eenige leden der Vereeniging het Museum aangeboden. De heer W. R. van IJsselstein legateerde *f* 2000 „tot aan-„koop van een of meer schilderijen van levende „meesters." *f* 1400 van die som werd besteed voor een werk van Jan Voerman, een gezicht in het dennenbosch van 't Veldhuis bij Hattem, waarin hij het feërieke van zoo'n woud vertolkte.

Deze legataris had de Commissie opgelegd de altijd hachelijke taak om een werk van een tijdgenoot te koopen. Nu deed zij dat uit eigen beweging. Alle groote Haagsche meesters der 19de eeuw waren in het Museum vertegenwoordigd, behalve Willem Maris. Wel had hij meermalen schilderijen gezonden naar de tentoonstellingen der Academie, maar het Bestuur van die instelling had hem, gelijk Jozef Israëls en Jacob Maris, steeds genegeerd. Een van zijn beste werken was te koop: De Vroege Morgen, eenige jaren tevoren aan het Stedelijk Museum te Amsterdam in bruikleen gegeven door den heer J. H. van Eeghen. De Commissie voor het Museum-Boijmans wenschte dit magistrale stuk, ook wel Hollands Heerlijkheid geheeten, te koopen, maar zij bezat niet de enorme som van *f* 19.000, die ervoor gevraagd werd; zou zij wachten op gunstiger gelegenheid? Neen, 't moest de Vroege Morgen zijn, en de prijs was niet te hoog. Zou zij dan weer een beroep doen op de welwillendheid van kunstlievende

stadgenooten en op de hulpvaardigheid der Vereeniging Rembrandt, die meermalen met grooter bedragen renteloos het Rijksmuseum had bijgestaan? Besloten werd, de geheele som te vragen aan stadgenooten, in den vorm van rentelooze voorschotten, waarvan ieder jaar *f* 4000 zou worden terugbetaald. Binnen vijf dagen verklaarden 34 ingezetenen zich bereid om de vereischte *f* 19.000 te leenen. De Vroege Morgen schittert nu in het Museum. Jammer slechts, dat ruim vier jaren lang niet meer dan *f* 1000 per jaar beschikbaar blijft voor het Museum.

Het was dan ook aan een buitenkansje te danken, dat in het begin van 1908 kon gekocht worden een Vrouwsportret van den Rotterdamschen schilder Frans Verwilt (1622—1691), aangenaam werk van den somtijds gemaniereerden kunstenaar, eenvoudiger dan de coquet neigende jongen in het Rijksmuseum en dergelijke stukken in andere Museums en in particuliere verzamelingen. De koopsom, *f* 300, werd gevonden door de *f* 310, waarvoor in 1864 waren gekocht de schutterstukken van Cornelis en Willem Eversdijck, die de stad Goes nu daarvoor terug kreeg. De verwijdering van deze kolossale en weinig beduidende schilderijen was een weldaad voor het Museum, omdat nu ruimte werd verkregen tot beter plaatsing van belangrijker kunstwerken uit de zeventiende eeuw.

Meer dan eens werd in het verhaal der schilderijen-

verzameling genoemd het Depot, het zoldertje waarheen van de stichting van het Museum af de schilderijen verhuisden, die voor betere moesten wijken. Men zal zich herinneren, dat in 1894 acht en veertig van die stukken werden verkocht. Enkele gingen naar het Stadhuis, zooals De ontvangst van Prins Willem IV te Rotterdam, door J. Spoel, en Het Stadhuis te Woerden, door W. de Haas Hemken. Ook na 1894 kwamen gekochte of geschonken schilderijen andere verdringen; en onder deze waren er van zóó groote afmetingen, dat zij niet naar den Depotzolder konden gedragen worden en in de gang tusschen het voorportaal en de groote bibliotheekzaal werden neergezet. Daar kwamen het bedorven stuk De Dood van Lucretia, toegeschreven aan Frans de Vriendt; de allegorische voorstelling van de Muziek, door Jacob de Wit, en de twee Bijbelsche tafreelen, toegekend aan Jacob Jordaens.

Op den 29sten Mei 1907 werd alles, wat in Depot was, door de Commissie bezichtigd. Eenige stukken, van onvoldoend kunstgehalte voor een Museum, maar niet ongeschikt voor wandversiering ter plaatse, waar de eischen minder hoog gesteld worden, stond de Commissie in bruikleen af voor de bureaux van Hoofdambtenaren der Gemeente. De overblijvende 68 schilderstukken keerden terug naar het Depot.

NIEUWE VERZAMELINGEN.

Prenten.

Het Museum kreeg na den brand eenige prenten en plaatwerken ten geschenke, reproducties naar Dürer en anderen. Daarbij kwamen de fraaie Fransche en Engelsche prenten, door mevrouw Schuurman, geb. Ripping, geschonken, en enkele etsen en gravures van Hollandsche meesters der zeventiende eeuw, nu en dan voor rekening van het Museum gekocht. Daarbij bleef het. Aan etsen van Rembrandt en andere meesters uit vroeger eeuwen viel niet te denken. Het budget van het Museum, te klein reeds om de verzamelingen van schilderijen en teekeningen te maken tot hetgeen zij behoorden te zijn, liet dat niet toe. En er was weinig sympathie voor graphische kunst. Werd daarvan iets gekocht, dan werd dat door sommigen beschouwd als weggeworpen geld, weggeworpen voor iets „waar toch niemand naar kijkt.” Die zóó spraken, waren natuurlijk onmondigen op kunstgebied, en een vertrek met

graphische kunst zou zeer nuttig zijn voor hun opvoeding. Er was echter geen vertrek beschikbaar, en de tijdelijke tentoonstellingen van deze kunst, nu en dan gehouden in de groote Teekeningenzaal, konden haar niet nader brengen tot het publiek.

De mondigen, die deze kunst wilden genieten, trokken dan ook naar het Rijksprentenkabinet te Amsterdam. Daar vonden zij evenwel, zoolang J. Ph. van der Kellen Directeur was, geen graphische kunst van onzen tijd. In die leemte kon 't Museum-Boijmans voorzien.

Het was een hachelijke zaak, gelijk al het verzamelen van werk van tijdgenooten voor een Museum, omdat men dit niet objectief genoeg beoordeelen kan. Maar een verzameling vormen, die toont wat onze tijd op graphisch gebied vermag, heeft iets aantrekkelijks voor vrienden van deze kunst. Later zal het kaf licht te schiften zijn van het koren, en dan blijkt wellicht het Museum te bezitten ettelijke, voor weinige guldens gekochte kunstwerken, die dan een handvol zouden kosten.

Boven verwachting slaagde het plan. Er werd wat gekocht, en er werd veel gegeven. Spoedig mocht Boijmans roemen op de fraaiste en meest volledige verzameling etsen van den genialen Jongkind; op het bezit van elf etsen van Mauve, van 't bijna compleete etswerk van Jozef Israëls. Van Storm van 's Gravesande kreeg het meer dan honderd etsen, gravures en algraphieën. Jan Veth werd vertegenwoordigd door bijna twee honderd nommers,

waaronder vele portretten, van dezen karakterlezenden kunstenaar. Het œuvre van Toorop en Dupont was compleet. Van Graadt van Roggen 103 etsen; van Hoijtema 170 litho's, van Zilcken 203 etsen, bijna alle litho's van Haverman, ook als portretverzameling belangrijk. Verder de meeste werken van Derksen van Angeren, Nelly Bodenheim, Roland Holst, M. Kramer, S. Moulijn, Hart Nibbrig, Rodin, Veldheer, W. de Zwart, enz. Verscheiden prenten zijn er in verschillende staten: proefdrukken, vóór en na de letter. Met eenige kunstenaars in zwart en wit werden afspraken gemaakt, dat zij van latere werken tegen overeengekomen prijs een exemplaar zouden zenden.

Zóó werd de grondslag gelegd voor eene prentverzameling van blijvende waarde, — dank vooral de talrijke geschenken der kunstenaars.

Schilder-Studies.

„Wie den dichter wil verstaan, moet in 't land des dichters gaan." Zóó luidt het oude rijmpje. Het geldt ook de beeldende kunstenaars, en 't land, waar men deze kan leeren verstaan, ligt niet ver af, meest bij hen in hun studieportefeuilles. Waar zij met enkele lijnen en tinten vastzetten wat hun oog trof, hun gemoed ontroerde, hun verbeelding wekte, daar leert men henzelven 't duidelijkst en 't levendigst kennen. Gelukt het

studies te verkrijgen uit de verschillende perioden van hun kunstenaarsleven — wat met schilderijen een onmogelijkheid is — dan wordt elke verzameling een autobiografie, beter dan iedere biografie, door een ander samengebracht, ook en vooral wordt zij dit, omdat zij gelegenheid geeft de eerste impulsie te vergelijken met het definitieve werk.

De stoute schoenen werden aangetrokken, bij ettelijke kunstenaars aangeklopt, en verrassend was de gulhartigheid, waarmee bijna allen verlof gaven om te grasduinen in hun portefeuilles. In October 1898 werden de Commissie 119 studies aangeboden namens 15 kunstenaars. Het waren: M. A. J. Bauer, Theoph. de Bock, Isaak en Jozef Israëls, P. de Josselin de Jong Dz., Jacob Maris, Willem Maris, H. W. Mesdag, mevrouw S. Mesdag—Van Houten, Albert Neuhuijs, Jhr. Mr. C. N. Storm van 'sGravesande, W. B. Tholen, J. H. Toorop en J. H. Weissenbruch. Verscheiden kunstenaars ontbraken zooals men ziet. Van de aanwezigen werden slechts enkele grepen uit hun kunstenaarsleven verkregen. Dàt zou langzamerhand beter worden: 't was maar een begin.

Bij het verzamelen kwamen soms aardige ontmoetingen. De studies van W. Maris lagen in een portefeuille, en tot omslag diende een groot, dubbel gevouwen papier. Op dat papier stond een gezicht op Oosterbeek, uit zijn vroege jeugd. Een verhaal, jaren geleden van

J. W. Bilders gehoord, schoot mij te binnen. Die studie, zeide ik tegen den heer Maris, hebt gij gemaakt, zittende op den beneden-straatweg, en gij waart er zoo ijverig mee bezig, dat Bilders onopgemerkt achter u kwam staan, en gij met schrik u omkeerdet, toen hij u op den schouder tikte en zei: knap zoo, jonge baas; je bent van 't echte ras. Ga zoo voort, dan kan er heel wat van je groeien! 't Is waar, antwoordde Maris, hoe kwam je dat te weten? Ongeveer hetzelfde overkwam Maris, toen hij een studie maakte op de heide, en Mauve hem gadesloeg.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* gaf een artikel over de verzameling, toen zij werd tentoongesteld. Daar werd geconstateerd haar voorloopig karakter, en tevens menig typeerend staal van arbeid gewaardeerd.

Is het niet interessant — vroeg de schrijver — dat éene blad van J. H. Weissenbruch, dat een teekening van '58 en aan den keerkant eene van '45 vertoont? Er naast hangt een teekening van '43: een hofstee met groote boomen, van dat conventioneele „lieve" bladen grasgekroes. Groot is dan het verschil van de aquarel van '58: hier reeds de eerlijkheid om ons waterland in zijn sprekendsten karaktertrek te durven zien, ruig en ruw het onderwerp, al is de wedergave nog aarzelend, en duf. Máár keert men daarna die 58-er om, hoe schril dan de tegenstelling, daar hier óók het waterland is, niet een romantische boomgroep dus: het echte wijde lage-land, maar och zoo zwak, zoo zoet gezien! Bij de stukken van vóór '60, stukken van na '80. Weissenbruch die uit de weifeling, de terughoudendheid, het academische uit, en tot de teruggaaf-in-haar-karakter, de werkelijke teruggaaf van den Hollandschen landschapsaard gekomen is: een Vaart met jager; het dorp Noorden bij

avond; zwart, de huisjes en menschen, tegen de lichte lucht; een Hooge Brug en Nieuwkoop.

Naast Weissenbruch, Jacob Maris, met twee krabbeltjes uit dit jaar, een Jagertje en een gezicht op de Zeekust met duin en enkele scheepjes. (Waar zijn vermaard schetsenboekje gebleven is?) Er boven enkele Scheveningsche krabbeltjes van Tholen, op één blaadje, mede recent.

H. W. Mesdag: drie studies; een kloeke van de woelende, wielende zee met lage lucht; lekker dansen de notedoppen van pinken op het slangerig water. En twee studies van kalme zee met pinken. Zes studies uit hei- en boschland van Mevrouw Mesdag—Van Houten, o.a. een temperamentvolle studie van de Drentsche Hut.

Gabriël, de man der Weiden met Molens, geeft hier geheel andere dingen te zien. Een teekening van een Boschgezicht uit Haarlem van '45, teer en fijn, mooi gevoelde boomtakstudies uit '50 (Wolfhezen); dan een teekening uit La Hulpe van '68, en twee romantisch opgevatte Hofsteestudies van '90 en '95.

De Josselin de Jong, als de kundige teekenaar van het flinke en stoere. Hier een aantal voltooide, glanzige studies van enkele paarden op één blad; daar een geval van paarden die in Limburg door het water trekken (van '85 en '89), en hierbij uit '95 de krachtsgezichten van later tijd, het magnifique fabrieksleven, vertegenwoordigd door een puddler. Ook een paar portretten: hier een studie voor het bekende fijne en geestige portret van Heemskerk, daar een zoete Italiaansche jongenskop — altoos de zeer knappe, maar niet met zijn onderwerp meegaande teekenaar.

Isaäc Israëls naast hem. Twee studies voor dat min of meer legendarisch geworden groote doek van den knaap Isaäc Israëls, De Kolonialen te Rotterdam, studies nu vijftien jaar oud. De eene studie geeft een Rotterdamschen politie-agent, bekend type, te zien; de andere een geworvene met zijn vierkante tasch; een wijf met kind verzelt hem. Twee dingies uit Charleroi, '85; dan uit '93 vier studies, als ontwerpen voor illustratie belangwekkend, voor de prent op het omslag van Frans Erens *Dansen en Rhytmen*. Een tweetal Amsterdamsche juffies uit den

lateren tijd: goede herinneringen aan het mooie, hierin gegeven; een kijkje uit een café aan den Amstel, en twee Goesche boerinnekes.

Van De Bock vier gekleurde landschappen, een in rood krijt.

Jozef Israëls' oudste teekening moet van omstreeks 1840 zijn: belangwekkend als zijnde van hem, — voorwerpen in een muurkast. De andere zijn alle van veel later tijd: studies voor De Vrouw aan 't venster, een boomstudie voor De Drentsche Madonna, eene voor 't portret van Veltman. Ook nog een studie voor Spelende kinderen aan het strand.

Drie studies van Toorop: een vrouweportret, en hetzelfde type gebruikt in een studie voor de Sfinx. Met nog een klein studietje voor een meisjesfiguurtje. Alle drie in kleur.

Belangrijke, als zeer gedetailleerde, koeiestudies van W. Maris: een Voorstuk van een koe uit '60 en een gekleurde Rug. Tegen de eene aan den keerkant een boomstudie: welk een verschil, deze boom met die van later tijd, zooals er hier ook hangen! Ook deze collectie toont dus alweer — niet den artiest in al de fazen van zijn leven, maar wel het *streng*-schoolsche begin, met de persoonsuiting waartoe dat door volledige vervorming en losmaking leidde.

Talrijk zijn de studies van Neuhuys, en de meeste geven heele brokken van bekende Doeken: De Vrouw bij de wieg, Liefdepraat, De Schoenmaker, Een Arbeidersgezin.

Een geheel nieuwen kijk zullen velen, en vooral hier terstede met belangstelling, op Bauer krijgen, wanneer ze door de reeks historische teekeningen uit de jaren '84, '85 en '88, die hij voor Boijmans afstond, gewaar worden, dat er tusschen den arbeid van dezen illustrator en dien van Rochussen, niet slechts eenige analogie is, maar dat Bauer is begonnen, blijkbaar één en al bewondering, zich geheel op Rochussen te inspireeren. Uit den lateren tijd, toen hij zichzelf geworden was, is er niets.

Bij deze 119 kwamen nog 48 studies: vijf van J. J. van de Sande Bakhuyzen, acht van N. Bastert, twee van J. W. Bilders, zeven van Ph. Zilcken,

vijf en twintig van W. de Zwart; alle, behalve de twee van Bilders, geschonken door de kunstenaars. Mr. M. M. van Valkenburg verrijkte de verzameling met een Vergezicht over de Scheveningsche boschjes, door GABRIËL omstreeks '85 geschetst, waarop de kleuren staan vermeld voor de uitvoering in olieverf.

Daarbij bleef het. De verzameling werd één maand tentoongesteld. Toen moest zij opgeborgen worden: ruimte om ook maar een gedeelte te plaatsen, ontbrak.

Photographieën.

Een uitstekende hulp voor kunsthistorische studie zijn de photographische reproducties van kunstwerken. Zij vergemakkelijken het vasthouden van het waargenomene bij de aanschouwing en het vergelijken der werken, dat voor de kennis van het œuvre der kunstenaars onmisbaar is. Vooral geldt dit, nu het photographeeren een kunst is geworden, die teekeningen in zwart en wit, etsen en gravures weergeeft met bijna oogbedriegelijke getrouwheid. Het teruggeven van schilderijen en aquarellen met al hun kleuren en tinten valt haar nog moeilijk, of het procédé is nog te kostbaar, dan dat alle schilderijen en aquarellen, waarvan dergelijke reproducties wenschelijk zijn, door haar zóó goed kunnen verschaft worden.

Eene verzameling photo's werden aangelegd in 1901.

Er werd gekocht, maar geschonken werd er meer. Begonnen met 190 stuks, was de verzameling einde 1907 ruim drie duizend nommers groot.

Ook aan de bezoekers van het Museum moest deze verzameling ten goede komen. Een standaard werd gekocht, waarin 64 photo's kunnen tentoongesteld worden. Hij werd geplaatst in het voorportaal der eerste verdieping. En nu konden de bezoekers ook afbeeldingen zien der werken van meesters, die niet in het Museum vertegenwoordigd zijn: Lucas van Leijden, Pieter de Hooch, de Delftsche Vermeer, Paulus Potter enz. Bovendien kunnen zij nu de meesters, van wie het Museum slechts één of twee stukken bezit, leeren kennen in al hun veelzijdigheid, en hen volgen in de verschillende phasen van hun ontwikkeling. Hierdoor zal de belangstelling der bezoekers in de kunst niet weinig toenemen, en zullen zij tevens zien wat nog aan het Museum ontbreekt.

In verband met het bovenstaande meenen we met een enkel woord te moeten gedenken de

Tijdelijke Tentoonstellingen.

Eerst werden schilderijen tentoongesteld. In 1895 twintig uit de verzameling van den heer Gijsbert de Clercq; in 1896 een stadsgezicht van Jacob Maris en een landschap met koeien, van Willem Maris, door de eigenaars welwillend ter leen gegeven. Daarna bestonden deze tentoonstellingen hoofdzakelijk uit

werken, eigendom van het Museum, die niet konden opgehangen worden wegens plaatsgebrek: teekeningen en graphische kunst. Maar de miniaturen uit het *Breviarium Grimani*, een verzameling teekeningen, schetsen en studies van J. Bosboom, de reproducties van teekeningen uit het Rijksprentenkabinet werden ook te zien gegeven. Somtijds werden zes, eens zelfs acht, dergelijke tentoonstellingen in één jaar gehouden. Het bleef echter de vraag of de moeite, daaraan besteed, belooning vond.

Tot zoover loopt mijn verhaal van de kunstverzamelingen in het Museum. Is het wonder, dat ik wederom denk aan het juiste zeggen van *The Burlington Magazine:*

Great galleries are not made by the number of painters they represent, but by the quality of the paintings. Three or four masterpieces make a gallery important, 20 or 30 make it a famous place, which all students of art must visit.

De katalogus van 1907 telt 432 schilderijen; daarbij komen nog de drie later verkregene van Jan Porcellis, Willem Maris en Frans Verwilt. Tal van meesterstukken schuilen in de portefeuilles teekeningen en graphische kunst, maar deze niet medegerekend omdat ze niet altijd te zien zijn, hoeveel schilderijen verdienen stellig de aandacht? Laten wij ze tellen; dan vinden wij: B. van Orleij, J. van Scorel, J. van der Beke, uit de zestiende eeuw. Rembrandt en uit zijn school:

Carel Fabritius, Ferdinand Bol, Govert Flinck, B. van der Helst, W. Kalff, Philips en Salomon Koninck, Emanuel de Witte. Frans Hals en Hendrick Pot. Verder: A. Cuijp, G. Dou, Th. de Keijser, Ostade, J. Steen, De landschapschilders: Allaert van Everdingen, Jan van Goijen, Hobbema, Aert van der Neer, Jacob van Ruijsdael, Salomon van Ruijsdael, Adriaen van de Velde Jr.. De zeeschilders Jan Porcellis, Lieve Verschuier, Simon de Vlieger, W. van de Velde. Ook Van der Heijde en Philips Wouwerman mogen wij niet vergeten, zoo min als Veronèse, Philippe de Champaigne en Greuze.

Dat zijn 35 kunstenaars, door den tijd reeds gestempeld tot meesters. Onder de Modernen vinden wij Blommers, De Bock, Bosboom, Breitner, Vincent van Gogh, Jozef Israëls, Jongkind, Jacob, Matthijs en Willem Maris, Mauve, Neuhuijs, wellicht nog anderen, de eersten van onzen tijd.

De Rembrandt, Frans Hals, Fabritius en de Hobbema's maken Boijmans reeds „important". Om deze werken komen de vreemdelingen, ongeveer de helft der bezoekers. Zouden, behalve deze vijf, onder de genoemde werken er geen vijftien schuilen, die 't Museum maken tot „a famous place". Meer en meer wordt het als zoodanig erkend door alle vrienden der Beeldende kunst, in het buitenland vooral.

Rotterdam mag geluk worden gewenscht met zijn Museum. Niet het minst omdat het koopen van zulke

werken thans zeer moeilijk zou vallen. Dit geldt vooral den Rotterdammer Pieter de Hooch, van wien het Museum een werk tien jaren heeft bezeten tot het bij den brand verloren ging. Jammer genoeg, uit de assurantiepenningen werd niets van hem gekocht, toen zijn fraaiste stukken nog betrekkelijk goedkoop waren. Later kon Boijmans' budget zoo'n uitgaaf niet dragen, en kwam een goed werk van dezen grootmeester zelden voor. In 1894 werd er een te koop geboden, waarvan de prijs niet te hoog zou zijn geweest. 't Was een binnenhuis met een vrouw, die haar kind de borst geeft, (uitvoerig beschreven in het werk van Dr. Hofstede de Groot en Dr. Valentiner, *Beschreib. und Krit. Verzeichniss der hervorr. holl. Maler des 17 Jahrh.*) een zwak exemplaar van De Hooch's latere werken, dat den kunstenaar slecht zou hebben vertegenwoordigd. Er zijn nog enkele zeer fraaie in particuliere verzamelingen, die wel eens te koop zullen komen, en nu Boijmans' budget zooveel verbeterd is, zal de Commissie zich de eer niet laten ontgaan om te zorgen, dat deze meester waardig vertegenwoordigd wordt in het Museum van zijn geboorteplaats.

Bij dit relaas dient nog vermeld te worden, wat in de laatste jaren werd gedaan voor het gebouw en voor de Directie, in het belang der verzamelingen.

Het gebouw.

Toen Burgemeester s'Jacob Voorzitter van de Commissie was, werden parquetvloeren gelegd in de vijf zalen van het Museum, waar zij nog ontbraken, ook in de zoogenaamde Oudhedenkamer, die in 1904 bij het Museum werd gevoegd. In 1901 werden de potkachels vervangen door vulkachels, die, ook des nachts de temperatuur in de zalen zooveel verbeterden als voor de schilderijen enz., wenschelijk was. Ook over een centrale verwarming werd gesproken; zelfs het plan werd geopperd om daarvoor een pandje in de Pauwesteeg te koopen, maar dit gebeurde niet, waarschijnlijk om de kosten. De vulkachels werden gezet op breede, met zink bekleedde onderstellen, die op pooten stonden, ten einde alle gevaar van brand te voorkomen, en op de kachels werden ijzeren kommen met water geplaatst, opdat de lucht niet te droog zou worden. De brandleiding werd tevens veel verbeterd. Ook werd, in 1904, voorgesteld een lift te maken naar den zolder, ter vervanging van de gebrekkige trap, maar dit voorstel werd door B. en W. opgeschort, met het oog op het eindcijfer van de post voor het Museum op de begrooting.

Men zal zich herinneren wat gezegd is over de wijze waarop het Museum na den brand werd opgetrokken. De goten waren slecht; de zolderbinten in de zes

lokalen op de eerste verdieping waren door de voortdurende inwatering van het dak zóó aangestoken, dat zij van 1894 tot 1899 moesten vernieuwd worden, en in 1902 moest hetzelfde gedaan worden met de binten van het Depot-zoldertje, die de gootlijst dragen, omdat zij verrot waren op de buitenmuren. Een binnenmuur, gelukkig niet van de Museumzalen, maar van de Directeurskamer, bleek niet goed gesloten te zijn. In het begin van November 1904 stond de Depot-zolder vol rook. De rookgeleiding, aansluitend aan de Directeurskamer, was defect. Oogenblikkelijk werd hierin voorzien, en wel op zoodanige wijze, dat brandgevaar niet meer te vreezen is.

Gewichtiger verbeteringen werden gemaakt in de verlichting en de luchtverversching der zalen. In 1898 kreeg — gelijk reeds gemeld is — zaal A bovenlicht. De twee ramen aan den Schiedamschen Dijk werden geblindeerd, en een lantaarn werd gemaakt, niet van ijzer, zooals die van 1847, met kleine ruiten, maar van hout en groote ruiten, zoodat twee ervan de wanden vormen van den vloer tot de nok, die tevens voorzien werd van een ventilatie-toestel. Dit was zoo'n groote verbetering, dat in 1902 luchtkappen met draaibare ruiten werden geplaatst op de lantaarns van de drie grootste zalen B, D en F. In 1905 werden nieuwe lantaarns met luchtkappen gemaakt boven de zalen C en E. De bekwame Hoofdopzichter van Plaatselijke Werken, de heer J. Bekker Gz., die met het toezicht

op 't gebouw was belast, liet die lantaarns maken uit stukken glas, die van den vloer tot de luchtkap reiken, zoodat het licht in die zalen zoo goed werd als mogelijk is. Wat kon gedaan worden ter verbetering van het licht in zaal D, de groote middenzaal? Na de plaatsing van een luchtkap op de lantaarn van deze zaal in 1902, werden in 1906 de aan die kap grenzende, een weinig schuin liggende gedeelten van de lantaarn, die bestonden uit kleine verweerde, in ijzer gevatte ruiten, vervangen door groote ruiten van één stuk, in hout gevat. Tevens werd de breede loopgang, in het midden der lantaarn, versmald tot één plank. Het licht in de zaal werd hierdoor veel beter, maar afdoende verbetering kon slechts verkregen worden door de opstaande wanden van deze lantaarn te voorzien van groote ruiten, of, nu hiertegen technische bezwaren bestonden, door openmaken van de drie geblindeerde ramen in de zaal.

In de groote teekeningenzaal werd het middenraam veranderd in een spagnoletraam, en voor dat raam werd in een bak geplaatst een sterke linnen zak, die uit het raam tot de straat reikt, en breed genoeg is om de portefeuilles met teekeningen en prenten ongedeerd buiten het gebouw te brengen.

De Directeursbetrekking.

Burgemeester F. B. s'Jacob had gezorgd dat het Directeurschap geen bijbaantje bleef en de beheerder der Verzamelingen zich geheel daaraan kon wijden. Op zijn aansporing zond de Commissie voor het Museum den 23sten April 1895 aan B. en W. een voorstel, om de jaarwedde van den Directeur van *f* 600 te verhoogen tot *f* 2500, met de toelichting:

De jaarwedde van *f* 600 is meer eene tegemoetkoming in de aan dat ambt verbonden uitgaven dan eene belooning. De betrekking brengt toch als vanzelf met zich het bezoeken van tentoonstellingen in binnen- en buitenland, de aanschaffing van tijdschriften en boekwerken, het ontvangen van vreemdelingen, enz., en wij voor ons zijn van meening dat er althans in de laatste jaren eene wanverhouding heeft bestaan tusschen de daardoor veroorzaakte uitgaven en de aan de betrekking verbonden wedde. Dit heeft, het behoeft nauwelijks gezegd te worden, de beide volgende nadeelen. Vooreerst wordt de positie tegenover den titularis, die feitelijk een eereambt bekleedt, niet een zoodanige als zij behoort te zijn, maar in de tweede plaats, en dit is wel het grootste bezwaar, wordt de kring van personen, waaruit eene keuze kan worden gedaan, ontzaglijk beperkt. Zelden zal den Raad de door de Verordening voorgeschreven voordracht van drie personen zóó kunnen worden aangeboden, dat hij inderdaad vrij is in de benoeming; in den regel zullen onder de drie voorgedragenen minder ernstig bedoelde namen moeten voorkomen. Het belang der zaak vordert daarom naar ons oordeel, dat de wedde inderdaad worde eene behoorlijke belooning.

Verder schreef de Commissie, dat het aangewezen tijdstip voor deze herziening was het openkomen der betrekking. [Op den 15den Juli eindigde het vierjarig

tijdvak, waarvoor benoemd was de in functie zijnde titularis, die den 3den April had bedankt voor eene benoeming tot Directeur van het Stedelijk Museum te Amsterdam]. Iedere gedachte aan een bepaald persoon moest, volgens de Commissie, daarbij ter zijde worden gesteld en de zaak geregeld alsof de betrekking voor het eerst moest worden vervuld. Zij zelve dacht niet aan een bepaald persoon, en uit het indienen van dit voorstel kon dus hoegenaamd niets worden afgeleid ten opzichte van haar oordeel omtrent den in functie zijnden titularis.

Ten slotte deelde zij mede, dat zij een belooning van *f* 2500 voorstelde,

„die zeker niet in wanverhouding is tot den omvang der werkzaamheden „en de zaakkennis, die van den Directeur van ons Museum gevorderd „worden, en de groote verantwoordelijkheid, die op hem rust, ook door „in aanmerking te nemen, dat de beide Onder-Directeuren van 's Rijks-„Museum in de Hoofdstad met *f* 2000 worden bezoldigd."

Het voorstel werd door den Gemeenteraad op den 30sten Mei aangenomen, zonder discussie en zonder hoofdelijke stemming. Vóór den 15den Juli moest nu de Commissie bij den Gemeenteraad indienen eene voordracht van drie personen. Zij wilde daarop plaatsen den in functie zijnden Directeur, en zocht twee andere stellig geschikte personen, ook omdat haar niet onbekend was gebleven de polemiek tegen den Directeur gevoerd, hoofdzakelijk om zijn advies betreffende het door de Academie aangeboden schilderij van Stroebel. Twee

personen gepolst, of zij op de voordracht wenschten te komen, weigerden omdat zij de meening van den heer J. Veth deelden, dat een Directeur „zonder „goedigheid of aanzien des persoons, naar plicht en „geweten (dient) te handelen en te weigeren, wat naar „(zijne) overtuiging beneden het gewenschte gehalte „blijft.” Door zich candidaat te stellen, zouden zij de herbenoeming van den Directeur, die zóó gehandeld had, wellicht in gevaar brengen, en dat wilden zij niet. Dientengevolge was de Commissie niet op tijd gereed met de voordracht, en moest zij voorstellen den fungeerenden Directeur twee maanden te continueeren.

Op den 11den Juli werd dit voorstel goedgekeurd door den Gemeenteraad. De Commissie verzocht nu den Directeur nogmaals uit te zien naar twee geschikte candidaten. Hij meende te mogen aanbevelen den heer A. Pit, Commies bij de afdeeling Fraaie Kunsten en Wetenschappen aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, en overreedde den heer E. W. Moes, Adsistent-Bibliothecaris van de Amsterdamsche-Universiteits-bibliotheek er in te berusten, dat hij op de voordracht werd geplaatst. Den 3den September zond de Commissie aan den Gemeenteraad de voordracht, waarop stonden: de fungeerende Directeur P. Haverkorn van Rijsewijk, de heer A. Pit en de heer E. W. Moes. Op den 19den September had de benoeming plaats. Van de 34 aanwezige Gemeenteraadsleden stemde één

blanco, één op den heer Moes, 15 op den heer Pit, 17 op den heer Haverkorn van Rijsewijk. Mag de uitslag van deze stemming beschouwd worden als bewijs, dat de zienswijze van den heer Veth over de roeping van een Museum-Directeur gedeeld werd door de helft der Gemeenteraadsleden, dan werd de moreele positie van den Directeur gelijkelijk verbeterd als zijn financieele positie door de verhooging van het salaris.

Nog een verbetering bracht Burgemeester s'Jacob in de Directeurs-betrekking. Volgens de Verordening werd de Directeur slechts voor vier jaren benoemd. Op zijn initiatief stelde de Commissie den Gemeenteraad voor, deze bepaling zóó te wijzigen, dat de voordracht moet bestaan uit ten minste drie personen „tenzij de aftredende titularis opnieuw wordt aanbevolen." Voortaan zit dus de Directeur niet meer om de vier jaren op den schopstoel, en als de Commissie besluit tot een voordracht van drie personen, dan is dit voor hem een zachte wenk om heen te gaan. Tevens verzuimde de Commissie niet in de Verordening op te nemen de reeds vroeger gemaakte bepaling, dat de Directeur zijn vaste woonplaats moet houden binnen de Gemeente. Deze wijzigingen werden door den Gemeenteraad goedgekeurd op 18 Juni 1903.

De Directeurs-betrekking te Rotterdam was nu in menig opzicht geworden een begeerlijke betrekking voor mannen, die van hun jeugd af getracht hadden

de voor dergelijke betrekking vereischte kennis en oefening te verwerven. Zulke mannen waren niet de vier Directeuren, die het Museum beheerden van de stichting tot Juli 1908. Wetenschappelijke studie der kunstgeschiedenis bestond niet, toen de heeren Lamme Directeur waren, al hadden zij door hun kunsthandel van jongs af zich geoefend in het waardeeren van kunstwerken. Trokken zij naar het buitenland, dan was 't om veilingen bij te wonen, niet om in Museums en Archieven te studeeren, De heer Obreen was een van de eersten in ons land, die de kunstgeschiedenis kozen tot studieveld, en besteedde veel meer tijd dan zijn voorgangers aan het Museum, al den tijd hem vrijgelaten door zijn betrekking aan het Gemeentearchief, maar deze betrekking belette hem om in binnen- en buitenlandsche openbare en bijzondere verzamelingen de beeldende kunst te bestudeeren en zich te oefenen in het picturale zien. De heer Haverkorn van Rijsewijk begon als dilettant in kunstgeschiedenis en kunstkritiek, bleef in Archieven en Museums studeeren, ook in het Buitenland, maar kon eerst in 1901 zich geheel wijden aan het Museum en de studies van een Museumdirecteur. Toen de laatstgenoemde, op verzoek, den 15^den^ Juli 1908 eervol ontslagen werd, kreeg het Museum — overeenkomstig zijn voordracht — in den heer F. Schmidt-Degener een Directeur, die van jongs af zich had toegelegd op de wetenschappelijke studie der Beeldende kunst, eerst te Berlijn en daarna te Parijs,

waardoor hij de voor een Directeur van een Museum dezer kunst onmisbare gaven: plastische memorie en picturalen kijk, tot aanmerkelijke hoogte ontwikkelde. Van die gaven en van zijn grondige beoefening der kunstgeschiedenis getuigden de studies, die hij had geschreven.

DE TOEKOMST.

Uitbreiding van het Museum.

Van den herbouw af hadden de verzamelingen te weinig ruimte, en die kwaal verergerde ieder jaar. Ook het Archief en de Gemeente-bibliotheek kregen het te benauwd. Het Archief verliet 't gebouw in 1904, en de zaal aan de Boijmansstraat, waarin de Oudheden waren geplaatst, kwam aan het Museum. Bovendien had de Gemeenteraad besloten, dat ook de Gemeente-bibliotheek weldra een eigen huis zou krijgen en de door haar ingenomen ruimte het Museum ten goede zou komen. Twee verdiepingen met veertien vertrekken — nu konden de verzamelingen behoorlijk worden tentoongesteld.

In den katalogus van 1892 waren reeds de schilderijen uit de 16de en de 17de eeuw gescheiden van die uit later tijd. Het lag voor de hand de onvoldoende scheiding van die kunstperioden in de lokalen te verbeteren en de werken beter en ruimer te hangen. De Oude kunst zou blijven op de eerste verdieping;

de kunst uit later tijd zou komen in de benedenverdieping. Daarheen werd die kunst in 1904 dan ook overgebracht en, in aansluiting bij de zoogenaamde Portrettenzaal, geplaatst in de vroegere Oudhedenzaal van het Archief. 't Waren wel wat veel schilderijen, maar twee, tusschen de ramen gezette schotten, gaven wat meer ruimte en de Bibliotheekzalen zouden weldra openkomen, terwijl de werken uit de Romantische periode zouden overgebracht worden naar de zaal aan de Pauwesteeg, tot dusver voor teekeningen gebruikt.

Denkende, dat de Bibliotheek verhuizen zou met den bekwamen spoed, waarmee de zaken te Rotterdam gewoonlijk worden behandeld, begon de Directeur de eerste verdieping in orde te brengen, maar de Bibliotheekzalen werden niet ontruimd met den bekwamen spoed, waarop hij gerekend had. De teekeningen konden dientengevolge niet verplaatst; slechts enkele schilderijen uit het begin der 19de eeuw konden aan één wand van de teekeningenzaal opgehangen worden. De werken uit de Romantische periode, zooals de kolossale doeken van Arie Scheffer, moesten blijven waar zij waren, met het treurig gevolg dat de twee zalen met hedendaagsche kunst er uitzagen als een pakhuis, en die jammerlijke toestand duurde bijna vier jaren door verschil over de

Inrichting der zalen van de benedenverdieping.

Nu deze verdieping bij het Museum kwam, achtte de Directeur een betere inrichting der zalen aan de Boijmansstraat en de Pauwesteeg wenschelijk. De zijmuren van die middenzalen staan, zooals men weet, [1]) vlak bij de ramen en loodrecht op de buitenmuren, zoodat het licht meer langs dan op de schilderijen valt, die tegen de zijmuren hangen. Verbetering hiervan kon licht verkregen worden door aan deze zalen den vorm van een trapezium te geven, waarbij de zijwanden schuins toeloopen naar den achterwand. Daartoe was slechts noodig ijzeren schotten in de gewenschte richting te plaatsen voor de zijmuren. Het was volstrekt geen nieuwigheid. De trapezium-vorm was als de beste voor zalen met voorlicht sedert jaren toegepast in verscheiden buitenlandsche Museums, en ook in het Rijksmuseum te Amsterdam bij de zoogenaamde Kabinetten, waarin de kleinere Hollandsche schilderijen uit de zeventiende eeuw zijn geplaatst. Die kabinetten zijn echter te klein, zoodat de schilderijen er verduisterd worden door de op hen vallende schaduw van den bezoeker. Voor dit euvel behoefde men echter in het Museum-Boijmans niet bevreesd te zijn, omdat de hier bedoelde zalen diep genoeg zijn en de schaduw van den bezoeker niet verduistert de schilde-

---

[1]) Zie bl, 127.

rijen op den tegenover de ramen staanden achterwand.

Dat gebrek is echter eigen aan de twee kleinere vertrekken in het Museum aan den Schiedamschen Dijk, en moet ook eigen zijn aan de twee kleinere vertrekken aan het Hogendorpsplein. Het bestond in 't vertrek op de eerste verdieping aan den Schiedamschen Dijk, vóór dit van bovenlicht werd voorzien. De heer J. van Harderwijk Rz. klaagde er over in zijn beschrijving van het Museum, die verscheen in de *Kunstkronijk* van 1850. Om het eenigszins te keeren in de Portrettenzaal, werden daar de schilderijen op den tegenover de ramen staanden wand erg voorover gehangen, en toen in 1906 de prachtteekening van M. Maris werd geplaatst in de eerste teekeningenzaal, moesten de ramen gedeeltelijk geblindeerd worden, daar anders dit meesterwerk niet te zien was.

Men had reeds getracht dit euvel te verhelpen door draaibare chassinetten voor de ramen aan te brengen, maar dit baatte weinig, en de chassinetten roofden te veel licht. Wat nu te doen? De ramen in den voorwand blindeeren; een raam maken in den muur tegenover den ingang, en de dan gevormde zijwanden een schuine richting geven? De Directeur wist geen ander middel ter verbetering.

Een en ander stelde hij voor aan de Commissie. Op haar uitnoodiging kwam de Directeur van Plaatselijke Werken met den Adjunct-Directeur en den Hoofdopzichter den 8sten December 1906 een onderzoek

instellen in loco. De uitslag was, dat zij zich in beginsel konden vereenigen met het voorstel om aan de middenzalen, uitziende op de Boijmansstraat en de Pauwesteeg, den trapeziumvorm te geven. Ten aanzien van het voorstel betreffende de kleine vertrekken op de hoeken van den voor- en den achtergevel werd het bezwaar geopperd, dat de in de zijgevels te maken ramen de harmonie in die gevels zouden bederven. Een derde voorstel van den Directeur, dat wij vergaten, om alle schuiframen te veranderen in spanjoletramen, tot gemakkelijker redding der kunstwerken, werd goedgekeurd.

Op de Gemeente-begrooting voor 1907 werd pro memorie uitgetrokken een post voor het veranderen der Bibliotheekzalen in Museumzalen.

Den 22sten Januari 1907 werd van den Directeur van Plaatselijke Werken ontvangen eene raming van de kosten der voorgestelde veranderingen. Het afbreken der gaanderijen en kasten, het leggen van parketvloeren in de drie Bibliotheekzalen; het blindeeren van acht ramen in de voor- en achtergevels; het maken van vier ramen in de twee zijgevels en van twaalf schotten tegen de zijmuren in zes lokalen; alles te zamen, met bijkomende zaken, zooals behangsels, enz. zou kosten *f* 15.000.

Nog vier maanden duurden de overwegingen. Eerst op den 2den Mei zond de Directeur van Plaatselijke Werken de stukken terug met een schrijven, waarin

over de wijziging der middenzalen aan de Boijmansstraat en de Pauwesteeg werd gezwegen, en als afdoend bezwaar tegen de voorstellen werd aangevoerd, dat zij ontsiering of disharmonie der gevels ten gevolge zouden hebben.

Negen ramen op de eerste verdieping waren geblindeerd, zonder voor- en achtergevel te ontsieren; zou het blindeeren van vier ramen in den voorgevel en van vier ramen in den achtergevel op de benedenverdieping het gebouw wèl ontsieren? En dan de sierlijkheid en de harmonie der zijgevels! Op de eerste verdieping acht blinde vensters, die de harmonie met voor- en achtergevel jammerlijk verstoren omdat zij hooger en lager zijn dan de ramen in die gevels. Acht doode vakken, en daaronder, op de benedenverdieping, vier ramen, aan weerszijden geflankeerd door twee blinde vensters. Op de grondverdieping aan de Boijmansstraat, onder het tweede raam in de benedenverdieping een deur; links van die deur drie ramen, rechts twee ramen en dan een blinde muur tot den hoek. Wie kan die zijgevels aanziend, spreken van sierlijkheid en harmonie? Zeker, de twee ramen op de benedenverdieping, wat kleiner en breeder dan de daar aanwezige ramen, zouden de gevels niet mooier maken, maar zij zouden hun sierlijkheid en harmonie niet bederven, omdat deze toch reeds ontbraken. En wie hierover anders dacht, moest toch overwegen of het verschaffen van beter licht in vier Museumlokalen

niet een offer waard is in die gevels, waar niemand naar kijkt. Dat beter licht is toch hoofdzaak, en of dit op een andere wijze kon verkregen worden, hiervan werd niet gerept in het schrijven van Plaatselijke Werken.

De Commissie overwoog een en ander den 29sten Mei, en besloot eene perspectievische teekening te laten maken van den voorgevel en den zijgevel aan de Pauwesteeg, waarop de twee voorgestelde ramen in den zijgevel zouden aangebracht zijn. Drie maanden verliepen eer die teekening van Plaatselijke Werken ontvangen werd. De Commissie onderzocht haar op den 2den September en besloot een proef te nemen. In het leeg staand vertrek der Bibliotheek, op den Zuid-westelijken hoek van het gebouw, zouden de twee ramen aan het Hogendorpsplein geblindeerd, een raam in den zijgevel gezet, en de hierdoor verkregen lange wanden schuins toeloopend naar den tegenover het raam staanden binnenwand geplaatst worden.

De proef werd echter uitgesteld. Op 15 Juli 1908 zou de Directeur zijn betrekking 25 jaren vervuld hebben, en hij deelde aan eenige leden der Commissie in het najaar van 1907 zijn voornemen mede om dan zijn ontslag te vragen, wegens zijn gevorderden leeftijd en zijn overtuiging dat jonger kracht voor het Museum wenschelijk was. Dientengevolge antwoordden B. en W. op het besluit der Commissie van den 2den September den 24sten November 1907, dat de plannen van ver-

bouwing bij hen het onderwerp van verdere behandeling hadden uitgemaakt; dat zij zich nu geplaatst zagen voor het bericht dat de Directeur zeer eerlang zijne betrekking wenschte neder te leggen, en dat het, nu dientengevolge het beheer van het Museum in handen van een ander zou moeten overgaan, beter zou zijn met de bedoelde veranderingen te wachten totdat de nieuwe Directeur zou zijn opgetreden en men zeker is dat ook deze daarmee instemt.

De toekomst moet dus leeren, of de schuiframen zullen vervangen worden door spanjoletramen, of de middenzalen op de benedenverdieping aan de Boijmansstraat en aan de Pauwesteeg den trapeziumvorm zullen krijgen, of de vier vertrekken op de hoeken van het gebouw in de benedenverdieping zijlicht in plaats van frontlicht zullen ontvangen, hetzij op de wijze door den afgetreden Directeur voorgesteld, hetzij op andere wijze.

Het in 1904 geopperd plan voor centrale verwarming bleef liggen. Zoolang niet beslist was over de plaatsing en het aantal der ramen op de benedenverdieping, kon het niet worden uitgewerkt.

De Verordening op het Museum.

Op deze Verordening hebben wij eenige aanmerkingen gemaakt bij het verhaal van haar vaststelling,

die plaats had op 10 Juni 1852. [1]) In 1879 werd zij eenigszins gewijzigd, omdat toen eene Instructie voor den Directeur werd gemaakt, geheel in den geest der Verordening, en vier en twintig jaren later werd zij nogmaals herzien, om één artikel te wijzigen, betreffende de benoeming en de woonplaats van den Directeur. Overigens bleef zij onveranderd. Alles wat het karakter, de bevoegdheid en de samenstelling der Commissie aangaat, bleef zóó als het was.

De Verordening nog eens nagaande en vrij wat bepalingen aantreffend, waarvan wijziging wenschelijk scheen, vroegen wij, uit vrees om voorstellen te doen, die met de Gemeentewet in strijd konden zijn, het advies van een in het publiek recht ervaren rechtsgeleerde.

Deze antwoordde:

Wanneer men raadpleegt een autoriteit als Professor Oppenheim en opslaat diens *Het Nederlandsch Gemeenterecht*, tweede uitgave bl. 173 v.v., dan is de indruk moeilijk te weren, dat inderdaad de bestaande regeling niet geheel overeenstemt met den wil van den Gemeentewetgever. Deze kent slechts Commissies van bijstand, gevormd uit leden van den Gemeenteraad (dus niet geheel of ten deele uit de burgerij), onder den Burgemeester of een Wethouder als voorzitter. Aan een Commissie het zelfstandig beheer eener gemeente-instelling, gelijk het Museum is, op te dragen schijnt de wet uit te sluiten. Evenzeer acht de boven geciteerde schrijver uit wettelijk oogpunt minder gewenscht, dat de Burgemeester-Voorzitter tevens lid der Commissie zij.

Wellicht ware in deze wettelijke bezwaren te voorzien, indien een nieuwe Verordening werd gemaakt, die

---

[1]) Bladzij 69 v.v.

1° het beheer in beginsel laat daar, waar het door de wet is gelegd te weten bij Burgemeester en Wethouders;

2° den Directeur aanwijst als den aan Burgemeester en Wethouders verantwoordelijken ambtenaar, die dit beheer waarneemt;

3° eene Commissie van advies schept, met den Burgemeester of een Wethouder als Voorzitter, wier advies de Directeur verplicht is in te winnen voor belangrijke zaken en die anderzijds ook voor het Gemeentebestuur het aangewezen adviseerend lichaam zou zijn.

Bij nadere uitwerking van deze denkbeelden zouden wij in overweging geven om niet meer de fout te maken, voorkomend in artikel 3 der bestaande Verordening, waar eerst de aftreding en daarna de benoeming van de leden der Commissie worden behandeld, en om te schrappen de bepaling: „De aftredenden zijn herkiesbaar." Vervalt deze bepaling, dan kan de Gemeenteraad de aftredenden herkiezen, indien hij dit dienstig acht voor het Museum, en hij kan, in het tegenovergesteld geval, anderen kiezen, zonder de aftredenden te krenken. Bij behoud van deze bepaling worden de aftredenden gemeenlijk herkozen, tot zij dood gaan of zich niet herkiesbaar stellen. Beleefdheidshalve blijven dus somtijds jaren lang personen in de Commissie, die hoegenaamd geen belang stellen in het Museum, en in elk geval wordt de keus der leden noodeloos beperkt.

Van beperking der keus gesproken, herinneren wij aan hetgeen wij over artikel 2 der bestaande Verordening reeds in 't midden hebben gebracht. Daarom keurden wij de benoeming van twee Wethouders en

van twee Raadsleden af; ambtshalve benoeming, die geen waarborg geeft voor geschiktheid, en die de benoeming van werkelijk geschikte personen te veel beperkt. De Commissie voor het Museum te Leiden, die vroeger alleen uit Raadsleden bestond, voelde dit bezwaar, en stelde den Gemeenteraad voor dat te veranderen, zooals ook geschiedde.

Hoe groot zou de Commissie van Advies moeten zijn? Naar onze overtuiging zóó klein mogelijk. Het Koninklijk Kabinet van schilderijen heeft in 't geheel geen Commissie; het omvangrijke Rijksmuseum heeft een Commissie van vijf leden. Naar onze meening nog te veel. Deze quaestie werd in Engeland grondig onderzocht in 1904. De beeldhouwer-schilder Sir Francis Chantrey vermaakte in 1843 aan de National Gallery te Londen £ 150,000 om, na den dood van zijn weduwe, uit den interest van dat kapitaal voor de National Gallery te koopen de beste, in Engeland uitgevoerde kunstwerken, en benoemde tot beheerders van zijn legaat het bestuur der Royal Academy, dat bestaat uit tien schilders. Zooals meestal 't geval is bij een bestuur van schilders, hetzij omdat zij zelf liefst niet in de schaduw worden gezet of omdat zij werk van vrienden en leerlingen licht voortrekken, kocht dat bestuur van 1877 af ettelijke schilderijen en teekeningen, maar zelden iets van de beste kunstenaars. Eindelijk werd men dit moe. D. S. Mac Coll schreef erover in *The Saturday Review* twee artikels, die in

April 1904 als brochure verschenen onder den titel: *The Administration of the Chantrey Bequest.* De feiten in deze brochure verzameld, baarden zooveel opzien, dat Lord Lytton het Hoogerhuis voorstelde te benoemen een Commissie van onderzoek. Dit voorstel werd aangenomen den 20sten Juni 1904, en de Commissie werd benoemd. Deze vroeg het advies van 31 kunstschilders, kunstgeleerden en kunstkritiekers. Het is ondoenlijk, hoe wenschelijk 't ook zou zijn, de adviezen ook maar van de voornaamste adviseurs mee te deelen. Het advies der Commissie volsta. Daaraan ontleenen wij het volgende:

It seems certain that a Committee of ten men, actively engaged in the exercise of their profession. cannot possibly give the requisite time or attention to the search for the particular three or four works of art, which it may be considered desirable and possible to buy in any given year... Experience has also shown that so large a selecting body, even though changing in composition, is likely to fall into a beaten track of taste and inconsciously to limit encouragement to the more conventional expressions of artistic feeling. After careful consideration, the Committee recommand the appointment of a Committee of three... The elected members should be appointed to hold office for five years and *should not be eligible for immediate re-election.*

Het Hoogerhuis vereenigde zich met dit advies, en sedert bestaat de Commissie voor het Chantrey Bequest uit drie leden, die na de vijf jaren, waarvoor zij aangesteld zijn, niet dadelijk herkozen worden. Zou ook Rotterdam's Gemeenteraad met dit advies zich kunnen vereenigen? Zou de Commissie voor het

Museum-Boijmans daartoe het voorstel kunnen doen?

Eene Commissie van drie leden: Voorzitter, Secretaris en Penningmeester, is voldoende. Zij behoeft slechts voor belangrijke zaken, niet van zuiver artistieken aard, maar voor verbouwing en verwarming van het Museum, en dergelijke den Directeur en den Gemeenteraad van advies te dienen, de financiën van het Museum te beheeren, de correspondentie te voeren. Wil de Burgemeester het Museum de eer bewijzen voorzitter te zijn, twee personen, die hart hebben voor de Beeldende kunsten en willen optreden als Penningmeester en Secretaris, zijn onder de Wethouders, Raadsleden en Ingezetenen licht te vinden. Dan zal het Museum alles hebben wat het, ook tegenover den Gemeenteraad, noodig heeft met den deskundigen Directeur. Aan dien deskundige moet gelaten worden de vereischte zelfstandigheid in het beheer der kunstverzamelingen; in het plaatsen, belijsten, restaureeren, in Depot stellen en aankoopen van kunstwerken, binnen de grenzen der hiervoor op de begrooting van het Museum beschikbaar gestelde kredieten. Slechts wanneer hij 't een of ander wenschelijk acht, dat die kredieten te boven gaat, dient hij advies te vragen aan de Commissie.

Het zou mij verwonderen, als de doortastende, breedziende Burgemeester, dien Rotterdam bezit, en de praktische koppen van den Gemeenteraad niet weldra bemerken, dat de verouderde Verordening vervangen

moet worden door eene die beter past bij onzen tijd en de Gemeentewet, en dat hetzelfde geldt voor de, in de praktijk reeds afgeschafte Instructie van den Directeur.

Het bezoek van het Museum.

De belangstelling in het Museum vermeerderde niet weinig. Het aantal jaarkaarten, de aanvragen om toegang voor 1 cent door Onderwijzers en Vereenigingen, de legaten en geschenken bewijzen dat genoeg. Ook in het buitenland wordt Boijmans meer en meer gewaardeerd. Dat blijkt uit de steeds talrijker bezoeken van Museum-directeuren, kunsthistorici en kunstverzamelaars uit alle landen van Europa en uit Noord-Amerika. Daarvan getuigen de aanvragen om reproducties van schilderijen en teekeningen voor Museums en werken over beeldende kunst.

Toch nam het aantal bezoekers uit de stad niet toe in verhouding tot de vermeerdering der bevolking. Dat getal bleef vrij wel stationnair, ondanks de verlaging der toegangsprijzen, de aan Stoomboot-reederijen, het Leeskabinet en de Gemeente-bibliotheek verstrekte biljetten met opgaaf van de dagen en uren, waarop het Museum open is; ondanks ook de ieder jaar gehoudene, talrijke tijdelijke tentoonstellingen, waarvan de dagbladen kennis gaven.

Het aantal bezoekers bleef altijd beneden de 25.000,

en blijft steeds het grootst op Zon- en Feestdagen. De heer D. Vis Blokhuyzen schreef in het Jaarverslag van 1855: „De bezoekers van het Museum bepalen „zich, vreemdelingen uitgezonderd, voornamelijk tot „den steun der Burger Maatschappij: de middenklasse „en handwerkslieden." Dat geldt nog: vele meer vermogenden, om niet te zeggen meer ontwikkelden, bezoeken het Museum te weinig, komen slechts wanneer zij gasten hebben, die de merkwaardigheden der stad willen zien. Hun aantal is en blijft echter te klein dan dat hun onverschilligheid zou verklaren het verschijnsel, waarover wij spreken.

Veeleer zal de verklaring hiervan te zoeken zijn bij de goedkooper en talrijker middelen om uit de stad te gaan; bij het toenemend aantal forensen; bij de talrijker geworden Museums, de tentoonstellingen in den Kunstkring, de Vereeniging Voor het Volk, en de kunsthandelaars; bij het toenemend Sportvermaak, dat zooveel beslag legt op den vrijen tijd van het jonger geslacht.

Rotterdammers doen zaken. Dàt is hun lust en glorie. Gelukkig, staat het Museum-Boijmans in hun midden, als een herinnering aan 't woord: *A thing of beauty is a joy for ever;* als de gelegenheid om te genieten de hoogste schoonheid, de heerlijkheid der kunst, die het edele leert verkiezen boven het onedele, bij alles in het leven.
